zkvn.org.rs

703 br.

* Pučka Kasina *
1878.
u Subotici

zkvh.org.rs

ODMETNIK.

POVIESTNA PRIPOVIEDKA

OD

IVANA ANTUNOVIĆA

KALOČKOGA KANONIKA I „BUNJ.-ŠOK. VILE“ UREDNIKA.

Nikola Matković, Ručkoj Kasini.

PROF. BELA
EX LIBRIS
GABRIĆ

U ZAGREBU.

Slovî dioničke tiskare.

1875.

zkvh.org.rs

Evo ti, plemeniti rode! žalostne istine iz osamnajestog vieka!

Ignjat Jozip Martinović, nevjeran bunjevačkoj svojoj majci, odmetnut narodnosti i rieči našoj, pokaran i Bogom i svietom, kako je na krvnom stratištu izgubio glavu, opisao sam ti u knjižici ovoj.

A ti ju čitaj i znaj: da odmetnike crkve i izrodice vlastite narodnosti rodoljubivo srce nikad blagoslivati neće!

Kaloča, o Gjurgjevu 1875.

I. A.

zkvh.org.rs

1.

Tko ozbiljno razmatra okolnosti, u kojih je Ugarska sve do danas sretno obstojala, neće se čuditi, što Magjari tvrdo vjeruju u prijatnu svoju sudbinu.

Vele, da Magjar nije državnik (politik), al to je mnenje onih, koji gledaju jedino prosti puk. Da su oni kadgod promatrali djela Magjarah, bivših na kormilu svoje domovine, davno bi se bili o protivnom osvjedočili. Da se Ugarska mogla kraljevinom osnovati medju Niemci i Grci, da je umjela i talijanske i slavenske sile svejednako uporabljivati na svoju obranu, da je znala poslje toli strašnih tatarskih i turskih udaracah još i preko vatre gradjanska rata preći, i sama pruskoga carstva se dojmiti, — za to je trebala Ugarska vještih državnikah. A da ih je imala, budi živim dokazom dvodržavstvo (dualizam), stvoreno rad Ugarske u državi austrijskoj.

Po tom dakle imade i ponešto temelja ta magjarska nada, koja scieni, da će se i oluje narodnih borbah vrhu njene glave lagano prevući i dom joj neporušen ostati.

Nije izmišljotina, već prava istina, da se Magjar vrhu narodah s njim u Ugarskoj živućih podizao, te se podsmijavao i podrugivao kad je čuo, da sjeveran ili

zkvh.org.rs

južan Slaven njegove domovine rieči svoga jezika zavlači na kalup magjarštine. Što mu dokazivaju i sadanji šaljivi listovi. Ipak se kršila sva tri, da taj jezik usvoje. A Slaven se trsio u djelu, govoru i običaju tako se prilagoditi Magjaru, da nitko i nerazpozna slavenske mu naravi. U družtvu si jedva koga mogao žešće osramotiti, van ako si ga obilježio iznenada il hotomce Slovakom, Hrvatom il inim Slavenom.

Netreba se dakle čuditi ako se u Magjaru pobudila vjera, da je njegovo pleme Bogom za gospodstvo ovlašćeno.

Nekada, kad je pola Evrope mislila, da je Ugarska godinom 1848. u povoj ustavnosti uvijena pod ujedinjenu Austriju na vieke zakopana, Niemci i većina Židovah nastojahu da skinu biljegu niemštine sa svoje glave i onu 18 i 19 vieka na „y“ dokončajuću se opeku pritisnu na svoje čelo. A to je naravno posao ukusa, u kom nema obća pravila. — Još i ona vlada, koja je drugčije svaku misao i svako čuvstvo na bečkoj vagi izmjerila, te slobode nijednomu Niemcu nije kratila. A u tom je pravo imala; jer tim što su jedno ime sa njemačkoga preveli u magjarsko, što su mjesto drugoga suglasnika „y“ pisali, nije se ni jednim dràmom nasporilo magjarsko pleme. Jer ti pošteni ljudi ostadoše takvi pošteni Niemci, kakvi bijahu i prije. Kod kuće razgovaraju njemački, pišu njemački, štiju knjige i novine njemačke, zabavljaju se na svojih pozorištih njemački, sazivaju u svoje družtvo niemstvo. Oni su onda samo Magjari, kada se kakvo pravo pod tim imenom dieli, te kakva gradjanska il zadružbena službenička mjesta popunjavaju.

Tko da zaboravi kakovi su Magjari bili nekadanji Niemci u dolnjoj Bačkoj i Banatu, kad je Percel onud vodio vojsku pobjediteljicu! Oni isti nekadašnji Niemci, koji su pred dva, tri mjeseca veleizdajstvom žigosali i dušmanu u ruke predali magjarske zvaničnike, stanovaše kod njih pouzdano. Tih ljudih otačbina nalazi se u njihovu selu, hataru itd. i, to samo onda, kad je komu što zatajiti, inače se ta otačbina ograničuje krovom njihova stana. Niemac taj svoj stan poštiva, u njem se povoljno izležkava, kad drugi krvju i znojem brane ukupnu domovinu. Vojničkoj dužnosti otme se on novcem.

Al najdite mi jedinca, koj bi svakoga čovjeka znao obraniti proti navali licumierstva?

Odkako sviet postoji ljudi su uviek uporabljivali razum na dobro i na zlo. K tomu nije kriva vatra, kad ju Slaveni uporabe na grdnu, posebnu osvetu. Tko bi zato krivio crkve i škole, što je po slavenskih srcih žuč osvete na toliko razalila, da je žalibože zavladala poslovica: volim se osvetit nego posvetit! Tko bi sve ono uzzidao što neumni poruše? Čovjek glup neshvaća onoga što mu se tiče duše. Za njega neima veće radosti, već kad si mu svakovrstnim jelom natovario stol. Sve je zalud, mi moramo zemlju opraviti prije, neg što hoćemo u nju usaditi cvieće plemenitije. Još i ono voće biti će sladje, koje se u pitomi panj ucjepljuje, nego li ono, koje se nakalamljiva u divje drvo. Što su Niemci mudriji neg Magjari i Slavjani, nije nam ih zato kuditi, van hvaliti. Jer to valja da pripoznamo, da darovita duševna svojstva nerastu u našem razumu ko samoniko korov u bašći, već se ta svojstva razvijaju trudom i radom ljudskim. Razuman čovjek djegod

zkvh.org.rs

ugleda napredak, razvitak i naobraženost, hvalit će ih; jer su obće blago, iz koga je i nam crpiti jaklo, ako naučimo njemački. Što Slaveni i Magjari svoju obraženost u njemačkom jeziku traže, tomu valjada nije kriv Niemac. Kao što nije kriv ni tomu, kad je svoj tlovid (zemljovid) raztegnuo od jadranskoga do crnoga morja. A nije borme kriv ni tomu, što se njegova knjiga i njegove novine šire po pokrajinah kudgod se okreneš. Te ako ja mà šta svojega opazim u drugoga čovjeka, tko bi mi mogao zamjeriti kad bi rekao, da je ono moje? Od koga obraženost primamo, toga vrhovnost pripoznajemo. To je istina nepobjena.

Nasladjivamo li se dakle niemštinom u krugu obitelji; trošimo li silu novacah, da nam se sin il kći zadahne duhom njemačkim; odabiramo li za obširnu svoju obraženost jezik njemački, — što nas onda tišti, kad se Niemci tim ponose?

Tà paun nije kriv, što ga je stvoritelj nakitio zlatnim perjem! Niti toga nije slobodno Niemcu u zlo upisati, što on po svôj Evropi trubi, da je njegov um sve ono izumio, što je čovjeku potrebno i koristno. Mi smo znali od vajkada, da neima nauke i umjetnosti, koja se nebi nalazila u englezkom, francezkom i talijanskom jeziku. Pa ako smo svim ovim predpostavljali njemački, to smo dokazali ono, što Niemac tvrdi.

Niemac je mudar. On se nepropinje, da se njegovomu jeziku predadu uprave, sudstva, i visoke škole. On je zadovoljan kad vidi, da svi hrle u njedra razkriljene niemštine. On opažava, da mi u svakoj velikoj školi, u svakom učiteljištu (preparandiji) propisujemo kao redovni predmet njemački jezik, dočim svoj rodjeni ostavljamo na volju. On je zadovoljan, kad

vidi, da po gradovih živući ljudi govore njemački. Te njegova želja ni neide dalje izvan selske kuće, učione i crkve. Pače kad vidi, da je u crkvi dotjerao njemački svoj jezik do stanovita stupnja, neće ti on ni dana propuštati, da netraži svoga prava.

Što se Bog u crkvi vriedja, za to on nemari, već radostno gleda, dje njegovi momci i djevojke, mladci i mlade, magjarsku i slavensku mladež sve većma k zidu pritiskuju. On je siguran, da tomu netreba više, van jedan družtveni potres, pa će sve ono što je magjarsko i slavensko utonuti, a što ostane, to da će bit i tako njemačko.

Budući se pako sve većma oslanja na nepokretan imetak, za koj mi obično smatramo kuće, vinograde i zemljišta, te na oplemenjenost duha i urednost srca, to uztrpljiv čeka horu, kad će sve to nastati i dobit je njegova. Pa ko što zviezde na nebu pokazuju, koje je doba, onomu naravno koji je dobe željan, tako i čovjek motri družtvene pojave, pokazujuće budućnost i okolnosti, u kojih razmišljavajuć provodi dane.

2.

Godine 1794 sbila se čudna stvar pod žezlom cara Franje. Sklopila se naime i razvila po Austro-Ugarskoj tajna neka družina, kako vele, na to smjerajuća, da izkoreni svu vladajuću porodicu. Ta urota bijaše nalika onoj Atalovoj, obitelji, koja htjede Davidovu porodicu uzdrmati, te s lica zemlje strti. Isto tako nakanila bijaše ta urotna družina nesamo vladajuću porodicu da izkoreni, nego crkvu katoličku i plemstvo da uništi.

zkvh.org.rs

Najglavniji vodja te družine biaše neki fratar Ignjat-Jozip Martinović, žalibože, dična slavenska poriekla izmetak. Ime toj družini biaše u strahovitom tada poznanom nazovu Jakobinah.

Ovde će se moji ljubljeni štioci spomenut one grozovite revolucije (onoga prevrata), koj je u Francezkoj igrao žalostnu ulogu smrti. A to zato što ta katolička država nehtjede gasiti životne svieće plamteće u mladih i snažnih ljudih. U poviesti kršćanstva tako množnomu i silovitomu umorstvu nenalazi se primjera. Kanda su sotone razpuštene bile iz pakla i obrlatile družtvo francezko, tako je tamo sve ono, što su hiljade (tisuće) godinah sastavljale i zidale, pokidano i porušeno. Ćudorednost se u toj kraljevini ogadila, svećenstvo, plemstvo i gradjanstvo u tom se nadmitalo: tko će na strastvene užitke izbaciti više hiljadah, i počiniti djela grozovitija? Što da se vrši trebalo je silnih dohodakah. A ti da se ugrabe, morahu se odčepiti vrela, po kojih uticaše novac u državne i občinske blagajne. Budući se ove nemilo praznile, da budu opet pune, valjâše pučanstvu nametnuti veće daće. Spahije bud svjetovnjaci bud duhovnici nečinjahu drugčije. Rabota dakle i desetina biaše od dana na dan nesnosnija. Djekoji učeni razmatrajuć ove pojave, nerazlikujuć vjere od ljudih, dodjoše na tu misao, da je tol silnoj pokvarenosti jedin uzrok u kršćanskoj vjeri, koja uči: da valja poštenje dati dostojanstvu, pokoravati se i nepravednomu zakonu i razkalašenomu predstavniku. Al na veliku nesreću ljudstva neopažavahu: da ta vjera podjednako zabranjuje podaniku i predstojniku nevaljalstvo, te zapovieda pravednost, usljed nauke: ljubi iskrnjega kano samoga sebe.

Mišljahu bo dakle, neuguši li se ta vjera, tada će se družtveno stanje okuženo srušiti, te jedno novo, pravije sastaviti pod geslom bratinstva, ravnopravnosti i slobode.

Sbog toga su ti učenjaci sklapali družine, izdavali učenjačke i pučke knjige, a svrha jim bila kaljati svećenstvo i iznositi na vidjelo svećeničke tobože zločine. S druge pako strane veljahu, da je kršćanska vjera kriva, što su kroz nju svećenici naprtili puku tuge i nevolje. Usljed toga željahu polučiti mržnju na kršćanske običaje i na bogoštovje, šireći bezsramnu nauku, da s njih proizhodi glupost koju valja izsmijavati.

Uz to još plemstvo nije napadano, jerbo su ga potrebovali, da pomoćju njegovom što većma ogade kršćanluk. Budući je mnogi u plemstvu svoje dobarce protratio, to su se bacale oči na dobra crkvena jošter nepoharana. Te su tako plemići bez ine utjehe pomagali izsmijavat i rugat se svećenstvu, a krozanj i samomu kršćanstvu. Što više, tomu preziru pridružilo se još i kraljevsko dvore, u kom su ćudoredne sveze bile pomršene već u 17 vieku. Kad su te učene družine opazile da su kod dvora, plemstva, gradjanstva i jednoga diela pučanstva podosta podrovale temelj kršćanstvu, okrenu švigar jezična biča proti plemstvu. A to jim tim laglje podje za rukom, pošto su predobile puk, vrzoleći se po plemićkih avlijah. Zato, mà su u koju palaču zavirile, biaše jim lak posao. U njih su našli toliko gada, koliko u parižkih jarcih, koji izpod zemlje izvadjaju varošku nečistoću u rieku Sajnu.

Ženitba obiteljska biaše u takvom štovanju, ko obrazi predacah u obiteljskoj palati. Naime onda jim se ukazivala velika čast, kad ih je jedanput u godini

zkvh.org.rs

danah oprašila sobarica od debelih paučinah. Ako je dvoje troje djece rodjeno i, kakono mudro scieniše, tim obiteljskoj dužnosti zadovoljeno, onda je uzda bračna uručena strastim, koje su donle vladale, dok svojstva duševna i tjelesna nisu bila u pepeo obraćena, il dok nije djedovina do novčića protepena.

Tako su svi činili, koji su ime illuminatah (prosviećenikah) steći htjeli. A tko bi htio ostat u mraku, kad može svjetlost uživati? Tko bi htio kukat u robstvu, ako se može valjuškati u slobodi? Dvore je otvorilo sva vrela nećudorednosti. Ta su vrela po svoj Francezkoj razalila pokvarenost, koja se salila u Pariz kano vode u morje. Primjer su nam kod nas Židovi, koji, ako obogate, nepodnose pokrajinskoga zraka, već hrle u Peštu, dje se novac promeće velikom brzinom. Tako su onda svi plemići težili u Pariz, te pokvarili sve slojeve u narodu. U jednoj varoši najnižji razred pučanstva težko se može oteti siromaštvu i nevaljalstvu. Jer tu stoji o vrhu bogato plemstvo i otmeno gradjanstvo, koje neprovodi života ko drugi ljudi, već ako se nije moguće odlučiti po ruhu, to se odieli načinom života. Dakle danju spava, a noćju se u razkošju valja. I pokle sobstveno nevrše drugo, van samo jedu, a sve drugo mora mjesto njih svršivati čeljad. Zato čeljad nit imade vremena štogod za se uraditi, niti si štogod privriediti, da si duše oplemeni. Ovakve čeljadi su duše zarobljene tielu, a tielo gospodaru. Takva čeljad radja sužnje, pripadajuće pukomu siromaštvu. Pa ko što s pladnja gospodskoga grabe ostanke, to si takvi sužnji prikrivaju golotinju gospodskimi dronjci. Te i sve pokvarenosti, koje odpadaju s takve gospode, pokupe u se i sahranjuju u djecu svoju.

Kad se tako izmiene dva koljena, um i srce potomakah pritisne takvo divjačtvo, kakova ćeš u američkih i azijatskih šumah jedva naći. U takovom potomstvu kako neima kršćanske milosti ni ljubavi, tako neima ni milosrdja. Takva svjetina obhrvala je Pariz u najnižjem stanovničtvu njegovom onda, kad je svećenstvo sram nogama gazilo, plemstvo i gradjanstvo o kršćanstvu riečju i djelom na ruku stojeći zlo tvorilo, a dvore u morju nečistoće plivalo.

Nije dakle trebalo ino, van toj svjetini turit oružje u ruke, pak joj obilježivati žrtve, te neïma dvojbe da biaše spremna srkati i samu krv čovječju.

U tom je nastala godina 1789. Blagajne biahu sasma prazne. Porez je nadvršio sve stepene ljudske mogućnosti. Kralj je sazvao sve svećeničke, plemićke i gradjanske poslanike, da viećaju o nuždnoj pomoći. Plemići i gradjanski poslanici sjedinili se, da uguše svećenstvo. Zatim su pali i plemići u skupštini, dok se nije našao muž, oslanjajući se na pokvarenu svjetinu, i s njom srušio gradjanstvo. A taj muž biaše Mirabeau. Nu pobjeda njegova netrajala dugo, jer za njim dodje Marat i Robespierre, koji su okrutnu tu svjetinu oružali i sve bivše porušili.

U to vrieme se sastalo u crkvi sv. Jakova družtvo takvih ljudih, koji Boga nisu poznavali, a čovjeka samo na toliko, u koliko su ga po volji trebovali, te se izdalo pod imenom Jakobinah. Iz toga je družtva izišlo sve ono zlo, koje je u Parizu nečuvenom okrutnošću haračilo punih šest godinah. Izagnali su Boga iz države, a izvrgli smiehu i ruglu Isusa i knjižicu evangjelsku. Iz crkve su izbacili sv. kipe i prilike. Dapače porušili su, polomili i popalili crkvene umotvorine.

zkvh.org.rs

Popove, redovnike, plemiće i bogate gradjane su sasjekli, podavili, nožem i mačem pomorili, a najposlje i kralja i kraljicu usmrtili.

Kako su se pako prije kužne francezke knjige raznašale po svietu, te trovale srca zaštedjenih jošt drugih narodah, tako su se sad Jakobini razgranali po svih zemljah, da uzsliede u pakosti i krvoločtvu razkašene Franceze. Naumiše trgnuti nož proti svećenstvu, plemstvu i gradjanstvu, ter završiti ubojstvu smrtju kralja i njegove jasne porodice.

Toj kugi umoriteljici nemogaše se iztrći iz čeljusti Austrija i Ugarska, tim manje, što je oganj po caru Josipu užežen već u sám plamen bio buknuo. U ovoj državi dugo je kraljevala Marija Terezija. Kako je pako gospodovala, nije dužnost da opisujem ja, već poviest pravednica. U njoj se ona i hvali i kudi. Nu to mi je nuždno spomenuti, da se trulež, izišavši za cara Josipa na vidik, bio zametnuo već za njena gospodstva. Josip je bio muž velika duha, samo što hotivši izbjeći onoj bigoteriji (pobožnjačtvu), koja je uz dobrotu njegove matere zavladala monarkijom (državom), ter umjesto prave vjere praznovierstvo, umjesto čiste ljubavi hinjenost širila, upao je u nevierstvo. Pa zato i nije znao pogoditi sredstva, koja mu bjehu nuždna, da očisti gad s crkve Božje, a nepravednost sa države svoje. Nije znao kako da oslobodi osobu i obitelj na slobodnu zemljištu. Već on otvori naredbam svojim vrela, koja u obitelj salievahu nevjeru, salievahu kužnost u družtvene zadruge. Nevjera ta posadila se na školske učiteljske stolice, u upravi i sudstvu; dapače poniekle se zavukla i u samo svećenstvo i redovničtvo. Jer se u

Beču, Požunu i Jegru odgojavaše u družtvu, poučavaše okuženimi predstojnici i učitelji.

Tako dakle ono, što je pod carem Josipom na polju duševnom i ćudorednom posijano, to je u ovoj truleži, obladavšoj plemstvom, za doba njegova brata Lavoslava strahovito proniklo. Samo je trebao vrtlar, da dotjera smutnju do zrelosti. Pa i zbilja našao se u nekom fratru Ignjatiji Jozipu Martinoviću, koj, kako rekoh, biaše žalibože slavenske korenike.

3.

U druoj polovici 18. vieka živila je u Budimu sirota udovica Bosiljka Slavuljević. Živivši u braku sa svojim mužem Gabrom Martinovićem šest godinah, porodì jedno mužko čedo, kojemu na krstu nadješe ime Ignjatije Jozipa, da mu bude više odvjetnikah kod Boga.

Roditelji Gabrini i Bosiljkini ubrajali se u one budimske porodice, koje nisu doduše posjedovale mnogo imetka, nu se tim većma odlikovale naobražtvom duha i plemenitim osjećajem srca. Zato su i predobro poznavali prvu roditeljsku dužnost: dječji naime um i srce Bogu i svietu tako upraviti, da diete nauči kako valja služiti stvoritelju, a sviet kao službenika kako valja uporabiti za duševne i tvarne potrebe, jednom riečju: djecu slati u crkvu i u školu. Uvidili su, da je pri Bogu slaba ciena diete roditi, već ga i Bogu privići i u sviet uvesti. Za najveću svoju slavu držali su svoju čistu savjest, koja jim dječicu pošiljala u školu i na nauku kroz svu bogovitu godinu. Medju sobom mnogiput se razgovarajući bjehu opazili, da je svećenik sluga Božji, pa da mu je baš s toga najbolje

zkvh.org.rs

poznavati narav svojega neposrednoga gospodara, i tu narav da je najnuždnije razlagati mladeži. Učitelj (meštar), rekoše, sluga nauke, pa ju zato on najumjestnije predavati znade. Uči dakle svećenik u crkvi narav Božju, a meštar u učioni nauku svjetovnu. Njom se otvara srce k ljubavi, a pamet k znanosti. Pripoviedaše oni, da Bog svakoj životinji daje hranu i odjeću, dočim je čovjeku ostavio kaznu, da si sám nabavlja i hranu i odjeću. I radi toga, da mu treba i mnogo misliti i čvrsto osjećati. A da to uzumie, da mu valja sve upotriebiti za dušu što je Bog naredio, a za tielo, što je ljudstvo izkusilo i u knjige složilo. Jer da se nauka starijih, izkustvom stečena neuporablja, bilo bi nam u svakom poslu baš ko Adamu i Evi, kad im je Bog s lišća smokvena skrpao haljine i, kad je nevolja pronašla od kamena sikiru, da njom ciepa drva, te za ogriev naloži si vatru, i skuha si žuka jestiva.

U crkvi dakle i u školi uči čovjek misliti i pošteno osjećati.

Premda su i Gabro i Bosiljka zarana izgubili roditelje, to su ipak u duhu kršćanskom odhranjeni i naukom, njihovu stališu potrebnom, dovoljno prosviećeni bili. Gabro ju crpio na domu svog ujaka, a Bosiljka u svoje tetke.

Rodjaci Gabrini i Bosiljkini nisu stanovali sebi nadaleko. Mnogokrat ih sastavljala škola i put. A srodstvu jim ponešto dopriniela i slična sudbina. Srca su jim već u djetinstvu začela prijatno osjećanje; rado su jedno drugo izčekivali, u družtvu se kući vraćali i, kao djeca jedne dobe, krstnim se imenom nazivali.

Gabrin ujak dugo se smišljao, na koj pravac da mu život odluči? Imao je, istina, priliku da ga dâde u

škole, no mu se uviek nadavalo pitanje: kakvu da mu opredieli službu? Opazio je doduše da nenaginje redovničtvu il svećenstvu. Preostalo bi mu pisariti kod namjestničtva neko 20—30 godinah i to uz neznatnu plaćicu. Osim toga, uvidio je, da bi se Gabro najviše mogao dovîti bilježništva u kôj županiji; jer druga zvanja (službe), znao je, da grabi plemstvo i gradjanstvo. Liečničtvo je tada šamo po gradovih bilo udomaćeno, i to u uglednijih domovih. Te se ni nanj nije oslanjao Gabrin ujak. Odlučio je dakle, da ga dade na zanat, iza kako bude znao štiti, pisati i računati. I to da bude zanatlija krojač.

Kad je tomu prispjelo vrieme, srce mu je nešto otežčalo. A što ga je tištilo? Tâ u Peštu će za djetića (šegrta) krojaču svôj Ugarskoj poznanu! Jer nije minula obća narodna svečanost a da nebi taj glasoviti krojač priugotavljao i narodnjakom razašiljao svečanih odorah (odielah). Poznavala ga županija bačka i šomodjska, trenčinska i ugočka. Istina, više su mu putah gospodičići mjesto dukatah u pismo uvalili puno sladkih riečih. Al to njega nije smêtalo; jer čim je vjera dulje trajala, tim je većma rasla kamata. Tomu se netreba čuditi, što se kojekomu čudno vidilo, kako da je ujak odlučio Gabru za krojača; jer je tad još bio onaj samo čovjekom, koji je imao povelju plemstva il gradjanstva. Al je Gabrin ujak oštrijim okom vidio u budućnost neg njegovi vršnjaci, te opazio: dok se plemstvo i pulgerstvo (gradjanstvo) svojim grbom hvali, a imetak gubi, dotle pomni, vješti i umjetni obrtnici žepove punê postajući sve znatniji i važniji u svietu.

Razumivši Gabro od ujaka, da će sutra u Peštu, potraži priliku, da se sastane i razstane s Bosiljkom.

zkvh.org.rs

Bosiljko moja, ostaj mi s Bogom! budu rieči Gabrine, ja odlazim u Peštu takovû gospodaru, u koga se mešetaju pomoćnici po ulicah. A ona mu rekne na to toplo i ljubezno: s Bogom Gabro!

Gabro je liepim momkom dorasao. I kao takav nije mogao da radi kao zanatlije bez cilja. On je odlučio upoznati se sa svietom i njegovimi potrebštinami. Nastojao je priskrbit si za svoj zanat nuždne obuke. A za te su mu dobro došle prve tri godine djetićke kušnje. Kroz to vrieme projurio je naš Gabro veće evropejske gradove, a u svakom gradu proveo podulje na svom zanatu. Nakon šest godinah vrati se u svoj rodjengrad Budim.

Budući mu za to doba umro ujak, prva mu biaše briga, da se kao na glasu krojač nastani u Pešti. Bosiljka mu je povraćena i srcu i pameti, samo je trebalo, da si steče ugled i cienu u ugarskih žiteljah. Bosiljka je napredovala pameću, a k tomu nadvisila tjelesnom krasotom sve budimske djevojke. U njezino vrieme bijaše jošt one mahnitosti, da se djevojke mà i po gradovih prohadjaju u radičake dane. Oni bjahu dnevi skrbi i rada.

Tetka Bosiljkina bila je korenita Bunjevka, te je Bosiljku priviknula svakomu sobnomu, kućnomu, smočnomu, dvorištnomu i vrtlarskomu poslu. Nebiaše ona te misli, da se život dade uz glasovir odsvirati, uz tambure odpjevati il uz francezki jezik provesti. Izkustvo ju učilo, da te trice izgube svoju cienu već prve godine, te jedine obiteljske vrline, da bivaju vrelom Božjega i ljudskoga blagoslova. Zato nije dozvolila da se Bosiljka gizdâ, da hamištvom i vjerom tudje putenosti podražuje, da se varavošću na tanak led posklizuje i pada

i ranjava života smiono utapa. Iskra ljubavi u djetinstvu užgana, nije ugasla ni u Bosiljkinom srcu, već se većma i većma podpaljivala čestimi posjeti Gabrinimi. Gabro je pako, prošav mnogo svieta, naučio, da nije sve zlato što se svietli, te je izprosio tetkinu dozvolu, da u njezinoj prisutnosti mogne kadikada pohoditi Bosiljku. A i tetka je više slučajevah vidila, da su zdravi i mladi sinovi u stranu zemlju otišli, nu tielom nemoćni, dušom pokvareni a radu odieljeni kući se vratili. Nije dake pohoda Gabri priečila. Tim manje, jer je znala, da mladji, nije li jim pamet zabludila, medjusobnim čednim razgovorom postaju ugladjeniji, dosjetljiviji i za život vještiji. Samo nek im je urodjena stidljivost.

Premda su se dakle ljubavju u duhu grlili i vriedni bili, da jedno drugomu na putu života trnje krče i cvieće steru, to se vendar nisu jošt razgovorili o ženitbi. Oboje su scienili, da bi se medjusobno poštivanje boljma učvrstilo, kad bi prazne šake stupili u brak (ženitbu). Znali su i to, što ljubav nosi na jeziku, da je i u pustoj kolibi korom kruha zadovoljna. A borme su oboje znali i to, da će ljubav i sladja i uztrajnija biti, ako se nebude morala iz početka boriti s nevoljom. Zato, premda su se volili, tko bi tajio, da je cvieće u bašči liepo, al po izkustvu zelje koristno; pa ako zelje i nema krasnih bôjah, na kojih nam oko milo počiva, ima u njem soka, kojim nam se želudac nasladjiva.

Misaoni dakle čovjek neće sve svoje imovine potrošiti, da si ono nabavi što je liepo. Naše su Bunjevke u tom iznimke. One kad se udaju ništa drugo po glavi nevâljaju, već koliko će svilenih sukanja i finih košulja odnieti. Kako će krevet biel i šlingan (ple-

zkvh.org.rs

Bosiljko moja, ostaj mi s Bogom! budu rieči Gabrine, ja odlazim u Peštu takovû gospodaru, u koga se mešetaju pomoćnici po ulicah. A ona mu rekne na to toplo i ljubezno: s Bogom Gabro!

Gabro je liepim momkom dorasao. I kao takav nije mogao da radi kao zanatlije bez cilja. On je odlučio upoznati se sa svietom i njegovimi potrebštinami. Nastojao je priskrbit si za svoj zanat nuždne obuke. A za te su mu dobro došle prve tri godine djetićke kušnje. Kroz to vrieme projurio je naš Gabro veće evropejske gradove, a u svakom gradu proveo podulje na svom zanatu. Nakon šest godinah vrati se u svoj rodjengrad Budim.

Budući mu za to doba umro ujak, prva mu biaše briga, da se kao na glasu krojač nastani u Pešti. Bosiljka mu je povraćena i srcu i pameti, samo je trebalo, da si steče ugled i cienu u ugarskih žiteljah. Bosiljka je napredovala pameću, a k tomu nadvisila tjelesnom krasotom sve budimske djevojke. U njezino vrieme bijaše jošt one mahnitosti, da se djevojke mà i po gradovih prohadjaju u radičake dane. Oni bjahu dnevi skrbi i rada.

Tetka Bosiljkina bila je korenita Bunjevka, te je Bosiljku priviknula svakomu sobnomu, kućnomu, smočnomu, dvorištnomu i vrtlarskomu poslu. Nebiaše ona te misli, da se život dade uz glasovir odsvirati, uz tambure odpjevati il uz francezki jezik provesti. Izkustvo ju učilo, da te trice izgube svoju cienu već prve godine, te jedine obiteljske vrline, da bivaju vrelom Božjega i ljudskoga blagoslova. Zato nije dozvolila da se Bosiljka gizdâ, da hamištvom i vjerom tudje putenosti podražuje, da se varavošću na tanak led posklizuje i pada

i ranjava života smiono utapa. Iskra ljubavi u djetinstvu užgana, nije ugasla ni u Bosiljkinom srcu, već se većma i većma podpaljivala čestimi posjeti Gabrinimi. Gabro je pako, prošav mnogo svieta, naučio, da nije sve zlato što se svietli, te je izprosio tetkinu dozvolu, da u njezinoj prisutnosti mogne kadikada pohoditi Bosiljku. A i tetka je više slučajevah vidila, da su zdravi i mladi sinovi u stranu zemlju otišli, nu tielom nemoćni, dušom pokvareni a radu odieljeni kući se vratili. Nije dake pohoda Gabri priečila. Tim manje, jer je znala, da mladji, nije li jim pamet zabludila, medjusobnim čednim razgovorom postaju ugladjeniji, dosjetljiviji i za život vještiji. Samo nek im je urodjena stidljivost.

Premda su se dakle ljubavju u duhu grlili i vriedni bili, da jedno drugomu na putu života trnje krče i cvieće steru, to se vendar nisu jošt razgovorili o ženitbi. Oboje su scienili, da bi se medjusobno poštivanje boljma učvrstilo, kad bi prazne šake stupili u brak (ženitbu). Znali su i to, što ljubav nosi na jeziku, da je i u pustoj kolibi korom kruha zadovoljna. A borme su oboje znali i to, da će ljubav i sladja i uztrajnija biti, ako se nebude morala iz početka boriti s nevoljom. Zato, premda su se volili, tko bi tajio, da je cvieće u bašči liepo, al po izkustvu zelje koristno; pa ako zelje i nema krasnih bôjah, na kojih nam oko milo počiva, ima u njem soka, kojim nam se želudac nasladjiva.

Misaoni dakle čovjek neće sve svoje imovine potrošiti, da si ono nabavi što je liepo. Naše su Bunjevke u tom iznimke. One kad se udaju ništa drugo po glavi nevâljaju, već koliko će svilenih sukanja i finih košulja odnieti. Kako će krevet biel i šlingan (ple-

zkvh.org.rs

tivom izvêzen) biti. Istina da će o tom mnoge kravaljuše razgovarati; al poslje svatbe to će mnogu nevolju u kuću dotisnuti.

Koliko je Bosiljka mudrija bila kad je mislila, da se nam netreba za to pripravljati, kako bi nas tobože u oči pohvalili oni, koji će nas iza ledjah pokuditi; već nam valja nastojati, da si nesporimo potrebštinah i nebudemo ih usilovani odkriti drugim. Nezna se kakova je dika novajliji ako se u svilu obuče, pak poslje razazna, da je svila za skupu kamatu na vjeru (veresiju) iz dućana (štacuna) donešena? Jer takva haljina, o kojoj znamo da nije naša, neskriva srca zadovoljna. Takve novajle (mlade), koje se vjeresijskom haljinom gizdaju, očituju, da u crkvi i u školi nisu mislit učile. A jao starijim, koji se moraju oslanjati na takvo čeljade, u koga je navadno jezik od pameti napredniji. A to biva pri nemislećih osobah, činećih kao piljarice, prodavajuće bez kantara (vâge), te varajuće i sebe i druge. Dje neima mislih, tuj netraži vage razuma. A valjda je za kuću manje opasna stvar, ako mužu, a ne ženi, manjka prava mjera razuma. Žena je u kući ko pàra u stroju. Njen razum i najsitnije stvarce donose u pokret. Dočim naprotiv žena nerazumna pomrsi sve, te ojalovi svaki i najplodniji mužev trud. Neima na svietu ništa žalostnijega, nego li je nerazumno žensko čeljade, uz koje sve tako stoji ko razvezana metla. I najobilnija kuća da se raztvori, netreba joj drugo, van nerazumna ženska. Ako bi dakle momci što unapried imali kod ženske pokušati, a to bi jim trebalo razaznati: u kakvom redu stoje misli u djevojke? Jer u kakvom su redu il neredu misli, u takvom će se kašnje pokazivati svi njeni čini.

4.

Za godinu danah Gabri je pošlo za rukom svoje ime kao vješta krojača oglasiti, te si nabavio sve, što je u urednoj obitelji nuždno predat u ruke svojoj supruzi, da može povoljno vladati kućom.

Usudio se dakle Bosiljkinu ruku zaiskati. Bosiljka je svoga vieka svejednako Gabru u srcu nosila. Prosci su se smjestili u sobi, a tetka postidno nu vedrim čelom uzela sa stola zelenu jabuku i dala ju Bosiljki. Jabuka je ta krasan slavenski običaj. Njom se čuva postidnost u Slavenah kao najpouzdaniji čuvar blažene nevinosti. Ona očituje ne glasom već znakom sladke srca osjećaje.

Na kolikoj visini stojala je Bosiljka izmed onih slavenskih kćerih, koje iduć po divanih (sielih) pogube stidljivost! Te poklem u školu neidu, nisu kadre razložit i razabrati što je kriepost a što grieh? vode se strastmi, neimajući prava pojma ljepote, a još manje istine, pa se tako lako obrazinom daju zavaravati i netraže očima svojima u momakah poštenja, umjerenosti i časti prama Bogu i čovjeku. Već se zagledaju u propalicu, pijanduru, kartača, koj pogazi sve što je liepo i dobro; pa grdi Boga i čovjeka. One neslušaju danas svojih roditeljah, koji ih savjetom i zabranom žele izbaviti strastnih mriežah propasti i pogube. Već, buduć im je mrak u pameti, a parlog u srcu, to se zamataju u tmine i, najposlje na uzici zasliepljene strasti, preko umorene roditeljske časti, ranjene stidljivosti, ukradu se iz kuće otčeve i odu pod krov momkov. Uskoče, — te kakva jim ženitba i udatba bez poštenja i radosti, tako jih nadvija ciela života i oblak tuge i čemera.

zkvh.org.rs

Gabrino je srce u radosti plivalo kad su prosci došli i veseo mu glas donieli, da je Bosiljka bez oklievanja uzela i u biela njedra sklonila jabuku. Od sada su vrata Bosiljkine tetke otvorena vazda bila Gabri. Kad je koj čas prištedio il snu odkinuo, to je Bosiljku pohodio i na njenom pogledu milom oči si nasladjivao. Tko da opiše Bosiljkino srce, kad se istinom pretvorila davna želja njegova?

Gabro je i tielom i dušom bio momak sličan Adamu, proizišavšemu punu nevinosti iz rukuh Stvoritelja.

Visoka i razmierna stasa. Otvorna lica, u kom si kroz one bistre oči, čistim plamenom prve ljubavi, sjevajuće svu nevinost i iskrenost srca pregledati mogao. Bosiljka ga je već odavno u grudih kao buduća si muža (suprûga) nosila. Al te tajne nikomu nije odkrila do jedinomu Bogu, komu se molila, te svoju i Gabrinu sreću Njegovoj volji izručila.

Sav budimski Taban radovao se toj zaručbi. Jer sviet slavenski nebiaše još za onda toli pokvaren, da se nad tudjom radosti razžaluje, a vrh žalosti veseli. Već se pučanstvo iskreno radovalo, kad je vidilo, da se dobro s valjanim sastaje. Znali su tada još Slaveni, da što u općini ima više poštenih i nabožnih obiteljih, to je sigurnija ublažavajuća ruka Božja. Znali su, da čim je više vriednih i čestitih obiteljih, to je više skromnije, pomnije i pokornije djece. Jer ugled i ovakovo drugovanje jedno drugo popravlja.

Za onda još nebiaše babetinah, koje zavist i mržnju siju. Te kad se prospe glas o zaruci, onda ju zlobnimi jezici obvuku kao pauk voće. A što su još o pradjedih zla čule, to natovare na unučad, da joj nagrde lice

jednu il drugu stranu ogade il ustrave. Po običaju slavenskom i tu je minulo od prosbe do vjenčanja barem osam nedjeljah. U Slavenah se djevičanstvo često oplakiva kao nekoč Jeftina jedinica. Tu dolaze drugarice, da zaručnici pomognu sašiti košulje. Pa se tad mnogo putah rone suze, bez da jim uzroka znale same naricalice. Jer „oplakivanje djevičanstva“ tako se već upilo u slavensku narav, da je izgubilo i isto ime.

Kadgod se Gabro poslje čarna razgovora s Bosiljkom razstajao, kupale su joj se crne oči u suzah. Neslaven da je vidio, to bi za cielo bio sumnjao o njenoj naklonosti.

Gabro je medjutim produljio vrieme zarukah. Njemu je bilo na umu da najprije namakne u kuću, česa mu nije kadra zatajati nijedna ljubav. On nehtjede da prodje ko mnogi mladoženja. Poslje dva tri dana, bojao se, da mu se neuvali nevolja te neogorča i njemu ko drugim i ono malo slasti, što jim zavidi sviet. U naših ženitbah mnogo je poesije (piesničtva). Na ono što godi oku troši se bez računa. Suknje i košulje broje se na stotine. Iztraživa se, eda li su šlingani (vêzeni) jastuci i čaršapi? Odličnije pako gledaju, je li je ukusno posobje, na kom će mlada primati posjete? Al kad treba umrljano oprati, kad valja glad zasititi, — onda treba sav komšiluk obhajkati, dok se sakupi ono, što je za svaki čas nuždno. Nebi li naše ženitbe bile sretnije, kad bi se po primjeru Gabre i Bosiljke uredjivale? Na svatbe se troši bez uma i računa ko nekoji u svatbi paše šikluškoga, komu nije trebalo brojiti kesah, budući ih je svojim znojem napuniti morala raja. Istina da će naše izpražnjene još kojput napuniti vješti Švabo, al će u pazar uzeti kuću i vinograd. Ma-

zkvh.org.rs

lom iznimkom naše ponosne majke tako udaju svoje kćeri ko da bi bile jedinice bule i paše od tri repa. Ko da će se oko nje kretati stotina služinčadi, a za kruh i odielo kanda će se starati hiljade podanikah.

Za Gabru i Bosiljku prispjela je liepa i umiljna jesen, sakupljajuća sve što je pomno proljeće zasijalo, a toplo ljetašce dozrievu dotjeralo.

Na dan sv. Dioniza, utorak, po starom slavenskom običaju, primilo oboje svetotajstvo ženitbe. Toj svečanosti uzvalo oboje svoju rodbinu, prijatelje i susjede. Ženitba jim obojma bila što voćka usadjena u plodno zemljište, da, kupajuć se u jarkosti sunašca i u tracih topline urodi sladkim plodom. Nabožno su dakle uziskali svećenikov blagoslov, koj se prosi s nebeske visine, i koj tim biva obilniji, čim zanj moli više srodnih dušah, da Bog milostivo pogleda na mladoženje, te jim podieli blagoslov praotacah i sabere obilan plod s toga mladoga obiteljskoga drveta.

Gabro i Bosiljka su naučili, da kršćani u mladoženjah smatraju duše krvju Isusovom oprane i pozvane, da se u njih sviet stvara, crkva napučava i ugodnici Božji umnâžaju. Primili su u pamet, da je za to mnogo milosti potrebno, kako bi se te Božje svrhe izpunile u njihovoj ženitbi. Znali su, da će se ženitba usred svieta na jednome mjestu razstaviti — smrtju. A osim toga, da se o nju kao o morsku stienu razbijaju bezbrojni talasi svjetskih tugah, težkoćah i nevoljah.

Zato Gabro i Bosiljka otidu u odredjeni dan zarana u crkvu. Tu se izpovjede i pričeste. To jest: očiste si um, srce i volju, nastojeć da na njih neostane ni trunak griešne ljage, već da u njih bude slobodan prostor za sedam darovah Duha Svetoga, koji su nuždni

na putu ženitbena života. Moljahu se Duhu Svetomu, da jim prosvjetljuje pamet i ljubavju milosti Svoje užiže srca.

Stariji, kojim je mnogogodišnja briga osiedila lasi, znadu, koliko se tereta navišava životu. Čovječje sile nebi mogle iztrajati, da jih Bog nekriepi najviše u svetotajstvu, koje je skopčalo s božanstvom čovječanstvo. Tko po njem ponavlja svoje krieposti, može biti siguran da će život pregaziti, a očajnost ga neće oboriti.

Svi se svatovi sakupili u 8 satih i svečanom povorkom mladence odveli u crkvu, da prisustvuju nekrvnomu posvetilištu i izprose od Boga stostruk si blagoslov.

Pobožni ljudi nenaliče onim, koji têže za blagom svieta, te se boje pokazati veselo lice u misli, da će jih i to stojati novacah. Već znajući, da je i Isus u svojih rodjakah svatbovao, približuju se radostno jedan drugomu, da umnožaju svečanost tog odlučnoga koraka, i iskreno da se provesele.

Dje ženitba nije po trgovačkom računu, već po čistoj ljubavi složena, tamo je neizcrpivo vrelo radosti iztičuće i mužu i ženi kroz sve dane života. Šest je godinah proteklo, i u tilji čas bjè u njih dvoje jedna volja, osjećaj i misao jedna. Radili su oboje kao crv i mrav i na večer se u veselu pogledu jedno nuz drugo odmaralo. Svanutak svakoga dana donosio jim nove snage i radosti. Radost im je Bog podvostručio poklonom mužkoga čeda, u koje su motrili ko u sjajno ogledalo, te u srcih probudjivali nove i nove dokaze medjusobne ljubavi.

Gabrina umjetnost i Bosiljkina štedljivost tako je uredila skromni jim zavičaj, da su bez ikakve tegobe

zkvh.org.rs

sve ono namicali, što je potrebno bilo da se uzdrže za-druge. Nešto su pričuvali i za budućnost. Svetkom, kad bi dobro bilo kamogod iztrčati i u družtvu se raz-veseliti, pa je od njih jedno htjelo da podje, rečè drugo: sad imamo da što i na sutra ostavimo. Nu neznamo, eda li ćemo i u buduće svoje naručbine valjano moći obavljati; neznamo da li će i sljedeća godina biti plodna, te nam uzmognu redovito izplatiti dugove naručbenici naši? Poklem pako drugi dan nije nikomu obećan, to nismo sigurni, neće li nam kakva nepogoda začepiti vrelo privrede? Vrhu toga nije nikomu slobodno s uma svrći, ako uzživi da ima napokon i ostariti, il bar onemoćiti, te ni poture svojemu imetku pridodati, te za krušac i haljinicu od glavnice odkidati, zato sad uztêžimo i suz-bijajmo nagone, misleći svedjer na nužde i njino prikriće.

Tako jedno drugo potičuć na dobro, i sprovodeć dneve, nisu tražili razkošja vani, već su jedno u dru-gom pronalazili sve novija i novija vrela radosti. Mnogi, misleći, da je prije poldnevno doba nedjelje za radionicu, a popoldašnje za mehanu, mogli bi se u ovo dvoje ljudih ugledati. Mnogim, neznaš, eda li je skuplje gostivo il odielo? Kadikad im dotiče trošak za nedjelju iz svote privriedjene u poslene dneve, a više putah prelaze i samu gotovštinu. Što je pred njimi, to je stalno i mastno. Što za njimi, s vana sjajno. A kad im za-viriš u stan, bila soba, kuhinja, smočnica itd., to iz-gledje kanda je gazdarica već odavna pod zemljom. Či-stoća i poredak se iznevjerio, djeca neumivena, nepo-češljana, dronjava. Da bi ju tko molitvi prignuo, o tom nema ni razgovora. Dom Božji se nesjeća, kad su ga zadnji put pohodila. Jer kad su roditelji jednoč iz-

gubili ljubav i strah prama Bogu, kako da ih tražimo u djece?

Takve djece srce ostaje prazno. Pa još ako je prazno i ajdede! ali se unj uvuče gnjilež bogogrdja i bezstidnosti.

Otle ona žalost srca našega kad vidimo, kako sinovi i kćeri zanatlijah stradaju dušom i tielom, a roditelji, dožive li starošt, kubure i kruhom i odjećom.

Gizdost i lakomost jazi su, u koje ljudi hrle djoromice, te jedan za drugim padaju unj, ko da ih upropašćuje neka tajna silna ruka premoći. Oči jim nevide jaza, a glasa, opominjajuća ih da idu u propast, gluho jim nečuje uho.

Gabro i Bosiljka rado su služili Bagu, sebi i iskrnjemu. Nisu si nikada prikratili, što jim koristno i potrebito bilo za život i kadkadnju nasladu života Te su tim načinom živili onom zadovoljnostju, koja neište blaga, nu koja se neboji ni siromaštva. Kad im je tko stupio u kuću, zadahnulo ga neko zadovoljstvo s čistoće i kućna reda. U bračnom svom životu svedjer im je pred očima lebdila rieč Duha Svetoga: da valja Boga moliti i raditi. Istina, Gabro je bio spreman zadovoljiti svojim naručbinam, nu nikada nije poslom oskvrnio nedjelje i svetka.

Bilo je već i u njegvo vrieme zanatlijah mislećih, da će se oneprijateljiti sa naručbenici, ako nerade nedjeljom bar do devet satih. Jer su se bojali, da će jim vjerovnici posao u nemar bilježiti te ih iznevjeriti. Amo pako, kukavci, nisu pomišljali, da svim ljudem i tako neće moći zadovoljiti, a kraj toga da će i Boga težko uvriediti. Istina da se tada još zanatlije nisu Bogu toliko odtudjivali, koliko danas; jer nisu prije pôdne ra-

zkvh.org.rs

dili, a popôdne krčme i zabave tražili, te pometnuv Boga cio svečan dan, istom se u radionice ponedjeljkom popôdne vraćali; nu budući da valja očistit i tielo, to se navadno slučivalo, da su, žrtvovavši poslu vrieme do devet satih, zakasnili na službu Božju.

Gabro je mislio da on nije gospodar svečana dana, zato da nije ovlašćen odkrnjit mu ni četvrt sata i pokloniti ga čovjeku. Poznavao je on i rad i vrieme, te usljed tog odlučivao, kada će komu naručitelju moći dodati u posao uzetu haljinu. Nedjelje i svetka nije skvrnio nijednomu čovjeku za ljubav. Riečju: Gabro je htio da bude vieran čovjeku, al prvenstvo u vjeri da ide Stvoritelja nebeskoga. On je sedmi dan Sebi pridržao i strogo zapovjedio, da Mu se taj dan klanjamo, da Ga pozdravljamo i slavimo.

Gabro se nije prepirao s onakvimi, koji ga napadahu, što on strogo obdržaje nedjelju i svetak. Njegov odgovor bio je u tom kratak al ozbiljan: Rafaelova Madonna zadržaje u sebi sva svojstva predstavljajuća čovjeku uzor slikarstva. Nu ja mislim, da se nijedno tih svojstvah nezadržaje u okviru. A Madonnu ipak stavljaju u okvir baš zato, da nam se oči ograniče na okviru Madonne, te se zadube u divna joj svojstva. Tako i Bog svemogući Svoja neizrečena plemenita svojstva zadržaje u Sebi. — I u naših se duševnih očih ko u ogledalu izmjenjivaju tisuće (hiljade) slikah. Nu poklem ima stvarih na nebu i na zemlji, koje nam mame oči, valja da se ograniče. Ograničit ćemo ih onda, kad sva čuvstva sakupimo u Bogu, Koj nam se prikazuje u sv. misi, kao u okviru. Neobdržajemo li dakle svetčanih danah, to nas mame stvorovi neba i zemlje, te izgubimo izpred očijuh Boga, a s Njime milosti dolazeće

nam po sv. misi, propoviedi, svetih otajstvih i inih blagoslovih. Osim toga smo i nepravedni napram Bogu, iskrnjimi, sebi i istoj niemoj živini.

Gabro je na umu nosio istinu, da će Bog na ime Svojih zapoviedih iskati da položimo račun: eda li smo naime slušali il zametavali sv. zapovjedi Njegove.

5.

Sunce je svietlo prosvjetljujuće svaku zaškuljicu zemlje. Pa ipak pomrčaje, oblacî se prikriva i u zimsko doba riedko pokaziva milo svoje lice. Svaki stvorak se razigra, kada svjetao proljetni dan razastre vedro nebo vrhu nas. Al iz daleka podignu se mrki oblaci pa cielu nedjelju danah prikriju tu modru nebesku milinu, tu dragu narodnu našu boju. Što je pod suncem, rečè mudri Salamon, neima stalnosti.

Jedno veče smrklo se nebo, a ladni se uzpirili vjetrovi. Naš Gabro se s posla od svojih naručbenikah vraćao kući. Bez tople haljine siromah je tako nazebo, da je nazebu platio životom. Štogod je tielo krepčije i zdravije, to mu je bolest, je li premahnula mjere liekovah, pogibeljnija. Tako se i naš dobri Gabro razboli. — Bosiljka mu se nedieli od postelje. Njegov svaki bol prostreljava i njezino srce. Polu bi ga, da može, skinula s Gabre i naprtila na se, misleći: kako su dosad nosili uzajamno teret života u zlu i dobru, tako bi željno htjela da svomu dobromu mužu olakša i breme težkih bolovah. No sve uzalud. Smrti neodoliše ni svi liekovi vrtlarski, veli Latinac. I liečnik se doduše pomnjivo liekovî trudio, svu svoju znanost i vještinu izcrpio, da ledene smrti naručaju otme Gabru,

zkvh.org.rs

krojača mlada, izkusna i u zamašnu krugu grada obće poštivana. Al njegov trud osta bezplodan. Dvaest prvi dan svoje bolesti predadè Gabro Bogu nevinu dušu.

Bosiljka ga oplakivala ko majka jedinka; jer je osjećala, da joj s njim u grob palo pola života. Jedno vrelo radosti začepljeno je; iz njega ni moć Mojsijina neizvedè više radostne slasti! Sav krug grada, u kom je stanovao Gabro, žalio ga kano uzor mladih ljudih. Budući pako ima u općini mudracah i vjetrenjakah, to su rekli nekoji ono što je rekla nekoč žena mužu si Jobu: eto što mu je koristila nabožnost, da mlad i zelen mora u zemlju! A tî bjehu takovi, kojim nenadvisuju misli oblakah nebeskih. Ljudi navadno tim se varaju što vide i brzo zaborave: da ovaj život nije cilj, već samo sredstvo onoga vječnoga života, za koj nam se na zemlji valja pripravljati. Jer da u evangjelju Isus nidje neobećaje čovjeku zemlju medom tekuću, i dane veselja prepune, to znamo; kao i to što je rekao: da tko za Njim hoće da ide, tomu je zatajiti sebe, uzeti na ramena križ i sliediti Ga. Zadatak dakle ovoga života jest križ, na kom se odlikuju sva orudja sv. muke Njegove. Zato, jesmo li Mu nasljednici, druga nas sudbina nemože zapasti do one: tako je (Krstu) trebalo da trpi i unide u kraljestvo Svoje. U to kraljestvo svi mi ûći želimo, dosljedno dakle treba da trpiti želimo.

Istina, nije svakomu drven križ o ramena naprćen, niti ga peku i kuhaju u ulju, niti mu klieštima s tiela kidaju živo meso; nu ima križevah u umu, u srcu, u svakoj pomisli, u svakom sjetilu, u sreći i nesreći, te se na nas naliežu da nas morê.

Takov jedan crv u križu pameti dodjè i k Bo-

siljki, te joj rečè: tà valjda ni Bog nije pravedan, kad ti odnese muža, koga si volila i s kojim si tako vierno Bogu služila! Bosiljka odvrati: istina, na svietu nije bilo stvora, koga sam većma ljubila neg pokojnoga svoga Gabru. Ali valja znati: da nit ja biah svoja, niti Gabro bješe svoj, nit izključivo moj. Stvoritelj nije izgubio prâvo prama nama, tim manje, što se naš život nesvršuje ovdje, već prelazi u vječnost. Kadgod dakle treba da tamo putujemo, to se nas netiče, ko se ni naše na sviet došašće nije nas ticalo. To sve zavisi od milosti i mudrosti Božje. Žalost je srca moga neizreciva; jer sam u grob položila svoju radost s Gabrom svojim. Nu ja se podlažem volji Božjoj, jer znam, da nam On dieli milosrdje u životu i na smrti.

Kad je Bosiljka prvu silu žalosti prepatila, za metnulo se pitanje u mudroj njenoj glavi o budućnosti. Ono malo imetka zabaštinjena od roditeljah za kratko vrieme sladke zadruge nisu potrošili, nu ni vrlo povećali. Toliko se ipak nakupilo, da je uz razboritu brižljivost i štednju Bosiljka sa svojim jedincem od prieke nevolje za vrieme osigurana bila. Ona je mislila u sebi: ostanem li u ovom gradu, dje neimam roda, ni prijatelja, imat ću rada dok budem zdrava i snažna. Vršit ću ga švelom u svom stanu. Al obolim li i panem u krevet, svalit će se na me teret svega svieta.

U veliku gradu družtveni život neprelazi granicah pojedine zadruge. U tih zadrugah svršuje se i radost i žalost. Stupiš li iz njihova kruga, svašta ti se nudi samo za gotov novac. Razsiplješ li ga, klanjat će ti se služinčad, dotiskati će se do tebe i takovi, koji su te radi uvjeriti da su ti prijatelji sve dotle dok ih hraniš i pojiš. Ako si pako kesu pod ključ stavio, il

zkvh.org.rs

si poslednji novčić izdao, odmah ćeš opaziti, da si ostao sám.

Tu nevlada blagodarnost i nerazlieva se milosrdje, već se nadmeće svojeljubje, da si usvoji što veći dio. Neprašta se tuj ni himbenosti, ako umjetnost i pomnja neimaju izgleda k uspjehu i k jazu lakomosti.

Bosiljka je razvila sve sile svoje pameti i oplemenila njezina sva čuvstva naukom sv. evangjelja, što ga inače rado slušala.

Šta nečine otci i matere, koje je Bog zamotao ne u lišće smokveničko već u sukno i kadifu, a samo zato, da jim sinovi i kćeri budu u pameti i u srcu nježni.

Koliko mienjaju učiteljah i učiteljicah, odgojiteljah i nadzirateljah, i na nje troše stotine i tisuće (hiljade). Nauke, djegod su udomljene, sakupljaju i sve bi je da mogu strpali u glavu svoje rodjenčadi. Samo jednu nauku iz niza brige izostavljaju, koja se badava dieli baš ko zrak i voda. Koja otvara jedino vrelo za razvitak mudrosti i plemenita osjećaja. „Nauku sv. evangjelja.“

Sciene da je ta nauka samo nedjeljna obuka. Dakle, da je tako udešena, da joj i sedma ura dovoljna. Neznaju ti duhom siromasi, da je ta nauka svakdanja odjeća, koja valja da s nami obavlja sve naše poslove, bili oni duševne il tvarne naravi.

Nauka evangjelska sadržaje se u katekizmu, a ovaj sastoji iz pitanjah i odgovorah. Ti ljudi, nadalje, neznadu, da je nauk evangjelski neizcrpiv. Nu živ katekizam njegov, valja znati, da je u svakoj rieči i u svakom činu roditeljskom. Izadjemo li jednoč izpod krila roditeljskog, tada nas u naručje prima svećenik. Njegove nauke i svjète imamo obdržavati. Al buduć

da roditelji nedišu duhom evangjelskim, a djeca im neslušaju nauke svećenikove, koje čudo, ako takvi pùteni roditelji misle, da je evangjelje za kožuh i kabanicu, a ne za sukno i kadifu!

Zato nas neriedko sukno i svila iznenadi takovom surovostju i glupostju, da se začudjeni zapanjimo; kožuh pako i kabanica svjedoci su nježna osjećaja i umiljata ponašanja.

Više putah se baš ono pokazuje, što je Isus na sudnji dan odgodio: da su naime časti i štovanja vriedni oni, koje smo obično doduše ne prezirali i nehajno pazili. A oni, za koje smo u grudih sabirali časti i kitnjaste rieči, da su na silu uzbudili u duši negodovanje.

Bosiljka se s ovimi okolnostmi rano upoznala u veliku gradu, te poslje kratka razmišljaja, odvažila se na povratak u rodno svoje i preminula si muža mjesto. U njem su živili još neki njihovi rodjaci i prijatelji. Urediv̀ši svoje stvari predje dakle sa svojim sinčićem u budimski Taban, staro sielo naših Bunjevacah, nekoč najuglednijih stanovnikah budimskih. Al kasnije, a i danas, iznevjerili se svojoj bunjevačkoj narodnosti, poklem su redomice stupali u višje družtvene razrede. Iza toga se sljedimice iz obiteljah gubili, te jim neima danas ni traga ni glasa, do možebiti, po korenu, u kojoj pučkoj obitelji.

Bosiljka je znala, da više putah i u srodnom srcu prevagne zloba, zavist i svojeljubje. Da se i u jednom istom narodu iznevjeravaju prijatelji. Osim toga je njena mudra glava i to primietila, da u času gorke nevolje i težke bolesti svoj će svoga pomoći i u nuždi pomilovati; jer vrelo rodske ljubavi, ako se i začepilo, nije izkipilo. To se vrelo u oči nevolje otvara, da olakoti teret, svalivši se na ramena rodjakova.

zkvh.org.rs

Od časa smrti svoga muža zavila se Bosiljka u crno. Što joj vremena od rada preostalo, to je žrtvovala Naci, sinu svomu. Ona mu je u svakoj travki, u svakom kamečku, u žarkom suncu, u sladku voću, u treptećih na nebu zviezdah svedjer pokazivala Boga Stvoritelja, Odkupitelja i Posvetitelja. Ona je nastojala, da mu uzbudi svakim darom goruću ljubav prama Bogu. Kao dobra majka trsila se, da joj sinčić ljubi Boga početnika svih stvarih vrhu svih stvorovah, a iskrnjega da ljubi radi Boga kao sebe istoga.

Liepi i mudri roditelji krasno su rodili čedo, u koga se pameti po nauku materinom razvijao svaki dan po jedan svjetao tračak milosti Božje. Na noge podignuta i stvari razabirati počeloga vodila je majka svoga Nacu u crkvu na prodike i slala ga u školu. Tamo je krotko i otvoreno diete povuklo na se osobitu pozornost častna otca župnika (paroka). A tu pažnju obratio je na diete u školi, idući u nju dan na dan, kao revan sluga Isusa druživšega se s malenimi najradje. Obvolio ga i marljiv njegov učitelj; jerbo je Naco u školi tako pazio, da je svaka rieč revnim pastirom i pomnim učiteljem izušćena, na srce i pamet dječakovu pala kano sjeme na plodnu njivu. Štogod je svećenik i učitelj predavao, to je on lako upijao i svojoj majci kod kuće pripoviedao. Timi prigodami je mati uviek u srcu Nacinom probudjivala sve to veću ljubav prama Bogu. Uz tu ljubav ga svejednako nukala sve boljemu napredku u naucih.

Više putah mu rekla: Vidiš, moj sinko! Bog nas je umom i voljom razlučio od inih stvorovah; nu ko što ruka da bude umjetna, noga da umie hodati, treba da se vježba, tako pamet i srce mora da se razvija; i to pamet mišlju a srce čuvstvom. Te na koliko se i

pamet i srce u djetetu razviju, u toliko je takovo diete plemenitije nego li drugi stvor il drugo diete.

Podaj, domorodni prijatelju! svoju knjigu u ruke djetetu, nepoznavajućemu slovah (pismenah), pa ćeš viditi da to diete iz tvoje knjige ni riečce neće znati da pročita, baš ko kukavni, okati sliepac. Takovo je diete kraj zdravih očiuh sliepo.

Takov da nebudeš glede mnogih stvarih, a ti pomno uči i šalji djecu svoju u školu. Primjer ti budi Naco, koji je tielom rasao, a umom i srcem napredovao na radost ožalošćenoj svojoj materi.

Bog je čudnovat u svojih savjetih! Neda se tajiti, da je Bosiljka bila Naci takva mati, kakovih ćeš malo naći pod suncem. Nu buduć se ona bavila svakdanjim poslom, to je za njezina života malo komu palo u pamet, da će Naco svojimi duševnimi darovi dorasti višim naukom. Te da nije Bog drugčije okrenuo, to bi malân pitomac nakon izučene škole u mjestu bio postao zanatlija, il po materi zabaštinjenim nepokretninam poljodjelac. Da se pako nepomute čuvstva u Bosiljki, kojimi je nježno ljubila pokojnoga svoga muža, to se ona odieli od družtvena života, te je životarila u svojem sinu i u muževljevoj uspomeni. Taj njezin naum i pravac nije se odnikud mogao kuditi; pače se morao hvaliti, jer kršćanski pojam o zakonitoj ženitbi, tako je stalan, da se za vrieme razstaje tvarno, nu duševno nikada. Nu zato se neda zatajiti narav čovječja. Volja nam ima toliko snage, da je kadra ukinuti sve užitke. Jer je pako čovjek stvoren za družtveni život, te mu radost samo onda plodna i koristna, ako se prelieva preko više srdacah, to je i družtvo plodnije, čim prelazi više slojevah zemlje, jer družtvenošću biva radost

zkvh.org.rs

takova čišća i bistrija. Dočim žalost, dieljena po prijateljih, umanjuje se i čestimice je nestaje.

Bosiljka je svoju žalost sahranjenu čuvala u svom srcu. Utjeha i radost bio joj njen sinčić. To budući nedostačilo krieposti njezina tiela, zače prije vremena vehnuti ko voćka bez drûgah samoći dosudjena. Doduše nije ona teret svoga položaja osjećala, jer joj uspomena muževa ležala na srcu. Nije želila sastanka s nikim drugim. A to jedino zato, da joj se govorom neutiše nutarnji osjećaji. Dakle sva njena žalost i tiha radost, crpljena iz uspomene, nalazila je hranu jedino u svom srcu. Kako zemlja jednako usievana izgubi snagu, tako je i Bosiljkino srce izdalo svu jakost prije vremena.

Al kao ljubljena majka dala je sve, što je imala, svojemu sinčiću. Nije htjela da mu u ičem ostane dužna; jer je znala da je dug na drugom svietu težje izplaćivati, nego li na ovom povraćati.

Blaga duša, kakova je bila u teku udovna života svoga janjećom ćudi mirna, takova je obstojala i na smrtnoj postelji svojoj. Znala je, da iza nje neostaje toliko imetka, da bi joj se sinčić mogao nježno odgojiti, nu je budućnost njegova ni najmanje nije uznemirivala. Dobro je pamtila pamet Bosiljkina, da Bog, upravljajući sa svîm svietom, da on, rekoh, ostaje iza nje, te da će On istom ljubavju ljubit Ignjatiju ko je ljubio i za njena života. Samo ako se sin neiznevjeri toj prevelikoj ljubavi Božjoj. Jedina joj bila briga, da mu iz majčina srca utûvi posljednju ljubavi nauku. Zato kako ga pogladila rukom po glavi, a on majčinu ruku izljubio, ponovila mu nekoliko putah ove rieči:

„Drago moje diete! Neznam što će dobri Bog sa mnom odrediti. Može biti, da će me pridignuti i na-

dalje me nuza te ostaviti. Vidi li, da sam ti potrebna, vršit ću i u buduće svoje materinske dužnosti. A može bit i to, da sam ja jur svršila nalog, što mi ga zapovjedio sveznajući, milostivi Bog, pa će me pozvati, da ovaj sviet zamienim drugim i položim račun svega svoga života vrhu svojih djelah.

Za mnom ostaješ osamljen, buduć su nam izumrli bližnji rodovi. Nu mene to ni najmanje neuznemiruje, jer živî dragi Bog i ostaješ mi, sinko u svojem narodu. Bog će opredieliti čovjeka, tebi zaštitnika, poslje moje smrti. Te će se i nadalje vršiti nad tobom sveta volja Njegova.

Dvoje mi je ipak na srcu, čedo moje, čega prešutiti nemogu i, što bih rada da ti ulijem u pamet, i usadim u srce, na vječnu uspomenu.

Prvo: da zadržiš u svih okolnostih svoga života vjeru onako postojano, kako nas ju sv. mati crkva uči.

A drugo: da se svojemu narodu, iz kojega si nikao, nikad u svietu neiznevjeriš.

Čemu će te Bog pozvati, neznam. To je On pridržao Sebi. Al bio zanatlija, bio milostju koga dobrotvora učen čovjek: fratar, pop, itd., znaj, sinko, da te nikada neće mimoići napasti. A one će tamo naprezati, da ti ugase vjeru, osujete ufanje i oladne ljubav prama Bogu i tvomu narodu. Al se sjećaj ciela svoga života, što ti je na smrtnoj svojoj postelji na svietu te najvećma ljubeća tvoja majka rekla. Da će ti se naime sve u svietu iznevjeriti, što te za sobom mami i što te nasladjiva. Te to sve da nije ino van slika, prikazujuća se u ogledalu.

U svih okolnostih, diete moje, jedan jedini Bog

zkvh.org.rs

ostat će ti vieran. Zato Ga nezanemaruj i iz srca neiztjeruj, te mjesto Njega neviernih ukućanah u srce si nepuštaj.

Budeš li učio zanat, proći ćeš mnogo svieta, dospjet ćeš u krilo inih narodnostih, ako se budeš bavio knjigom i učionom, al vjeruj dobroj svojoj majci: da je sve to tudje. Tvoje je pako ono što je i tvoga naroda.

Tražiš li vjeru da ju komu pokloniš, nadu da ju u koga postaviš, ljubav da ju komu daruješ, zapamti, sinko: da ih nidje nećeš naći dolim u svog roda.

Naći ćeš, istina, kadkad i to, što će ti vjeru uzet u zajam u svrhu, da ti se iznevjeri u ozbiljnom času. Naći ćeš u koga ćeš staviti svoju nadu, al će se odmaknut u čas, kad si htio da se nanj osloniš. Naći ćeš tko će ti izmamljivati ljubav, da od tebe uzmogne izmamiti ono, što je tvoje, a neće da ti u zamjenu dade svoje. Al kraj svega toga zabilježi dobro: ako prestaneš bit Bunjevcem i priljubiš koj mu drago narod, znaj: da si izgubio sám sebe. Jer tudju narodnost zagrliti ni ino, van sebe i sve svoje zabacit i razsuti, a ginuti za onim čega nemaš i čega nikad naći nećeš. Pokojni tvoj otac i ja ulismo ti u dušu i u tielo, u srce i u pamet sve što je bogoslužno i narodno. Bunjevački sam te s Bogom upoznala, bunjevački sam sve tvoje misli i osjećaje probudila, bunjevačkim sam te mliekom odgojila, bunjevačkim te je duhom Bog nadahnuo. Odvrneš li se dakle od Bunjevaca i njegove narodnosti, njegova jezika i njegove slobode, izgubit ćeš Boga, pravne misli i osjećaje. Nećeš razabrati što je pravo, liepo i istinito. Stablo u svojem zemljištu stoji čvrsto. Makar ga silne oluje previjaju, riedko ga kad izvaljivaju. Dočim u tudje zemljište presadjeno i manje

bure ako nalete, težko se uzdržaje. Jer popušta žile i pada na tlo. A ako se opre, polomi se.

Sjajnost mislih i vrline čuvstvah razvijaju se naukom evangjelskom, koje nikad nećeš podpuno razumjeti, ako je nebudeš slušao u svome materinskom slavenskom jeziku.

Bog ti a duša. Bog te dario i kriepio milostju Svojom!“

To rekavši Bosiljka majka svomu sinčiću Naci, poljubi ga poslednji put i za malo časovah umre. Naco je ostao siroče u osmoj godini.

Napomenuo sam kako je pobožna udovica Bosiljka u poštenju živila obudovljene dane svoje. Kako je širila na sve strane ljubav i milosrdje. Zato su ju za sve njene bolesti pohadjali i njegovali prijatelji i susjedi. Dapače duhovni pastir često putah se navratio da ju pohodi u težkoj bolesti njezinoj. Nesamo pri poslednjoj svetoj izpoviedi i pričesti, neg i svakiput, bivši kod nje, kriepio joj duh Božjom naukom uztrpljivosti. Ni pomni učitelj nije u posjetih manjkao. Jer uz pobožna, sdušna, revna i sveta pastira nebiaše moguće da zaostane u duhovnih i tjelesnih djelih milosrdja vriedan učitelj.

Bosiljkinomu je srcu olakšalo, kadgod je uz težku postelju bolesti svoje ugledala dobre ove muževe, noseće po svôj občini i govorom i djelom priliku Spasiteljevu. Oni biahu pravi propovjednici, vodeći puk stazom sv. Božjih zapoviedih.

Nisu oni bolèstnici ništa obećavali, već su joj jedino dušu vjerom, nadom i ljubavju podhranjivali. Suze je ronila, suze plakala, za sirotnim svojim djetetom, inače je spokojno i strpljivo težke boli snosila. O njojzi

zkvh.org.rs

se može reći, što stoji zapisano o patrijarkah i inih svetcih: da je u svoj rod (smrtju) premješćena.

Lice je zemlji svietlo i sjajno, kad ga sunce grije i obasjaje; makar je poljodjelac nije dobro nagnojio i obradio.

Duša, vrh koje sjâ sunce vjere, ufanja i ljubavi, duša takova mora u sebi osjećati pokoj i veselje.

Bosiljku su nabožno i kršćanski sahranili. Ne ko što gledamo u nekih gradovih, a žalibože jur i selih, sakupljeno ljudstvo da se pri ukopih smije, razgovara, da kleveće, i druge ogovara, u mjesto da gorku dužnost, spoljašne časti i kršćansku ljubav izkazuje usnulomu pokojniku. To je zaista ruglo pred Bogom i skrušenim kršćanstvom. U takvih je ljudih glupost i neoprostiva prokšenost. Kod takovih je sprovod samo čovječji čin, a ne božanstvena, evangjelska naredba. U njih je ugasla iskra duhovna i tjelesna milosrdja. Oni su začepili uši, da nečuju svjetujućega Duha Svetoga: spomeni se, čovječe, dnevice četirih poslednjih stvarih, smrti, suda, pakla i ràja! Oni neće da znadu za vrata groblja, na kojih je obično upisano:

Danas meni, sutra tebi, svako ga će uzet k sebi,
Smrt, nebrojeć ljudske čase, — brate, sestro, spominjaj se!

Tim je nepoznata zlatna knjiga sv. Jerolima: o strahotah sudnjega dana. Inače bi se pri sprovodih čovječnije ponašali. Nu štogod tko radi, sve sebi.

6.

Kad je nekoč otac sv. Franje Serafinca izjavio biskupu, da ga nepriznaje za svoga sina, jer da dieli siromakom svoju otčevinu i baštinu, odvrati svojemu otcu

pred biskupom stojeći Serafinac: hvala ti, otče moj! Odsad mogu ozbiljno reći Bogu: nebeski otče moj! I blaženoj majci: majko moja!

Tako se sbilo i s malim Ignjatijom, kad je dobru svoju izgubio majku.

Da mi kršćani jošter nismo upili posve duha Isusova u svih družtvenih odnošajih, nepobitna je istina. Te ima i dandanas množina općinah, koje neimadu nit bolnicah nit sirotištah. Pa zato nije čudo, da se na samrti zgrozi srce siromašnim roditeljem, gledajućim u budučnost svoje siročadi. A to s toga, što neznadu u kakve će ruke pasti uzdignuta dječica njihova.

Jer neznadu, hoće li se naći duša, koja će joj, dok odrastu, komad krušca udieliti? Jer neznadu, neće li taj kûs hljeba stojati djecu njihovu srca i duše, pače neprecienjena joj djevičanstva i nevinosti.

O koliko siročadi prodaje danas nevinost i ćudorednost za gadnu bludnost! A sve u to ime, da dodje pod čij krov i da si golotinju zaodjene. Nekoja voljno u to pristaje i tim postaje izdajicom i ubojicom duše svoje. Iztjeruje tim iz srca Isusa, koji je u nevinu srcu odabrao obitavališće Sebi. Druga pako siročad prodaje svoju nevinost za volju lisca i lisice, za volju laskava paklena jezika, za sjajnost zlata i srebra i za volju grdna Moloha.

Nu sve to, djeco, vidi Bog. Njegovo bo sunce svietli vrhu svih nas, dakle i vrhu vas i vaših zavoditeljah! Ta jao onomu nevierniku, koj lukavstvom vara i na duševnu smrt dosudjuje udovice i sirote! Onomu, koj mladom i zelenom nevinostju izdovoljava nezasitni želudac strastne aždaje! Jao čovjeku, koji je svalio čovjeka onda kad ga je podići trebalo! Jao čo-

zkvh.org.rs

vjeku, koji je iskrnjemu odkrio sramotu, kad ju je pokriti valjalo! Jao čovjeku, koji je bližnjemu svomu zamračio pamet, u mjesto da mu ju je razjasnio; te okorio, oledenio i od Boga odvratio srce, koje mu trebalo ljubavju prama Bogu uzplamtiti! Skupo je plaćena krv Abelova, nu još skuplje Lamekova. Nu skuplja će biti u dan onaj krv sirotna, i obudovljena iskrnjega našega!

U budimskom su Tabanu zaonda duhovno pastvovali Franjevci fratri.

Namjestnik je dobro poznavao Bosiljku, tu pobožnu dušu. Te već onda, kad ju izpovjedio i pričestio, kad joj poslednji put za ov sviet svetotajstva umirućih podielio, već je onda naumio preporučiti mladog Ignjatiju Martinovića častnomu otcu gvardijanu budimskoga samostana. Tim više, jer ga je vriednû namjestniku preporučio dobri učitelj kao nade puna, darovita mladića.

Iza smrti Bosiljkine uzme učitelj Ignjatiju k sebi, a parok ode gvardijanu i stavi mu živimi riečmi na srce nadu, da će osmoljetni mladić biti jednoč sv. crkvi odličan revnik, a domovini vrli gradjanin.

Stari je običaj da otci Franjevci primaju u svaki manastir, a najpače po gradovih dječaracah 4—5, dje ih prehranjivaju i odievaju kao siromašnu djecu o svom trošku i šalju u gimnaziju na nauke. Tim načinom, uz laku poslugu častnim otcem samostancem, mnogi je steko učenosti lovoriku. Silni bi se broj navrstao umnih danas i odličnih ljudih, kad bi je stali nabrajati, koji su se pod krovom Franjevacah nalazili, a sad su i crkvi i državi, na rieči i sablji koristni muževi.

Nu siromasi redovnici i u tom su skromni. Nezapisuju oni tih mladenačkih imenah, jer znadu, da se

mnogi i spomenuti stide blagodarnosti. Blagodarnosti njihove u vječnom su zapisniku neba uz imena neharnih štićenikah. Samo Bog znade, koliko su otci skrbnici obnevoljeno usrećili čovječanstvo.

Na sreću Ignjatijinu baš u one dane svršio je jedan štićenik svoje nauke i tim izpraznio peto mjesto samostanskih mladićab. Otac gvardijan slavan i učen naš Valpovčanin Petar Katančić u duši se radovao, kad je Ignjatiju u manastir smjestio.

Ovako se Gabrinomu i Bosiljkinomu sinu otvorila najljepša prilika, da mu se razviju plemeniti duševni darovi, kojimi ga svemogući Bog nakitio.

Izprvice se dječarče stužilo, kad ga je učitelj odveo u samostan. Težko je zaboraviti nježne ruke majčine; — ruke, kakve bijahu Bosiljke majke, koja je svu nebesku slast, crpljenu s neba molitvom i svetotajstvî, sabranjivala u srcu i pameti svojega jedinca. Znamo, da ga je ljubila ko što majka običaje ljubiti zenicu oka svoga. Nu nije ga razuzdano odhranjivala, ko što zle matere odgojavaju svoju djecu. Ona je morala znati, dje je njeno diete? što ono govori? i radi? Pa je li je opazila, da govori i djeluje proti glasu Božjih zapoviedih, to ga je odmah opomenula a često i pokarala. Trojedini Bog, učila ga, da sve zna, sve vidi i sve čuje, te da ga vjekovitoga nikad prevariti nemožemo. Bojaz i ljubav ulievala mu uzporedno u srce i nastojala o zdravlju i duše i tiela njegova.

Takova se dakle majka nezaboravlja. Za njom se gorke rone suze i ondje, dje ih nitko nevidi.

Nije dakle čudo, što je i našeg Ignjatiju njeka sumornost tištila, kad je prestupio prag samostanski. Al kada je ugledao blago lice našega Katančića i saslušao

zkvh.org.rs

blage rieči njegove, razgâlila mu se duša i odlanulo mu srcu mladjanomu.

U tom je manastiru mladić proveo svoje nejačke godine. A nadzornici mu bili muževi redovnici odlikovani visokom učenostju i pobožnošću. Budući je pako već tada i sveučilište bilo u Budimu otvoreno, to je Ignjatija imao priliku pribaviti si i ukupne visoke nauke.

Otci Franjevci nisu nikad bili tako sebični ljudi da navlače mladiće u red sv. Franje, mâ da su jim i najveće blagodarnosti izkazivali, već su pustili svakomu gojencu slobodnu volju birat si ovaj il onaj stališ. Bila jim je briga jedina: sačuvati djecu svakoga zla i razviti u njoj pomnju za gimnazijalnom i sveučilištnom znanostju. Ako se koj tih mladićah odlučio službi Božjoj i zaželio redovnikovati, toga su u svom družtvu rado vidjali, je li je pako odabrao drugo zvanje, bilo jim povoljno.

Gabro je bio muž liep i zdrav. Bosiljka jednoč budimska Slavenka, ljepota prve rufeti, rodi mu čedo i liepo i zdravo. Oštro Katančićevo oko namah je opazilo, da u tom dječaku leže silne varnice bogatih Božjih duševnih darovah. Zato ga je oštroj pažnji i ine braće fratarah srdačno preporučio.

Tim je načinom rasao Ignjatija prve godine svoga života u družbi najčišćih i najobraženijih samostanskih otacah. Svršivao je školu za školom, dok neosvanu dan, da se odluči, kojom stazom stališah ima poći život njegov.

U to vrieme kraljevanja Marije Terezije bijahu jošte sijasetni manastiri po svôj Ugarskoj. Razlikovali su se redovnici imenom i nošnjom. Sprvice su ih jedna pravila vezala, pravila sv. Benedikta. S vremenom razni

začetnici ta su pravila stezali i razpruživali, te tako su postali redovnici strožijega i prostranijega života. Nu svim skupa bilo je načelo: djevičanstvo, siromaštvo i voljno podvrgnuće jednomu duhovnomu poglavaru.

Ovdje nam nije izpitivati, na koliko je jedan il drugi red evangjelski savjet izpunjavao. Jer i tako znamo, da se napast neuvija svakda svilom i kadifom, već se više putah prikrije i surdomom. Ona znade uporabljivati svaki liek, svako sredstvo, i svakoga čovjeka na svakom i nesetnom mjestu, u tu svrhu, da čovjeka uplete u svoje mreže.

Meni je dosta da zabilježim ovdje riedkost: kakò su u ono doba sinovi bogatih i plemenitih obiteljih, odlikovani dušom i tielom, stupali redomice i jagmice u ovaj il onaj manastir. Jer je tako dotičniku bio otvoren put u kraljevsko dvore, u državno savjetničtvo, u vojnički krug i u hram svih znanostih. Dočim tielo nije patilo nikakve oskudice kraj bogatih i obilnih samostanah.

Ignjatija, mladić bistra uma, sve je to ubrzo predvidio. Pa jer ga je sve, što je motrio, k tomu redovničkomu stališu nukalo, to on i odabere redovničtvo.

Družini je svakoj u naravi, da bude častna i poštena. Tko bi dakle upisao u zlo svakoga reda članovom, dakle i redovnikom Franjevcem, što su u škole, njim podredjene, sebi priklanjali mladiće vrstne sveće-ničkoga stališa koli zdravljem, toli krasotom tiela i duše. Osim toga idjaše tadašnjim redovnikom po ruci i svako redovno sredstvo živeža, mamivše mladiće u redovničtvo. S jedne strane sjajila je znanost u tom redu sv. Franje, a s druge pokazivala se u njem pogodnost bezbrižna žića. Budući pako u pojedinih članovih nisu manjkale

zkvh.org.rs

i druge svećeničke vrline, to su i te u redovnički stališ vukle mlada Ignjatiju. Tim više što su baš otci Franjevci naporom i trudom u mladenačkom srcu njegovom razvili svaku kriepost i uzoritost. Štogod je u kom mladiću duh uzvišeniji, štogod osjećaji dublji i finiji, to je jače čuvstvo harnosti prama dobrotvorom. Takova harnost zavladala je voljom Ignjatijevom, uvedši ga u red franjevački. Te da je u duhu te harnosti uztrajao, i red bi se bio njim proslavio i, rod prodičio i nebo uzradovalo.

Al onaj svjetski duh, koj se već u prvoj polovini 18. vieka Francezkom razširio, a u drugoj već na toliko razvio, da je svu tu katoličku zemlju uzbunio i sve u svećenstvu, plemstvu, vojničtvu i gradjanstvu uzvišeno i kriepostno porušio i pogazio, blatom i krvju potlačio, taj burni svjetski duh sve je evropske carevine i kraljevine prodro i učene glave tako zanio, da si mislio: pomućen im je i sám temelj mišljenstva. Još k otomu utisnuo se i u samostane, a najprije na odličnih članovih pokušao, da se pokaže, je li u njih jača čistoća tjelesna, siromaštvo i podložnost, nego li nagon požude tjelesne, taštine, izpraznosti i nezavisnosti. Jedni su sretno održali pobjedu, dočim su drugi kano žrtve popadali.

Svemogući Bog tako je mudro stvorio čovjeka, da ni ista zavist nemože na njem naći mane. Dušom i srcem nebiaše nitko na svietu toli plemenito nadaren ko Adam izišavši iz Stvoriteljevih svetih rukuh. No mi znamo, da je i on podlegao napastim. Pa upravo zato neimamo se čuditi, ako čovjek upane, poklem je upao Adam, komu po tielu i duši izvrstnijega pod suncem neima čovjeka.

Želimo li dakle poznat i prosuditi značaj pojedinca čovjeka i cieloga ljudstva, treba nam pred očima Adam u svom padu po griehu i u svom ustanku po Spasitelju.

Iznesemo li poviest napasti i pada njegova pred oči duha našega, uvidit ćemo: da su usljed toga pada začepljena vrela božanstvene vjere, nade, i ljubavi. Uvidit ćemo, da je i djavo na vrelu vjere izmamio priliku oholosti i nečistoće tjelesne. Na vrelu pako ufanja da je zajagmio sliku lakomosti i proždrlosti, a te da na vrelu ljubavi izmjenjuje na ležištu nagona u sedam mastih glavnih griehah. Koga nezamami jedna, spopast će mu srce druga bôja, te će klonuti glavom i otvoriti grudi duhu paklenomu.

Kad bih imao toliko moći da bih mogao pogledat u srce i u duh svakoga čovjeka, svagdje bih našao tih sedam bojah glavnih griehah, s razlikom tom, što ih nebih našao u istom razmierju, već različno.

Nije nam tajiti što mudri ljudi i tako znadu, da u nas stanuje oholost, lakomost, bludnost, zavist, srdžba, proždrlost i lienost na dobro. U jednom se uzdiže jedna u drugom druga vrhu ostalih.

Evo nam pred očima u svakom pokretu i duha i srca grieha iztočna t. j. pada naših praroditeljah. Te tko to taji i niječe što rekoh, smatrajmo ga izrodom ljudstva; jerbo taji svoju prirodjenu narav. Da smo pako u tom Adamavom padu zagreznuti ostali uza strog onaj Božji zakon, po kom su prvi ljudi izagnani iz raja zemaljskoga, nebi bilo stvora nesretnijega od čovjeka. Jer bi imao u sebi sviest da vidi dobro, al i silan nagon, koj mu duh i srce vuče i goni na zlo. Sav život čovječji bio bi puki pakao.

zkvh.org.rs

Al radost djavla, što ju je nad nadvladanim čovjekom osjećao, nije ni čas trajala, jer je Bog nadahnuo čovjeka, obećav mu Odkupitelja, duhom vjere, nade i ljubavi. Ter kad je nastalo vrieme po savjetu Trojednoga Boga odmjereno, rodio se po Blaženoj Djevici Mariji Spasitelj čovječanstva. Koj je naukom, mukom i smrtju križa odkupio ljudstvo, odčepio vrela vjere, ufanja i ljubavi i uzkrisio životom svojim uzor onoga, što se zove liepo, pravo i dobro. Dočim nam je kroz sedam svetotajstvah priredio ljekove proti otrovu sedam glavnih griehah, kao odsjev sedam onih plemenitih nebeskih bôjah, razvijenih u sedam glavnih kriepostih. Prva njih je poniznost, druga blagodarnorst, treća čistoća, četvrta ljubav, peta umjerenost, šesta krotkost, sedma pomnja na dobro.

Evo nam dakle odkupljena čovjeka. Te tko mu odkup taji, Juda je izdajica, neznajući, da je Isus smrtju križa od dana golgotskoga mučenika odkupio čovjeka, zvao se on mà kojim imenom i rodio se mà pod kojim podnebjem.

Da nam je moguće zavirit u poviest žića pojedinacah ljudih, našli bi cio niz silovitih činah, s kojima se gušila vjera, nada i ljubav.

Sav čovjek svojim tielom i svojom dušom vrti se kano oko kakve osovine oko onoga načela, što ga je Isus namienio uzgoju i uzdržanju duševna i tjelesna života.

Da taji samâ sebe, uzmi križ svoj na rame i sliedi Mene. Ovo je načelo družine crkvene, ovo je načelo družine državne. Po njem treba, da su obadvie uredjene. Iz ovoga načela valja da izalaze sve znanosti smjerajuće na ublaženost čovjeka. Ako nije tako, onda

je po nas zlo, jerbo se kaže: da nije drugog temelja za bitje ljudsko, do onoga, što ga je Isus položio. I svi drugi, koji se polažu ili su led, na kom ćemo pasti, probiti ga i utonuti, ili je piesak što će ga vjetrovi nagonah oduhati. Svi zakoni gradjanski po tom načelu moraju da se mjere. Ako se u njih što zadržaje tomu načelu protivna, to će se patnje ljudske s njimi uvećavati. Neima spasa za čovjeka do Isusa, na koliko se pojedinci, obitelji, narodi, i cielo ljudstvo njemu utjelovljuje. Na koliko smo uda Njegovâ tiela, na toliko nam se otvara vjera, ufanje i ljubav, razvija um, srce i volja, približuje uzoru ljepote, dobrote i pravde, spore blagodati i umanjavaju patnje. A na koliko se odaljujemo i odstranjujemo od Isusa, t. j. od njegova Evangjelja, Njegove crkve i Njegovih svetotajstvah u družinah duševnih i gradjanskih, u odnošajih obiteljskih i narodnih, u zakonih gradjanskih i kaznenih, na toliko se pomutjuju sva vrela, iz kojih bi trebalo da crpimo blagostanje, i prelazimo nekom silom u pobiedjenu četu padšeg Adama, pa sporimo smetnje duševna i tvarna napredka; usuprot umanjavamo radosti obiteljne i narodne, i umnožavamo žalosti i patnje. Ovo je lik povjestnice svakoga naroda; samo što se ta povjestnica nerazvija u viernosti izvornoj, već nam se predstavlja u masti jednoga ili drugoga glavnoga grieha onako, kako ga je koj nadvladao. I to zato, da potamni u nas prilika providnosti božje, i tim lakše bude pobjeda napastujućega djavla, koj onima trima prilikama, što ih je razvio pred Isusom u pustinji, manu svakoga čovjeka, bio mà kakva zvanja i stališa. Pa štogod je koj duh uzvišeniji i srce uzhićenije, to su napori i nasrtaji napasti oštriji. Žalibože zato vidimo: da se pàdi tim strašniji pokazuju, čim je

zkvh.org.rs

tko u svjetlijoj odori napastovan. A buduć je svaka strast tim snažnija, što joj veće zapreke stoje na putu prije, no se izdovolje ili po drugih, ili po okolnostih, to ako se i najmanje popusti takvoj strasti, više je nikakva sila neće u granice satjerati. Ovo nam je ključ, da razumiemo vapaj mudra Salamona kad ovako moli Boga: bogatstvo i siromaštvo nedaj mi Bože, već samo mi podieli što je žiću potriebno. Po ovom treba da razmatramo djela pojedina čovjeka, pokrete narodah, i silnih bojevah, koji su se bili za krune. Da razmatramo urote, koje su se snovale za povlastice; i bune, koje su se na pozorištu ljudskom talasale, da se oslobode ljudi i zemljišta. Nekim ponosom kličemo: da će nam povjestnica pravo odkriti, i sud donieti vrhu ljudih pojedinih, il družinami ustanovljenih.

Ljudi su i u ovom po griehu iztočnom zasliepljeni, daju se varati, i primaju bogazluk mjesto zlata. Pod istim pritiskom predsude stvaraju, upravljani griehom iztočnim, pišu povjestnice perom stranačkim ili silovitim. Silna je sljepoća, da čovjek neuvidja kako je manjkava ona prilika, koju nam o ljudstvu povjestnica razvija. Tà ni jedno pokoljenje nije u tako sretnom položaju živilo, da se nije i suvišnih podatakah za ove neistinitosti podpunoma sabralo. Mi mnogo putah hvalimo, što je pokude dostojno, i karamo, što je pohvale vriedno. Pravo je imao Aleksander Veliki, kada je vrhu groba Agamemnonova zavapio: da mnogi Agamemnonom neoplakani leže pod zemljom, jer im manjka pjesnikah. Al zaisto i onaj bi imao pravo, koj bi kazao: ovaj je bogat bio, al drugi su žuljeve nosili; onaj učen bio, al drugi su za njegove knjige nauke prinašali; ovaj je kriepostan bio, jerbo mu griesi nisu bili odkriveni.

Borba se vodi u svačem po ljudstvu. Manje više izalazi svaki iz nje ranjen, a nekoji ostaje na polju i usmrtjen. Al koji je slavu il ukor zaslužio, to nikad neće sigurno znati povjestnica razsuditi, to ostaje tajnom, i ona je povjestnica najbolja, koja najmanje istaknjiva svoj sud; jer i vrhu nje ostaje istinom, što je rekao Isus: nemojte sudit, da nebudete odsudjeni.

7.

Radost je bila u samostanu budimskom, kada se naš Ignjatija konačno izjavio, da će stupit u red sv. Franje. Bilo je još nekoliko u istom manastiru živih Slavenah, starih Franjevacah, koji su u ono strašno doba bili u taj sveti red uvršćeni, kad je Turčin na sve strane doljne Ugarske mačem ubijao i ognjem palio. Ti su kao mladi članovi reda jedini svećenici bili tuda zaostalih katolikah. Ej, koliki su strah podnosili, kada je izmedju nesmiljenih Turakah trebalo prenašati utjehu sv. Evangjelja svojemu rodu! Njim nije samo smrt prietila svakim korakom, već grozne muke, koje su Turci zadavali svećenikom, ako su se usudili poiskavati vjerne. Viernici su je sakrivali, da ih tursko oko neopazi, pa s toga su mnoge dneve provadjali u ratovih. Što više, u subotičkom se manastiru bilježi, da je i takvo vrieme bilo, kada su se u jezeru Palića spasili, i dok Turci nisu prošli onoga mjesta, morali su se sakriti pod vodu. Pa da se neudave, kroz trsku, u ustih držanu, zrak su upijali.

Ovi su sad već u kriepostih i u silnu trudu ostavili i suze roneć spominjali se onih žalostnih vremenah, kada su obukli habet sv. Franje. Bačko-kaločka bis-

zkvh.org.rs

kupija tada se uskrisivala, i po svojih župah još ponajviše imala ponamještene otce Franjevce. U ovoj biskupiji je dielom turska, dielom kalvinska ruka opustošila sve, što je darežljiva pobožnost katolikah na slavu Božju prije sagradila.

Nadbiskupi su silne brige i muke imali, dok su sakupili, što je bilo nuždno za odgoj svećenstva. Kad ove biskupije spomenicu prevrćem, nalazim dva slavna Hrvata: strica i sinovca Patačića, koji su ovu biskupiju na novo stvarali, svoje ime i porieklo Slavensko na priestolju nadbiskupijskom dostojno proslavili.

Ovi stari Franjevci, znavši ovo oskudno stanje kaločke, pečuvske, čanadske i stolnobiogradske biskupije, dje im je rod razvriežen stanovao, od radosti roniše suze, i dvostrukom revnošću prosiše od Boga milost onda, kad su habet na našeg Ignjatiju navlačili. Budući se njegovi plemeniti duševni darovi u njihovoj nazočnosti razvijali, nada ih nasladjivala, da će on biti Franjevac, koj će stat u stope sv. Bonaventure, pak će osvjetlati red i naukom i svetostju. Pa dočim ni na čas nisu svoje krvi tajili, kao rodjeni Slaveni, to jim je ona od radosti uzkipila u vriednih grudih, buduć su u njem gledali diku i utjehu svojega roda.

Mnogi, koji poznavaše djakom Martinovića, kano mladića spretna, stasa vitka, lica umiljata, na kom je prilika nabožne matere Bosiljke odsievala, i darove otca Gabre odavala, tužno uzdisaše, kada čuše, da se Ignjat Martinović u fratre obuko, kanda bjehu proročanskim duhom nadahnuti, gledajuć u ono žalostno pozorište, na kom je Martinović grozovitu zaigrao ulogu.

Čovjek, ako nije izkvaren u duhu, rado gleda mladež i jednog i drugoga spola. Tà na liku joj se

razastire ona nevinost, koja izvire i ponavlja se iz srca, u kom su osjećaji puni vjere, nade i ljubavi.

A prodji, prijatelju! sav sviet, nećeš naći čovjeka, da mu se srce nebi hranilo vjerom, ufanjem i ljubavju. Propitkuj učene, bogate, mlade i stare, siromake i neuke, i ako si opazio kod njih mir i pokoj duše, naći ćeš, da su jim otvorena vrela vjere, ufanja i ljubavi. A ako si ih zateko, dje se inate sa svojom sudbinom, naći ćeš, da su jim ta tri vrela začepljena. Uzmi i razmotri sve odnošaje, u kojih ljudi žive; pregledaj kralja i njegove podanike, gazdu i njegovu čeljad, muža i ženu, roditelje i djecu, braću i sestre, i medjusobne prijatelje, i taki ćeš uviditi, da svi ovi odnošaji opočivaju, podhranjivaju, učvrstjivaju i uzdržavaju se jedino vjerom, ufanjem i ljubavju. Začepi ova tri vrela, i umah si pokido sve one sveze, kojimi se ovi jedan s drugim sjedinjuju, i ugušio si svu onu radost, koju crpe iz medjusobna dodira. Kada stariji pogled padne na mladje, onda nesamo da zaborave sve one tuge i nevolje, koje su preko jednoga cieloga vieka pretrpili, već im se ponavljaju drage uspomene prošle mladosti. Jedina nam oduševljenost srce podgrijava u ovakom času, da se nebu skromno okrenemo, i stostručno blagoslove vrhu mladjih prosimo. Nema tako griehom okorjela srca, koje bi se usudilo zasijat srce mladeži poganim osjećajem; jer se grozi samo i od proste misli, da ugasi plamen njene radosti. I ako ste vidili takvoga starinu, koji je suhu svoju ruku pružio, da prelomi onu mladu granu, na kojoj se nevina radost razvijala, budite sigurni, da se unj uselio neprijatelj, i u njem ugušio sve ljudsko čuvstvo.

Ako se dvie obitelji omraze, navadno se po djeci, ili po mladjih led zlobe i srdjbe raztopi i oganj ljubavi uskrisi.

zkvh.org.rs

Baš ovo čuvstvo, koje vlada s nami u pogledu mladeži, i želi sve daleko odstraniti, što bi joj nepovoljno stazu žića prekriživalo, urodilo je u nekojih grudih one tužne uzdisaje, kada su čuli, da se Martinović u fratre obuko.

Pri Martinovićevu zavjetu tako su nekoji osjećali, ko mnogi na vjenčanju dvajuh mladih, dje iz prijašnjih djelah momkovih vide, da zaručnica ide u patnju, koja će joj skoro zagrizt u srce.

Nebi se smjelo tajiti, da kako se iz bližnjih znakovah može predkazati nastajuće vrieme, tako vladanje momka il djevojke prinosi razumu i srcu, da si stvori pozorište obiteljska žića u ovakih mladih. No ovo neide dalje od slutnje, jer na ovake znake nerazvija se redovno pozorište onako, kako bi ga našim umovanjem htjeli naslikati. I to ne uviek zato, ko da bi nam se znaci iznevjereli, već što se iznevjerava naše tvarno i duševno oko u vidu, i nepogadja znakovah a drugda i okolnostih, u koje stupimo. Te takva su upliva na nas, da promiene pravac mislih i našeg osjećaja, pak dje smo mi slutili zlo, razvije se dobro.

Da uviek nikne kukolj i trn, kuda mu mi sjeme zasijemo, ljudi bi skoro sjeme pšenice izgubili. Šta bi bilo od čovječanstva, da se uviek od zla rodi gorje, i od bolestna još bolestnije. Providnost Božja iz neograničena prama nam milosrdja izkrene pravac naravi, pak se i od zla rodi dobro, a od bolestna zdravo, tako da se ljudstvo neokuži dušom i tielom.

8.

Ignjat Martinović položi evangjelska tri zavjeta. Prvi čistoće, drugi siromaštva, treći pokornosti. Zavjeti,

koji izključuju vrieme i uvjete, jer je u njih sve podpuno i vječno.

Sad se još većma uzrujala krv u nekojih, kad je Ignjat svečano pred Božjim oltarom pod svetom misom u ruke svoga poglavice ove zavjete položio. Pred njihovima očima se vrzale samo one težkoće, koje se sad spuštale na ramena mladića. Bog je sam uložio u nas nagon ženitbe, kad je Adamu i Evi izdao zapovied sporenja i umnožavanja čovječanstva. On je uzbudio u nami nagon posjedstva, kad je Adamu i Evi dao da obradjuju zemlju. Bog je začeo u nami nagon gospodovanja, kada je čovjeka postavio gospodarom vrhu svih drugih stvorovah. Ova dakle tri nagona zatajati, jest nastaviti najoštriju borbu u svojoj nutarnjosti, koja mora da više znoja izlije i truda vriedi, nego sve druge, koje vladaju u obiteljskom životu.

Ovako su umovali njih nekoji; i nesmijem istine oporeć: umovali sa svoga stanovišta.

Nu smijem tajit: da bi ova borba bila samo za one opredieljena, koji ova tri evangjelska zavjeta polože.

Pogledamo li u obiteljski život, silu ih nalazimo, u kojima gori plamen tjelesan, mori ih glad dobarah, i jede ih požuda gospodovanja. Onog u braku, ovog usred velika posjeda, a poslednjega na visini svietla dostojanstva.

Gledajmo još dalje, pak ćemo silne naći, koji oplakuju onaj dan, kad su vienac djevičanstva objesili na oltar. Gledajmo dalje, pak ćemo neizbrojene naći, koji usried dobarah nagode i onomu u siromaštvu slično trpe, pak neuživaju mira ni danju ni noćju. Gledajmo još dalje, evo šta ćemo viditi. Kraljevi suze rone, ministri od jada boluju, nekoji se dapače istom pametju sbune; dakle baš oni, koji stoje na vrhuncu gospodovanja.

zkvh.org.rs

Čudnovato je dakle osnovano ljudsko družtvo! neda se iztrći ovakvoj borbi. Pa baš zato, jerbo je obići nemožemo, a vojevati moramo, treba, da imamo junakah, koji će nam za uzore služit u ovoj borbi. Treba da od njih učimo, šta da činimo, da do pobjede dodjemo. Zavodi se za svake ljudske slaboće i nemoći snuju, da se ljudi uklanjaju nasilju zalah, koja ubijaju dušu i tielo. Osnovalo se družtvo i članovi se obvezuju, da će svoje slobodno vrieme žrtvovat pohodjaju uznicah, te da na robstvo odsudjene poučavaju na sve ono, što će jim trebati, kada do slobode dospiju, da u novo u zlo nezagrizu. Drugi su uzeli ulogu, da sabiraju novčiće, od kojih se svakomu članu družtva za žiće jedna svotica uruči, da si donle nevolje odbavlja, dok radom zavriedi, što za hranu i odiću potrebuje.

Snuju se družine i sabiraju novčići, da haljine i knjige nabave dječici siromašnih roditeljah, i uvadjaju ih u školu, dje će učiti, kako valja radit i štediti, da imamo i onda kruha, kada nas napane bola, ili stigne starost. Nite se družtva, dje članovi idu pa kupe hranu, da se uzdržavaju dječica u onom sirotištu, što ga je občina sagradila. Al tko bi izredao sve one zavode, što ih je pamet evangjeljem prosvietljena ustrojila, i ljubav krstjanska nadarila? da se odbiju patnje, od svih mladih i starih, koje je mà ikakva nesgoda u takav položaj utisnula, da se svojom snagom okretati i pomoći nemogu.

Neka je dozvoljeno samo zapitati: je da li nisu potriebni ovaki zavodi, u koje se useljavaju takvi, koji neće ili nemogu, da žive u braku; koji neće ili nemogu, da si taru glavu o kućnom gospodarstvu? Onaj, koj neće ili nemože drugim da upravlja, već voli da on tudjoj svoju podloži volju.

Nije tajiti, da bi ovi mogli sebi mjesta naći i u družini obiteljskoj. Tà ima jih i ovakvih, mal ne u svakoj općini, ako ne za vieka jednog, a ono drugog koljena. Al buduć nismo svi jednake naravi, i neposjeduju svi rodovi jednake ljubavi, neka je družtvo ljudsko tako uredjeno, da svaki nadje zaškuljicu, u kojoj će tako životariti, kako misli, da će najbolje izpasti po njega. Onda je najbolje uredjeno družtveno stanje, kada svaki može onu sobstvenu slobodu uživati, koja nedira u svojstva bližnjeg, i nestoji na putu boljka općega. Nemilosrdni bi oni bili, koji bi htjeli rušiti ovake zavode, jer bi bez svake nužde stezali slobodu mnogih osobah.

Evo vam jednoga muža, koji je zakopao svoju milu suprugu, pa uz nju poredao svu svoju ljubljenu djecu. Dje god vidi jedno žensko, jedno mužko djetešce, neizlječiva bol mu para srce.

Ondje vidimo jednoga trgovca, koji je miliune izgubio nesrećom, iztrgavšom mu iz naručja svu obitelj, pa mu se sve ogadilo, što drugomu srce razdražava.

Ovdje stoji jedan junak, koji je u stô bojevah pobjedonosno vojevao. Jedan dostojanstvenik, komu su sva prsa redovi zaslugah pokrivena. I jednomu i drugomu je slava i dika tako dodijala, da se je grozi. No šta da činite s ovima? hoćete li, da jim volju silujete, te da na novo stupaju u okolnosti, koje su jim jadom zasijale grudi; ili ste nemilosrdni, pak ravnodušno hoćete da gledate, dje ih sdvojnost sve iz bližeg obkoljava, pak ne jednog ovakih goni do Sajne i Dunava, da si u talasih uguše svoju nezadovoljnost? Al takva uredba družine nebi kršćanska bila. Dakle, kad od nas ništa neištu: tko bi smio priečiti, da ovakvi sagrade

zkvh.org.rs

sebi manastir, jedni mužki a drugi ženski, pak živu u svojoj družini spojeni jednakom mišlju i osjećajem? No katolik, poznavajuć odnošaje, kojimi se čovjek veže za Boga, kao svega Stvoritelja, Odkupitelja i Posvetitelja, kao i one, koji ga spajaju s njegovim bližnjim u pogledu obiteljskom, občinskom i narodnom, drugim okom gleda jednoga mladića, iliti djevicu, kad pred oltar Svevišnjega stupi i prigne svoju glavu, koja, kano svetac zabilježi i nosi trag izgubljene kraljevske krune, da prihvati breme triuh savjetah evangjelskih, i nosi jih preko cielog svojeg života na slavu Trojednoga Boga, te svoj i svih svojih bližnjih duševan i tvaran spas.

Redovnici dobro poznaju borbu, koju ima svaki čovjek u svojem stališu; al ju vanredno pozna redovnik, budući si izabere najtežju ulogu u ovoj trudnoj borbi. Jer, da se uzdigne na stepen kršćanske izvrstnosti i neprijatelj spasa čovječjega napne sve svoje otrovne sile, da iznadje najopasnija sredstva, kojimi nasrtaje na redovnike, da ih smete na njihovoj stazi, i puku pripravi smutnju, da se slabi odvrate od nasliedbe krieposti, a koj ih da povuče u svoju vlastitu sudbinu. Zato se mladići vanrednim načinom pripravljaju, da se okriepe duhom, i učvrste srcem, i tako izadju na duševno bojište.

Bio mladić mà kakve znanosti, i neka su ga kitile i najglavnije krieposti, neće mu dozvoliti, da evangjelske zavjete polaže prije, no što je godinu kušnje u mjestu za pripravnika odredjeno proveo. Tu imadu izkusnoga vodju, koj se jur i naukom i kriepostju odlikovao. On ih uvadja u dva načina života, za svakoga pojedinoga čovjeka naredjena. Ti su načini različiti po razliki stališa. Al u tom su za svakog isti i jedini: da valja svakom čovjeku Boga molit i raditi. Ovo je pravilo

života ljudskoga po Isusu naviešćeno i po kršćanluku uvedeno. Na njem se neda ništa popravit ili promienit. Molitva i radnja odlučuju sudbinu čovjeka, obitelji i naroda; te tim ciela čovječanstva.

Svaki red ima svoj način molitavah i struku rada. Dvostrukim načinom n. p. za samoga sebe i za svojega bližnjeg ovo je dužnost svakoga člana svega ljudstva tako stroga, da se nje ni jedno udo lišiti nemože. Mi duševno živimo ujedinjeni svetom obćenostju, i to: svi živi na zemlji, svi mrtvi u mjestu čistila, i svi sveti na nebu. Tvarno pako u obćinstvu obiteljskom u narodu, i u cielom kršćanstvu. Pa budući je svakoga člana ljudskoga najbližja dužnost prama sebi i svojim rodjenim, to je i prva molitva i prvi rad, njim na korist. A dočim je i slabost čovječja velika, nesamo u duši, da mu se prieči, il pomete molitva, već i u tielu, da mu sad postane neplodan, dočim onde manjka revnost, a ovdje kadkad umjetnost, a više putah i spremnost, to se Bog u svojem neograničenom milosrdju postarao i zato, da u pomoć priteče i ovoj slabosti ljudskoj. Pa zato stvara takve ljude, koji se podižu vrh ovakvih slabostih i vanredne krieposti od Boga izprose, da mogu sami sebe zaboravit, drugimi riečmi: sami sebe zatajiti, t. j. zatajati ne zlato i srebro, već svoju volju, koja bi iskala, da se tjelesna naslada uživa u braku da si ugadja razkošjem i posjedstvom dobarah, ako ne velikih a ono barem malih, da si srce izdovoljava gospodstvom nad podložnicih. Bog se, rekoh, postarao, da ustanu takvi ljudi, koji ume milostju nebeskom i tu volju zatajati, te Bogu svemogućemu na slavu, a sebi i svojim bližnjim se na spas žrtvovati; da se mogu revnije i plodonosnije i za se i za svoje moliti, Bog nije samo

zkvh.org.rs

rekao, da će se pravednoga čovjeka molitva uslišati, već je to i potvrdio u Abrahamu, Izaku, Jakovu, Mojziji, Iliji, te u drugih prorocih i otcih.

Molitva nije lak posao, kako to djekoji scienc. Znamo bo, da je molitva razgovor čovjeka s Bogom. Jesi li pokušao odlučit oči, da ništa drugo nevide, priečit uši, da ništa drugo nečuju, uztegnuti misli, da se ničim drugim nezabavljaju, osjećaje, da se ničega drugoga nedohite, već jedino Boga, i, onda: jesi li otvorio grudi svoje, pak izložio pred Boga sve što u njih, i na tvom iskrnjem leži, pa si iskao jedno ili drugo od sedam glavnih kriepostih, od sedam tjelesnih i duhovnih milosrdnih djelah, te prosio, da odstrani od nas svaku pogibelj duše i tiela, ako si, velim, ovo pokušao mà samo jedan put za svoga života, lako ćeš se bio osvjedočio: da je molitva veoma težak posao. Neizplativo je dakle dobročinstvo, ako imade ljudih, koji su se slobodnom voljom na to odlučili, da se za ljudstvo mole.

Najviše su ljudi radom tako obterećeni, da jedva čekaju, da večerom do svoje postelje dospiju, a jutrom jedva su se od sna trgli, već ih brige na sve strane taru. Dočim se u pokoju i miru samostancem ljulja srce, premda svako doba noći i dana pjesme poje, te Bogu prinašaju potriebštine svih dobrih ljudih.

Salamonu, kad je spavao, najsnažniji i najvjerniji odabranici njegova puka stražili su njegovu ložnicu, da kralj počiva u miru. A naši stražari i odvjetnici redovnici idu o ponoć, u četiri, u sedam, u devet satih, idu u tri sata pak ujedinjenim glasom vapiju k Bogu, proseći nebeske blagoslove za sve nas. Čast i poštenje dakle onakvim, koji se zavjetuju, da budu kriepčiji, da

sve, što je u njih i izvan njih mogu zatajati, te obraćati na boljak duše i tiela iskrnjega.

Ovdje mladiću vodja pred oči stavi, i drugi način života evangjelskoga. A taj je: neprekidan i neumoran rad.

Krasna se ljepota razvija pred okom jednoga katolika, kad duhovnim okom promotri silne duševne i tvarne zabave, što ih obavljaju na sve strane svieta bogoljubni redovnici, i djevičanske duvne!

Neima čovjeka, koj bi znao iznaći nevolju, a da nije već našla svoje liečnike u duvnah i redovnicih. I što se većma napinje djavao, da ih iznova navadja na vrat ljudstva, to Duh sveti one, koji su s ona tri zavjeta Njemu pridruženi, nadahnjiva sa sedam svojih darova, da znadu iznaći sriedstva, zatupljujuća svaki žalac nevoljah o požrtvovnosti redovničkih. Redovnike i duvne ćete viditi u krvavom boju, dje u najžešćoj bitki ranjene sakupljaju i njeguju. Njih ćete naći u bolnicah, u sirotištih, u uznicah, pod mekim i studenim podnebjem. Njih ćete naći na njivah, u tvornicah, u svakovrstnih školah. I kad ih u njihovom radu gledate, mislili bi da nisu čovječjega stvora. Rade, kanda zimu, ni žestinu neosjećaju. Rade, kanda se nikad umoriti nemogu. Oni od sna, od hrane znadu odkinuti; oni naukom prednjače; oni sriedstva za hranu i odielo sakupljaju.

Kad ti se sve, što je u čovjeku, iznevjerilo; kad se sve od tebe uplašilo; kad se je sve pohulilo i ostavilo; onda se uz tebe stvori redovnik, ili duvna, pa se osvjedoči da nisi sam.

Al ovo još nije sve što oni tvore. Nisu oni jedino na to pozvani, da samo ono odstranjuju od nas, što

zkvh.org.rs

ogorčava život, već ujedno nastoje stvarat, popravljat i to, što nam život nasladjuje. Redovnike ćeš naći, dje se pjesma stvara, da ti ugodi srcu. Njih ćeš naći, dje se glasba u najmilije zvuke stiče, da se Bog poput angjelah na zemlji proslavlja. Njih ćeš naći, dje se sve ono slikâ, što je u čovjeku, i izvan čovjeka na zemlji i na nebu prekrasnimi bojami nakitjeno, da se izdovoljava i k nebu uzdiže oko tvoje. Njih ćeš naći, dje se krasnoslovi, da tvoje misli i čuvstva izkinu iz okovah zemaljskih i sebičnih, te jih uzdignu do izvora ljubavi božanstvene, da se sve izjednači, što je na svietu krivo; do izvora ufanja, da se sdvojnost ukloni; do izvora vjere, da ti plemenitost i dostojanstvo čovjeka razvije, i pokaže krunu viečnjosti ti pripravljenu. E kad se drugi po čistom zraku šetaju, il za svoje rodjene, što im je drago spravljaju, kad drugi obnoć, na svojoj postelji liepe sane snivaju, naći ćeš redovnike u tiesnih celah uz svoje stolove, dje razmatraju, razmišljaju, i što liepa dobra i prava iznadju na papir bilježe, da se štampom razvije pred očima ljudih.

Taj umni vodja mladićah, na zavjete se pripravljajućih, uvadja ih i u krvavu borbu, koju će imat da vojuju do konca svog života. Filistejski Goliat, kad se oholo šetao izpred logora izraelske vojske, svedjer je izjavljao želju, da mu se izašalje na mejdan najodličniji junak Izraela, da se dvobojem pokaže: čija će biti pobjeda? Isto tako čini djavao pakleni pred vojnom svete crkve, sastavljenom od miliunah pojedinih vjernih. Izrael je izaslao svojega najslavnijega junaka Isaieva sina, dečaka Davida. A sveta mati crkva šalje svoje najhrabrije vojnike i duvne (koludrice). Oni i one primiše na se biljeg junačtva, položivši tri zavjeta. Njih

neveže pohlepa slave, sladka naslada bračna života i požuda sjajnih svjetskih dobarah. Oni polaze u boj spodoban Davidovu, pouzdanostju u Boga, i u njegovu milost, da prime po djavlu ponudjenu bitku, i dvoboj vojuju za sva uda svete matere crkve. Krasna slava ovakova junaka, koja se raznosi ne samo ovdje na usnah svih vjernih, po svih stranah svieta, već se na krilih angjelah diže i u visinu nebesah, da se u sboru svetih svemogućnomu Bogu prikaže.

Ali je i bitka krvava, kao ona Isusova, kada se krvavim znojem znojio. Sluge neprijatelja ovde će ga napadati poput lisicah, vuka, risa i lava.

Tko je smio prijateljiti Davidu? Ni otčeva kuća nije mu vratah otvorila, da se upokoji, kad ga Saul zamrzio. Svi mu se prijatelji odtudjili; u brdinah je tražio špilje, da se progonstvu ukloni; najposlije u svojoj domovini, koju je on od neprijateljah oslobodio, nije mjesta spokojna našao, već je morao privremeni zaklon u bivšega dušmanina iskati. I ženu su mu oteli, pa i ta je, kasnije povraćena, od njegovih djelah pravila ruglo. Sinovi se proti njemu digli i kuću oskvrnili.

Uzor je redovnikov Isus, a prilika Mu je David. Još i u istom manastiru ga više putah priekim okom glede. Štogod hoće da mu žiće bude savršenije, to se većim brojem pokazuju njegovi neprijatelji, da mu svaki put prieče, dje bi pokoja našao, kanda je sav sviet pred njim zatvoren; nidje nenalazi srca, kojemu bi se pouzdati mogao. Nije se to samo jedanput sbilo, da su isti poglavice manastirski, savršenomu redovniku bili protivnici, dočim bi trebalo, da su ga obranili. U svietu, ako su ga i pratile častju nabožne duše, njihov se glas u skromnosti neizmjenjuje odjekom. Naprotiv,

zkvh.org.rs

na sva usta viču duše, koje se u njem smutjuju, ko Farizeji u Isusu, pak s obadviema rukama blato na njega bacaju. Nije riedko, da mu ledja okrenu otac i mati, brat i sestra, te sám samcat bez svakog oružja svietskoga, jedinom pouzdanostju u Boga i njegovu neizcrpljivu milost ide u boj, da iztaknu pobjedu od djavla za sve vierne.

Evo vam junaka fratra i divnih duvnah, koje se za sve vas mole, za sve vas poste, za sve vas lemozinu kupe i diele. Ima li čovjeka, koj se nebi iz dubljine srca poklonio redovniku i duvni, al nemojte misliti, da je njihovo srce željezno, pa da neosjeća, a pamet tupa, da neradja mislih. I oni su ljudi, koji svih sedam glavnih griehah dielom u pameti, dielom u srcu i volji sa sobom nose u pustinju, u manastir, na kor (sbor), na prodikaonicu, u izpovjedaonicu, svetionicu, radionicu; kudagod se okrenu, svakud ih prati slabost ljudstva, svakdje jim razvija sviet svoju sjajnost još i onda: kada svoju celu zamrače, kada očima zažmire. Znade on umno sve sastaviti u još šarenijih bojah, nego što je onih sedam, koje se u sunčanom zraku prelamlju. Svakud ga prati neprijatelj, pa šapće na um, podpaljiva srce na odpor, uzbudjuje volju. Kad sve ovo na oko uzmete, i gledate redovnika i duvnu u takvih okolnostih, u kakvih vam predstavlja stari zakon deliju Davida, a evangjelje sve u drugoj i drugoj priliki duševna i tvarna života pokaziva Isusu, onda imade samo nekakav slab pojam o borbi redovnika i duvne.

Kad ovako izvadja na pozorište redovničkoga života duhovni vodja mladiće, za ovaj sveti red pozvane, onda jim i sám plete vienac od trnja; i to svaki dan druge i druge vrsti, izabirajuć sve one, koji imadu

oštrije bodljike, da ih izkuša, hoće li imati toliko snage, da budu mogli nositi silno breme, koje će jim se na ramena metnuti, kad budu položili sva tri zavjeta. On poziva u pomoć na tu strogu kušnju jelo, piće, odjeću, žestinu, i zimu, molitvu, post, lemozinu, svaku vrst rada, da mu potrese svaku žilicu u tielu, svaku misao u glavi, svaki osjećaj u srcu.

9.

Ovakovoj kušnji biaše izstavljen i naš Ignatija godine, u tu mu svrhu odredjene.

Biaše navršio osamnajsto ljeto svoje dobe. Dakle je imao pune tri godine do onoga svečanoga časa, kada mu je trebalo položit evangjelske zavjete. Poslje te kušnje udari umah život Ignjatijin takvim pravcem, koj mu je prevagom bio u odluki nesretne sudbine. Ignatiju su kitili vanredni duševni darovi. Zdrav i uzoran momak; oštroumje je pokazao u školah, što ih dosad bio vršio.

Opazivši to njegovi poglavice, kao ljudi, brineći se za budućnost svojega reda, pomisliše Ignatiju poslati u Beč na bogoslovne nauke. Bečko sveučilište je i u ono doba veleučene ljude u svojih učiteljih brojilo. Slavljeni su ostali Martini, Riegger, Störk, Sonnenfels, Gazzaniga, Bertieri, Von Svieten. Dakle su poglavice scienili, da će Ignatija ondle više bogoslovnih znanostih u red sv. Franje donesti. A poklem je za vlade Marije Terezije i njemački jezik u svih znamenitijih gradjanskih i plemskih kućah više bio ugnježdjen, nego ma u koje drugo doba, poglavice i to su namišljali, ako se učenost Ignatije razvije po njihovoj nadi, da će biti

zkvh.org.rs

propovjednikom njemačkim u Budimu. Pa da će im uz njegovu darovitost, čast i poštenje reda uzvisiti. Da su poglavice mudro razmišljali, po ljudskoj uvidjavnosti, to su posljedice posvjedočile. Al da su tim zasijali sjeme nesreće, koja je Ignatiju kasnije oborila, to će se kasnije razviti.

Ovako se naplatja mudrovanje ljudsko, kada scieni: da polaže temelj sreći. Sgadja se ne riedko, da niti snov svoje nesreće. Baš sbog toga je nas Isus naučio po „Otče našu“, da se u svačem oslanjamo na volju Božju. A da se ova u nas izjavi, treba da unapried pomoć Duha svetoga zazivamo. Tko moli skrušeno i pouzdano, „budi volja Tvoja, kako na nebu tako i na zemlji“, onoga se dnevi mirnije izmjenjivaju vrhu vlastite glave. Jerbo ga ruka Božja vodi, da glavom o zid neudari, da nogom neposrne, već u svih okolnostih, ako biva i bijen, i ranjen, al nikad pobijen.

Kako bilo smišljeno, tako i izvedeno. Zato već sad nalazimo Ignatiju u Beču, u franjevačkom manastiru, od kuda je pohadjao predavanja bogoslovska na sveučilištu. Malo je vremena prošlo, pa su učeni njegovi učitelji opazili plemenite darove Ignjatijine. I kao što biva u učenih ljudih, to jim je drago i milo bilo. Te su uzeli te darove u njem pokušavati, i težjimi predmeti razvijati. Već medju suučenici steko je Ignatija slavu; jer su u njem, fratru, prvoga bogoslovca smatrali. Tri je već godine u bogosloviji svršio, kada je 21. svoje dobe dokončao. To je vrieme, kada se pitomci reda sv. Franje novim kušnjam i izpitom podvrgavaju prije, nego što polože svečane zavjete.

Poglavice najbolje znadu, kakve tegobe čekaju onoga, koj se odvažio, da stupi u stope sv. Franje. Zato je

odredjeno, da se ovakav desetdnevnim duševnim vježbam podvrgne. A te sastoje u razmatranjih molitvah, slušanju rieči Božje, te u očišćenosti i okrepi svoje duše po svetotajstvih.

Poglavice su sve korake Ignjatijeve pazljivim okom motrili da izvide, je li sve u redu u njegovoj nutarnjosti. I premda nisu ništa opazili, u čem bi se pomutilo njihovo oko, ipak, što su u Ignjatiji svojstva svetija bila, to su većma za svoju dužnost smatrali, da se uvjere jeda li su se ova s pravilami sv. Franje sa svim sdružila, pobratila? Da jih kasnije ne zaboli glava i uznemiri se srce, kada bi jim sviest kakvu neizpunjenu dužnost predočila. Sbog toga su Ignjatiju nanovo izpitivali. Akoprem nije bio zvaničan taj izpit, već ljubezan, ipak je niešto Ignjatiju ožalostilo; jer je mislio, da je to zato, što su valjda njegovi poglavari kakvu slabost na njem opazili. S tog im je ovako odgovorio: Velečastni otci! Ja osjećam, da sam mogao izabrat iz medju drugih svjetovnih zvanjah, i ono, što je za ovakvoga mladića, kakav sam ja, najzamamljivije, to jest da prava izučim, pak odvjetnikom postanem. Netajim, da ovo ima mnogo sjajnosti i u sadanjih okolnostih, buduć je zvanje, kojim si može steći umjetan mladić takav položaj, koj će mu i časti i novca nabaviti. Tà odvjetnik je jedini, koj može gradjaninu i plemiću u oči pogledati; jer posjeduje povlastnička prava, da njimi brani u slučaju napadaja, štićenike svoje. Njemu se u nuždi svi klanjaju. A u nuždu često mal ne svi padaju. Jer povlastica uzbudjuje oholost, koja poradja mržnju i zlobu. Ove se razvrežavaju u onake parbe, koje prelaze od kolena na koleno, pak ih siluju da časte i bogate fiškale, koje ipak u srcu preziru, po-

zkvh.org.rs

najviše zato, što sjajnost odvjetničke znanosti njihovu neznanost iztaknjiva. Prolazilo je meni ovo preko glave; al sam ja ovo odbio, baš i onda, kad mi je sladkim posmiehom i onu nadu razvilo, da me fiškalstvo može do povlastice plemske uzvisiti, i u sjajnu zadrugu velikih sudacah ugarskih uvesti. Ja tražim slobodu, koja neima plemenitijega stražara od čistoće. Ja tražim slobodu, koja samo nalazi svoj najširji prostor, dje moje oko neće zapet o sjajnost zlata i dragoga kamena. Ja tražim slobodu, koja je najdublje svoj koren onda spuštjala u svem našem bitju, kad na zemlji samo jednomu čovjeku moram da volju izpunjavam, pak ujedno volju i onoga jedinoga gospodara u nebu vršim. Riečju: ja osjećam, da moje srce plamti za ljubavju. Voda je ta ljubav, i želiš li da te poplavi, to ju crpi iz tri savjeta evangjelska; jerbo su to ista tri njezina izvora. Vatra je ta ljubav, i želiš li, da te grije ljeti i zimi, i ondje dje sunce nedopire, da se zasja i u najgustjoj šumi, kuda težko dopiru sunčani traci. Je li tad ognjištu trostrukih evangjeskih zavjetah; jerbo ovi ju vade iz srca Bogočovjeka Isusa Spasitelja.

Proštij povjestnicu svega svieta, prouči sve dogodjadje na pozorištu crkvenom i svjetovnom, naći ćeš izvore iz kojih tekoše ona mnoga zla, koja su oblievala ljudstvo, u nečistoći tjelesnoj, u lakomosti posjeda, u pohlepi gospodovanja. Ja rekoh napasti: „idi dalje!“, stupam u stope Isusa, mog uzora, da uživam bratinsku ljubav. Sve, sve je nejednako u svietu, što se nesjedinjuje s mojim duhom. Iz ove nejednakosti, što ju je ruka čovječja nanitila, hoću da odilazim; jerbo bi se i u moje srce zajela zloba i mržnja, koja truje i pamet i srce. A u redu je jednakost evangjelska. Svi živimo

čisti kano angjeli u nebu; svi se jednim kruhom hranimo, jednim odielom zakrivamo; svi se jednomu poglavaru klanjamo; jednomu izmedju nas, koji zna, da će naskoro opet stupiti med nas. Ovo me je odlučilo: da postanem redovnikom. Reko bi i to: da me je potentala i misao, da već, kad redovnikom hoću da budem, da si izaberem red sv. Benedikta, Pavla, Pemonštrana, il Isusovacah.

Ti su bogati, i u svietu učenostju proslavljeni. Al odbih i ovu misao, jerbo opazih: da moja sloboda samo nebi tako čvrsto ogradjena bila, košto će biti u redu sv. Franje, komu me je i blagodarnost privezala. Ozbiljno sam razmišljao okolnosti i uvidio, da bi ja u redu zanatlijah ostao, ako se nebi Franjevci bili smilovali, i svojom lemozinom mene odgojavali tielom i dušom. Dakle da mi se sloboda ogradi, da mi se ljubav ukoreni, da mi se pokoj i mir duše nepomuti, — stupio sam u red sv. Franje. Ovom mišlju i osjećanjem gojio sam sve od ono doba um i srce svoje. Dakle odlučno idem žrtveniku, da u ruke svoga poglavice položim zavjet, koj će me trostrukom milostju privezati Bogu i čovjeku.

Ovo obradovà poglavice njegove, al ipak rekoše: nemožemo da ti pred ovim svečanim korakom neodkrijemo još i one slabosti, kojih, mislimo li na tvoje izjave, nisi opazio.

Djavao pakleni neradi drugo, već poput izreke svetoga Petra, ide otvorenom čeljusti kano lav, i gleda da koga progutne.

Tri života ima u čovjeku: duševan, ćudoredan, i tvaran. A u svakom ovih koliko ljudih toliko vrsti. Dakle koliko ljudih toliko je vrstih napasti djavolske. Jer on zato ide, da izuči prvo svakoga čovjeka slabost,

zkvh.org.rs

i da izvidi vrieme, kada je ova slabost sa svim razoružana, pa da onda napadne čovjeka.

Da on samo ljepotom napada čistoću, velikim posjedom lakomost, ili sjajnim dostojanstvom pohlepnost, zašto bi onda bilo junakah; jer nije mnogo ljepote, mnogo velika posjeda i dostojanstva na svietu. Al svaka stvar, koja je u čovjeku i na čovjeku, njemu služi, da uzpali nečistoću. Svaka stvar, kojom se čovjek hrani i odieva, njemu služi za sredstvo, da uzbudi lakomost. Svaka stvar, koja spada u niti neizbrojenih odnošajah ljudskih, u obitelji, u općini, u državi, i crkvi, svaka, velju, njemu otvara prigodu, da požudu gospodstva prodrma. I to od djetinstva do najveće starosti u mužkom i ženskom spolu. Za ovo nam jamče žalostni slučaji, koje smo izkusili. Ni mjesto, ni ruho, ni način ma kakva života neosigurava nas o tom: da nećemo biti napastovani. Neima svetijeg od Isusa, i vidimo sotonu, da se usudio pokušat Ga. Neima boljega mjesta do uz Isusa, i vidimo, da se usudio Sotona da Judu pokuša. Neima svetijega dostojanstva od Petrova, i vidimo da ga je izabro sotona da ga prorešeta. Dakle, ako misliš da ratu izbjegneš, sinko, onda ne stupaj u red sv. Franje; jer on ti nije sačuvao onu celu, u koju nebi smio stupiti sotona.

Hvala vam moji dragi Otci! Vi ste ljubavju ganut i mene na tu okolnost opomenuli. Rodjeni moji Otci, nije me minula ni ta misao. Tà naš Spasitelj nam je rekao: tko hoće da za Njim podje, da se zataji, i križ koj na ramena uzme, i njega nasljeduje. Izvidio sam strašnu umjetnost djavla paklena, koj se ni onda nepomuti, ako smo mu sva vrata života umna, ćudoredna, i tvarna zalokotili. On, poput zraka, ulazi u svoju nu-

tarnjost i zasieda ti pameti, srcu i volji. Zna on objašiti tvoje misli; zna osedlati tvoje osjećaje; zna uzmutiti tvoju volju, da te vodi ko što ono vele: na svilenoj niti i pozlaćenoj stazi u pakao, da dugo vrieme nevidiš grdobu Gihona za ledji Jeruzolima. Tà u evangjelju je rečeno: da su već i sinovi ovoga svieta razboriti kano zmije, a kamo li nebi njihovi otci, djavli pakleni? Al i to je rečeno: kad je Isus nadvladao, da ćemo i mi nadvladat, istim onim oružjem, kojim i On. Molitvom naime i radom, evangjelje nam svjedoči, da je Isus neprestano molio i prodikovao, a prije uz odgojitelja drvo tesao; kraj toga da je svedj ponizan i miran bio. Učite, veli, od Mene; jerbo sam krotak i ponizan srcem. Uzeti ću u desnu ruku sv. evangjelje, uprti ću svoje oči u Isusa na Golgoti razapeta, pak ću slobodno poći u svaki boj, siguran si pobjede Davidove, uz rieč: ako je Bog uz nas, tko da bude proti nam?

Poštivam ja svaki stališ čovjeku od Boga odredjen da izvojuje spas duše. Al nemogu da zaboravim šta reče Isus Marti kad ga zamoli, da zapovjedi Mandaleni da joj pomogne; jer je uz njegove noge sjedeć slušala nauke Božje: „Marta, Marta, veoma si brižljiva. Mandalena je najbolji dio odabrala.“

U redu, i to siromašnom sv. Franje, najmanje je prigode djavlu na napasti. A ni toga netreba zaboravit, da je rečeno: tko traži pogibelj, u njoj će i poginuti. Te ako i nadje prigode, to nidje nenalazi tako čvrsta temelja, da može svom silom napadati čovjeka. A dje je slabiji neprijatelj, tamo je sigurnija pobjeda. Premda je moja duševna, ćudoredna i tvarna sloboda najvećma ogradjena; premda je moja ljubav prama Bogu i čovjeku najdublje uvriežena; premda je jednakost i umoranost, da se jedan

zkvh.org.rs

na drugog oslanjamo, najsavršenije izvedena u redu sv. Franje; premda je najširji prostor otvoren, da si onaj najbolji dio zasluge izaberem u redu sv. Franje, a druga sva sredstva, koja dva načina života evangjelskoga t. j. molitva i rad razvijaju se u podjednakoj mjeri, kako i u drugih stališih, ipak očitujem, da poklem i ja već nemam ni otca ni matere, i poput sv. Franje podpuno zazivam otcem svemogućega Boga, uzimam haljinu preziranu sv. Franje, u njoj hoću da vojujem proti one tri najžešće napasti, i da dobijem trostručni vienac pobjede, da zaslužim svečanu odjeću, u kojoj ću ulaziti na pir nebeski, na koj sam po Isusu pozvan. Idem dakle, neću da oklievam, nemam izgovora nikakva, i hoću da tri evangjelska zavjeta položim.

Ovako srdačno izrečenu odluku primili su poglavice veselo, i tako se dogodi, da je Ignjatija pod svečanom misom zavjete položio. Izpunila mu se dakle volja.

Da nije u svietu onoga blaženstva, što ga zahman tražimo mà na kome mjestu, bilo ovo pa mà kako ugodno, o tom može svaki u svojem stališu vjerojatno da položi svjedočanstvo. Al to još nisu ljudi dobro zapamtili: da se je blaženstvo najmanje po nas onda ustanovilo, kada se naša volja izpunjavala. Naravno onako blaženstvo, o kakvom sanjamo. Što se tiče pravca našega života, tamo bi najmanje trebalo izpitivati svoju, već svedjer tražiti Božju volju. Okolnosti naše budućnosti stoje zakriljene pred očima ljudskima. Božje oko jedino je kadro u nje pogledati. Dakle jedini je Bog kadar označiti pravac, koj treba da sliedimo. Samo nevalja zaboraviti, da križ Isusov metnemo uzput na ramena. Da je tko sad vidio Ignjatiju, uzdahnuo bi: da li blažena mladića! komu je Bog u tako mladoj

dobi toliko milosti podielio, da je kadar bio najveće ovoga života breme primiti na mladjana ramena. U svačem grieše ljudi, a najviše kad stališe prosudjivaju. Što i mora da tako bude; premda nijedan stališ nećemo drugčije upoznati temeljno do samo onda: ako smo u njem više godina proživili. Ljudi, koji misle, da jim glava kano sunce svjetla, ili barem da oni i onde vide, kuda svjetlost sunčana nedopire, kada vide jednoga fratra nekim prezirom ako i nekažu a ono pomisle: eto ti jednoga badavadjije, koga ljudi bez svake potrebe i koristi hrane! A prosti, koji nemisle, fratra ponajviše poznaju u onoj osobi, koja ide da kupi lemozine za redovnike. Ovi ako nisu u tješnjem savezu s jednim ili drugim manastirom, o njihovoj nabogi slabo što znadu. Al ako bi ju i znali procieniti, nebi umili. Dočim oni svietli, sbog velike koje svjetlosti, sve im se za premaljušno pričinjava, što nije njihovo. Šta je to, Bogu se molit i raditi? To malo ljudi shvatja, a još manje jih, koji bi i procienit umili.

Ljudi se navadno dive samo onim djelim, koja zasjaju svojom svjetlošću njihove oči ko munja. Na svjetskoj izložbi zlatnimi kolajnami se odlikuju nekoji tvorinari, a njihovih radnjah ručnih i umstvenih nitko se nespominje; nit im za ime tko pita. Sviet hvali ili kudi ono što vidi, a to je najmanje. Skromni i revni radnici u svakom stališu isto tako ostaju bez priznaje i nadarbe, kao što najgorji ostaju bez ukora i kazne.

Istom što počme ljudski um umovati i srce osjećati, traži i želi pravdu, koja se ovde neizvršiva. Nebi bilo nesrećnijega stvora od čovjeka, da mu je pravda ovde savršena. Neima sviestna sudca na svietu, koj bi smio tvrditi podpunu svoju uvjerenost, da mu je i jedan

zkvh.org.rs

čin kakono bi valjalo poznat bio. Kod svake prosude bilo bi potrebno da smo sveznajući. Jedan je Bog moguć sve pravedno prosuditi, i zato onaj, koj bi sud Božji zanijekao, nebi pameti i srca ljudskoga posjedovao. Ako je ovako s nami glede jednoga čina, koj barem s nekoliko stranah stoji odkriven pred nami, bi li drugčije moglo biti, kada sudimo o jednom ili drugom stališu, koj su stališ ljudi sastavili, da u njem razvijaju svoje sile za postignuće vlastita vremena i viečne svrhe? Smionost, kojom se usudjujemo nametati za sudce vrhu jednoga ili drugoga stališa, još nije biljeg naše sposobnosti i mogućtva. Što se s polja odkriva, to više putah svojim nakitom nas mami, ili svojom prostotom tudji. A što je sakriveno, to samo oni vide i znadu, koji učestvuju, i ti ne svi jednako. Jedini Bog vidi i zna sve, što je i s polja i iznutra. Dakle Njega treba prositi, da nam obilježi stališ, u kom ćemo najviše zaslugah moći učiniti, da si u nebu dom blaženstva sagradimo.

Al poklem ni Bog neće da se pamet ljudska pod zatvor meće, već i ova mora da kod izbora sudjeluje barem posredno kao sredstvo, po kom Bog na molbu odgovara, zato je želiti, da ta pamet bude što zrelija.

Ondje, dje je razgovor o stališu, koj se daje i promjenjivati, kao što su svjetski, prem i tu ne uviek bez velika gubitka vremena i troška duševnih silah, ondje se, velim, zrelost naknadjuje savjetom i naputkom roditeljah i prijateljah. Al nije tako u crkvenom stališu, dje se mladić na viečnu službu veže. Tu mora da je sloboda podpuna, i jedino na milost Božju naslonjena.

Dakle ovdje se zrelost pameti nemože naknadjivati. Uprav s toga bi bilo željeti, da se odluka ova neište

prije, no što se barem navadno ta zrielost brojem godine 24. označuje. Razboritost dakle nepristaje uz takovu naredbu povlastjujuću, da se zavjeti mogu i prije položiti, nego li se dokončaju te godine. Nemože biti svrha reda, da po što po to dobije članovah, već neka red živi, da bude mjesta, kuda imadu uniči takvi ljudi, koji su po Bogu na to pozvani. Sloboda izbora zrelom pametju upotriebljena, daje čovjeku kriepost, da uzmogne snositi terete, koje mu stališ nametje.

Isto to stoji i za privolu u svezu bračnom s tom razlikom, što se u njem po starom pravu iziskuje u ženskom spolu 12. a u mužkom 14. godišnja doba, da se može odluka slobodnom smatrati. Smatrati naravno na toliko, na koliko nisu vanjske prepone izraz volje priečile. U sv. redu se ujedinjuje volja čovječja s voljom Božjom na nerazlučivi način; a u braku se dvie ljudske volje ujedinjivaju nerazdriešno. Dakle oba slučaja treba da imadu slobodu sasvim neodvisnu u času svoje konačne odluke. Ipak i red i brak dozvoljava roditeljem i prijateljem savjete dieliti. Roditelji i prijatelji su naprama svojih mladjih svietiljke u tminah. Vrieme i njime stečeno izkustvo nalaže jim dužnost, da mladjim u ovakvom slučaju predoče sve ono, što bi mladjim glede okolnostih nepoznato bilo.

Sloboda valja indi da je o izboru obranjena. Ipak ne zato, kanda bi ona žudjeno blaženstvo u izobilju osigurala, već zato, što navadno više snage duševne osjećamo, da nesgode snašamo, ako nas nije tudja volja u koj stališ prisilila.

One dvie godine, koje su Ignjatiji zaostale pri posvećenju svećeničkom, takvim uspjehom je proveo u na-

zkvh.org.rs

uku bogoslovskom na sveučilištu bečkom, da mu je ime i u širje učenjačke krugove raznešeno.

Jedva su dakle čekali njegovi poglavice, da svete redove primi. Primivši ih u strogosti, prvu svoju misu odpjeva u crkvi budimskoga manastira.

10.

Znamenit je dogodjaj u krštjanstvu za vjerne, i za istoga svećenika, kada prvi put stupi k žrtveniku, da prikaže bezkrvno posvetilište otcu nebeskomu. Tko je ovaj svećenik? To je mladić, koj se odvažio stupit uz bok Isusov, da ga apoštolski nasljeduje. A šta ište od onih Isus, kojim dopušta da mu uz bok stanu? Ništa drugo, već da većma ljube Boga, no otca, mater, brata i sestru. Da ništa neponesu na put; dakle da ostave sve pokretno i nepokretno dobro, i priznadu za jedino dobro krst i sv. evangjelje. Da zatajaju sami sebe. Dakle da um i srce podvrgnu istini i volji Božjoj. Kao što se Abram izkinuo iz sred rodbine svoje, kad je pozvan bio da putuje u zemlju Kanaan, tako ovaj mladić izaziva se iz naručja svieta, da se odrekne svieta, i slobodnih razkošjah, pak umom iztraživa istine Božje, a srcem volju Božju. A to nesamo zato da je on poznaje, već da istine privede u pamet viernih, a volji Božjoj podvrgne oporne volje ljudske. Uzmi na um, ako si se mà i jedan čas zabavljao s jednim djetetom, da shvatiš silan teret svećenikah. Sve druge nauke i znanosti obećaju ti nasladu ili tvarnu korist. Ovim podpaljuješ učenika da ih primi; zakonu podredjuješ, bio on kućevan il državan, volju osobe obećanjem dara ili kazne. I jedno i drugo stoji u tvojoj vlasti da iz-

vedeš; dakle poso učitelja i ravnatelja svjetovnjaka neda se sravniti s onim jednoga svećenika.

Istine, koje on ima predavati, imadu svoj koren u čovječjoj naravi; al dje je onaj, koj proučava ljudsku narav, kad je odrasao, i naukom se bavio? A kamo li da je pozna diete, mladić, muž? No ujedno te istine imadu i djelo svrhu naravno, koje se penje i skriva u vječnoga, nevidjenoga Boga neograničenih svojstvih, kojih nijedan um domašiti, nijedno srce uzdahnut niti smie, niti može. K tomu, kad dodaš oholost uma čovječjega, od istočna grieha pozajmljenu, koja bi se poput titana uviek na priestolje sveznajućega Boga penjala, i uočiš neizbrojena svjetska mamila, kojimi se zadržava volja ljudska, da neokusi slasti nebeske, onda ćeš shvatiti tegotu svećenika, komu je naložena stroga dužnost, da ide naučit sv. evangjelje, i krstit u ime Presvete Trojice, da ljudi vjeruju i što je u 10 zapovjedih izraženo djeluju, pa da se spase.

Istina bog da mu je dana silna vlast prošnje i ključah; dakle blagoslova i svetotajstva; a vrhu svega prikazanje posvetilišta, u kom odsiva milost odkupljenja i posvećenja ljudskoga. Al uz to je izraženo, da je proklet, koj ovim nemarno vlada, da će se krv pokarane duše iz njegovih rukuh tražiti; pa da mu bude živa slika požrtvovnosti Isusove. Predočen mu je dobar i zao pastir; onaj, koj polaže svoj život za jednu ovcu, a ovaj kano vuk koj i 100 proždire. Navode mu se oni: „jao!“, kojimi se Isus grozi redom Farizejem licumiercem i, na protiv· opisiva blagi otac sina razsipnika, a nakon privedu mu i Judu Iškariota u svih prizorih sve do onoga, kada je u sdvojnosti sám sebe umorio. E sad ako promislite, da je taj svećenik sin

zkvh.org.rs

otca i matere, krv od krvi, tielo od tiela; da se i u njem vazda otima pamet, da tobože svoje dostojanstvo spasi, da i na njegovo srce nasrću svi nagoni, drugdaš svom razjarenom žestinom, da ga strovale u ponor razuzdanosti, pak ćete onda pojmit one muke, koje ima pretrpiti jedan svećenik u izpunjivanju svojih svetih dužnostih, al pojmit ujedno i one naslade, što mu svaki čas začaraju um i srce. Pojmit ćete one slavne pobjede, koje sabira na žrtveniku, na prodikaonici, i u izpovjedaonici.

Tko je dakle ovaj svećenik? To je mučenik, koj imade krvave muke trpiti; muke, koje samo i jedino prati oko sveznajućega Boga, i bilježi njegove svakočasne bitke u knjigu, što će se otvoriti na sudnjem danu. On je pobjeditelj, komu se nerazastiru slavoluci, već mnogokrat spravljaju odozgor preziranja, a odozdol mržnja. Priezir ima poniznost, a mržnju ljubav da ukroti. Zato ga je ovlastio svemogući Bog, da postane posrednikom medju nebom i zemljom. Jedino dostojanstvo, u kom se sastigao Adam, Seth, Abraham, Mojzija, svi praotci i proroci, — da izprosi naime od providnosti božje milosrdje i ljubav, da se otvori nebo i obilatom rukom prosipa blaženstvo, i odstranjiva, sve što je čovjeku i svakomu stvoru škodljivo, da se krene zemljište i sve radja što je radiocu ugodno duši i tielu.

Oružo ga je Bog, kada ga je Isus svojim duhom nadahnuo, pa po svetih otajstvih razdjeljiva milost Božju, koja um i srce naplodjuje, i bez koje neima pokoja u glavi, i u grudih ljudskih.

Podielio mu je vlast, da raznosi blagoslove. Bio li si radnik mà u kakvom stališu, i razmatrao li si plodove radnje, to si morao uviditi, da ti je potrebno svakočasnoga blagoslova, da se osigura plod i udalji šteta.

Komu nije doteklo blagoslova, neće imati vjere, nade ni ljubavi; neće um plodit um, razum i volja; neće mu u dio pasti milosrdni čini duše i tiela, pak će se skoro osušiti na stablu ljudskom. Djeca, ti ogranci obitelji, uvenut će i u ranoj dobi spasti sa stabla u ponor smrti. Ovamo dakle svi hrlite, kada čujete, da mladi svećenik pristuplja prvi put k žrtveniku, da svoje ruke vrhu vaših glavah stavlja, ruke koje su se prvi put dotaknule Isusa, vrela svega blagoslova. Dà rekne vrhu vas sve blagodati, koje se spuštjaju s neba, i izviru iz zemlje, da vas obraduju.

Tko je dakle taj mladi svećenik? To je mladić iz vaše porodice izabran, da prvi sjedi uz bok Isusov, odkud ištiče sve ono blago, što ljudstvo uživa ili barem želi da uživa duhom i srcem. Uz bok Isusov da sjedi, dje je vrelo ljubavi, koje se većma iz toga Čovjeka i Boga izlieva, no svietli traci i žarki iz okrugla sunca. On je pozvan stolu Isusovomu, da se, košto pjeva prorok, nasladjuje sladkim nebeskim kruhom. On je pozvan, da se drži sa Božjimi svetci dan i noć, i tako da se lako posveti. Tko je taj mladi svećenik? To je mladić, pozvan iz vaše sredine, da večera s Isusom onu večeru, od koje je okusio i Juda, pak je pokaranje blagovao; pozvan je, da sjedi uz stol Isusov, koj će sav sviet prosudjivati; te zato poznaje sve tajne, što su bile, što jesu, i što će biti, pak će odkriti na sudnjem danu, da svaki čovjek uvidi, zašto je ovaj spašen, a onaj upropašćen. Sjedi dakle uz vrelo nepromienjene pravde. To je dakle mladić, koj će se silnim napastim podvrgnuti, da se vidi, je li zaslužio slavnu stolicu apoštola? Dà, koji je ovdje obavljao navještjivanje ljubavi i milosrdja, tamo zauzimlje stolicu pravde i, ako nije,

zkvh.org.rs

da se strovali u pakao; jerbo se poveo tragom Judinim. Kad vidite dakle mladića svećenika prvi put kod Božjeg oltara, molite skrušeno s njime, da bude na sudnjem danu krunom svetih okrunjen. Znajte, da će za njime mnogi poći, dakle unići će ili u nebo, ili u pakao. Kada dakle za njega molite, onda molite za se, i za svoju djecu, il unučad. Blaženi su dakle, koji skrušeno mole na prvoj misi, i ponizno primaju u dar blagoslov. Svećenika Blagoslov mnogo je sličan onomu, kakov je podielo Izak svomu sinu Jakovu, za kojim je plakao Ezav.

11.

Budimski Bunjevci veselo su prisustvovali Ignjatijinoj prvoj misi i prvinu svećenička njegova blagoslova nabožnim srcem primili. Radovali su se, kad su iz prodike te svečanosti razumjeli, da je Ignjat mladić njihove krvi. Nisu drugo ni mislili, već da će sretni biti iz njegovih ustah rieč Božju slušati. Kamo sreće! da su redovnički poglavice naravan pravac sliedili, i mladog Ignjatiju u Taban namjestili, da svojemu rodu u materinjem jeziku prinaša nebeske zapovjedi, po kojih imadu život svoj da upravljaju; i tako sebi vječno blaženstvo privriede.

Nemože se tajiti, da ima vojnikah, koji i pod tudjom zastavom znadu razviti junačke sile. Ipak ostaje nepobijenom istinom, da se sve sile vojničke samo onde slavno razvijaju, dje se čete pod narodnom zastavom sakupljaju. Svaki vojnik znade, da će mu slava u rodu najplodnija biti, košto u slučaju pogreške ukor neizcrpljivim postati. Tà i jedno i drugo se od kolena na koleno prenaša, i mati svojemu djetetu u krilu, a otac sinu na kolenu igrajućemu pripovieda.

Ona nabožnost, koju mu je pokojna revna mati Bosiljka u mladjanih grudih usijala, i što je u bogosloviji po svih mislih i čuvstvih razvrižena bila, po narodnom jeziku tako bi se duši uvila, da je nikakve okolnosti prodrmati, a još manje iztrgnuti nebi mogle. Tà svaki čas, kada bi blagoslove i svetotajstva puku dielio, kada bi nedjeljom nebeske istine po svetom evangjelju tumačio, sve bi veća i veća ljubav uzplamtila u njegovom srcu prama puku, iz kojega je izišao, te želja bi se u njem učeličila, da ovaj puk zadrži na stazi nebeskoj, na kojoj hodaju puci za obstanak od Boga odabrani. Srasao bi on sa svojim rodom, i nebi kadra bila ikakva sila, napadala ona um po krivoj znanosti il srce po izkvarenom čuvstvu, Ignjatiju odkrenuti s pravca evangjelskog, u kom stoji pisano: da pastir dobar polaže svoj život za svoje ovce; dočim ih vuk proždire.

Al tadanji poglavice Ignjatijini nisu tako mislili. Tu nije bilo više revnih zagovornikah bunjevačkoga roda. On im nije više na srcu ležao, da mu predstave muževe, koji bi mu sjali, i koji bi mu grudi razgrijavali. Blagim gospodovanjem slavne Marije Terezije i ono, što je u svietu vrvilo, i što se u zavodih odgojavalo, sve je mrežom niemštine zahvaćeno bilo.

Marija Terezija bila je kraljica slavom okrunjena, kao posljednji struk veličanstvene Habsburžke obitelji. Za svojim otcem Karlom nastupila je priestolje ugarsko po silnih dušmanih napadano.

Bog ju je plemenitimi darovi odlikovao. Bila je i lica i stasa krasna, imala je duh višjimi nauci izobražen, a srce poboznosti iskreno otvoreno. Ovimi sjajnimi svojstvî tako je zasinula Magjare, da su jednim glasom u saboru uzviknuli: „život i krv polažemo za

zkvh.org.rs

kraljevsku obitelj!“ I kada je slavan Hrvat Gavro Patačić, kaločki nadbiskup, govorom svojim kanio ih potaknut, da se uz tu uzhitjenost nezaborave svojih ustavnih žaobah, pa se dotle nerazidju, dok se i ove nepreslušaju, i zakonito nerieše, nedostojnim načinom ga ukorava proslavljeni Magjar gr. Nikola Palfy. Magjarskom i slavenskom krvlju odbivši Marija Terezija svoje neprijatelje, umno je krmilo vladavine vodila. U njezinu slavu je na vieke zapisano i što je urbarium znanstveno u smislu bivših zakonah izradjen, i u jedan sustav sveden bio, iz kojeg je lasno vidio spajija, koja prava njemu pripadaju, a podanik naučio, kakve ga dužnosti vežu prama svojemu vlastelu. Svi osobni i tvarni odnošaji postali su zakonito ograničeni. Podanik je znao, kuda mu se okrenuti, ako ga nepravedna sila razuzdana vlastelina napadne. Osoba mu nije u buduće za vlastela ili grudvu zemljišta privezana bila, već mu je naravna sloboda povraćena, i mnoge su mu staze otvorene, te ako je podanik sina na školske nauke poslao, to je mogo do crkvene i svjetovne službe dospjeti.

Da je kraljevanje Marije Terezije bilo u mno nije poslednja u tom svjedočba, što je ovaj urbarium u Ugarskoj bez svake ogorčenosti i sile, po naučnom nagovoru uveden i oživotvoren. A na koliko je zakonita prava poštovala, vidi se iz njezina ponašanja pram hrvatskim vlastelom, kada su izjavili, da ovaj urbarium neprimaju, budući se pravam svojine i njihovomu vjerskomu, savjestnomu osvjedočenju protivi, te je kao kraljica odanj odustala.

Njezini djedovi i pradjedovi svoje vjekove su u borbi s Magjari proveli, jerbo su ih po svojih načelih kanili ravnati.

Kojim načinom su išli na ruku turčinu, kod koga je podporu i jedna i druga stranka tražila. Tu je podporu Stambul skupo prodavao, budući je uz ovu cienu turčin više od 150 godina ne gospodovao, već po Ugarskoj i Hrvatskoj haračio.

Silna je krv prolivena na polju bojnom i na stratištih. I ovo i ono je utamanilo neizbrojenih plemenitih slavenskih i magjarskih familijah. No od ovih ih opet zaostalo i novih se podiglo, koje su narodnim duhom disale. Al onde u Hrvatskoj kanda je s Petrom Zrinjevićem i Frankopanom sve što je od Hrvatah plemenito bilo, na stratištu bečkoga Novoga Mjesta mačem umoreno. Jer od ono doba nestade narodna duha iz plemstva hrvatskoga. U ovo se preselio duh magjarštine il niemštine i priezirom se od svoje krvne rodbine odkrenuo. Ova tuga i sad sjedi na grudih hrvatskih, pa iztiskuje one narodne žalbe, koje ti je tuga slušati. Nije li dogodjaj, kakav se nije još zabilježio u svietskoj poviesti, da plemeniti sinovi slavne hrvatske obitelji idu na hrvatski sabor, da pomognu u tješnje verige svoju domovinu sapeti, prizor jedini u povjestnici, koji neće drugi narodi razumjeti, al ga mi Slaveni žalibože sasma razumiemo, jer dje god je nas, svakdje se žalostno ponavlja. Nam je razgovietno, da ono srce neima za narod vjere, ufanja i ljubavi, koje nije na materinskih grudih odhranjeno; komu nisu nad kolevkom materinske pjesme odjecale, koje nije materinskim jezikom učilo Boga slaviti, svog otca i majku ljubiti! Neznam da li je štila Marija Terezija Livia i Tacita; al je mnogo od duha Augustova u svoje grudi primila. Tako je umjetno znala vladati Magjarom, Hrvatom i Erdeljem pa i s cislitanskimi državami i pokrajinami, da

zkvh.org.rs

su mal ne svi zaboravili na svoja ustavna prava. Jedva se kad koja rieč povela, da bi i saborisati trebalo.

Njojzi je pošlo za rukom, odasvud najodličnije obitelji Beču privezati, pak opet u prvotnu haljinu prekrojiti. Još je onda vladala narodna nošnja kod oba spola; al poklem je već u ono vrieme francezka moda ulaz sebi i u Beč provalila, to je u brz čas cio bečki sviet osvojila, pa se mlado i staro ruhom po duhu dvora Ljudevita odievalo.

Marija Terezija je bila od naravi blaga gospodja, a ta miroljubivost po nabožnom odgoju još većma razvijena, učinila ju u ozbilju velikom gospodjom, koja ništa nije zajmila od priestola, već mu ugled poklanjala. Znanost je ljubila, pak joj ova i pamet razjasnjivala; vjeri je iskreno srce otvorila, i ova ju ljubavju nadahnula.

Oni, koji na priestolu sjede, već su od Boga nadareni nekim uplivom, s kojim, ako to silom nepokvare, svakoga srce sebi priklone. No Marija Terezija je ovo kraljevsko svojstvo trostruko posjedovala. Ona je mogla samo one imati za neprijatelje, koji nisu njezina lica ugledali i mila glasa čuli. Netreba se dakle čuditi, što je sve velikaše na crkvenom i svjetovnom polju sebi privezala.

Naravno, da je ovakvim duhom natopljena, sve svoje podanike ljubezljivo prisvajala. Premda je odgojena u njemačkom i jeziku i duhu, koji je kao materinski u domu Habsburžkom vladao, to nije ni jednoga sredstva zanemarila od kog se nadala, da će njemačkoj narodnosti steći privrženikah.

Pa tko se nije mjesto ljubljene matere mliekom proždrljiva vuka odhranio, taj neće Mariji Tereziji za-

mjeriti u ovom nastojanju. Tà kako je naravno, da bi revan katolik rado sve ljude doveo u kolo katoličko, tako je prirodno, da bi Bunjevac svakomu čovjeku rado na jezik metnuo svoje krasno glasujuće rieči: Radost uživam, a onda bi srce razkrilio, da obgrlim sve ljudstvo, neka bi se udioničalo u onoj slasti, koju osjeća srce u jeziku, kojim me moja mila mati u kolievki uspavljavala, kojim mi je usta otvarala, da izreknem prvu rieč „Bog“, „Isus“, a drugu: „otac“ i „mama“. Tko bi ono veselje matere opisao, kad je čula da joj čedo ove rieči prvi put izustilo! Da li je moguće dakle, da mladić ili djevica izgubi ovaj jezik. Ako jest, onda su prvi put krivci postali četvrte Božje zapovjedi. Onda su čast dužnu otcu i materi pogazili.

Tko neljubi, negovori, nepiše jezikom svog otca i matere, kažite mi, šta mu je ostalo, da u njih i na njih ljubi? Tà jezikom se izdaju ljubke misli; jezikom se radjaju na sviet dražestni osjećaji; jezikom se izražava volja. Ako ste sini i kćeri pogazili jezik otca i matere svoje, pogazili ste otca i mater samu. A takvim je rečeno: d a n e ć e b i t i d u g a ž i v o t a n a z e m l j i. Dapače sveta je istina, da izrodne obitelji neće dugo svietliti na pozorištu svieta duševna, tvarna i ćudoredna. Koj se u drugom licu hoće da pokazuje, no što mu je Bog poklonio, toga negleda rado Bog. A na kom nerado počiva oko Božje, taj će doskora uvenuti i usahnuti.

Istini za ljubav valja očitovati, da je Marija Terezija milovala svoj materinski jezik, i da ga je svojim kraljevskim uplivom na sve strane njegovala. Kao žena silnu je umjetnost u svojem ponašanju i načinu gospodovanja razvila. Ona je tako velikaše začarala, da ni

zkvh.org.rs

osjetili nisu, kad su se u Niemce pretvorili. Sreća po nas, i sve druge narodnosti s ove i s one strane Litave, što tu umjetnost nije njezin veledušan sin Jozip usvojio; inače bi sigurno sve ono, što nije njemačko, na tlu ležalo.

Kada je Marija Terezija obitelji velikaške iz svih svojih kraljevina u Beču nastanila, imale su ove u obilju prilikah, da se sastaju i medju se upoznaju. Tim više, što je Marija Terezija kanila i ovim načinom Beč sredinom svakojake uprave, dakle i družtvene, učiniti. S bog toga u svom dvoru nije kraljevine dielila, već u dvorskih sastancih ih spajala, s namjerom, da ih u tješnje prijateljske bračne sveze dovede. Ovo joj valjda i preko nade uspjelo. Riedko se Magjar il Hrvat ženio, da nije Njemicu, a švabski velikaš Hrvaticu il Magjaricu za suprugu birao.

Samo je trebalo, da se ovako šta započme u dvoru, pa je sve krunovine i kraljevine skroz i skroz prošlo. Sa velikaši slagali su se plemići, te u kraljevskih gradovih slavni gradjani (purgeri). Svuda dakle, dje je što više zavladao bio njemački jezik, što se odlikovati htjelo, svuda se to švabskim perjem kitilo.

Zašto dakle da se i čudimo fratrovom, ako su se i oni ovim duhom zadahnuli?

Zidju se tvrdjave, učvrstjivaju se i zatvorî se odasvud opravljaju; pa ipak ljudi, a i zvieri nadju si mjesto, po kojem ulaze u tvrdjave. Utvrdjeni su fratarski manastiri poput tvrdjavah; mislio bi, kada ih pogledaš, da su proti napadajem dušmánah opravljeni. Al zalud! Moda je vlast. Te se nemogu ni fratrovi sasvim izvući izpod njezina gospodstva.

12.

Starešine dakle, jesu li opazili u mladiću veće darove, slali su ga umah u Beč, da se napije duha njemštine; tako su činili i s Martinovićem. Naravno mislili su, da će on tamo samo bogoslovske nauke primati, pak će ih na povratku svojoj braći razvijati. Al tko je polazio vrtom umjetno obradjenim, taj je sigurno opazio, da bio vrtlar još toliko revan i pomnjiv, nije na svako mjesto dospio, pak se uz najkrasniji cviet i korov podigao.

Istinabog Martinoviću je pomogo Beč što se u svih svjetovnih znanostih naobrazio; al tu mu je zasadjen bio koren i onoga duha, koj mu je sav život kasnije razorio.

Tko nije u ono doba poznavao djela enciklopedistah (sveučenjakah), tko nije štio Voltaira, taj se nije medju obražene ubrajao. Francezki jezik već je prije u velikaške i plemićke kuće uveden bio, a sad njemački i u niže razrede razprostranjen. Što nije po francezkom, to je sve unišlo po njemačkom jeziku u njedra nevinih družtvah obiteljskih. Moda je bila onda pisati knjige, u kojih su opisivani griesi svećenstva i redovničtva. Najprije u šali a poslje i ruglu izvrgavati vieru i ćudorednost. Ovake su manje više sve one knjige, što se po rukuh mladih ljudih, ženah i gospodjicah vrzale. Ljudska je nesreća bila, što su svećenici mislili, da jesu svoju zadaću izpunili, ako su katekizme napisali. A koji su i svjetovne nauke njegovali, ti su učevne knjige latinskim jezikom pisali. Knjige što bi družtveno stanje razlagale, što bi na zabavu i korist duševnu bile, o takvih se knjigah svećenstvo nije onda brinilo.

zkvh.org.rs

Dakle je ovo najširje i najplodnije polje gotovo sasvim dušmaninu slobodno ostalo. Jedini su bili roditelji koji su nadalje, kada je diete iz škole izostalo, zlo što su na njem opazili, odstranjivali, a dobro, što su ga posjedovali, sa svojom djecom dielili. Al je zlo umjetno, pak se znade roditeljskim očima sakriti; a dobro nije u svih roditeljih tako obilno, da bi ga dieliti mogli. A kad tomu još pribrojimo one mladje roditelje, koji su i sami takve knjige štili, jer drugih nisu imali, onda ćemo lakše shvatiti, kako se mogo onako naglo izopačiti duh u svih austrijskih pokrajinah.

Tà katolici po Jakobinih nevierstvom obzidani, nehajstvo su za vjeru upili, tako da, koji su prije hrabro svoju vjeru proti napadajem protestantskim branili, njihovi su ju sinovi i kćeri već smiehu i šali izvrgavali, a unuci od nje ruglo činili.

No tako još nije sve onda bilo, kada je u mladjanih svojih godinah Martinović nauke bogoslovije u Beču slušao. Al se knjige francezke umnožale tako, da si ih u svakoj obitelji mogao naći.

Martinović, mladić darovita duha, kako bi otrpio da ih nepregleda, il ko što ono kažu: da nevidi šta sadržaju, i nauči od čega treba da uzteže sve one, koji mu pod ruku spadali budu?

Al nauci, bili oni svjetovni il duhovni, nisu mogli vladajućemu duhu izbjeći. Što je prije živilo to je sve za poveljami žudilo. Što nije kakvim znakom odlikovano, to je manje poštovano bilo. Duševna nauka uzpela se na visinu poveljke znanosti; a ona, što je viernim bila namienjena, samo je u katekizmih razprostirana. No enciklopediste, valja im tu uslugu priznati, prvi su bili poslje mnogo stolećah, koji su svakojaku znanost

poveljske visine snie'i, te ju u materinskom jeziku nastojali tako slagati i razvijati, da postane i prostomu čovjeku shvatljiva.

Na ovo polje naši svećenici dugo nisu stupili, te su ga donle dušmani nevierstvom zasuli. Kad su ovo opazili naši svećenici, onda su i oni počeli dušmanske knjige štiti, da izvide sadržaj, poznadu otrov, koj pružaju, i zamisle liek, skojim se zle posljedice otrova ugušavaju.

Al poklem nisu svi svećenici takova temelja položili svojoj bogoslovnoj znanosti, da su bili na nju mogli uzidati sgradu neuzkolebive vjere, dogodilo se, da se i u njih na toliko razlio duševni otrov, da ga nisu umili ugasiti. I tako se u ono vrieme dogodilo, kada je Josip II. manastire otvorio, da su svećenici i redovnici Sauli postali.

Nu to je sve još za ledji Martinovićevimi ostalo. On se je lakomo poveo za nauci. Knjigah nije razabirao; i tako je već onda po gdjekoja misao u njega zabludila.

Tako naobražen dodje u Budim, i starešine, da učine rodu glas, t. j. da fratarski ugled uvećaju, kad opaziše da Martinović posjeduje darove krasnoslovja, imenovaše ga prodikatorom njemačkim.

To sam davno uvidio u tečaju mojega života, da se riedko komu otvara ono polje, na kom bi se raskošjem duševnim zabavljao; polje naime njegovu nagonu srodno. Neću da se upuštam u dubljinu Božje providnosti; jerbo je ovo po nas ljude ponor, u koj, ako tko pogleda, vrtoglavicu dobije. Ipak slobodno je umovanjem razborita razloga tražit, koj po mome mnenju u tom se nalazi, da se ovako uzpaljivaju napori u svakom stališu,

zkvh.org.rs

po kom se razvijaju sve većma i većma naše duševne i tvarne sile. Ovim načinom postajem umniji i čvršći za svaku borbu; i tako sabirem zasluge u obitelji, u družtvenom životu, u crkvi i domovini. A baš u tom leži zametak silnih onih zapriekah, koje se čovjeku i ljudstvu stavljaju na put, da brzinom nenapreduje na duševnom i tvarnom polju. Jer bi se onda još lakše zaveo onom mišlju, da se samo svojimi silami penje, i da nadanj jačega ni nema, već da je u njem svega umnoga začetak i svršetak. Riečju, da nepovjeruje zmiji, koja mu je praotca prevarila. Ako se onaj kamen češće svaljiva u dolinu, koj pred sobom tiskamo u visinu, ponukovat ćemo se na razlaganje, razabiranje i ocienenje onih okolnostih, u kojih se nalazimo. Riečju, više ćemo gledati na Boga i bližnjega. Baš iz ovoga razloga razvija se na pozorištu svjetskom posvuda i onaj prizor, da se ne uvjek vriedni, zaslužni, mudri i umjetni podižu na stolice dostojanstvene u crkvi i državi; na stolice s kojih se vesla i upravlja kormilom na moru života ljudskoga sudbinom čovjeka; s jedne strane bi oholost pružala svoje rogove k visini neba; a s druge strane bi poniženost puzala po zemlji. I tako bi se oholost lako namamila, da pogazi pravo ljudsko, koje mu je po Bogu odlučeno za liepo, dobro i istinito; a ljudstvo bi još lako zaišlo stazom ružna zla i laži, pa bi se izgubila vjera, nada i ljubav. Uglibilo bi se ljudstvo u neznanstvo, i okovala bi se sloboda u lance sužanjstva.

Kako čovjeka tako i ljudstvo vodi Bog vanrednim putem svjetskoj i nebeskoj svrhi. Tko mu upada u stazu, taj se satare; a tko se hvata mà i najsnažnijimi mišicami u kolo, taj se izlomi.

Klanjajmo se neizmiernoj mudrosti Božjoj, i pro-

simo dar milosti, da na putu života svoga neklonemo, već čvrsti obstanemo na stazi sedam glavnih kriepostih· Molimo Duha svetog gorljivo, da nam podieli sedam svojih obilatih darovah, da nezabludimo onom stazom, na kojoj je stigo naše otce pad iztočna grieha. Idimo putem, koj nas vodi vrutkom božanstvene vjere, ufanja i ljubavi.

13.

Premda je u redu fratarskom svakomu članu na čelo zapisana poslušnost bezuvjetna, to se ipak nezna kakav je razlog častna ravnatelja Franjevacah pokrajine kapistranske ganuo u ovom slučaju, da je mlada redovnika Martinovića prije, nego što mu je izdao naredbe, pozvao k sebi i zapitao ga: bi li imao odlučnu volju, da se primi uloge njemačkoga prodikatora u Budimu?

Davno sam već čuo. i šta je fajde, valja priznati, da nisam baš tvrdo vjerovao, da se čuda sgadjaju sa svakim čovjekom; samo što nas prieči osobna nemarnost, a više putah i oholost, koja nam je nadula pamet i srce pa nam nedopušta, da to priznamo. Čuda se sgadjaju isto tako ko i na prizorju svjetskom za pojedine narode i ukupno za sve ljudstvo.

Valjda nismo zaboravili, kako je razgovarala blaga duša Bosiljkina, razgovarala brižljiva mati Martinovićeva, kada je vidila, da joj došla poslednja bolest, i da će skoro svojeg jedinca sasvim osirećena ostaviti. Kako mu je naime narodnost za srce privezala. Vriedna duša više je osjećala, nego znala, da način sudbine svojega jedinca zatvara u toj oporuci.

Znamo da je onda Martinović osam godinah brojio.

zkvh.org.rs

Da je dakle bio u onoj dobi, koja nezna umom razabrati važnost stvari, koju čuje. Al baš u onoj dobi, koja drži otvoreno srce za sladke rieči, razljevajuće se sa sladkih ustnah ljubljene matere.

Ej da znadu one mnoge matere, koje bezumno neugladjene više putah od srama ogoljene, a najviše vjeri, ufanju i ljubavi protivne rieči govore u prisutnosti svojih sinčićah i kćerkah, i neslutеć da ove duboko zasiecaju u mladjano srce, pak svoje žilice razastiru po svih mislih i strastih, da znadu kako se ove u pameti i srcu razvijaju! Ej vi izabrane iz naroda! Veoma težke račune bilježite u zapisnik svoga života! Mati je glavni koren u zemlji obiteljna života. S njega se razvijaju sve one žilice, koje crpe sile duševna i tvarna života iz odnošajah družtvenih. Znajte majke, da od vas ponajviše zavisi sudbina i zemaljska i nebeska vašega poroda! Tako ga dakle gledajte kano vrelo, iz kog izvire osobno vaše spasenje ili pokaranje.

Onu nauku, što je od svoje nezaboravljene matere na smrtnoj postelji primio, čuvao je Martinović u svojem mladjanom srcu kao najdraži amanet. Dok je škole pohadjo, najmiliji su mu bili drugovi koji su svoje porieklo od slavenska korena vukli. A baš i u zavodu, u onih otcih je smatrao svoje najiskrenije prijatelje, koji su se slavskim mliekom odgojili.

Kako se njegove duševne i tjelesne sile po godinah razvijale, tako se i u njem i razvijala želja, da se u svojem rodu odlikuje i njegov probitak premiče.

Na taj način se u njem probudjivala požuda slavohlepja, koja da je u prirodnom koritu ostala, ala bi dičnim i sladkim plodom urodila! Tà sva plemenita djela moramo smatrati kano rod jednoga stabla, bilo to

duševno il tvarno. A svako stablo da živi, mora da ima zemljište, koje, ako mu je prirodno, donosit će ploda, koj će zasladiti sve odnošaje, u koje se unese. Usadiste li pako stablo u zemljište protunaravno, doniet će vam roda, al će svakomu, ako ga se okusio, odanj zubi utrnuti.

Pitanje, kojim je poglavica reda Martinovića počastio, prostrielila je kao munja iz vedra neba pamet i srce mladomu redovniku. Šest godinah najljepših i najplodnijih svoje mladjane dobe proveo je Martinović u Beču, u ognjištu, odkud se niemština po svoj carevini poput vrućine i svjetlosti raznosila.

Niemštine nije doduše onda riečju nitko drugomu namitao: al što se na polju crkvenom i svietskom, naukom il umjetnostju, u trgovini, u zanatu i na polju bojnom odlikovalo, to je sve niemštinom odsievalo. Tko se dakle htio razgrijati da oživi, obasjat da uzraste, taj se obuko u niemštinu.

Šest godinah je u ovakvom zraku probavio Martinović. Tu je sve njemački govorilo, što je na um i srce uplivalo. Nećemo se dakle čuditi, ako razumiemo, da je ono divno narodoljubje, što mu je umirajuća mati u baštinu ostavila, sa svim u dubljinu srca zakopano, u Martinoviću uduženo bilo.

Sve, što je u čovjeku, živi po hrani koju dobiva. Dakle mora imati svoju naravnu hranu um i srce, da se u onom podhranjivaju misli, a u ovom osjećaji. Rekoh, da ta hrana treba da je prirodna: dakako, ako nas je želja, da se u nami uzdrzaje život nabožan, valja da mu se hrana vadi iz vjerske žitnice. Hoćemo li, da rodoljubje u nami neizumre, onda treba da se s ljudmi naše krvi družimo, da s njimi veselje i žalost

zkvh.org.rs

dielimo, da na materinskom jeziku misli i rieči radjamo i s rodom izmjenjivamo.

Nije zalud uzhićenim duhom pjevao David: da ćeš se u družtvu svetih posvetiti. Al je prava istina, da ti jezik, kojim navadno i tako rekuć naravno govoriš, utiska žig na um i na srce. I još više smiem da reknem, da ti jezik nariše obraz, koj ti lik izrazuje. Obilježi te značajem, po kom nagadjamo da je ovo ciganin, a ono tatarin. Martinović je dakle u Beču niemštinu i po zraku kupio u svoja nutarnja. I tako se sbilo, da je malo po malo na onaj amanet zaboravio, što ga je od ljubljene matere primio, i mnogo godina skrovito u svojih grudih njegovao. Neizbrojenih ima na svietu sinovah i kćerih, što ginu pod nemilim pritiskom nevolja duševnih i tjelesnih; jer koristnih naukah, što su jim ih brižljive matere na put žića davale, nisu sliedili.

Nitko nemože imati takve uvidjavnosti, kakvu posjeduje ljubljena majka. Mater u krugu svojih rodjenih nadahnjiva Duh sveti, kad sinu i kćeri govori. Smatraj ju kao proročicu, koja gleda u budućnost i slikuje sudbinu svojih rodjenih. Sretan sin i kći, ako nauku svoje matere primaju u svoje grudi, i po tom izpravljaju svoje misli i osjećaje. Ona će jim bit ogledalom, koje će pravo lice pokazivati.

Tu uvidjavnost posjeduju naravno samo prave matere; a takve su samo one, koje misle i osjećaju po duhu svetog evangjelja. Druge su maćuhe, vodjene krivim duhom ovoga svieta, koj ponore pogubah zakriva koprenom časnih nasladah, za kojimi sliedi gorčina i griža pobunjene sviesti.

U onaj čas, kada je poglavica stavio napomenuto pitanje mladomu fratru Martiniviću, pretvorila mu se

pred očima duše njegova ljubljena mati, izručujuća mu posljednju nauku. Uspomena ta sva mu je nutarnja čuvstva pretresla, uzrujao mu se um i srce. Nije znao šta da odgovori. I zato reče: „Častni otče! znam ja svoju strogu dužnost. Te da mi je običajno naložena bila, krenuo bi se bez oklievanja i bez razmatranja da ju vršim. Al buduć me je Vaša milost iznenadila pitanjem, koje se nastavlja volji mojoj na slobodnu odluku, dozvolite, molim, za da Vam nanj odgovorim poslje 24 sata.“

Dobiv Martinović dozvolu, povrati se u svoju celicu, koja je težko ikad vidila ovako uzrujan duh u svojih njedrih.

Martinović, premda je amanet po materi preporučen zanemario, ipak je u uspomeni svojoj na prvom mjestu svoju ljubljenu mater ubilježio. I kad god je uspomenar pogledao, što je mal ne svaki dan činio, to se je rado njenom uspomenom zabavljao, vadeć iz pamte silne njene čine, što su neugasljivu ljubav prama njemu svjedočile. Čudnovato je bilo, što nije rado počivao kod onoga prizora, kada mu je poslednju nauku dala. Ako mu je pamet nehotice taj prizor pred oči stavila, taki se drugoj pouci okrenuo.

Kad čovjek stranputice zadje, tad mu je nemio glas, koj ga na pravi put opominje. Osjećao je Martinović istinu nauke, što mu je mati izručila u tako svečanom času. Al je on po Beču u drugi zrak došao, drugu je hranu primao, koja nije bila prirodna ni nabožnosti ni narodnosti. Riedko je naći čovjeka, u kom se nebi dobar dio slavohlepja nalazio. A štogod su darovi duše i srca višji, tim je snažnije i slavohlepje, koje se samo onda

zkvh.org.rs

može zadržat u koritu krieposti, ako se hrani kruhom sv. evangjelja i napaja sladkom vodom svoje narodnosti; drugčije pregazi granice ćudorednosti, i stupi u hatar glavnih griehah, dje se navadno objaši oholostju, koja radja kisele plodove.

Ovakvi je oblik uzelo slavohlepje Martinovićevo u Beču. Njegov se duh nije zasitio onimi nauci, koji mu bješe u školi predavani, već je kradomice poiskavao knjige, što su tada Francezi po svietu proturivali i u njih nevierstvo razprostranjivali. Naravno, Martinović nije štio tih knjigah, da iz njih crpi nevierstvo, već zato, da prouči sastavine one slobode, što se kano novorodjeno sunce pozdravljalo. Al pokle su oni učenjaci, koji su ovu slobodu kanili u sviet uvesti, mislili, da jim na putu stoji jedino vjera, to su sve svoje sile tamo upravljali, da temelj njezin podkapaju u svih slojevih pučanstva kršćanskoga, radi čega su i složili tako zvane katekizme, koji su disali nevierstvom, pa su ih u različitom obliku i slogu izdavali. Jedan je bio puku, a drugi obrazovanomu čovjeku namienjen. U onom se uzbudjivala lakomost za posjedom zemaljskim, kakva nije onda još puk uživao, buduć je samo plod zemljišta sa spajijom dielio; u ovom pako je plemstvo predstavljano kano osa, izcrpljujuća med marljivimi pčelami sakupljen, komu plemstvu kanda moraju sluziti sve znanosti, sve umjetnosti, sva trgovina, obrt i poljodielstvo.

To je sve bilo u njihovih većih knjigah krasnim perom opisano. Nepravde sila grdno bjè narisana i na vrat plemstvu i svećenstvu bačena.

Mladjana doba, ako si ju napustio na stazu obraženosti, gine za svim onim, što je liepo, dobro i pravo.

Spremna je sve težkoće podnositi i pregaziti sve prepreke, da do ovoga dospije.

Darovit Martinović na sveučilištu bečkom našo je mnogo prijatelja, koji su mu takve knjige nabavljali. Već onda kad se je lovorom mudroslovja okrunio, uzpelo se njegovo slavohlepje na onaj vrhunac, odkud se nesilazi drugčije, van strmoglavce. Krug života, koj se po vlastitom stališu pred njim osnovao, premalenim mu se već pričinjavao. Silni ljudi se varaju kad misle, da štogod je svjetliji stališ, ú kom se nalaze, tim da je veća zasluga njihovih činah. Istina, da ljudi navadno negledaju koliko tko važi, već koliko tko pokaziva; pak u toj mjeri izmienjivaju medjusobnu čast. Al pravedni Bog, kad nas meće na vagu, negleda u kakvom smo stališu djelovali, već koliko smo kriepostih izmedju onih sedam glavnih tvorili. Jerbo tê jednako stoje u rukuh jednoga i drugoga čovjeka. I tako će se ono izpuniti vrhu nas što Isus rečè: da ćemo se na sudnjem danu čuditi, kad vidili budemo, da oni sjajne posjeduju krune, koje smo ovdje prezirali; a počašćeni da nisu sjajnimi odjećami omotani.

Već onda je franjevačka odjeća po Martinovića tiesnom postala. Sad je ove, sad one mane na njoj opažavao, kojih manah prije nigda nije vidio. Nosio ju je, jerbo drugu nije imao. Al je u svom srcu već onda mislio, da je on prostraniju i svjetliju zavriedio. Ovakim se osjećajem iz Beča povratio.

Kad je ono pitanje poglavica izustio, u taj čas je u grudih Martinovićevih počelo sjevati, a i grmiti. U silnoj daljini s planine slavohlepja vidi on zoru sjajne svoje budućnosti; al čudnovato, — u toj svjetlosti pokazà mu se zalostna slika njegove matere, kako mu je

zkvh.org.rs

kao osmogodišnjemu dječarcu razvijala nauku o nepokolebivoj vjeri i nepomućenoj ljubavi svoje narodnosti.

Borba se ljuta zavrgla u mladjanih grudih njegovih. Pogledav oštrim umom polje Slavensko, vidi, da je sve tamno. Slavenstvo nije vidio u crkvi ni u državi na dostojanstvo uzvišeno. Ono se potucalo po pragovih prosta puka. Ono, što je sjalo u crkvi i u krugu svjetovnom, to se njemačkim stiegom odlikovalo.

Koja bi vrata bila, te bi Martinovića mogla uvesti u to sjajno kolo? toga on još onda nije znao. Al to je već nješta ponosna bilo, da on postane njemačkim prodikatorom u franjevačkoj crkvi, kamo je sve ženstvo hrlilo, što se odlikovanim smatralo. Osjećao je on, da ga je Bog nadario silom, kojom će umjeti slušaoce svoje u srca dirnuti, odlikovani će ga jezik nesamo uzeti, već i Bog zna dokle uznieti! dočim bi ga u Tabanu samo kadkad uz vermet (pelinovac) pohvalili. Istina dá bi ga onda ljubljene matere duh zadovoljnosti veselo oblitao. Al on mišljaše ovako: Mati moja neće nikad prestati mene jedinca ljubiti. Vjera u Slavena nije opasnošću priečena. Mati uči sina i kćer svojim jezikom razgovarati. Šta bi jim ja više mogo naknaditi. Pa što je fajde tajiti: U materinjem jeziku nikakva učena predavanja nisam čuo, ni jedne učene knjige nisam proštio, i preko šest godinah ni riečju nisam sa Slaveni občio, već neprekidno se u niemštini obrazovao. Dakle slavenskoga jezika ni na toliko neposjedujem, da bi i prostomu puku umio podpuno i izvrstno sv. evangjelje razjasnjivati, dočim sam u njemačkom jeziku znanost toliku stekao, da bi kadar bio u njem svakojake nauke bez ikoje tegobe predavati.

Ovako je uzrujanim srcem, hodajuć po svojoj ce-

lici, razabirao misli i svoje osjećaje Martinović, pak je cielu noć u nemiru sprovadjao. Jer akoprem je slavohlepje dosjetljivo prosvietlilo sve razloge uz niemštinu vojujuće, onim pako, što bi Slavenstvo obranili, tamnu stranu okrenulo, ipak materinsku ljubav, jerbo se u mislih i osjećajih s nami srasla, nije tako lako izagnat iz naših grudih, da se u njih nastani tudjinstvo. Sve do jutra nije ona smalaksala. Uviek je čvrsto za Slavenstvo vojevala. Al kad je svanulo, sunce pobjede je za slavohlepje prosjalo.

Martinović reče: mrtvim su druzi mrtvi, a ja sam živ; dakle idem tamo dje se život kreće. Ode dakle poglavici i reče mu: Častni otče! Ako je Vaša volja, da se meni povjeri navještaj sv. evangjelja u njemačkom jeziku, evo me spremna da Vam ponizno odogovorim: ja primam tu dužnost na se.

Ovim korakom je odlučena sudbina, koja je Martinovića u muževnoj mu dobi sastigla.

14.

Premda je Beč u doba Marije Terezije sačinjavao središte, kuda se salivalo sve u državi sjajuće, nešto je ipak ostalo i u Budimu, što je polutamno svietlilo. Tuj bjè nastanjeno ugarsko sveučilište. Dakle u Budimu je zavijeno bilo ognjište ugarske znanosti. Tu su se pri-kupljale razsvietljene glave. Tu je smješteno bilo kraljevsko namjestno upravljajuće vieće. Tu je imala sjedište tako zvana ugarska komora, koja je barem sienku vlasti nad državnimi dobri razkriljivala. Dakle bilo je u Budimu dosta zastupano ugarsko plemstvo. Što nije bilo poveljom odlikovano, to nije moglo stupiti ni u

zkvh.org.rs

jednu ni u drugu upravu. Za takve su članove ostavljene pisarne, u kojih, ako se koj neplemić poslje dvadeset-, trideset-godišnje službe do tajništva uzpeo, sretnim se nazivao. Odtud je lahko dokučiti, zašto se Martinović u zrelijoj dobi za franjevački stališ odlučio. No i purgeri Niemci dizali su glave, što su nekdašnje prvostolnice stanovnici. A poklem su od bečkoga sunca traci vrućine i sjajnosti najradje opočivali na Niemcih, to, ako se nije koj mogo da podiči, da su mu djedi s Rudolfom Habsburžkim vojevali za carsku krunu, a on se barem pohvalio, da su mu praotci prodavali mupsle na sajmu, što ga je Pravedni Matija za psine dao držati u Budimu.

Glasoviti ugarski povjestnik Fessler, prem se nepokazuje prijateljem Martinovića, s kojim je na visokoj školi u Lavovu učiteljevao, ipak priznaje: da je Martinović silom krasnoslovja nadaren bio.

To je pako dar, kojim se riedke usne odlikuju. I pol stoljetja drugda proleti, da se ovaj dar neproslavi u jednom redovniku, il svećeniku. Valjda što ga nema; il, ako ga ima, to mu nije otvorena bila prigoda, da se očituje.

Kad čovjek mnogo obći s pukom, više putah se razžali, što se nije ovomu ili onomu poljodjelcu il zanatliji ponudila bila prilika, da se naucî naobrazi, tako obilne darove duševne da razvije u svojem prostom govoru. Al negledaj, čovječe! u sunce Božje providnosti, jer će te zasjati svojom svjetlostju, pak nećeš ni onoga viditi, što ti je Bog objavio!

Da je Martinovićev duh svimi znanostmi naobražen bio, koje su onda cvale, to nam dovoljno dokaziva njegova povelja, kojom su ga iz mudroslovja odlikovali na

bečkom sveučilištu. Kad se na sreću ova znanost susrije s darom krasnoslovja, onda je na prodikaonici laka pobjeda. Rieč čovječja, ako polazi iz mudra uma preko grudih, pod kojima udara uzhićeno srce, te ako je sladkim glasom po umjetnom jeziku izušćena, ima moć, ima silu, kojoj neće lako odoliti ni jedna glava, ni jedno srce. Kratko je vrieme prošlo, pak su mlada Martinovića po svih ulicah budimskih Niemci hvalili. Nije dulje prošlo, pa su ga i odličniji krugovi spominjali.

Nije trebalo više već da mu je jedna plemska u dostojanstvu bivša obitelj govor obljubila, pak eto da su i sve ostale njezinim tragom pošle, i postale revnimi slušatelji Martinovićevih njemačkih prodikah. Gostoljubje već od starinah je u plemstvu ugarskom udomaćeno, i s onim ponosom skopčano bilo, da ako se mà šta proglasilo, kod njihova se stola progostilo.

Ovim načinom je Martinović stupio u krug vladajući tad Ugarskom.

Navada je plemstva bila, da se volilo i načinom razgovora odlikovat u puku. O jednoj stvari podulje govoriti, dosadno je, neg poput tice, koja nerado na jednoj grančici opočiva, već uviek na drugu skakuće. U takvom krugu se promeću predmeti, te nije pristojno, da se ob ovih potanko razlaže, jer bi za to trebalo temeljne i obširne znanosti, a ta nije u takvih krugovih stanovala; već koju o njem primetiti, ako i ne mudro, a ono dosjetljivo, onda si bio hvaljen i za obražena priznan.

Martinović, kanda je za ovaj krug pomazan bio, tako je usvojio jezik plemskomu krugu omiljen. Kako o njem učeni Fessler bilježi: njegova znanost nije bila na onom temelju osnovana, da bi odnošaje družtvene

zkvh.org.rs

razabirati i mudro ih razsudjivati kadra bila, već je umjela manjkavost razlogah doskočicami naknaditi. A to je baš ono, što je zasjalo u plemskih krugovih. U njih se nije gledalo, da li je ono pravo zlato što sjaji, samo neka u očih svieta svietli. Dje se znanstveno nikad predmeti nerazpravljaju, samo se nigda nemože suditi da li je tuj što znanosti. Onda je već bila moda udomaćena, da se o vjeri nije u takvih krugovih govor zametao; držalo bo se, da vjeru svaki sebi stvara po svom ćefu.

Jagma je velika bila za onim, što je iz Francezke poteklo. A tamo je onda već nećudorednost na toliko zavladala, da se nitko nije rado osvrtao na ono što je Božje, jer bi se tim načinom uzrujala sviest. Slavohlepan čovjek potražuje sredstva, po kojih može da dodje u volju onih, koji razpolažu vlastju, koja opet dieli dostojanstva, i uvadja u onaj zabranjeni vrt, dje se za pozvane razvijaju razkošja.

Po jeziku francezkom upio je Martinović sav duh dvora Ljudevita 14. Poznavao mu nutarnju trulost, poznavao plemstva i svećenstvo. No da li je on tako stanje i u plemstvu i svećenstvu ugarskom našao, o tom povjestnica nije ništa zabilježila. Samo nam je sačuvala, da je Martinović u jednom i drugom krugu obljubljen bio.

Koj čovjek razmatra prizore, što se na pozorištu svjetskom izmjenjivaju, lako će izkusiti, da oni ljudi navadno laskaju drugomu, koji o laskanju jedino žive.

U starom vieku, kada je plemstvo još većma sjalo, no tad u doba Marije Terezije, vlado je običaj, da je palata, što ju veliki gospodar obitavao, imala ustanjena čovjeka, poznata pod imenom ludjaka, koj je jedino

imao vlast, kazat u oči gospodaru i gospodarici sve ono, što je za dobro i pravo pronašao, te njihove nepravedne rieči i čine porugljivo raztakati. Osim toga svaki je gospodar imao u svojem kastelu kapelu, i u njoj namjestjena redovnika, što je službu Božju vršio i sv. evangjelje navješćivao. A to je svakiput gospodar u družtvu svoje obitelji točno slušao. Dakle je takvo plemstvo imalo prigodu uočiti se s onim, što je bilo liepo, pravo i dobro.

No u tom višjem krugu sve se promjenjiva kao vrieme. Tu se negleda, da li je ovo il ono sveta dužnost krstjanina, već je li to môda, u tom krugu udomaćena.

Plemstvo francezko, kada je ćudorednost svojih pradjedovah izgubilo, nije moglo više trake sunčane svjetlosti, trake naime sv. evangjelja, da podnese. Dakle se pretvorilo i svoje kapele podanikom otvorilo.

Nije dugo trajalo, te se i ugarsko plemstvo s ovim običajem upoznalo; i poklem se duhu francezkomu klanjalo, kratko je vrieme trebalo, pa je sa svim iz crkve izostalo, a u crkvi se samo onda pokazivalo, kada se kakva kraljevska svečanost slavila, ne da Bogu, već kralju dokaže svoje štovje. I takvom prigodom, ako se moglo učiniti, to rieči Božje nije slušalo, jer se to s ponašanjem plemskim nije slagalo. Poklem su već onda i ludani zamukli, a sv. evangjelje slušati iz mode bjè izašlo, to se nitko nemože čuditi, ako se i pojam ljepote, dobrote i istine u našem plemstvu pomeo, knjige svete na njihovih svietlih stolovih ni zarad lieka nisi vidio. Te su u knjižarah kao i sv. ikone u kiparnicah, što su ih stari sabrali, bile sakrivene. Premda je mogo uviditi svaki, u kome mozak nije bio pomutjen, da

zkvh.org.rs

nauk, što ga francezki volteriani i njemački enciklopediste poslagaše u svoje knjige, oštri je mač, kojim će se glave sjeći plemstvu, to je ipak môda bila, da se ovakvimi knjigami zastiru njihovi svietli stolovi; zato nije bilo plemića, koj ovakvih nije imao. Da nemoram kazati, da bistra uma nisu posjedovali, usilovan sam očitovati, da jih nikad nisu štili, a još manje razumjeli. Ton je bio što se u njihove običaje upio: svakomu samo ono kazati, što mu milî. A poklem se to mora na svakom da frižko izcrpi, to nije drugo preostalo, već da se ono predočava, što je samo u umu stvoreno, a ozbiljno nije bilo. Odtud je postalo, da je laskanje pravim svakdašnjim kruhom u plemstvu postalo. Pokazivalo se štovje vjere, koje nije bilo. Dakle svećenik je bio u družtvo pozivan, al se razgovoru o vjeri pomnjivo izbjegavalo, da se kakogod neopazi, da je vjera iz dvora sasvim ponestala. Pokazivala se ljubav prama iskrnjemu, jer se milostinja u onom činila, što je malo troška iziskivalo, al s druge strane držalo se, da je podanik vrbove naravi; ako ga s jeseni oljuštriš, zimi oguliš, on će na proletje procvasti i sve izgubljeno naknaditi. Pokazivala se pravda na stolicah gospodskih, al buduć su na njih plemići ruku jedan drugomu pružali, pravda je samo plemstvu odkrojavana.

U ovakvom krugu se vrzao Martinović u svojih mladjanih godinah. I kako je oštro oko imao, tako je sve opažavao što je ubadalo u liepo, dobro i pravo, poklem je i to vidio, da je samo po vlasti plemstva moguće do svjetlila svietskoga doći, to nije propuštao, da i on lomi onaj hleb, koj se u tih krugovih trošio.

Premda je Martinović kao njemački govornik slavljen bio, malo je bilo odličnijih kućah u Budimu, koje gs

nebi pozivale, ako je u obitelji kakva svečanost bila obdržavana.

Al poklem je obće iskustvo davno izreklo, da je redovnik izvan samostana riba, izvadjena iz vode, to je ova istina i mladoga Martinovića stigla. Koliko bi bio upio svjetskoga, toliko je vazda gubio redovničkog duha. I ljudske grudi su jedna posuda čovječjega stvora, u koju, ako što nova kanimo da umetnemo, mora se uklonit ono, što je staro.

Kad je u velikaškom družtvu svojim darovitim umom Martinović zasjao, nije jedanput s liepih usnah čuo: šteta što ste fratar. Na to bi se Martinović nasmijao i primetio, da sunce baca svoje svietle trake ne samo na palate, već i na kolibe siromakah.

Drugi put mu rekoše: vezani ste pravilam Vašega reda, pak nemožete sliediti naklon slobodne volje. Na što on običavao odvratiti: istinabog, naš je red strogimi pravili usnovan, al samo na toliko, da se osoba uzčuva od zla, dočim mu se obširan prostor otvara, da tvori dobra, koliko mu želi živa duša. Dočim se u svjetskom mà kojem stališu šire vrata volji, kada u zlo naginje, a silne joj se zapreke izvaljivaju na put, kada bi se Bogu klanjala. Neću da Vam dosadjujem potankimi navodi penjajućih se odnošajah družtvenih. Dosta će mi biti Vašu pozornost svratiti, na silu mode, koja bi Vas rumenilom stida posula, ako bi se usudili u družini ruke sklopiti, te prije i poslje jela Bogu se pokloniti.

Na trećem mjestu mu rekoše: zašto niste svjetovan svećenik postao? te bi Vam se širji krug razvitku Vaših vrlinah otvorio? Već zavjeti reda stoje Vam na putu, da se nemožete uzpeti na svećenička dostojanstva!

Ovakvom prigodom bi se Martinović sladko na-

zkvh.org.rs

smijao i odgovorio: moram Vas upozorit na ono, što reče Isus materi Zebedovacah: neznate, što ištete. Ja moju slobodu ljubim vrhu svega blaga svieta, a ova mi nidje nije tako osigurana ko u Svetom redu. Činim što mi zapoviedaju, pak mirno gledam u nebo i na zemlju. Nevenem, nezebem poslje jednog il drugog čina. Šta će na ovo odozgor il odozdol reći, nepitam. A svoje ime možem zlatnimi slovi upisat u spomenar ljudski i angjelski. U tome me baš nitko neprieči. Sve znanosti stoje mi otvorene u knjižarah, koje su u svakom manastiru sastavljene. Sve umjetnosti radostno mi razkriljuju svoja nježna njedra. Evo sam danas gostoljubivo primljen u Vaših svietlih dvoranah, a sutra, ako mi godi, prelazim prag poljodielca i ljubko me prima, ako mu milosti bogoljubnosti prinašam.

U ovo doba štogod je Martinović govorio, to je i osjećao. Pa da je onaj krug, u kom se vrzao, zaisto duhom nabožnim disao, i da je ono, što je jezikom očitovao i u grudih podhranjivao, to se sudbina, što je Martinovića stigla, nikad nebi bila razvila.

Al kako nam piše slavan povjestnik Fessler: U tih kruzih nije se nalazilo ništa ozbiljna, već je ugladjena spolašnjost pokrivala uma tamnost, a srca praznost, koja je svu umjetnost iztaknjivala sposobnostju: sve što je dosad poštovano bilo naružit i izsmijati. Slavohlepje Martinovićevo dobilo je opasnoga druga u prezirstvu, toj trulosti velikaškoj, u kojoj se začela oholost, izvrglu se najposlje u zlobu i mržnju.

Martinović je svakom sjajnom prigodom opazio, da uzovnici, premda htješe dokazivati da ga štuju kao slavljena govornika, to im ponašanje njihovo ipak je odkrivalo, da kod njih jezik negovori onoga, što srce

osjeća. Kraj svega toga slavohlepje vuklo ga je u takvo družtvo, dje mu nije godilo, već se preziranje u grudih njegovih umnožavalo.

Još bi se bio onda mogo spasiti Martinović, da je imo u manastiru prijatelja, komu bi bio mogo pouzdano čuvstva srca svoga odkriti i bratske savjete primiti. Al na njegovu veliku štetu takovoga nije bilo!

Kad su drugi fratri vidili, da se ime Martinovićevo proslavilo sbog njegova krasnoslovja, i da se osoba odlikovala pozivom u krug velikašah, koji su tada u Budimu vlast rukovodili, nisu se radovali, kako bi trebalo, znajući ipak, da čast, koja postigne člana svetoga reda, umnožaje poštenje svega reda, i olakšava dostignuće svih zaštitah, koje potrebuju svakojaki zavodi. U njih se uzbudila zavist, te njom opojeni nisu propuštali ni jednu pruženu prigodu, da Martinoviću ogorče boravak u družtvu zavidne braće. To je ponašanje još većma pomutilo srce Martinovićevo, budući nikakve obrane nije ni u ista poglavara našao; dakle od svih stranah se podkopavala ljubav bližnjega i razvijalo se preziranje, pa kriepilo pogibeljivu strast oholosti, koja mu je manastirski život svakim danom nesnosljivijim činila.

Zato je počimao predstavljat si pitanje: nebi li po njega svakojako koristnije bilo, ako bi se on toga drugovanja lišio? Iz prva ga je odbijao zahvalnostju, kojom je bio redu prikopčan sbog onih dobrodatih, što ih je uživao po redu, u kom je do svih svojih znanostih uzrastao. Al to nije dugo trajalo, jer kako se ponavljali u manastiru čini, koji su mu srce sneveseljivali, to mu je u grudih najposlje dozrijala misao, da ga nemože nadalje obvezivati zahvalnost, koje izvršivanje se po članovih istoga reda prieči. Zato ga je

zkvh.org.rs

smijao i odgovorio: moram Vas upozorit na ono, što reče Isus materi Zebedovacah: neznate, što ištete. Ja moju slobodu ljubim vrhu svega blaga svieta, a ova mi nidje nije tako osigurana ko u Svetom redu. Činim što mi zapoviedaju, pak mirno gledam u nebo i na zemlju. Nevenem, nezebem poslje jednog il drugog čina. Šta će na ovo odozgor il odozdol reći, nepitam. A svoje ime možem zlatnimi slovi upisat u spomenar ljudski i angjelski. U tome me baš nitko neprieči. Sve znanosti stoje mi otvorene u knjižarah, koje su u svakom manastiru sastavljene. Sve umjetnosti radostno mi razkriljuju svoja nježna njedra. Evo sam danas gostoljubivo primljen u Vaših svietlih dvoranah, a sutra, ako mi godi, prelazim prag poljodielca i ljubko me prima, ako mu milosti bogoljubnosti prinašam.

U ovo doba štogod je Martinović govorio, to je i osjećao. Pa da je onaj krug, u kom se vrzao, zaisto duhom nabožnim disao, i da je ono, što je jezikom očitovao i u grudih podhranjivao, to se sudbina, što je Martinovića stigla, nikad nebi bila razvila.

Al kako nam piše slavan povjestnik Fessler: U tih kruzih nije se nalazilo ništa ozbiljna, već je ugladjena spolašnjost pokrivala uma tamnost, a srca praznost, koja je svu umjetnost iztaknjivala sposobnostju: sve što je dosad poštovano bilo naružit i izsmijati. Slavohlepje Martinovićevo dobilo je opasnoga druga u prezirstvu, toj trulosti velikaškoj, u kojoj se začela oholost, izvrglu se najposlje u zlobu i mržnju.

Martinović je svakom sjajnom prigodom opazio, da uzovnici, premda htješe dokazivati da ga štuju kao slavljena govornika, to im ponašanje njihovo ipak je odkrivalo, da kod njih jezik negovori onoga, što srce

osjeća. Kraj svega toga slavohlepje vuklo ga je u takvo družtvo, dje mu nije godilo, već se preziranje u grudih njegovih umnožavalo.

Još bi se bio onda mogo spasiti Martinović, da je imo u manastiru prijatelja, komu bi bio mogo pouzdano čuvstva srca svoga odkriti i bratske savjete primiti. Al na njegovu veliku štetu takovoga nije bilo!

Kad su drugi fratri vidili, da se ime Martinovićevo proslavilo sbog njegova krasnoslovja, i da se osoba odlikovala pozivom u krug velikašah, koji su tada u Budimu vlast rukovodili, nisu se radovali, kako bi trebalo, znajući ipak, da čast, koja postigne člana svetoga reda, umnožaje poštenje svega reda, i olakšava dostignuće svih zaštitah, koje potrebuju svakojaki zavodi. U njih se uzbudila zavist, te njom opojeni nisu propuštali ni jednu pruženu prigodu, da Martinoviću ogorče boravak u družtvu zavidne braće. To je ponašanje još većma pomutilo srce Martinovićevo, buduć nikakve obrane nije ni u ista poglavara našao; dakle od svih stranah se podkopavala ljubav bližnjega i razvijalo se preziranje, pa kriepilo pogibeljivu strast oholosti, koja mu je manastirski život svakim danom nesnosljivijim činila.

Zato je počimao predstavljat si pitanje: nebi li po njega svakojako koristnije bilo, ako bi se on toga drugovanja lišio? Iz prva ga je odbijao zahvalnostju, kojom je bio redu prikopčan sbog onih dobrodatih, što ih je uživao po redu, u kom je do svih svojih znanostih uzrastao. Al to nije dugo trajalo, jer kako se ponavljali u manastiru čini, koji su mu srce sneveseljivali, to mu je u grudih najposlje dozrijala misao, da ga nemože nadalje obvezivati zahvalnost, koje izvršivanje se po članovih istoga reda prieči. Zato ga je

zkvh.org.rs

dvojako obveselila viest, da je red Jezuitah po svetom otcu uništen. On je znao, da će tim činom nastati silna nužda učiteljskih silah po Ugarskoj. A buduć je i u svjetovnih znanostih napredovao svakim danom, to, kako je štio nalog po slavnoj kraljici Mariji Tereziji na biskupe izdan, da se za učitelje postaraju, u sebi je odlučio zaiskati učiteljsku stolicu.

15.

Ništa nije stalno na svietu, reče nekoč mudri Salamon; a za njim izkusi svaki čovjek, ako razmišlja dogodjaje vlastita žića.

Ljudi govore, da se zavidnost začima u svietu, a umire u manastiru. U redu je, da tamo, dje vlada najiskrenija ljubav bratinska, zavije svoje gnjiezdo i zloba. Ona svjetlost, što je Martinovića kao njemačka slavljena govornika obasjala, zasliepila je jednoga suredovnika, otca Stelcera, da već nije gledao u Martinoviću svoga suredovnika, neg je u njem nazirao svoga protivnika zato, jerbo je prije on zauzimao mjesto njemačkoga prodikatora. I poklem je habitom zakrivao tašto slavohlepje, to je scienio, da svaki trak slave Martinovićeve baca sienku na njegovu osobu, a ta sienka da prostire na njega koprenu zaboravnosti. Radi čega je pazio na sve korake i govore Martinovićeve, nebi li mogao naći kakav porok, da ga iznese pred lice poglavara.

Kad je Martinović svoje ime uneo u višje krugove, te svojom učenom i finom dosjetljivostju u njih povoljno mjesto zauzeo, velikaši se nisu tada držali običaja, da su na večere s Martinovićem i drugoga koga

uzivali. To se naravno nije ni poglavaru manastirskomu dopalo, jerbo je u pravila reda ubadalo. Al buduć nije probitačno siromašnomu redovniku, da se opire želji velikašah, ako ona neprelazi granicah vjerskih, to bi on bio tu uvredu u svojih grudih sahranio, da ga podbadanje otca Stelcera nije uznemirivalo. Stelcer nije propuštao sgodne prilike, da sjenu sumnjičavosti nebaci na Martinovića. Primećavao je naime podsmješno, da se Martinović svrće i u domove ne uviek razsvietljene. Radi čega je poglavar bio usilovan dati Martinoviću na znanje, da ovakav bezdružni izlaz povoda daje smutnji i u puku, kada u noćno doba samotna vidi redovnika, što može uništit i onaj uspjeh, što se čeka iz njegovih svetih govorah.

Ta opomena veoma je pomutila čuvstva Martinovićeva. S jedne strane ga kinila redovna strogost, koja iziskuje, poglavarsku opomenu vrhu svega cienit i za pravac budućega ponašanja smatrati, a s druge strane neznadè kakvu izliku da odabere, kojom bi se izvinio, da uvredi častnih pozivah izmakne. Naravno, da ga neograničeno slavohlepje nije žacalo, uvreda bi mu se na prvi mah bila predočila u pravilih reda. Nu poklem poglavar nije zabrane izustio, to se on za opomenom nije ni poveo, već je pozive i nadalje primao. Tim načinom lako je bilo otcu Stelceru sjeme mrznje i u grudih ostale braće zasijati, pak srca suredovnikah od Martinovića odkrenuti. A kad se koj član reda mrznjom obkoli, onda mu je obstanak manastirski veoma sličan obstanku purgatorija. Navadno je već u druztvenom životu, kad se zloba il prezir poglavice nagne na koga mà kako slavnoga i zasluznoga člana, da toga i svi drugi obilaze kao okuzena. Jedni kao nenavidnici zloradostju,

zkvh.org.rs

a drugi sbog bojaza, da mrk pogled poglavice na se nenavuku.

Martinović je, rekoh, duševne darove u velikoj mjeri posjedovao. Znanost im je mnogu nabavio i u krasnoslovju važne sile razvio. Al u svietu sve ovo nije dostačno, da se na stupnju uzdržimo, na koj smo se vrhu drugih ljudih uzapeli. Za ovo nam treba znatan dio munitvene (političke) vještine, a te nije poznavao naš Martinović. Nju je znao istom kasnije razviti glasoviti otac Matek u S . . . . . manastiru. Ovaj znameniti čovjek, premda nespada u obseg djelovanja Martinovićeva, buduć je kasnije živio, ipak je zaslužan da uzgred nekoje crtice njegove sudbine ovde navedem. S . . . je varoš u gornjem dielu slavne Bačke, dje su naši stari svoje bunjevačko gnjezdo savili. U njem se rodio Matek, sin siromašnih ali poštenih roditeljah. Djakom drzao se je hvaljene sredine, i kad je šestu latinsku školu svršio, stupio je u red sv. Franje, države spasitelja, koja je po svom manastiru S . . . za vremena turskog silne zasluge stekla za tadašnje Bunjevce, jer su sinovi sv. Franje i u najopasnijih okolnostih po svem vidiku rieč Božju raznosili.

Matek je bio medju prvimi sinovî grada S . . . , što su se redu ovomu uvrstili. A poklem je tako srećan bio, da je duha pučkoga govornika pun bio, to su poglavice jedva čekali da ga u S . . . smjeste za govornika bunjevačkoga. Tim više, što su viernici S . . . . i plemske i gradjanske povrze, svakovrstne darove prinašali crkvi i manastiru S . . . kano žrtve svoje duševne zahvalnosti. Onda je još u S . . . pobožnost u bogatih i siromašnih kućah bila jednako udomljena, dakle kratko je vrieme prošlo, pak se ime Ma-

tekovo po svoj S . . . razglasilo. Kada je on prodikovo, crkva je uviek dubkom puna bila i okolo nje se množtvo viernih prostiralo.

Zloba nije počivala, i tuj su braća pokušavala, da ga odstrane; al Matek je tako umjetan bio, da je sve spletke raztrgati znao. Nije mi svrha njegova života ovde razvijati potanko, već samo ću niekoje osnove odovud izvaditi, da se pokaže, kakvu je moć stekao.

Dje su izbori tamo se bore stranke. Za života Matekova bilo je i više takovih borbah. Tu su stanovali plemići i drugi mogući gradjani. On je takvu političku mudrost razvio, da je pobjedu u svakoj borbi odlučivao. Njegovo pokroviteljstvo su tražili svjetovnjaci da zvanje, tražili svećenici da plebanije dobiju. On nitih svojih nije van u gradu S . . . razvijao, al zato, ako je svoju ruku vrhu koga pružio, tomu je znao prijatelje kod biskupijske uprave, a neriedko i kod budimskoga konzilija i i kod kraljevske komore steći.

No reko bih, da mu to za rukom poći moglo samo u mirno i redovno doba. Nu on je mogućim čovjekom bio i u burno doba, kad se 1848. godine sav zakoniti red uznijao. Nije manjkalo ni u S . . . i zasijanih glavah, koje su burlale u nutrnjosti nevina puka, kog su mamili, da potlači zakon. Al je uzorno bdio Matek, i svojim kriepkim govorom strastvene talase u koritu zakonitosti zadržao. Košut je Luteran, a i drugčije nije redovnikom osobiti prijatelj bio; ipak Matek je i kod njega sebi naklonost a manastiru novčanu pomoć izposlovao.

Vještina mu se nije nikad iznevjerila. Magjarska vojska ga je u veliko poštivala, a ni carska nije mu ni dlaku kose povukla. Mnogim je u vojničkih iztragah po-

zkvh.org.rs

mogao i strogost kaznenoga suda il odklonio, il barem umanjio.

Suredovnici, koji su izprva proti njemu rovarili, najposlje su uvidili, da se onda još nije onaj rodio, koj bi njegovo mjesto poprimio. Zato se kasnije nisu napinjali, da ga odstrane, premda jim je kao trn u oku vazda bila ona okolnost, što je Matek svojemu siromaku bratu 300 lanacah zemljišta stekao. Zato su sve njegove tragove iztraživali, al ništa nisu mogli naći, što bi Matekovo djelovanje neviernostju ili nepravdom žigosalo.

U Franjevacah je hvaljeni običaj, da imadu svjetovnjaka za sindikusa, t. j. manastirskoga pokrovitelja i branitelja. Takova kao razboriti ljudi znadu uviek steći iz reda il plemićah il odličnijih i bogatijih gradjanah. Ovi takodjer uplivlju u rukovodstvo imovine manastirske i u sastavak godišnjih računah. Ovakvi ljudi su svojim poštenjem zakriljivali ime Matekovo i pred onakvimi napadači, koji i na ljiljanu traže porok. Neznalice su govorili, da je posljednji Bukvić, najbogatiji Bunjevac, u vrieme turskoga rata, dvojku srebrnih novacah u podrumu fratarskom sahranio na pričuvak; nu poklem je on sa svojom ženom na skoro bez potomka umro, da je ova dvojka tamo stajala, dok je nije Matek s G. V., tadašnjim sudcem kao bivšim sindikusom odonuda digao i medju dvojicu razdielio. Al to je samo pripoviedka puku na zabavu izmišljena.

Kako je Matek stekao 300 lanacah zemlje, to je po nas tajna; al tko je poznavao njegovu živahnost, neizcrpljivu vještinu, neizmjernu povjerenost i pouzdanost kod Bunjevacah i Magjarah S . . . . . h, taj će znati naći one tanke izvore, koji su Mateku njedra svoja otvarali. Znat će, da bez uvrede svoje sviesti crpi sred-

stva, kojimi je nabavio 300 lanacah zemlje. Da je Matek na mjestu Martinovićevom bio, nimalo nedvojim, da nebi na ono nesretno mjesto sišao, na kom je ime i život Martinovićev prezirom ubilježen, već bi otvorio svojemu uplivu krug, koj bi u biele dvore kraljevske dosizao.

On je bio vanredni čovjek i posjedovao je vještinu, da joj se svaki uman i razuman diviti mora. Svi su mu se klanjali, stari i mladi, štovali su ga bogati i siromasi. Dosta je njih bilo već onda, koji su zubmi škripali, al ipak su se morali pokloniti, jerbo je Matekova vještina sve njihove namišljene opore svladala i umnost nadkrilila.

Al Matek nije se vrzo na tudjem temelju. On je bio skroz i skroz Bunjevac, pa da je živ, nikad izrodice nebi bunjevačkoga jezika iztiskali iz škole. I on je mogao na polju magjarskom cvieće slave brati. S . . . Magjari su ga ne jedanput molili, da njihovu narodnost proslavi. Al vjeran je sin svojoj materi ostao pak nje nije ni za čas razžalostio. Zato je temelj njegova upliva neprodrman ostao.

On je bio redovnik, koga je žiće bilo otvoreno ogledalo, u kom se mogao svaki redovnik i svjetovnjak ogledati. I njega su zazivali veliki i mali na svoje svečanosti; al Matek je dobro poznavo načelo Tiberijevo, što ga je unuku svomu Druziju očitovao: da se ugled iz daljine većim pričinjava. Kraj toga nije s vida gubio ni nauke Kempisove: da koliko putah bih medju ljudmi, uviek se povratih manji.

Ako se sgodilo, da je koga posjetio, druga nije izostavio. On je u manastiru živio. Onoga je vazda pri ruci imao, koga je u svojem poslu tražio. Njegovo svietlo lice nije se sve do smrti ni u jednom obziru redovnič-

zkvh.org.rs

koga života zamračilo. Bdio je vrhu njega bunjevački puk, koga je on vrhu svega ljubio. Nije bilo na svietu ciene, za koju bi pouzdanje i povjerenje puka pazario. Zato mu je uspomena ostala u Bunjevacah blažena.

16.

No kad se na nas nalegne nepovoljna sudbina, ona neprestaje dok nas sa svim neobori. Navjestitelj evangjelja nebeski je zatočnik, komu se nije slobodno ni u najvećoj pogibelji života natrag povlačiti. On mora i u najopasnijih okolnostih hrabrim licem stupati.

Martinović u onih velikaških sastancih imo je obilnu priliku upoznati se s onim naduvenim duhom, koj po nauci Volterovoj, izuvši ljubav prama iskrnjemu, na siromaka samo preko ramena gledaše, nije se mogo uztegnuti, da ga povodom svetog evangjelja: tko se uzvisi ponizit će se, živimi slikami nenacrta i da se neproprieti onako, kako je Isus jednoč Farizeje pokarao.

Ovim govorom je Martinović ruku pružio u medene sâte, što su ih ose trudnim radom revnih čeljah se zasićujuć, nanizale. Već na večeru one nedjelje, kad je taj sveti govor rečen, u sastancih magjarskih velikašah izmienjivaše bodljive primjetbe. Plemeniti jezici nehtjedoše ni sladkosti svojih ustah zaštediti, već najogorčenijimi riečmi izražavahu svoju uvredu. Tà razjaren štipavac nemari što će ubodom žalca žiće dokončat; a ni čela neće da osvetu užitku sladkosti meda žrtvuje!

Ej, da je Martinović mogo čuti, kako su ga kitili, kao Râca magjarskim kruhom nagojena i vinom natopljena, već onda bi se kucao u prsa, što je mile majke svoje poslednju nauku zaostavio i dragomu svojemu rodu se iznevjerio! on siromak nije znao, da Niemac i

Magjar, ako nisi zatajio i isto ime svojih djedovah, nikad ti se srcem nepriljublja. Već kako si prestao njemu se klanjati i počeo na svojih noguh hodati, odmah ti lupa o glavu: „der Rátz“, „az a Rácz!“ kanda bi mu žao bilo što i drugi čovjek živi pod okriljem krune sv. Stjepana, koje zemlju Niemac već od pamtivieka za svoju rodjenu smatra. A nezna da je u ratovih, koje je trebalo ratovati, u obranu domovine više putah i jedan i drugi za ledji grdjena Ráca stajao!

Tko hoće da osobnu samostalnost zadrži, taj neka se nečeše o duvarove palatah velikaških. Jer velikaši nepripoznaju, da ima i drugih ljudskih vrlinah na svietu, koje čast zavredjuju, oni poznaju jedino starine plemstva, s velikim posjedom sjedinjene. Ta predsuda tako je u ovom krugu bila zavladala, da je u svojih mrežah usponjene držala i one svjetlije glave, što su se na društvenom polju, u upravi i u sudištu odlikovale.

Kad su apoštoli, Duhom Svetim nadahnuti, kanili prosvjetu evangjelja raznositi po svietu, umah im na put stala židovska predsuda, državša, da drugi ne može kršćaninom biti, već samo Izraelićaninin. Dakle, da svaki, koji je iz druge narodnosti rad da kršćenje primi, najprije se uvrsti mozaizmu obrezavanjem da postane sinom Abrahama, tim članom odabrana puka i onda istom da se pokrsti.

U vrieme Martinovićevo vladala je predsuda, da se nauka uprave i suda neda po drugom usvojiti, već samo po plemiću; dakle plemstvo si je trebalo najprije steći. Ako je pako tko htio, da vrhovna dostojanstva nastupi, onda je valjalo barunom il grofom postati. I prije 30 godinah su zazirali od županah, ako nije velikaškim stiegom označen bio.

zkvh.org.rs

Sveto pismo veli: ako je tako bilo na zelenom, kako je moralo biti na suhom drvetu? t. j. ako su i prosvietljene glave onda ovako mislile, kakve su misli i osjećaje gojile glave, koje se ničim drugim nisu razlikovale od prostih, do jedino šeširom il kapom, kojom su zakrivane bile?

Kako ih ugarski povjestničar opisuje, ponajviše su bile takve glave prazne, baš ko klasi, što se k nebu dižu. Sila je bilo u oba spola snietljivih i hrdjom obsipanih.

One dakle vrline, što se u sedam glavnih kriepostih čovječanstvu pred oči stavljaju, smatrali su poput cvieća i voća, koje je u cieni u svojem dobu. Kiti i godi društvenu životu, al proizvodom nezabavlja se vlastelin, već poljodelac i vrtlar, koga možeš svaki čas izmieniti. Ovako se smatrala u doba Martinovićevo znanost i kriepost, dočim su sedam glavnim griehom gnjezda vještom rukom zavijala. I da jim se gadni lik oduzme, od kojeg vjersko oko zazire, to se nevjernost cielom šakom zasijavala i kršćanstvo dopalo sudbine narodnje nošnje, koja je u škrinjah držana, kadkad doduše bila i izprašena, pak na svečanost obučena. No Martinović nije tako mislio, kada mu je sunce slave prosjalo više njemačke prodikaonice. On je scienio, da se su i oni velikaši, koji su kad i kad njegove govore slušali, nasladjivali istinom, pak da na visoko ciene znanost i umjetnost mu govorničku, te zato da njega svojimi pozivi odlikuju.

On siromah još onda nije znao, da njega smatraju poput onog criepa, u kom je cvieće zasadjeno, da koj ugao dvorane ukrasi. Docvao je, il se drugi cviet oku gospojinom dopao, te ga s mjesta drugim zamieni.

Čim je dakle bila veća zamama, tim ogorčenija osviest.

Koj čovjek osjeća svoju cienu, toga ništa na svietu tako oštro nevriedja, ko uvidjavnost, da su ga drugi koj čas samo za sredstvo uporabili. Ako je u ovakvom čovjeku još i slavohlepje budno, onda je uvreda na zenit ljutitosti uzvišena.

Jedva je nedjelja danah prošla, takvo bješe ime Martinovićevo ko one mrvice, što se kod trpeze velikašah od kruha prave, pak ih poznanci jedan drugomu u obraz bacaju. Onaj je bio najmudriji, koji je umio najspleteniju dosjetku vrhu imena toga malo prije slavljenoga Raca drugomu nabacit.

To bi svaki kršćanin mogo znati, da pop nije vjera već samo orudje, što ga Bog za vjeru uporablja. Al to je baš, što neće da znade. Bio on ugladjen i obojadisan kalajem svjetskim ili bio mastju prostote namazan, — ako mu je bilo posla s popom, što mu nije izpao po volji, jao njemu! Bilo na njegovoj strani krivo il pravo, na to se ne gleda, već to ti je prva izjava: neidem u crkvu dok je ovoga popa. E pa da je po ovom, mal ako nebi trebalo svake dvie godine mienjat se svakomu popu!

Premda velikaši navadno ono vele, što drugi čovjek neradi, i premda svaki drugi misli, da je od plemenitijega kova ustrojen, ipak sedam glavnih griehah iztaknu svoju boju i u njihovom pokolenju. Te premda se ta bôja zakriva koprenom pritvaranja, čini ju ipak odaju. Tih činah samo onaj neumije razsuditi, koji je naviknuo držati, da je sve što se svietli zlato.

Buduć crkvu polaziti nije kod njih bila navada, koja se uzdržaje po čuvstvu ozbiljne nabožnosti, već

zkvh.org.rs

samo adet, koj se savija okolo koje odlične osobe, to nije trebalo više, već da takva osoba što ovakova izusti, pak se to na ustnah bezposlicah hitrije raznielo no plamen one bune, što je 1848 godine 24. veljače u Parizu buknula.

Dok je vlastelinstvo i podaničtvo u svezi stojalo, u kojoj se za doba Martinovićeva nalazilo, donle, premda u katolikah, nije vladalo luteransko načelo: da čija je moć, onoga je i vjera, ipak se neda tajati, da je podanik navadno svojega vlastelina duh upio. Čemu valja i onu nesgodu upisati, da su se u doba reformacije tolike obćine odciepile od svete majke crkve.

Po Slavene je velika sreća bila, što se vlastelinstvo još za ono vrieme nije u magjarštinu upilo. Jer drugčije nebi bio imao Ivan Drašković prilike, da prama Hrvatskoj onako osvjetla svoje ime! Danas bi jednom prilikom više imali Slaveni, kojom bi se odjeljivali, i to onakvom, koju je najteže krenuti s puta.

Ovo znajuć siromašni sinovi reda svetoga Franje, veoma su pazili, da se uklone svakoj vlastelinskoj navali.

Častni otac provincijal, prem je uvjeren bio, da Martinović granicah evangjelskih nije prekoračio, to ipak, dočim je od ostrogonskoga nadbiskupa, Franje Barkoczija, ugarskoga prabiskupa, upoznao graju, što se bila digla proti Martinoviću, — izdao je naredbu, da on preuzme poslove otca familije u manastiru budimskom, a njemačka prodikaonica da se povjeri otcu Stelzeru.

Častni provincijal činio je razborito; jer kad obćemu dobru poprieti pogibelj sbog jedne osobe, onda obzir obćega dobra želi, da mu se osoba, bila ona nami najdražja, žrtvuje.

Karat se mora dakle obhadjanje onih poglavicah, koji obtužene podložene osobe i onda u svoju obranu primaju, kad kroza nje obće dobro pada u žrtvu.

Neda se tajiti, da nije uviek ono najplemenitije dobro, što se obćim mnienjem iztaknjiva. Al premda je ovo naravi oluje, koja, što na putu nalazi, ako se neukloni, satare, to veli razboritost, da mu se netreba opirati, već uklanjati! pak valja svoje razloge prigodno izvadjati, da se obće mnienje razbistriva i preokreće. Tko već nije čuo, da je sestra bratu izjavila, da voli neka sve dopane rukuh prokatora (odvjetnika), samo neka neostane u ruki rodjenoga brata! Kada zloba zasine oči, onda potamne i one od duha, pak nevide što je pravo, te u srcu uguši se osjećanje dobra i liepa.

Pravila redovnička nisu vezala častnog otca provincijala, da se on obzire na Martinovića. Tà ta pravila neovlašćuju privrženike da pita uzroke. Ipak ni jedan poglavica neprestaje biti čovjekom; dakle treba, da osjeća u sebi da je čovjek, i tko pazi na to u sebi, pravednije će ga znati razsudit u drugom, jerbo će i krieposti i slabosti ljudske bolje poznavati u njihovoj naravi. Da čovjeka u sebi paze poglavice, navadno bi razboritije upravljali i zaštedili mnoge nepogodnosti sebi i bližnjemu. Al žalibože malo je takvih poglavicah, koji bi se na čovjeka osvrtali; već samo drže pred sobom zvaničnika il podvrženika, pak izdaju naredbe, koje vriedjaju čovjeka, i to ponajviše u ponašanju iztaknutom riečju ili pismom.

Martinović je još u ovo doba dužnosti jednog redovnika pred očima nosio i zato se bez ikakva oklievanja podvrgao naredbi častnoga otca provincijala. Al mu je srce žalostju kipilo, što su mu zapriečili onu stazu, koju je on za jedinu smatrao, da može svoje du-

zkvh.org.rs

ševne darove razviti i slavu, za kojom je daždio, da ju stekne. Pa baš zato, jerbo ga je ovaj duh obvladao, nije mogo uviditi razboritost svojega poglavice. E, da se častni otac provincijal nije tako strogo naslanjao na svoje pravo, već da je u Martinoviću čovjeka smatrao, koj se istina pravilom podvrgao, nu svoje misli izbaciti, i osjećajah izkoreniti, nije mogao, pa da ga je k sebi prizvo, i da mu je razvio položaj manastira pram ugledu velikašah, na koje se valja i onda obzirati, ako smo uvjereni da nemaju pravo, nu da razpolažu silnom vlastju, to bi oštar duh Martinovićev bio uvidio taki i bio bi žalost svoju barem tim znanjem tješio, da je tu naredbu proti njemu izvela sila, koja je na poglavicu navalila. Darovitoga čovjeka ništa tako neboli, ko to, ako mu vrlinah nepriznaju starješine od Boga na to pozvani. A to ga baš u glavu ubija, ako opazi, da ga ovi preziru, il baš i progone.

U ovakvom položaju se nalazio Martinović, kada je tu naredbu primio. Tko bi znao sakùpiti sve one misli, koje se valjale po njegovoj pameti? Tko sabrati one osjećaje, u kojih se smatralo njegovo ogorčeno srce?

No da je imao prijatelja, komu bi čuvstva svoja bio odkrio, i koj bi osjećaje njegove sa svojimi izmjenjivao, on bi sve lakše pretrpio, i duh osvete nebi se u njem bio uzbudio. Al da je uviek liek tamo, dje je bolest, nebi bilo toliko patnje. I da je uviek tamo liečnik, dje je nagla bolest, nebi bilo toliko prieke smrti!

Akoprem se mnogo o tom govori, da valja čovjeka učiti, ipak veći dio ljudi ostaje neuk. Premda se brinu starešine, da bude lieka i lječnikah, ipak najveći dio ljudi neima niti ovoga niti onoga, te trpi, pati i nenalazi tko da ga tješi, barem riečju. Valjda neima čovjeka

na svietu, koj nebi želio, da mu je na ruku svaki čas jedan prijatelj, s kojim bi se pouzdano porazgovorio, il mu barem u pogibelji il zabuni dobrim savjetom priskočio. Al dje ga je? i komu ga je? Barem daroviti ljudi malo kada ga imadu! Ovih je sudbina, da jim jedni zavide, a drugi jim se ulagivaju; a kad im dobra sreća okrene ledja, onda se oni posmehavaju a ovi se odstrane, pak darovit čovjek ponajviše osjeća da je sam. E, kad je pokoj u duši, onda ide sve pogodno; al kad se uzbuni more čuvstvah u grudih, onda bi dobar bio jedan prijatelj, komu bi se priklonili, dok se bura nebi utišala! Jer i darovit čovjek nije više no čovjek; a čovjek nije za samoću već za društvo stvoren. Ovo društvo nam je poklonio Bog u braku, kao najčvrstjem bedemu, najtjesnijega i najizvrstnijega prijateljstva. Al redovnik toga nema. Dakle trebalo bi da ga zastupa suredovnik. No to nije navadno, da se prijateljstvo začimlje u jednoj službi, a najmanje medju onimi, kojimi vlada jedna sudbina. Najposlje i oni se sdruže, al njihovo prijateljstvo veoma sliči svjetlilu i vrućini zimskoga sunca.

Dok je Martinovićeva staza cvieće razvijala pred njegovim nogama, donle se on njim zabavljao i pleo si vienac sjajne budućnosti; al kad su cvieće drugi pokupili i njemu samo bodljivo trnje ostavili, onda je Martinović veoma osjećao, da je sám samcat u svojoj celici.

Ima okolnostih, kad je spasonosno po čovjeka, ako je osamljen, da sakupi svoje misli i čuvstva, te baci pogled na prošlost i boljma opravi svoju budućnost.

Griesi se stvaraju u društvu, nosećem brigu, da se čovjek neosviesti i neobrati.

Ako razmatrao budeš mà koj sedam glavnih griehah, zatim ćeš uviditi, da iztraživaju društva, i s drugovi da

zkvh.org.rs

se ogradjuju kano bedemi. Do pokore dolazi čovjek po samoći, a krieposti, premda ne uvjek, ipak najviše, zidju se na temelju skrušene pokore. Dakle malo bi na svietu bilo krieposti, ako nebi bilo samoće. Toga radi vidimo ljude, koji uredjuju svjetovne i crkvene stvari, da se zadube u stvarne poslove, da se kadikad izkidaju iz reda, pak ulaze privremeno u stroge manastire, da tam uživaju duševnu nasladu samoće.

Al sadanja okolnost Martinovićeva nije bila te naravi, da bi žudila samoću. Dapače samoća joj postala najljućim otrovom. U svojoj samoći Martinović nije drugo vidio, već nevriednost i nevaljanost velikašku i nepravdu svoga poglavarstva. To mu je obvladalo duhom i srcem. Da je imao prijatelja, koj bi mu i drugu stranu njegove sudbine pokazao, premda nebi bio njom skrenuo s puta, ipak bi se opazke srcu podkrale i uzbudjene strasti tišile. Al poklem u budimskom manastiru s Martinovićem nije tako, dapače baš naopako bilo, lako se moglo sgoditi, da je ogorčenost probila svu njegovu pamet i cielo njegovo srce. Ogorčenost mu odtudjila red, a proti velikašem dotjerala mržnju do najžešće osvete.

17.

U Budimu onom stranom, dje Franjevci borave, i sad Niemac vlada, a u to doba baš je i u samu manastiru zavladao, dočim su Slavenski otci u Tabanu sveto pastvo obavljali.

Otac Stelzer, kako rekoh, već je i ranije zlobnim okom gledao Martinovića, i nije zanemario prigode, ako ju samo našao, da ga svojimi primjetbami neošine. Za istinu i bratsku ljubav on se nije brinio, već je rado

činio, ako je kakvu rieč il djelo Martinovićevo iskriviti znao. A odkako je njegovo mjesto zauzeo na prodikaonici njemačkoj, od to doba zlobi je priraslo neko preziranje; dakle primjetbe postadoše uvredljive i po vredljivo srce Martinovićevo baš i nesnosljive. Odtud se izleglo, da je i rat više putah sa znanstvene staze zabludio u močvare strasti, tim laglje, što je Martinović osjećao svoju visinu prama Stelzeru, koj se zalud na vrh prstiuh uzdizao, a ipak nemogao udariti mjeru Martinovićeve znanosti.

I ova okolnost veoma je djelovala na duh Martinovićev.

No kućevne odnošaje snositi i mienjati radi vólje jednoga ili drugoga fratra, neide u korist manastirskomu zaptu. Al da su poglavice ljudi, koji nenose na srcu jedino neoskvrnjivost zapta, već da se postaraju i za liek bolujuće nutrnjim bolom duše, podvržene svojoj brižljivosti, mnoga bi zloba već s počêla uvenula u manastirih, pa se nebi uvriežila neizlječiva mržnja, koja se uviek tim vrši, da se izvrgne u osvetu i uviek se o zaptu okali. A to okužava zajednički život i podkopava redovničko stanovište. Al malo je ljudih, koji se umiju popeti na vrhunac čovječje ljubavi u obće, a najmanje je takvih u broju poglavicah redovničkih.

Svaki redovnik znade, da Boga valja ljubit i da ga se treba bojati, jerbo nam je on stvoritelj i pravdom je odmjerio sve odnošaje jednomu i drugomu svojemu stvoru. Al buduć je Bog i naš otac, to je on te odnošaje privezao s ljubavju.

Koj od poglavicah redovničkih nebi znao da zastupa Boga? Pa ipak trâži ga u svietu, koj se sjeća, da Bog neiztaknjiva jedino pravdu, već i ljubav, koja se

zkvh.org.rs

Otajstveni su Božji savjeti, i kakono svjedoči sv. Pavao: koj hoće da u nje pogleda, veličanstvom Božjim se satare. Isusovci (Jezuite) sačinjavali su red, koga se članovi odlikovahu strogim obdržavanjem svojih pravilah, neporočnim vladanjem, svietlom znanostju, nedokučivom vještinom u uzgoju mladeži i predavanju nauke. Usljed čega od kralja do puka svaki ih stališ obkoljavo častju i pouzdanostju, pa jim otvaro ulaz u svoje odnošaje; dočim oni, odbavljajuć sve svoje potriebštine vlastitom snagom, nikomu neotvarahu prigodu, da pogleda u nutrnjost njihovu. Ono prvo silno je probudilo zlobu proti njim i to u svakom stališu, a ovo drugo služilo je povodom pobude svakojakoj slutnji i sumnji, iz kojih je umjela zloba i mržnja nakititi mreže spletakah, pa ih u knjigah i novinah po svem svietu razastrti i u svaki stališ uvesti. Po tih spletkah tako su Isusovci ocrnjeni bili, da je i sv. otac Klemens IV. za bolje pronašao, da se svietu, komu su postali kamen smutnje, za vrieme uklone izpred očiuh. Jer u više kraljevinah imadoše neprijatelje u ministrih, koji su jim zavidili upliv na srca vladarah, radi kog nemogahu za obće dobro po svojoj volji, već više putah vladahu na osobnu korist, a golemu štetu kraljevine. Ministri dakle velikom radošću primiše odluku Klemensa, na kog su svimi silami nasrtali, da ga na nju nagone Španjolci, Portugalci i Francezi. Gonili su dakle Jezuite, ko sinove bez domovine, neimajuće ni otca ni matere. Jedino Pruska i Ruska, budući na kormilu vladaše ondje Luterani, a ovdje razkolnici, nisu ih razpuštali iz svojih državah. Iz njih im kasnije za uzkrisenje uze sjeme Pio VI. i uvede jih natrag u život svete majke crkve, ko nekoč Nehemia, prah i pepeo s mjesta, dje je Jeremia svetu vatru razgrnuo. Naša vla-

dateljica Marija Terezija puna duha nabožna, žaobom je podpisala njihovo razsutje, buduć je uvjerena bila, da je njihovo djelovanje po ljudstvo veoma plodonosno tako u svetom pastvu, kako i na polju obuke i nastave.

Al kakono popovi kažu u čas smrti svoga supopa: tvoja smrt moj život! tako i Martinoviću dodje u dobar čas razsulo Isusovacah, jerbo je na polju nastave ostao velik jaz, koga je trebalo popuniti. No za ovo nije bilo potriebno, da se tko rieši svojih zavjetah. Al dočim je Martinoviću ostanak u manastiru bio ko čovjeku noćna ložnica usred štipavacah, to su povoljnije postale za to okolnosti, da se lakše uvaži njegova molba vanrednom okolnostju podupirana, što je učiteljske stolice trebalo i u takvih gradovih popuniti; dje nije možda bilo manastira reda, kojemu bi pripadao imenovani učitelj. A to je davno rečeno: da je redovniku izvan manastira kao ribi izvan vode.

Putem predstavke milosrdna prabiskupa samo je na toliko kasnila dozvola svetog otca, da se Martinović rieši svojih zavjetah i uvrsti broju svećenikah svjetovnih, dok je običajni put poštarski pretrčala. Onda naravno nije bilo željeznicah, al ni parobrodah, pak ni glasa od brzojavah, te se pošta poslužívala konjem i kolima, pa se onuda brzo kretala, kud su joj stazu posuli kamenom. Al dje je naišla na drumove, koje samo kiša i snieg opravlja i popravlja, samo je navadno gamizala.

No ni ljudi nebijahu još u ono doba tako ljubopitni i nestrpljivi. Znali su potrpiti, da im putem pošte iz veće daljine i poslje pol godine nešto do znanja stigne. Tà da su oni naše ljubopitnosti plamenom gorili, rano bi bili izgoreli, pak valjda ni nas nebi rodili! U našem svietu veoma se nesretnim smatra čovjek, ako želje-

zkvh.org.rs

nica ne brusi uz njegovu postaju, te mu nestiže glas svaki dan iz Beča i Pešte, da on znade, šta misle i kako osjećaju tamošnji burgeri, kojim on tako dragovoljno prinaša svoje novce, da si mogu sve svjetlije palače zidat i sjajne ulice izvadjati. A takvi je i u ponedjeljak žalostan, što mu nisu i u nedjelju štampali novinah, da ih čita u ponedjeljak. Čudni su ljudi! Samo da se ugodi njihovoj želji. Ni brige ih nije o trudu i žuljevih bližnjih, a još manje o njihovih duševnih potriebštinah.

U svilu se zavijamo, na baršunu se izvaljivamo u našem posobju bez da bi nam ikada došlo na um, da oni, koji ovo predu i snuju, uprljani i poderani idu. Pa kad mi u obilju neznamo već šta bi zaželili, i baš zato jelo iza jela kušamo, oni siromasi sretni su, ako svoj glad krumpiróm u vodi kuvanim, mogu zagojatit.

Kako rado izčekiva gospoja u mekom krevetu ležeća, da joj kuharica il sobarica kavu zasladjenu unese, pak joj sve očisti, opraši, izvjetri, dok ona neustane, a onda da ju češlja i opravlja. No da li je ova kuharica i sobarica bila, il da li je mogla otići u crkvu, da se Bogu pomoli, i kada god rieč Božju posluša, za to ju gospoja nikad neće zapitati. Al kako je u nedjelju večernje doba provela, to joj sve od konca valja da u ponedjeljak pripovieda. Pa baš ni gospoju negoni duh nabožan da svoja čuvstva otvara Svevišnjemu u kući Njegovoj već većinom duh razkošan, da cjeluje one slike i vlasi, koje joj se u molitveniku nalaze, koje, kad tamo vidi čovjek, mogo bi zapitati sa svetim Pavlom: šta ima da čini Isus s Belialom?

Kad je dozvola iz Ostrogona poslana Martinoviću, odlanulo je groznomu njegovomu srcu ko uzapćenomu,

kada ga pozdravi tamničar željnim glasom, da je slobodan, te mu rieši verige s rukuh i noguh; i ko onomu vojniku, kada mu uruče Abschied, pismo odpusta konačnoga, do koga je težje dospjeti, neg nekoč do plemićke povelje, koju u ono doba, da tko iztraži, sve je potrošio, što je krvavo stekao, pak mjesto svojega srebra i zlata, što ga je izdao, dobio je pismo, komu su slova bila pozlaćena. Al dje komu su ta slova opet zlato u žep natrag povukla, ako si je dočepao kakvo zvanje na kameralskih dobrih. A za druge je povelja bila ko pismo Sultanovo, kojim, ako si dukati platio, dobio si moć i silu, sirotu raju guliti.

18.

Naš Martinović nije vremena gubio, već se rado dielio od manastira svetoga Franje, pak se odputio u Požun, da zauzme stolicu učiteljsku na tamošnoj gimnaziji, što ju je milostju prabiskupa stekao.

Ovdje je novo sunce prosjalo vrhu glave Martinovićeve. Novi su dnevi tu za njegovo žiće svanuli. Od onih darovah, što su ga otmenijim i ljubljenim činili u družtvenih svietlih sastancih, nijednoga nije izgubio, već ih je izkustvom svoje sudbine izoštrio; a znanostju, što ju je stekao, još ukusnije izgladio. Dakle spremio je za se sve sposobnosti, koje daju čovjeku u ruke ključ, da otvara vrata, koja vode u družtva svih slojevah gradjanskih. Vrhu toga gimnazijalni profesor ima najobširniju prigodu, da steče čest i poznanstvo u najširjem krugu, i to za najljepše dobe ljudske. Otci i matere, što svoje sinove nose u škole gimnazijalne, vojuju u svjetskoj borbi. A ti se izmjenjivaju svake godine; stariji odi-

zkvh.org.rs

laze, a mladji dolaze i stupaju u dodir s učiteljem gimnazijalnim. K tomu još ako pomislimo na ono doba, kada je i varoško gradjanstvo i provincialno plemstvo od svake daće slobodno, u narodnoj obilnosti njegovalo srodne i prijateljske sastanke, to ćemo jednu slabu priliku imati onih povoljnostih, koje su se našemu Martinoviću pred svakim korakom razvijale. Svećeniku svjetovnu, krasna stasa, umiljata pogleda, duha uzhićena, nauka prostrana, bijahu mu svagdje otvorena vrata. Otci i matere su razvijale svoju prijaznost, da ga svojemu čedu naklone, misleć, da će ovako i u njem pamet otvorenija, i volja da uči spremnija biti. A drugi su želili svojom prijaznošću privezati ga na duljinu svojoj družini, da si tako osiguraju užitak sladkosti njegova drugovanja, što je svaki čas zasijalo oči prisutnih žestinom i visinom duha, koj se iztaknjivao u krasnom i umnom, zabavnom i dosjetljivom razgovoru njegovom. No Martinović je bio mudar, te je znao, da je samo ono milo i drago, što svoje neprelazi granice. On je znao, ako nas je volja, da si čast i poštenje uzčuvamo, onda nikad nije slobodno ono činiti, što drugi čine, a granicah umjerenosti ne samo neprestupiti, već im se i nepribližati. On je poznavao dobro narav ljudsku i znao je, da ta nemože dalje iztrajati nikakvim užitkom preko jedne ure, u drugoj već da nastupa nepovoljnost, a u trećoj unide i nestrpljivost. Dakle što je dulje u zajednici, to mora da odkrije i druge strane svojega bića, izvan onih, što nas namamljivaju, — pak mjesto želje, zasadjivaju dosadljivost. Sbog toga nitko nije vidio Martinovića, da je dugo dje zaostao. On je volio da mu drugovanje ostane željeno a ne dosadno. Kao učen čovjek jednim pogledom je razmotrio družtvo i nikad tako šta nije izustio, što

bi mà kog prisutnog u srce bilo nemilo dirnulo. Rado je primio, ako su ga čim ponudili, jer dugo nećkanje nije znak ugladjenosti i smiernosti. Al nitko nije smotrio da bi kadgod mà u čem granice prekoračio. Doista, unj bi se stotina svećenikah mogla ugledati. Jer izmed njih nekoji, ako ih dje veselo prime, ostaju sve do dosade, te i ne sanjaju, ako sami miluju plandovati, da drugi miluju raditi. Ako oni nerazborito iznašaju sve što vide i čuju na svojem stanu, drugi rado pokrivaju svoje tajne, i neće da se preko njihova praga nosi ono, što se u kući njihovoj sgodi. Zato jim nije drago, ako jim tko sjedi vas dan na vratu, da se medjusobno nemogu ni porazgovoriti. A drugi zaborave na svoje sveto dostojanstvo pak misle, da je i njim sve ono dozvoljeno, što svjetovnjaci djeluju, te stvaraju sablazan, kojom se ukraćuje čast svemu svećenstvu.

Djekoji misle, da je nihova zadaća, da budu vrelom zabave, pa da ona stvara po sebi čine lakrdijaške, i da podkopava ono dostojanstvo, što nije njihovo, već njihova zvanja. Napokon i oni, koji misle, da će onda ostati mili, ako budu drugomu za volju izpijali čaše i za tudju volju izmjenjivali svoju trieznost; dočim bi se i oni u Martinovića mogli zagledati, koji sciene, da će jim glava s jednim riesom uzrasti, ako sami budu zabave otvarali i zatvarali tako, da su svagdje i prvi i posljednji, neznajući, da tko je prvi, u njega se svaki zagleda, kao u najglavnijega na zabavi, a najposlje na posliednjega da pane sav prah, koj odilazeći otresuju sa sebe. Tim načinom izpunjava se u njih i s njimi u svakom pogledu ono, što reče Toma Kempis o sebi: postaju uviek manji kad odilaze, nego što bijahu kada su došli.

zkvh.org.rs

No žalibože Martinović je u svem ovom hvale vriednimi svojstvi naličio onomu bogatomu mladiću, koji je silno blago primio u baštinu od svojih roditeljah, al je tako živio, da su mnogi uz njeg i po njem obogatili, a on sasvim osiromašio.

Naša plemenita djela, ako je svrha da se Bog pohvali il bližnji usreći, sve postaju sjajnija, što god se većma razprostranjuju. Ako pako izide na vidjelo, da njimi smieramo dostići svoju slavu, il drugo kakvo tvarno dobro, onda izgube svu cienu i pogrube.

Da je Martinović takva svojstva razvijao, kakva bi mu bila stekla poštenje, pa da je njimi dobio veći upliv u krugovih, u kojih ga radosno gledahu, te da je u tih kruzih probudjivao plamen ljubavi prama Bogu i bližnjemu, neizmierna bi bila ciena njegovih zaslugah. Al poklem je onimi smierao, da razjasni svoje ime, da mu ono prodre put na slavu i dostojanstvo, zato ova svojsta po bližnjega nisu koristnim urodila plodom, a po njega su kasnije veoma ubitačna postala.

Sretan je čovjek ma kojega stališa, ako je nakićen mà kakve vrste darovî, samo ako se sjeti, da su to darovi od Boga primljeni, od kojih prva žrtva treba, da se prikaziva Bogu, druga, da se obrati u korist osobnu, a treća, da se posveti obćemu dobru, što pripada svim bližnjim podjednako.

Okolnosti po Martinovića na toliko su bile povoljne, da je steko prijazno poznanstvo ne samo u gradu Požunu, već i u dalekoj okolici, odkuda su otci svoju djecu na nauku dovadjali. Učenici nosili su njegovo ime na ladanje i tamo ga hvalom i slavom obvijali, kano vještog učitelja, koji umie nauke olahkotit i svojim ljubkim glasom kano u mladjane glave uliti. Roditelji

svakom prigodom, kada su došli da vide svoje rodjene, za prvu dužnost su si smatrali, Martinovića kao učitelja posjetit i njegovim ljubkim dočekom nasladjeni, na povratku ime mu hvalom zasipati.

Bogatoga plemića Arky-a sinčić u požunskoj gimnaziji škole pohadjao, i kad je pod ruku Martinovićevu dospio, otac mu je učitelja Martinovića veoma obljubio i koncem školske godine ga umoljavao, da s njim ide na njegovo plemićko imanje, u T . . . . u, i tamo da provede dvomjesečne praznike.

Na to je nukala Martinovića i vlastita želja, da si steče priliku i plemićki nutarnji život da vidi izbliže i da se s njim upozna. Po drugoga čovjeka bi to koristno bilo, jer vidimo dje čela umie izvadit i iz takva cvieta medeni sok, koj radja otrovni plod. Al je Martinoviću ta okolnost služila povodom, da se mržnja, što se u njem proti velikašem začela, protegne i na niže razrede plemstva.

A to je crpio iz knjigah Volterovih i iz drugih francezkih filozofah, što ih je čitao svom lakomostju, te su mu navadno prvim mahom padale u oči pojedina čovjeka i razreda mane; jer je bio oštra vida, pa je te mane taki opazio. Tako su mu zasjele te mane pamet i srce, da ljepote dobrote, koje nigdje nemanjka, nije ni tražio, pa zato je nije ni našao. On je zaboravio, da je svaka ljudska vrlina tako stvorena, da ima i svoju sjenu, al da je riedko čovjeka naći tako nevaljana, u kom se nebi zadržavale i djekoje vrline, a još manje u cielom jednom ljudskom razredu. On je imo jednu mjeru u svojoj glavi o čovjeku; tko je svojom nesrećom nije popunio, toga je bez milosrdja u gomilu nevriednih bacio.

zkvh.org.rs

Dvorac Arky-ev bio je uredjen poput drugih plemićah onoga doba. Kuću su mu još djedovi sagradili, koja se na jednom katu osnivala. Pri zemlji su s jedne strane imali svoja ložišta službenici, koji su pokazivali više značaja službovanja, no radinosti; jer navadno posla niti su tražili, niti je tko to strogo od njih iztraživao, pa su veoma osjećali teret dosade i mužki i ženski, i to zato, što ih je više bilo, no što bi ih trebalo. Pak je navadno posao i jedan i drugi od sebe odbijao. Usljed toga ništa nije bilo takovom vještinom na finoću i čistoću uredjeno, kako vidimo u plemićkom dvoru jednog Niemca. S druge strane pri zemlji bile su odaje gospodareve, u kojih je gospodar obitavao, kada je u odsutnosti gospoje pribivo i tako živio, kanda bi svojega braka riešen bio. Na gornjem katu s jedne strane se nalazile sobe za goste, a s druge za gospoju i njezina supruga, u skrajnjem pako kutu za djecu.

Dalje u dvoru bila je sagradjena štala i uz nju suše za kočije. Kočijašah bilo je toliko, da bi gotovo na svakom repu po jedan dotekao. Čudnovato je, al je prava istina bila, da su se kočijaši umili za to pobrinuti, da ih se toliko uzporedi, pa da ni jednomu nedotekne dosta posla. Nu još je čudnovatije, da su tu potreboću i činovnici tvrdili, jer naravno ti nisu u štalu zavirivali, pa nisu o tom ni mislili, šta bi ti kočijaši u štali radili.

Dalje od štale u dugom redu razvijale se sgrade za 200 psinah svake vrste, a vrh njih se uzdizali golubinjaci, u koje su bili sabrani svake fajte golubovi. Tako je bilo uredjeno dvore Arky-jevo, koje, ako si dobro pregledao, mal ako nisi stane i drugih plemićah upoznao. G. Arky je mogao imati jedno 35 godinah i bio je oženjen s gospojom jedne takodjer ugledne plemićke

obitelji, s kojom je rodio dvoje liepe djece, jedno mužko a drugo žensko.

No poklem u ono doba nije mislio ugarski plemić. da bi njegovomu sinu i drugčije moglo biti živiti, no jedino iz onog imanja, što mu u baštinu ostane od otca, to je zavladala u plemićih nesretna misao: da što je manje djece u obitelji, to je obitelj sretnija i uglednija. Po tom običaju poveo se i Arky, pa je volio, da gospoja zimu provadja s djecom u Požunu, kamo je on kad i kad četveropreržki uztrčao, da pozdravi svoju obitelj i što prije se povrati u T . . . . u.

Odtuda svaki može dokučiti, da se je prvo dva puta toliko trošilo, no što bi bilo trieba; a drugo, da je u dvorcu i treći put svega onoga ponestajalo, čim bi se ciela kuća preko jedne godine izdržala. A sve zato, što nije bilo gospoje, koja bi nadgledala i uredjivala. Dočim se gazdarice izmjenjivale i kad nije trebalo, pa se svaka poslužavala izkustvom svoje predje i pobrinila, da što prije i što više sebi nakvači. A da to može činiti, trebalo je, da u dvorcu i mužkom i ženskom bude žvala popuštana. Dakle na sve strane se nesamo trošilo, već i razvlačilo, pa je zato mnogo putah onoga nestalo, što je trebovalo. A poklem novca na sve ovo nije gospodaru doticalo, morao se žid Škerlec starati, da se novac u zajam dobije. Kad se zajam nalegao na kuću, taki je više od potrebe bilo, jerbo je i kamate plaćati trebalo. Pa je tako imanje u dohodku i tiem propadalo, i da nije sasvim propalo, to je valjalo upisati okolnosti, koja ga ogradjivala pravom djedinstva. Ono bo nije dozvoljavalo, da se može plemićko imanje prodati na uvieke, već samo privremeno, dok bi n. p. obitelj u svojih članovih dotrajala.

zkvh.org.rs

Kvarila je obitelj i druga okolnost. Plemići naime bolje sviesti i kršćanska duha, radjavši djecu po volji Božjoj, mislili su, da će tim uzčuvati svoje porieklo od siromaštva, ako uvedu običaj u svoj dom, da se samo jedan braće ženi, a drugi stupe u vojničtvo. Tà svaki plemić je već porodom postao članom vojničtva. Ako se pak koj našao grdan, il baš tikvom udaren, takva su namienili stališu svećenstva. Cure, ako jim je sreća služila, udale se, a druge su navadno u kojem kloštru svoje djevičanstvo, u crno zavijene, kajale. Takvo je onda vladalo mnienje. No istini za ljubav valja očitovati, da se medju ovakvimi izleglo i takvih, koji su u vojničtvu, svećenstvu i koludričtvu čast stekli svojoj obitelji. Ipak su najvećim brojem trošili i razsipali, kako poštenje tako i imetak svoje obitelji.

Dakle ni tim načinom nije po obitelj ništa bilo zaštedjeno, već navadno još više razsipano.

Al to po redu nije moglo da bude drugčije, jerbo su plemići duh i srce evangjelja izgubili. Ono veli: da valja molit i raditi i tako živiti. A plemići su prestali i molit i raditi. Već su mislili, ko današnji zanatlije i poljodielci, koji sebi naslov gospodara nataknu, da gospoština u tom sastoji, da se Bog nemoli i da se neradi. Ovaki mladići dakle umah su u kakav stališ stupili. Stališa rad nisu obavljali, pa niti su sebi niti drugomu koristili, već samo gotovinu svojih starih dobro trošili. Tà da nije bilo plemićah, koji nisu nepokretnine, već samo povelju posjedovali, prije 1844 godine nebi bilo ljudih, koji bi u županijah upraviteljske i sudske stolice popunili, vlastelin ni za Boga se nebi solgabirovom (sudcem) nazvao.

Oni riedki dakle, koji se u svećenstvu i vojničtvu

odlikovali, podizali su svoje obitelji, a svi drugi su je kvarili i oštećivali. Najskole članovi, koji su vojevali, kakvi su ponajviše bili.

Poklem se umom i trudom nisu odlikovali, to su nemilice trošili na konje, karte, i druge stvari, koje napominjati čednost nedozvoljava, misleći, da će tim svoj ugled uzvisiti u pukovniji i varoši, dje su bili nastanjeni. A buduć za to nije dostačila mjesečna svota po otcu odlučena, to je svake pošte dopisivano, da se manjak nadoknadi. Pa jerbo ni otac nije imao uviek novaca, a više putah ni volje, da umah izpuni želje sina vojaka, to se ovaj, da mu ugled, kakav je sebi u svojoj fantaziji (mašti) stvorio, ne propane, svrnio navadno prvomu židu i zajam iskao. Takov pako nije bio u vješta židova iznenadan, jer kako ga je vidio prvi mah u kavani šta radi, u mah je znao, da će skoro njega ta sreća dopasti, da će mu novacah trebat uzajmiti. No židov, ako ih nema, on ih steče na malu kamatu od kršćanina, da ih izda ovakvomu vojaku na veliku. Ovo se opetuje, otac izplati, al skoro malaksa. Šta će onda kavalir vojak? već da pošteno ime neokalja, buduć dužnik častnik nema u pukovniji obstanka, preda ostavku, i kao poručnik, veoma riedko kapetan ide kući na djedovinu, da istim načinom razsipa, što su djedi valjda krvavom mukom stekli.

A da se opet ovim načinom samo njihovo tvarno imanje trošilo, nebi trebalo za njim mnogo žaliti. I ako u kratko razpača ono, iz čega bi mogo dugo pošteno životarit i počme magoditi, natirat će ga nevolja, da čini ono, što je u obilnosti zanemario, t. j. da se Bogu moli i radi. Al ovim putem nije samo raztočeno njihovo imanje, već je ujedno nemilice trošena obća na-

zkvh.org.rs

božnost i ćudorednost, u onom razmierju je padala i jedna i druga u općini, u kakvom razmierju bijahu u njoj vlastelini i njihovi činovnici.

No da se barem onaj Bogu molio i radio, koji je doma obitelji glavom ostao i namienjen bio da nju u članovih i imetku sačuva, štogod bi se više spasiti moglo, još sva sreća! al i u njih je zavladala ta opasnost, da niti su molili niti radili.

I to je riedak i veoma malen vlastelin bio, koji je kad i kad u rukovodstvo svojeg imetka zagledao; jer se to smatralo vlastelinskomu dostojanstvu nepristojno. Velika je po nje sreća bila, ako su u činovniku stekli muža, koj se nije u kratko za njihovim primjerom poveo, pa takodjer prestao Bogu se molit i raditi. Jer je inače pogub i familiju i općinu prije stigao. Ovakvi vlastelini od 1715. godine, kako je vojevanje prenešeno na podanike, nisu imali što drugo da čine, već ponajviše ono, što je Bogu nemilo, a po ljude štetno. Nemalo su jim i drugčije nevine zabave u ovo udarale. Bile su takve navadno lovi, koji se završivali kartanjem, pijanstvom i drugim, što je i dušu i tielo ubijalo, a imetak razsipalo.

19.

Naš Arky imao je i jednoga po materi rodjaka imenom Blumela. Bio mu je nerazdjeljivi drug, koj je imao sve to da čini, što je tvorio Arky. On nije smio da ima druge misli, druga osjećanja, jer da je imao, onda bi se družtvene sveze odmah bile pokidale.

No vriedno je da se i s ovakvimi ljudmi izbliže upoznamo, jerbo, kako nam se vidi, nisu još ni sad

izumrli. To je navadno bilo, da se u svakom vlastelinskom dvoru jedan ovakav nalazio.

Takvi je bio valjda s vlastelinom vojak, pa je s njim došao, da preživi život bezposleno. Il je rodjak, koji je svoj imetak već vojnikom progutao; il je bio naslovom vlastelinskih čedah odgojitelj; ili je, ako je vlastelin, više spajilukah posjedovao, tajnikom njegovim postao. Ti muževi, ako zaslužuju, da se tako imenuju, samo što nisu lik vlastelina, a drugo su sve, što je u njem i na njem bilo, na se i u se primili. Što se ovomu dopadalo, to je već i njim kusilo, što je on hvalio, to su oni uzvisivali. U ničem na svietu nisu se od vlastelina razlikovali, već jedino u liku, i u tom, da kesa nije u njihovom žepu bila. Oni su vlastelina vjernije u svačem sliedili, no njihova sjenka. To je bio njihov kumir, komu su se klanjali; s njim bi išli u sve love, s njim bi vierno probdili u kartanju i piću sve noći i prespavali sve dneve. Oni su sa svakim dobri bili; jedino su od čovjeka zazirali, koj nije isto to činio.

Kad si ovakve ljude razmatrao, duša te je bolila, kako može jedan čovjek na toliko izuti svoje čovječje dostojanstvo, da manje očituje volje, nego li jedna živina.

Po ovih je mogao svatko svašta iz doma vlastelinskoga dobiti, samo onaj ne, koji je poznat bio, da bi tim šta dobra tvorio. Ovi su za svašto posjedovali svojstva, samo za dobro kanda nisu imali ni pojma.

Svake subote ulazio je k vlastelinu redovno židov Škerlec, u komu je Arky smatrao svoje kućno sljeme. Vješti su židovi; oni razgledaju kućne okolnosti i po njih se izpravljaju. U subotu je morao i tako ostati doma, dje ga drugim dnevom ni lancem pripeti nebi

zkvh.org.rs

mogao. Dakle nije vremena gubio, što se kod žida uviek novcem plaća. Kad se u svojoj skupštini s Bogom porazgovorio, onda se navadno i vlastelinu poklonio u svojoj svečanoj odori. Židovi se i po tom razlikuju od drugih narodnostih, što se o svojem svetku miluju čistom, skupom i sjajnom zaviti odjećom. Što se kod njih tim lakše izvadja, jer umiju odielo zaštediti, da im iztraje preko više godinah i jednako ostane čisto i svjetlo. Dočim se naši ljudi miluju svakom prigodom liepo obući, i budući na odielo nepaze ko židovi, za to ga friško utarmaju, pa nanj mnogo više troše, neg židovi. U židovah redovno mužko i žensko svjetlije se oblači, no naši u poslene dneve. Svaki židov tako ti i dušom i tielom prione uz svoj trgovački rad, da mu ni u pamet nedolazi, al ni vremena nedostači, da se pere, oblači i čisti. Nije dakle neobično, da u takvih dnevih vidiš i bogata židova otrcana i neoprana. U tih dnevih on nemisli, neosjeća, nežedni, negladuje za drugim, već jedino za novcem. U tih dnevih on neima razgovora ni sastanka s nikim drugim, već samo s onimi, od kojih se nada, da će mu što u žep usuti. No i to je znao Škerlec, da će u subotu prije podne najprije naći vlastelina na sámo. Židov bo neima šta da razgovara tamo, dje ima i drugih prisutnih. On nepolazi kršćanskih družtvenih sastanakah i ako nemože kojemu da izbjegne, u tom navadno šuti.

Liepo je bilo Škerleca gledati, kada je k vlastelinu išao. Onda, kan-da je osjećao, da je što više no drugiput: nije rado na putu stao mà da se s kojim poljodielcem susreo, i kad je u avliju unišao, najprije ju promotrio, nije li kakav gost još zaostao? Zatim se svrnuo u sobu, dje se lakaji na krevetcî iztezali, pa je uljudno zapitao,

da li je vlastelin na samo? Odtuda je polako u zdanje vlastelinsko stupio i kad je na ulazak dozvolu dobio, barem se deset putah vlastelinu poklonio. I kad mu malko polaskao, kako dobro i krasno izgleda, onda je otvorio dućan svojih grudih, pak iztaknuo robu, što ju je preko nedjelje nakupio svojom neumornom trkom. O židu drugom nikad nije pripoviedao, već ako je htio priečiti, da mu kakogod nepredje u hatar njegovih dobitakah, jer tu nema milosrdja ni žid prama židu. Ipak nutarnja se čuvstva ni onda neotvaraju kršćaninu.

Poštiva on i druge gospodare, s kojimi kad i kad spremi kakvu trgovinu; ipak najvjernije svojega vlastelina, koga imanje njemu redovnije iznaša kamate, nego vlastniku. Zato navadno pripovieda, ako se šta u komšiluku sgodilo, u plemićkoj obitelji, kojemu njezinomu članu, il u gospodarstvu. Ne drugčie, on odkrije sve, što je vidio i čuo o činovnicih, o njihovih suprugah, i o drugih obiteljih u varoši stanujućih, pak izmami iz vlastelina viest o stanju budjelara. Te ako opazi, da će skoro nastati nužda, onda navede šta bi se moglo prodati, naravno uviek ono, što on može s najvećim dobitkom prometnuti. Al buduć i vlastelin znade, da Škerlec neće ugadjati ni vlastelinu, da svojeg uvredi Boga, zato se u subotu nevodi razgovor o prodaji. Već onda će Škerlec doći u nedjelju, kad se drugi ljudi skupe u crkvi. On bo znade, da se vlastelin onda razgovara sa svojimi činovnici, pak da ni ovi neidu da Bogu odsluže svoju dužnost. Naravno, da je Škerlec s prvim činovnikom već sav posao svršio i taj je sa spahijom već tako o prodaji cielu stvar uredio, da se spahija u friško nagodi sa Škerlecom; jerbo što on govori, to se čudnovato sudara s onim, što je prvi činovnik rekao.

zkvh.org.rs

Dakle vlastelin nemože, da na ponudu Škerlecovu nepristane.

Još je bio jedan čovjek, koji je redovno svake nedjelje Arkya pozdravljao. A taj je bio Hašfy, jedan imućnijih poljodjelacah. Njegova je audiencija uviek sliedila viećanju činovničkomu, što navadno nije dugo trajalo, buduć je Arky najvolio, kad mu je prvi činovnik na kratko razvio, šta se preko nedjelje u dobru zavelo.

Hašfy je bio čovjek vrste onih ljudih, koji se rada miešaju s kaputaši i veoma je pazio, kako se ti klanjaju i kako razgovaraju, pa ih je u činih i riečih sliedio. Buduć pako da nije htio da se ukaže poljodielcem, a gospodarom nije umio biti, to, ako ga je strani čovjek gledao u ponašanju i slušao u razgovoru, nije znao, da li se treba smijat, il zlovoljiti, videći, kako čovjek tare jezik i rabi rieči naopako, kojih nerazumije, kako se okrivi pa izpravlja i jedno i drugo kada netreba. Ovaj čovjek buduć dobra nije mnogo znati mogao, a ipak je govoriti il morao il htio, razgovarao je tako, da najposlje ni sám nije znao, kad je istinu, kad li laž govorio. On je mislio, da mora izpripoviedati vlastelinu, što se preko nedjelje sbilo u poljodielskih obiteljih.

Kad i kad mogo si opazit i jednu babu, dje ulazi k vlastelinu. Tko ju nije poznavao, mislio je, da podporu ište u stare dneve, koji su ju zatekli u nuždi, buduć je mlade provela u razsapu. A tko ju je poznavao, taj se krstio, kada je opazio, misleć u sebi: šteta, što nisi onda živila, kad su vještice palili, jer bi se i na tebi izpunilo, što se desilo onim utonutim, da nisu spaljene kao vještice, već kao onakve, što su za djavla hajdučile i dvaput zavriedile, da jim se podpali lomača.

O njoj je istina bilo, da je bio kužan zrak njezina stana, hoda i dodira. Zato tko se nije htio da okuži, pametno je činio, ako joj se već iz daleka uklanjao.

Zanat njezin je bio, obitelji, dje je cvalo dobro, zadahnjivati duhom zločestim, da se izkoreni dobro i učvrsti zlo. A dje je opazila zlo u kliji, ovo podpirivati, da se razvije, jerbo je to bilo njojzi plodonosno. Šta je ona Arkyu pripoviedala, toga nitko nije čuo, al je svaki u dubljini duše uvjeren bio, da joj svaka rieč vriedila jedan osin žalac i dodir otrovne zmije jezika.

Od služiteljah i služavkah dosta je zabilježiti, da su ponajviše oni imali ženah, a ovi muževe poput one samaritanke, koja je s Isusom razgovarala na bunaru praotca Jakova, kojoj je rekao: imala si 7 muževah al s nijednim nisi bila vjenčana.

Roditelji, ako su još bili sljubljeni s Bogom, nisu mogli dozvoliti, da jim diete predje prag ovakve kuće, iz koje nisi vidio stazu, koja bi crkvi vodila.

Dostojno je, da se spomenemo i solgabirova i njegova pristava, što su stanovali u T . . . . i kano najglavnijem mjestu svojega sreza. Šta su ti ljudi radili, to bi težko bilo kazati, jer što bi njim valjalo vršiti, to su morali sve učiniti bilježnici. Ipak im je najglavnije bilo uz debele dnevnice prisjedati spajinskim stolicam, pa učestvovati u županijskih skupštinah. Ako bi o njih sgodopise zapitao, tamo bi sigurno našao zabilježeno, da su kod pijanke i kartanja neumorni bili i navadno svoje imanje i zdravlje razsapno trošili.

Spajije su smatrali kao stupove, na koje su se pouzdano naslanjali o promjenah. A proste plemiće kao skaline, po kojih su se penjali na mjesta činovnička. Ovi su dakle morali imati svoje pravo ko Turci u Bosni,

zkvh.org.rs

što znavši podanici nisu solgabirova ni napastovali svojimi tužbami. Usljed čega mogli su u naramku vrieme trošiti kod stola Arky-eva.

Al čovjek nemože da živi bez komšijah, sve ono što je kod nas dobro il zlo, najprije do komšijah dopire. I ako je istina, što uzhićena duha David pjeva: da ćeš se sa svetimi posvetit, a sa zlimi nevaljan postati, to mora da bude istina, da od komšijah primamo na se i u se mnoga zla il dobra.

U komšiluku Arky-evom bilo je više plemićkih obiteljih, koje su svoj posjed u velikom hataru S . . . . . e na tisuće lanacah brojile. U tih obiteljih je takodjer zavladao običaj, da se samo po djekoji ženio, a drugi su živili poput Rimljanah, koji Sabinkinje, pod izlikom igralačke predstavke u Rim umamljene, nisu više iz svoje vlasti izpuštali. Ovi ljudi, ako i nisu mislili, jer ostaje pitanjem, da li su i kad o čem mislili, a ono su tako činili, kanda bi mislili, da je jednoga tadašnjega plemića bila zadaća, da što više vina ulije u sebe. Ti komšije su često pohadjali Arky-a. No dje ovakvo osoblje obitava, tamo da nije zrak svakovrstnim plućam koristan, to će svaki čovjek uviditi.

Uz dvorac plemićki, ako je u domaćinu što važio ugled obiteljski, bio je navadno nastavljen i ukusno uredien vrt, kakav je posjedovao i Arky, samo što ovaj nije bio uz dvorac, već mu preko puta osnovan, dje mu se otvarao povoljan položaj. Bilo je u njem tekuće vode, bregovah i dolinah. Kao što je vrt prosipao miris svoga krasnoga cvieća na sav okoliš, po čem je trak bivao ugodniji, a vidik plemenitiji, tako je plemenita gospoja Arkyjevica rodjena B . . . V . . . . m, kad god

je u dvorcu pribivala, sve mane, koje su plemenitije srce vriedjale, svojim ljubeznim ponašanjem zakrivala.

Arky u dnu srca nije bio pokvaren, i poklem je po naravi bio darovit, znao je uvažavati opazke svoje supruge, i prem da zasužnjen svojimi strastmi nije načina života mienjao, ipak je sve tako uredjeno bilo, da se u prisutnosti gospojinoj granice čednosti i umjerenosti nisu prelazile.

Što je drugo činio Arky, nespada u naš krug. U onih sgodopisih, koji su nam ruke dopali o njegovu javnu životu, toliko je ubilježeno, da je prije i poslje doručka pio rakiju. Kasnije pregledao štalu, golubinjak i psećnjak. Imao je liepe konje, pa još i jahače, premda nije jašio. Neizbrojene golubove, premda golubićah nije uživao. Do 200 pasah, premda u lov nije išao. Golubovi su ga zabavljali gûkanjem i ljubeznim oblietom. Konje je rado gledao, kada su drugi jašili. A u psih mu je to ugadjalo, što su drugi hvalili krasotu i dobrotu vrste, koju je on imao. Kad su pse iz psećnjakah puštali i psećnjaci ih vodili u šetnju, sve se trgovište uzbunilo, jerbo su psi svih kućah lajali. Ti glasovi su njemu ugadjali, dočim su ljudi uši zaklapali, da ih nečuju.

Tko bi u ono vrieme smio spomenuti Arky-i, da bi koristnije bilo i po njega i po njegove podanike, kad bi mjesto golubovah sakupio u jednu kuću sirotčad svojih podanikah, a mjesto pasah ostarile, onemogle podanike, koji ni imanja ni porodice nisu imali, na koju bi se naslanjali, taj bi naravno Arky-a strašno uvriedio. Tà on je mislio, da nije njegova zadaća brinit se o sudbini podanika, već da je najpreča dužnost bila svakomu podaniku svoje daće prinašati u spajinski dvorac, nek

zkvh.org.rs

se tako može vlastelinska volja bez svake zaprieke izpunjavati. Na našu sreću, sad se mnienje i osjećaji u plemstvu sasvim promienili. Sad se svaki vlastelin tim ponosi, da što više milosrdja i ljubavi u zavodih svojih okolicah zasnuje, jer je uvjeren, da će onda samo mirno i spokojno uživati svoje obilato dobro, ako bude nastojao, da se svagdje, kuda njegova ruka dopire, javni poslovi tako uredjuju, da se što više gladnih nahrani i golih zaodije. Uvjeren je, da će njegova porodica onda biti sretna i blažena, ako ju što više usrećeni mali i veliki slavili i blagoslivali budu.

Ako je gospoja u dvorcu bila, što je navadno preko ljeta bivalo, onda kanda se Arky za vrieme ručka promienio; pun bo je bio udvornosti prama supruzi i prama svojim gostom, koji su već po običaju sliedili ponašanje domaćina. No ta zatajenost nije se na dugo iztezala, jerbo se gospoja, poznavajuć običaje Arky-eve, koncem ručka odporučila i u svoje se gornje sobe povukla. Zatim se riešile strasti, koje ni u govoru ni u pilu nisu više nailazile na nikakve granice. Sreća, ako se nije tuj na dulje župnik sa svojimi pomoćnici zadržao, jerbo onda nije znao, kako da se iz mrežah izplete. Sve ponude odbiti, najposlje poradja uvredu, a njim se opet odazvati, nebi drugo bilo, već i svoj ugled sahraniti i zdravlje oraniti. Al služba jim priticala u pomoć; najbolje nedjeljom, a na njihovu sreću to je bio dan, kada je vlastelin svećenike na ručak sazivao. Nu bilježnik, liečnik, ljekarnik, — ti se nisu mogli tako lako izkopeljati. Oni su više putah morali iztrajati u takvoj borbi, u kojoj su mnogi popadali.

20.

E da je to znao unapried Martinović, nikakve ga sile nebi bile prisilile, da otidje u T . . . . . u. On nije rakije ni vina pio, jerbo je znao, da rakija meće spone na misli i liši čovjeka finoće osjećajah; a vino, štogod više diže čovjeka dok ga uživamo, to se većma ponizava čovjek, kad izdahne sile po vinu ulivene.

On je milovao mudre razgovore snovati i čedne šale zavadjivati, al ovdje nije bilo takva osoblja.

Tu se navadno govorilo o lovu, i to svakojakom; ob oružju, o konjih i psih; a to nije njegovu srcu godilo. A poklem su dotični umah iz prva uvidili, da on nije čovjek njihova čelika, jer mu vino neprija, zato ga nisu u svojem družtvu veoma ni zaustavljali. Čemu se on radovao, budući mu nije trebalo glave trti za izgovore.

Vlastelinka, Arky-eva supruga, bila je jedna onih gospodjah, kakvih se nenalazi mnogo u nijedno doba.

Ona je višje darove primila od Boga; a nje su roditelji odgojem i nauci do visokih stepenah razvili. Vrhu svega pako vjeru u pamet i srce ulili. Ona je dakle bila jedna onih gospodjah, koje su nesamo umnošću i vještinom sjale, već razboritošću i mudrošću svietile. Prama mužu nikad nije druga sredstva do ljubavi uporabljivala; one ljubavi, koja neide svezanima očima, već ide stazom zatajenosti sama sebe, i naslanja se na čednost, skromnost i poslušnost. Ona je znala, da to sredstvo posjeduje sile, koje su kadre i najtvrdje bedeme razvaliti; jerbo ljubav djeluje poput zraka, koji je sposoban i kroz duvar i kroz staklo proći. Ona je uvjerena bila, da to sredstvo mora biti najposlje po-

zkvh.org.rs

bjedom okrunjeno, u čem se i nije prevarila, jerbo je zabludjena muža kasnije Bogu privela.

Ima dosta ljudih nabožnih, al samo donle, dok im se zrak pred očima nepomuti. Takvi misle, da se s Bogom mogu pogadjati, pak ako se vladaju (naravno kako oni misle) po njegovih zapoviedih, onda je Bog već prinudjen, sve samo cvieće sterat na stazu njihova života i sve njihove užive zameljati. Al kako nagaze na kakav trn, što ih bode, il šta okuse, što ih ogorča, onda su neutješivi, onda su puni tužbe protiv Bogu.

Poznavao sam matere, o kojih bi mislio, da ih od Boga nebi mogla ni lomača razdieliti. A pa kad im je jedinica umrla, nisu više u Bogu vidile stvoritelja i otca ljubezna, buduć joj odneo, što je njenomu srcu najdražje i najmilije bilo.

Ovakve matere odaju, da nikad nisu shvatile prve Božje zapoviedi: ljubi Boga vrhu svega. To će reć vrhu svojega djeteta, otca, matere, brata, sestre i sveg imanja i uživanja. Šta su ove matere pogledom na Blaženu Majku Mariju Bogorodicu, na svetu Felicitu, na Padenciju? O to su uzori, na koje nisu vriedne ovake da pogledaju. Uzori, koji su nam dani, da se u njih ogledamo i uoči borbe se ohrabrimo. Šta bi te matere činile uoči strašne muke, koja bi jim se pred očima razvijala, da ih pokuša je li njihova ljubav snažnija prama Bogu, neg sve boli, koje bi nam znale najljutji zadati dušmani?

Nije se slobodno upuštati u dubljinu savjetah Božjih, jer ćeš u njoj utonuti ma si kakva kriepka uma. Ipak toliko i prostom pametju uvidjamo, da sve što posjedujemo, jeste dar svemožnoga Boga. Rodili smo čedo, što nam je poklonio Bog u neizmiernoj svojoj ljubavi;

umrlo je čedo, to nam ga je uzeo Bog u svojoj neizcrpivoj mudrosti i dobroti. Jedno je sigurno, da, poklem je Bog sveznajući, svemudar, sveljubeći, neće nam šta kriva učiniti, već sve tako upravlja, da nam bude po dušu i tielo koristno.

Nebrani Bog, da uz svu našu odanost u njegovu svetu volju molimo, da nam ono, što je drago, ostavi u posjedu. Tako je molio David za čedo Betsajdino. Pa ako ga je uzeo, uzeo ga je, da ga oplačemo i okajemo; kako je isti David činio. Tà i Isus je plakao vrhu groba svojega prijatelja Lazara; i majka Marija je oplakala svojega jedinca. Bog nam samo zabranjiva, da nebudemo neutješivi i prama njemu nepravedni; da se nepenjemo na sudsko priestolje i da tamo nepovlačimo Boga, da ga sudimo, jerbo to, i ne drugo, čine oni, koji se neznadu izmiriti s naredbom Božjom, te prestaju biti nabožni, kada jim nebo potamni, kanda bi nabožnost Bogu a ne njim koristila.

Štogod je po gospoju Arky-evicu ostanak u dvorcu postajao nepovoljnijim, to se čudnovato njezina nabožnost sve većma razvijala, a nutarnja kriepost i razumnost rasla. Kad je ona opazila, da se srce u Arky-u zatupilo, nije ga napadala sbog prekršaja bračnih dužnostih, već ga je skromno zamolila prvo, da u ponašanju medjusobnom ostane u granicah čednosti; drugo, da odgoj sina i kćeri posvema njojzi povjeri. Na što, kada je Arky privolio, njezina je prva briga bila, da sve ono popravlja, što se Arky-nim vladanjem pokvarilo i da pamet i srce svoje djece vjerom i znanošću obogati.

Iz ovog uzroka je ona za vrieme školsko u Požunu obitavala, a na praznike s djecom u T . . . . dolazila.

zkvh.org.rs

Tomu se vremenu radovahu nesamo njezina djeca, već i sve udove, sirote i siromasi u okolici. U nje je vrieme razmjereno bilo i tako je dospjela u kući sve u redu i pod svojim nadzorom držati, rukotvorine obavljati, a i štivom se zabavljati. Buduć nije bila usiljena da radi za se i za svoju djecu, to je preko zime sad jedan, sad drugi komad crkvene robe pripravljala, a riedko je u T . . . . došla, da nije crkvu kakvim darom svojega rukotvorja nadarila.

Ona je već onda to radila, što sad rade otmenije gospoje. Nikad nije bezposlena sjedila, već je šila košulje il haljine siromašnim i nemoćnim, ili je ruho za crkvenu službu spremala.

Blažena je ruka, koja zaodieva, hrani i poji siromaka, il pripravlja platno, da se u njega zavije tielo Isusovo o žrtvovanju bezkrvnom na oltaru. Kolika radost vrvi za dobru dušu iz veselja, što ga naša dobrotivnost probudi u srcu nevoljom zatlačenu! Kolika radost dobroj duši, kada vidi, da se Bogu žrtva prikaziva u odori, našimi rukami pripremljenoj! Žrtva, koja se prikaziva, da nam sve darove od Boga izprosi, što ih izlieva Božja ljubav i milosrdje. Nije dakle čudo, kad se u prisutnosti ovakve gospoje i Arky povuko; pa ako se i vidilo, da je u njem ljubav izumrla, to je ipak prinudjen bio, da joj se svagdi čašću susrije.

Usljed toga, znavši, da će gospoja doći, najstrožiju je zapovied izdao svim svojim slugam, da se po njezinoj volji i zapoviedi izpravljaju i njezine naredbe bez oklievanja izpunjavaju.

Na toliko još nije nikad zatupila bila pamet Arky-eva, da bi zaboravio bio da ako je ženi kruna po-

štenje njezina muža, to je čast i poštenje, što se supruzi izručiva uviek dika i slava po mužu.

Martinović se nebi nazvao darovitim čovjekom, ako se nebi mogao upoznati s ovakvimi okolnostmi u sredini jedne obitelji. Malo je vremena proteklo, pa je oštro oko Martinovićevo razabralo sve osobnosti kuće Arky-eve.

Bio je on na toliko učen, da nije bilo vrsti čovjeka, s kojim nebi znao razgovor osnovati za jedno vrieme, što je prvi dokaz darovitosti čovjeka. Dakle nije bilo dana, kada nije barem nekoliko časovah s družinom Arky-evom proveo. Ti časovi sigurno su tako djelovali na dušu Arky-evu ko usried žestine ljetne mali povjetarac, koj se kad i kad sa sjevera podigne na lagana krilašca; jer uz sva nevaljana djela, što ih je Arky činio, nemožemo reći, da bi on bio jedan izmedju onih, u kojih je zlo sve živce srca i najmanje žilice uma skroz i skroz probilo, pa da bi svaka blaga rieč pala njegovomu srcu ko kaplja ulja ognju, da se plamen razjari.

On je bio većma sličan čovjeku, koj ima plemenitu sliku, al mu je posao takve naravi, da se umrči i ukalja, pak se i slika nagrdi, a i haljina i odielo naruži. Ako pako blagom rukom, mlakom vodom i mirisavim sapunom sve ovo odstraniš, razvije se slika, u koju ti nije nemilo gledati.

No ambicia (častohlepje), izkrivljujuća puteve Martinoviće, bijaše uzrok, što on toga nije opazio u Arky-u. On je svoje darove na visoko cienio i mislio, ako njimi nije bio kadar koga na svoje mnienje privesti, il odvratit od navadne staze, da je takvi na toliko tup, pa nije sposoban shvatiti njegovih pojmovah, il je u neva-

zkvh.org.rs

ljanosti okorio, te do njegova osjećaja ni ljubav, ni milosrdje, ni čast, ni poštenje prodrti nemože. On nije imo strpljivosti, nije znao da čovjek neumie djelovati poput Boga, koj je Šavla u trenutku pretvorio u Pavla. Naše oko, kad predje iz mraka u svjetlost, mora izprva da svjetlu navikne i tako predmete razabere. On nije poznavao narav sile, da ta potrebuje vremena, i istom kad ima vremena, onda da i najsitnije djelo tvori, ko što nam to posvjedočava homeopathia. On je umio latinski, i ovo pririečje je navadjao, da kaplja izvaljuje stienu, ne svojom silom, već čestim padanjem. A ipak nije začeo nade, da bi se Arky promienio. On je bio fini muž, te je umio i najveću gorčinu onako sladkimi zaviti riečmi, da ga je Arky i onda mirno slušao, kada je on nakon duljega boravka u T . . . i oštrije dirnuo u odnošaje, koji su se nizali okolo Arky-eve osobe. On je i tim svoju vještinu obožavao, a Arky-a za izmet ljudstva smatrao, to se većma o njem gadio.

Kad nam sasma zasja sebičnost u oči, onda neopažavamo tudje vrline i kad nam pane oko na tudje mahne il griehe, onda nam ti tako zamrače oči, da ne samo ovake osobe karamo, već i sve druge po stališu njim srodne. A ovo biva zato, što se nije u nas ugnjiezdila ni ljubav ni milosrdje, pa nemamo smilenja ni sažalenja.

Martinović nije opazio, da u Arky-a ima i niešta plemenita, što bi moglo dati nade k njegovu obratku. On se s njim u dodiru baš tako ponašao, košto se običaje bogat čovjek razgovarati s jednim siromakom, o kom drži, da nikad neće darovca zamieniti kaputom. Da nije gospoja s dječicom u to doba u dvorcu stanovala, nedvojim, da bi Martinović iz te družine utekao poslje ne-

djelju danah. Duh njezin taku je silu razvio u cielom okolišu, da mu se i Martinović uz svu svoju ambiciu morao pokloniti.

Kako je izkusio, da ga drugovanje Arky-evo neće zanimati, zamolio je gospoju, da bi mu se milostivo dozvolilo kad i kad zabavu u njenih zdanjih potražiti. Na što je gospoja rado privolila, buduć je opazila, da u Martinoviću stoluju darovi za koristnu zabavu obilni. Kad kada dakle poslje objeda i prije večere, kada se gospoja sa šetnje povratila, oni, koji su s kućom u bližnjem savezu stojali, kakvi su bili rodjak Blumel, plovan i liečnik, gospoju su u njenih zdanjih posjetili. Na šetnji i u bašći je rada imala, ako se sastala sa suprugami svojih činovnikah, napram kojim je takvu ljubav izvijala, da su ove veselo izgledale na priliku, kada će joj se moći pokloniti, buduć ih njena blizina nije ponizivala, već uzvisivala. U ono doba je dakle i Martinović svoju udvorbu činio. Jednoč takvom prigodom reče mu gospoja: Nedvojim, gospodine! da ste uvjeren, da si za čast smatram, dje koj trenut provest u Vašem drugovanju, jerbo ste mogao opaziti, da rada razgovaram i o stvarih, koje se izvan ženskih granicah nalaze. Budući držim, da ako i s našimi misli uviek ostajemo u krugu, što nam ga svakdašnje djelovanje ograničuje, onda će nam pamet baš tako izgubit umjetnost umovanja i razlaganja, ko što bi moje ruke izgubile vještinu glasovirsku, da ih svejednako skrbim samo na švelo il vezilo. Ipak mislim, da Vam kao mužu mora da je zabava, što bi ju mogli nać u kolu družine gostioničke, milija.

Šta da tajim? I ja sam žena; te mi je drago ono družtvo, u kom su izmiešane ženske s mužkimi. Al to

zkvh.org.rs

nije uviek tako, već dolazi vrieme, kada mi ženske samo medju se znamo i volimo pouzdano da sborimo. Mislim, da tomu nije drugčije ni u Vas mužkih, buduć je i jednoga i drugoga spola narav ljudska. Na što uljudno primeti Martinović: Drago mi je, što se u ovom poslednjem slažem s mnienjem Vaše milosti. Pa kako da ne? kad vidim, da Vaša prijaznost neprolazi kroz vrt svieta ko oni, što su izgubili vonj u nosnicah, te jim negodi miris liepa cvieća, niti se gnjuse o gadu. Već Vi i to gledate, kako je vrtlar umio poslagati cvieće? i koj cvietak ima ukusnije skrojen kalež? a koj otiče ugodnijim mirisom i koje se odlikuje krasnijimi bojami? Riečju: Vi gledate čovjeka ne samo po stališu, odielu i druztvenom dodiru, već razmatrate mu govore i čine, da pogodite, kakve se misli vrte po njegovoj glavi i kakvi se osjećaji prelievaju po njegovu srcu.

Mislim da ne salazim s puta istine, ako se usudim primjetit, da je Vaša dragovoljnost i tim milostivim pitanjem kanila meni prigodu otvoriti na odkriće mojih mislih i osjećajah. Što se tiče mužke družine, treba da ona i meni godi, budući da stališ ne mienja ljudske naravi; već samo svaki svojim članovom udara na um i srce osobiti biljeg, po kom se od svih drugih razlikuje. Iz tih načelah izvire, da članovi i jednoga i drugoga stališa navadno medju se imadu najmiliju zabavu. Ipak dvie stvari u obće vežu jedan stališ s drugim. A te su: narav ljudska, u kojoj se već svi nalaze i lako redaju u jedno kolo, a druga: obraženost uobće, ćudorednost razuma i obraženost znanstvena, te imadu čudnovatu narav, da ujedinjuju čovjeka s čovjekom, na koliko se stepeni u njih izjednačuju. Al takodjer i razdieljivaju

čovjeka od čovjeka, na koliko jedna il druga u kom manjka, il je dušu i srce samo malko pronikla. No ako nije narav ljudska ranjena, il bolje da kažem, ako je ta od svojih prirodnih ranah izliečena po evangjelju, onda, uz sve osobitosti stališke, drugovanje negubi svoje sladkosti.

Na što mu primjeti gospoja: Gospodine, oprostite mi, što Vam moram zabilježiti, da mi nije posvema razgovjetno, šta Vi želite izraziti s pojmom ranjene naravi ljudske? Jer, ako uzmem ono drugo, što rekoste da su po evangjeliumu izliečene, onda nemožem drugo da predstavim mojim očima, nego pâd naših praotacah i uzkris naš po Odkupitelju. A to moram da očitujem, da neshvaćam, kako onaj da dieli, a ovaj da ujedinjuje čovjeka s čovjekom.

Plemenita gospo! Ja sam uvjeren, da Vaše oštroumje nagadja cilj, na koj ja smieram. I samo zato stavlja to pitanje, da ja većma odkrijem svoju nutarnjost i tako dublje zagledate u moju dušu.

Neka je dakle. Al samo pod jednim uvjetom, da mi dozvolite kasnije jedno pitanje Vašoj milostivosti dostaviti. Na što mu primieti gospoja, da se nebi slagalo s načelom pravednosti, kad bi odbila tu želju gospodina Martinovića, samo neka pitanje nebude takvo da bi pretiesan krug njene znanosti preskočiti moglo. Zatim nastavi Martinović: Bio tko mà na kojem kraju ovoga svieta, stojao na njegovih visinah, il puzao po njegovih dolinah, ako je pazio na svoje misli i osjećaje, to je opazio u sebi; pa ako je isti taj pokus preneo na ine osobnosti, to je svagdje izkusio, da smo u tom jednaki, da se rodimo u sedam glavnih griehah, tom razlikom, što se u meni ovaj, a u drugom onaj većma iztakne.

zkvh.org.rs

No svaki grieh leži i odbija se na sebičnost, koja odstranjuje čovjeka čovjeku.

To su rane naravi ljudske, koje, da su tako otvorene ostale, ni dva čovjeka se nebi znala jediniti, ko što je od dva brata Kain ubio Abela, što se tako nitilo u čovječanstvu sve do odkupljenja, da je rod rod, narod narod izkorienit i iztriebiti kanio i nastojao. Što bi bio i učinio, da nije bio pridržavan milošću, koja se po ljudstvo razvijala neprestano po vjeri o došašću obećana Spasitelja. Koj, došavši o Isusu Bogočovjeku, izliečio je svojom mukom i smrću ljudstvo, t. j. naravi je čovječanskoj izpravio porušenu stranu u sedam glavnih kriepostih, koje spajaju čovjeka s čovjekom, buduć se radjaju u nedrih zatajanja sama sebe, te njeguju ljubav Boga i bližnjega. Odkup osobni vrši se svetimi otajstvi, — kojimi se i pridržava u svojoj cielosti. Otajstva su: 1. neoskvrnjena žrtva presvete Mise, 2. sedam svetih sakramenatah, 3. rieč Božja i 4. sveti blagoslovi. No Vaša milostivost dobro znade, da, kako se ova otajstva sva neuporabljuju, tako se krnji u čovjeku cjelovitost odkupa, a dje ova počima manjkati, tamo se gubi sedam glavnih kriepostih i na njihovu mjestu raste sedam glavnih griehah. Dakle vidno će biti pred Vašom ljubavju, da na koliko izbjegavamo uzdržanju odkupa, na toliko se iztaknjiva u nami onaj glavni grieh, koj se u prirodi našoj tako razvija različno, ko što u jednom zemljištu plodi šenica, u drugom ječam ili zob. U takvih okolnostih dakle nije moguće da drugovanje može biti zabavno. Obrazina može mu se nataknuti, al će mu manjkati osjećaji, ko onim navadno koji igraju u kazalištu.

Ima neka vrst drugovanja i u takvom stanju naravi ljudske, kakva je bila u rimskom cirkusu, dje je tisuća

i tisuća ljudih gledala, kako se kida sa živoga čovjeka meso klieštima, kako se peče živ čovjek, kako se nježne gospojice i gospodje izvadjaju pred gladne zvieri: lave i rise, da ih razkidaju. Zato, jer se nehtjedoše klanjati kumirom, već očitovaše svoju nepokolebivu vjeru u Isusa; i tu biaše car, njegova obitelj, velikaši, gradjani i puk svake vrsti; stari i mladi, djeca, uki i neuki, izobraženi Grci i Rimljani, s onimi, koji su iz pokrajinah barbarskih u Rim došli.

Ima i druga vrst drugovanja, kuda se plati ulazak, pak oči nasladjivamo i ušima ugadjamo na činih, koji se tvore vještinom il riečmi, kojimi se pritvaraju prizori života ljudskoga.

I tu se nalaze oba spola svake dobe i svakoga stališa.

Ima i druge vrsti drugovanja, kada se sastanemo u jednoj dvorani, dje se razvija pjesma il glasba, pa godimo svojim čuvstvom.

Ima opet druge vrsti drugovanja, kada se sastanemo u jednoj kući, pak s jelom i pićem strasti izdovoljamo. Al će Vaša plemenitost meni oprostit, ako smijem uztvrdtit, da to nije drugovanje, dje se čovjek veže uz čovjeka, pak jedan od drugoga, posredstvom ljubavi crpi ugodnu zabavu, već to je ulaganje ljudstva, dje svaki čovjek osobno vadi iz stvari, il igre drugoga čovjeka zabavu il dosadu, nasladu il ogorčenost, radost il žalost.

Pravo, pravo imate gospodine! povikne Arky-evica. Vi ste svojim razlaganjem toliko potakli ljudskih odnošajah i potankostih njihovih, da imam puno o čem misliti i osjećaje razabirati. Zato sam usiljena Vas za ljubav zaprositi, da ne zaboravite do bliže prilike i one

zkvh.org.rs

svoje primjetbe razložiti, što ste ih označili u razlikah obraženosti razumne, znanstvene i ćudoredne.

Kad se Martinović s gg. Blumelom i liečnikom od gospoje odporučio, zagledao je u blagovalište, dje se Arky sa svojimi gosti iz komšiluka veselio.

Al tu nije dugo ostao, jerbo je opazio, da nisu već sobom na čistu, što je većma Martinovića sneveselilo, i unišav u svoju odaju, podao se razmišljanju: kako je moguće, da ovakvi ljudi stoje na čelu velika broja drugih ljudih, da jim zapoviedaju i parnice razsudjivaju?

Al poklem se ovdje već uzbudila i njegova strast, kojom je običavao prezirat i mrziti plemiče, zato mu se zamaglio um i nije više opazio, da ni jedna vlast nije ljudska već Božja, kako dakle toj ništa nedodaje ljudska plemenitost, tako joj i ništa neoduzima čovječja podlost, on je skinio s uma nauk sv. Pavla apoštola, koj reče: u svojem gospodaru smatraj Boga i ovomu se klanjaj u onom.

Da je svaki gospodar, svaki ravnatelj, svaki sudija nakićen sposobnostmi angjelskimi, onda mi poslušnošću nebi tekli krieposti za nagradu nebesku.

Martinović je zaboravio zapovied Isusovu: pokorite se i razkošnim prédpostavljenikom. Da čovjek u zapovjedniku smatra Boga, kako bi trebalo nam kršćanom, da u zapoviedi negleda čovjeka, već cilj, koj se kani dostići, onda bi se čovjek lako pokoravao i silne zasluge u posluhu stekao.

A vlastelinka jedva je čekala, da se sastane sa skromnimi suprugami spajinskih činovnikah, koje je smatrala kano ovdašnje svoje drugarice, da im pripovjedi, šta je od Martinovića čula o griesih i kriepostih glavnih. Njim je razložila, kako se truje sviet po griesih glavnih

u narodih i obiteljih, a širi se zloba; mržnja po sebičnosti, koja se ondle podhranjiva, pak se tako triebi ljubav, koja se radja po kriepostih i zameljava sve družtvene odnošaje. To su gospoje pazljivo slušale i razglabale rieči umne vlastelinke. Te buduć se sve to slagalo i s njihovim izkustvom, to su ju u svem i živahno povladjivale. Na što liečnik, koji je u družtvu spomenutih gospojah takodjer u bašću došao, reče: Da, plemenita vlastelinko! Vi i g. Martinović imate pravo; samo što ja nebi išao tako daleko, da tražim tim prizorom uzroka i da ga crpim iz vjere, kada ga imam bliže i nalazim ga prirodno u temperamentu (lagodi) svakoga čovjeka.

Na što se vlastelinka u svojoj milini posmjehnù i reče: Jest, g. liečniče! Vi imate pravo kad svakoj težkoći izbjegavate jednom banalskom riečju, na koju objesite pitanja čovječanska nebajuć, da li se ljudi ubavješćuju il samo zamahnjivaju? Nedvojim, da ste vi učenošću sposobni ovdje nam sad dugo i mudro razvijati o temperamentih. A proščavajte, što se usudjujem kazati, da, nakon svega, nit bi vi, nit mi više znale o njih, već da je jedan čovjek blagodaran, dočim je drugi tvrd, da je jedan ljutit, dočim je drugi krotak i t. d. Al kad uvidim pad ljudski, koj se očituje u sedam glavnih griehah, onda mi je vidno i jedno i drugo o čovjeku, ko što i ono, da u vlasti osobnoj stoji, te po vašem jeziku temperamente suzbijati i ukrotiti. Uvidjam i onu korist, koja mi se ponudjava u nastavku borbe, korist ukroćivanja po tih kriepostih, koje ovako sebi tečem. Uvidjam uzrok, zašto je Isus reko apoštolom: da treba kukolj ostaviti na miru do žetve, t. j. da valja imati

zkvh.org.rs

strpljivost ne samo sa slabošću već i sa zločom, da ima prostora naša prošnja i Božje milosrdje.

Liečnik već i zato nebi priznao, da je ono pravo, što vlastelinka govori, jerbo se bojao, da će mu sjajnost učenosti potamniti. Ipak čovjek obražen pokloni se gospoji, pak, izvinjivajuć se bolestnikom, ode. A prisutne gospoje iz razlaganja vlastelinke uvidiše, da nisu razborito činile, kada su na pogled slabosti il zabanitosti svojih muževah kad i kad skrenule s puta skromnosti, ljubavi i zatajanja samih sebe.

Koliko bi se ogorčenosti zaštedilo na svietu, da ljudi u svih odnošajih taki se spomenu Boga, il da se odluče svako zlo Njemu za ljubav pretrpiti! Nebi mi onda tako smiešno izvinjivali svojih strastih, da me nije, veli, ovaj uvriedio, koji je u nauku, u dobi, u zaslugah manji il baš u ćudorednosti nizak itd. Inače bih drage volje pretrpio. Koliko bi se blaženstva bračnoga uzčuvalo, da supruga nikad negubi izpred očiuh, da je suprug glava braka, a muž da ne zaboravlja, da mu je supruga nerazdriešljiva drâga u svih pravih podjednaka. Svemožna ruka Božja obodvoje je stvorila, da budu jednim srcem i jednom dušom. Ovako nikad nebi supruga uzkipila, budući bi znala, ako se glava vriedja, da se svemu tielu bol zadaje. Pa ako se ona povuče pred mužem, da se njen ugled nevriedja; jerbo treba da je glava uzvišena. Ni mužu nebi težko bilo na čas se skloniti, kad vidi, da je supruginim srcem strast kakva zavladala, premda bi znao, da svoje blaženstvo čuva od okrnjenosti, ako strasti nepodpaljiva. On bi znao, da će se strast skoro utaložiti, pak će se razgraniti sunce ljubavi, na kom će se on sladko razgrijavati.

21.

Nekoliko je danah proletilo, dok je Martinoviću opet sreća privolila, da je mogo stupiti u zdanje vlastelinke, jer se njena mala kćerka malo razladila, te da ozdravi, trebalo je da ostane koj dan u krevetu, od koga vlastelinka nije običavala odstupiti. Ona nije dvojila, da bi i dadilja vjerno obhadjala i krotko njegovala gospojicu. Ta onda se još nije čeljad na mjesece pogadjala, već je godine u službi svojih gospodarah ostajala. Onda su znali, ako je ugled potreban gazdi, da si dobru čeljad steče, da nije manje potreban čeljadetu ugled vjernosti, da si steče dobroga gazdu. Ipak ona je i o tom bila uvjerena, da je njêga materina i djetetu milija, pak i bolestniku koristnija. Ona je osjećala, da nitko nemože imati toliko ljubavi prama djetetu, ko vlastita mati. Dakle, da nitko neće voljan i kadar biti toliko žrtve bolestniku za volju podnieti, koliko rodjena mati, koja, znavši da je Bog naš milostivi Otac i da je svakomu slobodno u svako doba da mu pred lice stupi, srdačno Mu se moli, da lieku podieli kriepost i zdravlje povrati njezinoj kćerci.

Vruća želja dobre matere bješe izpunjena. Kćerka se pridigla i mati je revnom molbom zahvaljivala Maloj Gospi, što se njenoj malenoj smilovala.

Stare crkve i danas nam razvijaju obilne dokaze one časti, kojom su onoga doba gospoje, koje nisu još bile nevjernim Volterovim duhom okužene, Blaženu Mariju Djevicu pozdravljale; i one pouzdanosti, kojom su se Njojzi za posredovanje uticale. Kad u ovakvih starih crkvah pogledaš na oltare Blažene Djevice, to ti se sviete od draga kamena, zlata i srebra, što su u

zkvh.org.rs

znacih i spomenicih na njih ostavljeni, a to su djela kršćankah, nastojavših kriepostno živiti, a nisu bile tako ponosna i zanešena duha, da bi se u svoju vriednost pouzdati smjele. Te kršćanke imale su čist pojam o svetosti, o pravdi svemožna Boga, ko što i sviest o svojoj slabosti i griešnosti, pak su se uticale svim svetim, al osobito Bogorodici, o kojoj su znale: da sve one ljubi, koji se klanjaju Isusu, Njenomu Jedinku, našemu Spasitelju. One su znale sa svetim Pavlom: da, ako smo sve učinili, ipak smo sluge nekoristni.

Vlastelinka Arky-evka je milovala cvieće i što je ona ljubila, time je i Boga proslavljala. Vrtlar je dakle dobio nalog, da o svakom svetku najljepše kite pripremi i njimi Žrtvenik Božji naresi. Ona je u tom pogledu prosto mislila: ako Bog cielu zemlju kiti cvićem tako, da neima diela godine i mjesta kad i gdje cvieta nebi nalazio, mora onda da On ures miluje i mora da on koristi duši i tielu čovjeka. Je li jedno il drugo, vriedno je, da se njime nakiti oltar Božji, komu pouzdano upiru oči svoje svi oni kršćani, kojim nedotiče ni vremena, ni novca, da cvieće njeguju i odgojavaju.

Vrtlar je zapovied svoje plemenite gospoje sviestno vršio svaki put. A kad je ona kod kuće bila, onda je svu svoju umjetnost razvio, da i njoj ugodi. Tako je i na Malu Gospu krasne dvie kite opleo i na žrtvenik postavio. T j dan, kada ju poslje šetnje popoldnevne Martinović posjetio, umah ga je pozdravila ovako: Uvjerena sam, da su Vam se, gospodine! dopale one kitice, što su danas žrtvenik riesile?

Zaista, plemenita gospojo! oko je moje rado na njih

opočivalo. Umah mi je palo na um, da mora biti velika ljepota Božja, kojom stvara tako krasne stvari!

Imate pravo, gospodine! Al ćete dozvoliti, da je uzhićenost Vašeg duha polugom služila pri umjetnosti našega vrtlara, koj je umio tako vješto složiti boje, da nam kite razkriju svoje umiljato lice?

Pravo je, plemenita gospojo! Ja sam već više putah opazio, da i jedno i drugo cvieće sasma drugčiji oblik dobiva, ako se u kiti vješto sastavi i boje izmiešaju. E, baš s toga, primjeti vlastelinka, valjda bi mogla dvojiti o istinitosti Vaše nekadašnje tvrdnje, kojom naznačivaste: da razlika obraženosti ćudoredne, razumne i znanstvene nedjeluje povoljno na drugovnu zabavu. Sad vidite: da razlika bojah veoma uzvisuje ljepotu u kiti vezana cvieća!

Ako Vam nebi dosadno bilo, to bi se usudio potražiti uzroke, što razlika ondje povoljno a ovdje nepovoljno djeluje. Kita je ko kakva dekoracija (ures), što na oko djeluje. Ako Vas je volja, plemenita gospojo, spomenit se o dekoraciji, pripremljenoj od živih osobah. Nijedna se nemiče, kada zauzme položaj u odori naznačenoj, i tako stvori ugodan prizor za gledaoce. Al kako bi se svaka osoba počela micati po svojoj volji i govorih što joj na usta dospie, porušila bi se harmonija (suglasje) odiela i položaja tjelesna, te bi nestalo ugodnosti. No i u kiti, ako bi vrtlar umiešao cvieće, koje nebi iztakalo dobra mirisa, odmah bi se pomela u gledaocu ugodnost. A dje je razlika obraženosti ćudoredne, razumne i znanstvene, a uz to preostala slobodna volja u rieči i činu, ondje, mislim, nije težko pogoditi, da će se pomutiti suglasje mislih i osjećajah. A razlika dopire do načela, dje moji osjećaji dobivaju rane po iz-

zkvh.org.rs

razi, dje moje misli zapinju o bezmislih i o praznini duše, ondje nije nit sanjati o suglasju. Dje pako to manjka, tamo duh, koj umije misliti i finije osjećati, nemože ni mira ni pokoja, a još manje veselja naći. Vaše izkustvo na daleko iztože svoje granice, pak sigurno poznaje i takve odnošaje, dje se bogat i učen čovjek vjenčao djevojkom ratarovom, koja ga ljepotom svojom začarala. Ili je bogat al star čovjek uveo u ložnicu svoju suprugu 16 godinah mladu. Nećete mi zamjeriti, ako smijem tvrditi, da je Vaša plemenitost osvjedočena, da u nijednom slučaju nemože biti suglasja mislih i osjećajah. Dakle ni one ugodnosti, što se traži u braku. Al i tu je razlika ipak takova, da nikakav umjetnik ni vještak nije kadar izvesti suglasja.

Ljekar čuvši to, nemogaše odoljeti, a da neopazi: Gospodine! Ja nisam posvema u suglasju s Vašimi sada razvijenimi nazori. Ja kao ljekar svaki čas opažavam, da što god se liekovi većma miešaju, to se boljma razvija njihova snaga, te koristniji bivaju za ljudsko zdravlje. Naravno, to je bilo još u ono doba, kada su recepti duljinu malne jedna aršina sačinjavali, te se nije znalo, da li su liečnici u suglasju bili s ljekarom — da koriste il sebi, il njemu, ili bolestniku? Dosta, što su se onda miešali i na holbe (poliće) liekovi davali. — Na primjetbu ljekara nasmjehnù se plemenita gospoja i progovori: Gospodine Martinoviću! Dozvolite, da meni bude slobodno osvrnut se na opazku gospodina ljekara: Onakvu ugodnost ako bi u družtvu tražili, kakvu nam podjeljuje liek, onda nas neće priečiti nikakva razlika da je stečemo. U ljekarstvu je liečnik absolutan (bezuvjetan) gospodar. Po njem se valja ravnati bolestniku u svojih željah, njemu nije slobodno drugo ni misliti ni

osjećati. Jedan je izvoditelj naredabah liečničkih ljekar, zauzimajući mjesto umjetnika. Tu se negleda, šta bi godilo oku, il kusu bolestnikovu, već tu se vlada po volji lječnika, pak bilo gorko, bilo sladko, bolestnik ju sliedi, i ako je Bogu drago, ozdravi.

Al u svakom družtvu treba da vlada republika (sloboda) misli, osjećaja i volje, što se razvija govorom i činom. Pa da se i nadje u broju članovah umjetnih, nema prigode, nema sredstva, nema prostora, da izvede suglasje. Odtud proizlazi, da se tamo i ovamo izmiešaju stališi. Ipak navadno članovi istovjetnóga stališa ponajviše se izključivo sastaju, da si ugodne nabave zabave.

Hvala Vam srdačna, plemenita gospojo! što ste tako razjasnila moju tvrdnju. Al baš me Vaša milostivost potaknjiva na smionost, uprositi Vas za ljubav, da mi dozvolite predstavit Vam moje skromno pitanje, na koje ste me neki dan dragovoljno ovlastila. Gospodo, draga mi je Vaša prisutnost, budući se moja kći oporavila, dakle mi je potrebno, da sve svoje vrieme žrtvujem njenoj njegi.

Topla Vam hvala, plemenita gospojo! reče Martinović. Baš ovaj slučaj me je i većma potaknuo, da razložim moje pitanje. Meni je bila otvorena liepa prilika, da se upoznam s onimi običaji, koji vladaju u krugovih otmenijih. Neznam, je li tako po strancih, al u našoj krasnoj domovini zavladao je adet, da matere doduše radjaju djecu, al ju niti hrane, niti dadiljaju, nit ju odgojavaju, već sve to pripada dužnosti sluge i službenice. A kako dodjoh amo u Vaše dvore, vidim, da Vaša milostivost ne izpušta s vida i okoliša ni mužkoga ni ženskoga svoga čeda, već i onda i jedno i drugo po-

zkvh.org.rs

zornim okom prati i kad ih umjetnici i učitelji poučavaju.

Dragi gospodine! Od kako ste napomenuo, da bi ste voljan bio jedno pitanje na me staviti, ljubopitna sam bila znati: šta bi to moglo biti, šta bi Vi od jedne ženske saznati želio? Te me je samo materinska brižljivost prietila, da Vas nisam zamolila, da mi ovo izjavite. Meni je, gospodine, veoma lako odgovoriti na to pitanje, jerbo ono, što hoću da Vam kažem, vadim sa dna srca svoga.

Ipak, da mi podje bolje za rukom razjasniti moje osjećaje i ponašanje opravdati, neka mi bude dozvoljeno na to pitanje odvratiti. Šta mislite, gospodine, ima li na svietu novca, kojim bi se mogla naplatiti? oli njege, kojom bi se mogla materinska ljubav i njega naknaditi?

Nema, milostiva gospo! reče Martinović. S ljubavju jedne matere ništa se nemože uzporediti!

I ja tako mislim i osjećam, gospodine! Pak evo Vam uzroka, zašto ono samo dozvoljavam, da drugi obavljaju okolo moje djece, što sama činiti il nemožem il neumiem. Dvoje je, što u djetetu valja smatrati: tielo i duša. I jedno i drugo potrebuje neumornu brižljivost i neizcrpljivu strpljivost. I jedno i drugo treba i može se jedino da nadje u materi.

Malenomu čedu treba hrana, čistoća i pokoj. Tomu je težko ob dan i ob noć sata i časa uročiti. Dakle uviek valja na oprezu biti. Novcem može se nabavit i volja i marljivost, al ona opreznost, koja opazi svaki pokret djeteta, jedino se nalazi kod matere, koja nekim načinom jedno tielo i jedu dušu sačinjava s djetetom. Ona zna pogoditi, šta će djetetu koristit, il šta bi mu

moglo škoditi. Tà nju je opredielio Bog, da mjesto čeda misli i osjeća.

No i to treba da Vam očitujem, da ja nemilujem umovati s filozofi (mudroznanci), koji su sretni. Vjerujem na veliku nesreću ljudstva, da jim se imena proslavljaju u odličnih krugovih, nu ja diete počmem učiti kako je svjetlo ugledalo. Neću da se o tom prepirem, da li me djetešce razumije il nerazumije? Dosta je, što ja njega razumijem, pak onu medju cielovi govorim i učim ga dan i noć. I to vidim, da i djetešce meni odgovara. Ja činim poput poljodjelca, koji sije sjeme dobro u svoje zemljište, premda nezna, je li to baš u pravo doba otvorilo njedrašce, u kom valja i mora da se klica sjemena razvija? Pa učim moje djetešce sve ono, što ja mislim, što ja osjećam, a drugi ga samo ono uče, što ja neznam. Djetešce, kako màša ručicom za sve, što mu oči vide, tako oči svojeg uma pruža za svakim predmetom, koj vidi il koj čuje. Ono ima tisuću pitanjah, koja neprestano stavlja. Ja barem nevjerujem, da bi se našla dadilja, koja bi htjela, ako bi i znala, da mu na svako odgovori. No već onakva, koja bi znala i neće da dadiljâ, dakle, moje čedo bi se sneveselilo kad bi se neuztrpljivošću odbijalo i tako u mnogih stvarih neuko ostalo, što se težko naknadja u odraslom. Il bi se krivim naukom napunilo, što je u odraslom iztriebit još mučnije. Moja njega, moja nauka, jest žrtva moje ljubavi, koju diete svaki čas vidi i osjeća. Mojim posredovanjem dolazi u doticaj s ljubavju svojeg otca. Ovako se uzpaljiva i podhranjiva u njem ljubav prama roditeljem sve do onoga časa, kada mu je i pamet i srce dozrelo, da tu ljubav uzčuva do svoje smrti. Ruka tudja je neuka, pak zadaje tielu

zkvh.org.rs

mane, koje više putah prate diete do groba. Usta tudja su više putah razuzdana, pak takvim duhom zadahnu mladjano srdašce, da se okuži za ciela života. Mojim načinom zaisto je diete moje tielo, moja duša. Ja ga hranim, ja ga učim. Al i nije materinska njega naravi tereta i brige, koja bi umoravala i dosadjivala jednoj materi; već je vrelo, iz kog curi sladkost, koju nikakva druga zabava na svietu njojzi nemože naknaditi. Uviek ono vidi, uviek ono sluša, uviek je s onim u najbližjem doticaju, što joj najmilije i najdražje na svietu. Nema na svietu osobe, s kojom bi ona svoje čedo promienila; nema dragocienja, za koje bi ga pregorela; neima jela i pića, kojega bi sladkost očiuh i glasa svoga čeda nadoknadila. Dakle neima stvari, radi koje bi mogla svoje čedo ostaviti. U krugu svoje diece njojzi neprolaze već lete dnevi; njoj je tako kratko vrieme, da bi ga svaki dan želila kojim satom produljiti. Žrtva je njojzi, kada mora i svietu da ugodi. Dakle goste da dočekuje, zabavlja, il vesele sastanke pohadja. Pamet njena i onda je u krugu njenih milenih i jedva čeka, da kucne sat, kad ih opet izljubit i izgrlit može.

Na to ju nuka i ona ljubav, koju goji prama svojemu mužu. Tà ako nije ovakva mati, onda neznam čim da posvjedoči svoju ljubav prama otcu. Tà šta mu drugčije čini, to bi mu i strani umjeli za novac činiti. Dje nije takva mati, tamo djeca nikad nemogu do osjećanja i poznavanja ljubavi otčeve stići. Po materi poznadu i omiluju djeca otca, ko što se po materi radjaju otcu. Al na to veže mater i veličanstvena dužnost, što joj ju Bog naložio. Bog je htio, da se po roditeljih djeca radjaju i održavaju. I svaki naraštaj pokazuje,

da samo najviše djece ostaše u životu, dje se najviše o njoj staraju vlastiti roditelji, i da tamo ima najviše dobre djece, dje je najviše sami roditelji uče i odgojavaju. Bog dakle, kad je htio da napuči sviet, da napuni kraljestvo nebesko, onda je ujedno htio, da mati neodstupi od djeteta, dok ga nepreuzme brižljivo oko i otca, da ga nesustigne kakvo zlo i da se nasiti dobra. Il kako ste Vi onako učeno neki dan razvili: da se uguše u njem sedam glavnih griehah i da se uzbûdi sedam glavnih kriepostih. Naravno uviek izmedju drugih ona, na što ima jači nagon, il sposobnost, il temperament, kako je neki dan nazvao naš poštovani lječnik.

Ako nije tako u naših otmenijih krugovih, kako ste izvolio primjetiti, onda mora nastati nemila posljedica one plemićke predsude, koja je od nekoga vremena zavladala, da se plemstvu nedolikuje rad, i za kojom je sliedilo, da se plemstva nedolikuje molba. A jednomu i drugomu nema drugoga izvora, već oholost, koja neumije razlučiti Božje milosti i dara od vlastite vriednosti. Misle, da je to naša zasluga, što smo se u kastelu rodili, a da mole i sveto evangjelje slušaju, to bi se lako urazumjeli, da to nije drugo, već da smo mi dobili 10 girah, kada su drugi primili u dar samo jednu giru. Al kako Bog želi, da onaj jednom girom radi i moli, ako sve to ište i od onoga, komu je u dar poklonio 10 girah. Naravno, svaki po svojem mjestu i u svojem krugu. I ako nije tako, onda nastaje u mužkih od silne dosade, da zabavu traže u neprekidnom lovu, u konjih, psih i drugih stvarih, na koje se potroši mnogo novca, vremena i zdravlja. Al ne tako, da bi barem ovo sve palo u korist siromaku, već takvim propalicam i lienčinam, koji nisu zaslužili ni kore kruha. A ženske

zkvh.org.rs

se osjećaju baš ko turske bule u seralju. One su zatvorene, a ove same sebe kojekakvimi predsudami sapinju, ko Kitajke, koje velikom silom prikrate naraštaj stope, da nemogu ljudski hodati. Ovake ženske, kad izstupe iz plemenita kola, koje je puno zabave, onda je traže u drugom. Traže je u gizdosti, u časti, u sastancih, dje je igra i sigra. Ona pako potroši zdravlje, novac, vrieme, pak uviek ponavlja dosadu, a ova izmišlja uviek više zla no dobra; i zato se nemožemo čuditi, ako se brak počme smatrati igrom, komu se radujemo, kada ga smetnemo, a ne ognjištem, u kom se razvija ljubav, koja umije još i gorko zasladiti.

Tà kad vidimo, da sirota mati mora na samu tudjinu ostaviti svoje djetešce, onda ga žalimo. Kad vidimo, da umre mati i pogledamo na zaostale, srce nam probija žalost. Zašto? jer znamo, da majčine ljubavi i njege ni čuvarice, ni maćuhe nemogu naknaditi. Ako je onakva njega u odličnijih obiteljih, onda njihova djeca jednu diele sudbinu sa siromašnom djecom. Tudja ruka ju njeguje, a da ova nije uviek dosta umjetna, i da nije uviek voljna na njêgu, o tom se već davno uvjerila i bogata i siromašna mati. Čudno je, da ove izgovara siromaštvo, a one se smiju izgovarati bogatstvom. Po mome mnienju, ni ovo ni ono nije za izgovor odredjeno već zato, da se ponavlja u svakoj materi sudbina Eve, koja to veću sladkost pribavlja materi, što su veće tegobe, koje staju na put, da može svoju materinsku ljubav vršiti prama svojoj djeci.

22.

U taj čas unide službenik u sobu i javi gospoji, da je došla sirotčad s učiteljem i učiteljkom, na što se

gospoja udalji od Martinovića i druge prisutne gospode te primi malene. Milosrdje je vladalo srcem te vlastelinke; kuda je god koracala, ostajali su za njom tragovi njene blagotvornosti. Ako je bio u njihovu vlastelinstvu starina il starica, da nisu imali djece na koju bi se oslanjali, nit imanja, iz kog bi se uzdržavali, ona je našla mjesto, dje ih je nastanila, i sgodne naredbe izdavala, da ih nije više gonila nevolja glada, ni goloće. A buduć nikad neprestaje smrt udarce bacat u naručje obiteljih, da iztrgne otca, mater il baš obadvoje i više putah ostala djeca bez roda, a vlastelinka se i za ovakve sirote postarala. Dala jim školu sagraditi, omanje sirotište s jednom odajom za mužku a s drugom za žensku djecu podići; obskrbu joj uz plaću te potrebnu hranu i odielo povjerila učitelju i njegovoj supruzi. Otle se sirotčad nesamo izdržavala, već i u naucih poučavala. Ako je kod kuće bila, o većoj svetkovini je običavala sirotčad il pohodit, il pred svoje milosrdno lice prizvat, pak je razne manje darove med nju dielila. Ovo je isto i sud o Maloj Gospi činila, da razveseli srce malenih porodjaju Bogorodice, da se veselo spominju i ob ovom svetku i okuse barem kaplju ljubavi materinske, koju bi obilato uživali, da su jim roditelji u životu ostali. Takvom prigodom bi svako djetešce i curicu izpitala, i uz koristan nauk odpuštala.

Sv. Mihajlo donio je imendan Arky-ev. On je bio svake godine svečano obdržavan. Tada su ga posjetili rodovi i dobri prijatelji a župnik odpjevo je veliku misu, na koju su običajno došla sva vlastelinska obitelj, činovničtvo i drugi mnogi vierni, poklem je dan sv. Mihajla, i sv. Jurja rok, kadno se navadno čeljad iz-

zkvh.org.rs

mienjiva, pak imade i gazde i čeljad podpuno uzroka, da zaprose milost Božju, premda je duga godina, u kojoj može se mnogo grieha zametnuti, al i mnogo dobrih djelah tvoriti. Pri svečanom objedu reče Arky plovanu: Vidite, gospodine, kako Vas poštivam, pak sam još i u crkvu otišao! Hvala Vam, visokorodjeni gospodine, na Vašoj milosti, koju svakom prigodom dobrovoljno izražavate, al ja mislim, da Vi volite i Vaše podanike, koji tako vierno obavljaju svoju dužnost prama Vašoj visokorodjenosti, i koji se raduju, kada Vas u kući Božjoj vide. Tà onda se pouzdanije utiču svemogućemu, kada vide, da se i možni i imućni Njemu klanjaju. Uvjeren sam, da svoju plemenitu obitelj ljubite, i da joj želite neba blagoslov, a nedvojim, da Stvoritelja vrhu svega ljubite, pa radostno dolazite u njegovu zemaljsku kuću, da mu se poklonite.

Na što primjeti Kišteleky, jedan inače umirena duha posjednik i prijatelj vlastelinov: Oprostite gospodine plovane. Vi našemu stvoritelju vrlo malu kuću sagradiste, a mi i prijatelj Arky znamo da sjajniju i veličanstveniju posjeduje, t. j. znamo da posjeduje zemlju. Dakle mislimo, da mu se vrednije i svečanije pod vedrim nebom klanjamo, no u našoj malenoj crkvi. Zato nam oprostite, ako je nepolazimo. Istina je, da se veličanstvo svemožnoga Boga nemože ograničiti ni zemljom ni nebom, al ćete, plemeniti gospodine, dozvoliti, da je njemuu mogućno baš isto tako u malom pribivati kao i u velikom. I poklem on znade, da smo mi ljudi veoma mali i najedanput nismo kadri ni umom ni srcem mà samo jedan predmet obuhvatiti, zato se iz svoje neizmjerne ljubavi prilagodi našoj malenkosti i predstavlja

se nam u naših malih crkvah, da prima naše štovje i prislušava naše prošnje.

A vlastelinka, koja je kao milena domaćica svoju pozornost iztezala i na najmanje okolnosti, reče Kišteleky-u: Gospodine, Vaša prijaznost neda mi dvojiti, da ćete mi pregorjeti jedan čas drugovanja pred večer u bašći, dje će Vam jedan veoma poštovani gospodin obširnije razložiti: zašto mi katolici idemo u crkvu, da se umom i srcem klanjamo svomu milostivomu Bogu.

Zatim je vješto skrenula na drugi zabavni predmet, pa je pri objedu sve išlo veselo, i Martinović je imao dovoljno prilike, da svojimi učenimi dosjetkami gostom omili.

Pred večer, kako je opazio Kišteleky, da vlastelinka ide u bašću, kao uljudan i fino odgojen čovjek, zamoli njenu dozvolu, da ju može pratiti. Njim se udvorno pridruži i plovan i liečnik i nekoliko mladjih gosti, koji nisu navikli, da s Arky-om iztraju u blagovalištu do kasne noći.

Kad došli do jednoga pavilona (pridvorka), reče gospodja: Ovdje će biti dobro, gospodo, da malo posjednemo, pa da se razgovorimo. Veoma ugodno će biti, plemenita gospo, primjeti Kišteleky, i zamolit ćemo g. župnika, da se udostoji nastaviti naš razgovor, začet pri objedu, jer Vi znate, plemenita gospojo, da ja nespadam u broj onih, koji glavu na prsih nose, al ipak nisam ni onaj, koj gleda u nebo, pak o zemlju posrće. Mislio sam o tom više putah i vidio sam, da ljudi idu u crkvu, i tako mi se čini, vjeruju u savršenstvo vjere u crkvi. Od nje vrlo malo, il nimalo, kući nenose, da po njoj opravljaju svoj život. Ovako mislim, da Bogu nije drago, a ljudem nije koristno, što idu u crkvu.

zkvh.org.rs

Ovo posljednje primam za istinu, plemeniti gospodine, upadne Kišteleky-u u rieč župnik, na to ću Vam kasnije odgovoriti, al prije svega valja u kratko da navedem uzroke, sbog kojih nesamo da je koristno, već i neobhodno potrebno da idemo u crkvu.

Prvo je pitanje: kakva nam je vjera? Da li je objektivna (predmetno) kršćanska, naša katolička, il je subjektivna (osobna)? Ako je ova, onda dozvoljavam, da ova neide u crkvu, jer neima šta, da tamo traži. Al nećete mi, plemeniti gospodine, zamjeriti, ako Vam iskreno reknem, da takva vjera nema šta da traži ni pod nebom, na ravni, jer na planini subjektivna vjera je kadra sebe očitovati u jednom družtvu, kadra je i jednu knjigu napisati. Odtud su onda one knjižurine, koje su nam mudraci svakoga doba i vieka napisali. Al usudjujem se da Vas, gospodine, zapitam: da li je moguće komu svoj život upravljati u svih okolnostih po ovakvoj subjektivnoj vjeri? A to je važno pitanje; jerbo Vi kao čovjek učen dobro znate, da vjera nije svečana oprava, da se njom kitimo, već je svakdanja potreba. A tko je iole pazio na svoje misli i osjećaje, ako hoće da bude iskren, taj je uvidio, da misli i osjećaji promienjivaju svoj lik prama utisku, koj prima um i srce, pa kako nemožemo da uhvatimo zrak, premda u njem živimo, tako nemožemo ovakvih mislih i osjećajah da u jedan stalan lik sabijemo. Komu je drago na moru se vozati bez sjeverne igle, neka mu, mi mu nezavidimo; znamo, da će skoro sustati, i baš onda neće kopna naći, kad je i umom i srcem smalaksao.

Mi, dragi gospodine, imamo vjeru Isukrstovu, u kojoj sve gotovo posjedujemo, što treba ljudskomu umu i srcu, pa je ciela ova gotovština položena u njedrih

svete majke crkve, koja, kako je po svem svietu razširena, tako mora biti u svakom selu i kotaru namješćena. Ta sv. majka crkva, koja je sve vlasti od Isusa primila, da može milosti gospodove dieliti, mora se sastati s vjernici. A to mjesto dje se sastaje: zove se crkva. Mora se sastajati, da prikaže bezkrvno posvetilište, po kom se milosti odkupljenja podjeljuju, da razdieli milosti svetotajstvah (sakramenatah) i tako nas okriepi, da se uzčuvamo grieha i tvorimo dobro. Da nas blagosliva i tim obranjuje proti svakojakim nesretnim napadajem u duši i tielu, jer htio tko il nehtio, napasti će ga, pratit dan i noć.

Istina je, da mi možemo svaki pojedini s Bogom se porazgovoriti. Al mi volimo sliedit onoga publikana (očitnika) u crkvi Jeruzolimskoj, koj je saslušan ondanle se povratio, nego onoga farizeja, koj je nabrajao svoja dobra djela, kanda ih Bog nebi bio poznavao.

Mi znamo živo našima očima predstaviti neopitivu svetost Božju, a osjećamo svaki čas svoju slabost, i zato volimo, da Bog pogleda prvo na Isusa posrednika, drugo na sve svete, s kojimi u obćilu živimo i tako se smiluje i nam. Al i to znamo, da je Isus obećao, da će nas saslušat, ako se najviše Njemu pomolili budemo. Mi smo uvjereni, da u jednoj obćini ima svetih baš ko i onih u nebu. Ima ih nevinih, baš ko što su angjeli. Dakle rado idemo u crkvu, dje se stari grbe pred licem Božjim; dje se otci i matere revno mole; dje maleni nevine ručice dižu otcu nebeskomu, jer smo uvjereni, da će na nje milostivo pogledat otac nebeski, pak onda i nas uslišati. No mi nećemo, da tražimo Boga u suncu, na planini i na polju. Mi smo sigurni, da je u bez-

zkvh.org.rs

krvnom posvetilištu i sam Krst Bog i čovjek, pak se živom vjerom Njemu klanjamo.

Mi smo uvjereni, da su u evangjelju Njegove svete rieči pobilježene; dakle ih tako slušamo, kanda bi iz Njegovih Božjih ustah glasile. I kad ovako idemo u crkvu, onda nosimo kući misli i čuvstva posvećena, na kojih se razvija nakana i volja po njih izpravljati sve svoje ponašanje. Ako pako nije tako, onda nije uviek kriva naša volja, već kriva je slabost ljudska. Al nikad nije krivnja u crkvi i u vjeri, već u čovjeku. A ovaj će biti uvjek jedan dobar, a drugi zao, jedan čvrst a drugi slab.

Na to primjeti Martinović: Toliko će ipak dozvoliti g. pleminiti Kišteleky, da se u svih svojih odnošajih, bili duševni, bili tvarni, voli oslanjati na one ljude, koji idu u crkvu, nego na one, koji neidu, čega ni nije htio tajiti.

Zatim se digne plemenita vlastelinka i zahvali g. plovanu, što je tako vidno razvio uzroke, koji nam nalažu dužnost, da crkvu marljivo polazimo i u njoj se revno Bogu molimo, i nastave šetnju, poslje koje se opet kod večere sakupili i družtveno veselje produljili.

23.

Kako je Martinović po češćih sastancih upoznao dična svojstva duše i srca vlastelinke, voljno bi bio produžio svoj ostanak na dvoru Arky-evom. Al se je sbilo, da se u Lavovu na velikoj školi izpraznila stolica učiteljska, te se bečka kancelarija postarala, da tamo pošalje čovjeka sasvim pouzdana, a poklem je grof Juraj Fekete, koj je koncem gospodovanja Marije Terezije

sustav školski bolje uredio, Martinovića, još iz budimskih svietlih krugovah poznavao, usljed toga, kada ga je bečki državni školski savjetnik Borie za takva muža zapitao, Martinovića mu je kao takova preporučio. Na skoro poslje Miholja dobije Martinović na Lavovsku stolicu prirodoslovja poziv, te se taki razstane s obitelju Arky-evom i uputi u Lavov.

Austrija je kanila putem znanosti uvlačiti niemštinu u Poljsku. I buduć se Martinović duhom pretvorio u Niemca, to je pala na njega kocka, da u Lavovu predaje prirodoslovje. I opet nesretna po Martinovića kocka, koja mal ako nije krenula onom žalostnom sudbinom, što ga je kasnije sustigla.

E da je on ostao vjernim svoje matere sinom, pa da je svoj vlastiti jezik njegovao, onaj nemiran duh što se onda skitao od jedne do druge druge države, da pokuša mladjane grudi, nebi se mogao u njem udomit i naći otvorena vrata u grudih Martinovićevih, jerbo vlastita narodnost sačinjava u srcu mlada čovjeka najveću skupocienost, što ju sahranjiva, čuva i brani mlad čovjek u svojih grudih, puk iztraživa pute i sredstva, na kojih misli da bi mogao svoju narodnost razvijati i učvršćivati!

Al buduć je Martinović liepu oporuku svoje mile matere zakopao u raku zaboravnosti, pak izgubio ljubav prama svojemu rodu, to nije imao šta da čuva i brani u svojih grudih. Grudi su mu dakle sličile svratištu, u koje dolaze, smješćaju se i odlaze svakojaki stranci i putnici, koji u stanu, dje su pribivali, ponajviše ostavljaju djubre i zakadu zraka.

Austrija se brinila o tom, da su mjesta uprave svjetovne popunili Niemci, a stolice učiteljske zasjeli

zkvh.org.rs

njihovi barem prijatelji. To je dakle bila njemačka naselbina, kojoj se odmah pridružili zanatlije i trgovci, već onda tamo nastanjeni od kako su Poljaci zamrzili na svoju rodjenu krv i na priestolje pozivali njemačke knezove, da jim vladaju.

To je već duh svake naselbine, da se njeni članovi smatraju kano rodovi, ako ne po krvi, a ono po duhu.

Oni su osjećali, da su u tudjini, a i to su znali, da što više ugadjali budu upravi, to će jim pogodinji bivati njihov položaj.

Nije dakle manjkala prigoda Martinoviću, da mu se otvore vrata vrhovna gospodara u Lavovu, Austrianca baruna Ivana Šmalzgrubera. Obitelj njegova u Lavovu opazivala je njegovu darovitost, koja ga naučila kako se valja i tielom i jezikom vješto okretati, da zasliepi oči družinskim sastavinam, koje nit sve sjaju znakom čeličnosti, niti odsievaju duhom ćudorednosti. Jer i ono posobje, što ga vidiš u sjajnih sgradah, strašno se varaš, ako misliš, zato što je sjajno, da je i od tvrda drveta iztesano i od vune il svile spredeno. Jer kako se ovdje upredu svili i vuni pamuk, tako se meka jelovina pokriva tvrdom pločom hrastovom, orahovom itd., pak se ugladi, te kad motriš, mislio bi, da je na sve vieke iztesano, a ako si ga pako uporabio, vidio si, da ti se svaki čas lomi, tare, kida, dere, te moraš nanj paziti baš ko na criep ili staklo.

Družini velikaškoj gledaš li spoljašnju stranu, vidiš, da je u njoj sve kršćansko, ćudoredno, učeno i umjetno. No nutarnjost ti njena odkriva nesamo svakdašnje slabosti i mane, već i nevaljanosti. A te su sad po Martinovića bile opasnije, no one što ih je vidio u

Budimu, jerbo su ga onda još vezali zavjeti i više putah pridržali nad ponorom, da se nije unj strmoglavio. A sada bez zavjeta, izvan manastira i bez nadzora popoglavicah, stajaše osamljen, neimavši ni u rodu sveze, buduć ju je davno pokidao, te je jedino njemačkomu po govoru pripadao. Al tomu se nije mogao uciepiti, buduć Slavena njemačko stablo neprima. Dakle je ostajao tudjin u tudjinstvu.

Mladi ljudi mrzko nose jaram svakojake zavisnosti. U njih je velika fantazija, prostrana volja, koja bi navadno više zamašavala, no što bi mogla prihvatiti. Dakle u obće su nezadovoljni odnošajem, kojim su ograničeni. Ko poletarce neprestano ih goni nakana da izlete.

Kao načelo valja, da svaki razmišljajući čovjek pripozna, da je čovjek stvoren za samostalnost. Ovo najbolje pokazuje, što valja da on misli, osjeća, govori i tvori. Ali sve ovo još i to potvrdjuje, da je čovjek i na družtveni život napućen, jer bez toga nijedno njegovo plemenito svojstvo nebi se razvilo. Za daljni svoj život nosi čovjek svrhu, da se u njem razvije što je liepo, dobro i pravo, a taj razvitak da se neukine sve do groba. Razmatrajući čovjek kako počme mislit o tom, mora uviditi, da je i tom svrhom napućen na družtvene odnošaje.

Dakle mà mu koliko žao bilo, valja da u pogledu dostignuća liepa, dobra i prava, žrtvuje veliki dio svoje samostalnosti.

Al najdaljna svrha čovjeka jest, da nastoji za izvrstnošću; do nje se penje po skalinah sedam glavnih kriepostih, koje dovedu čovjeka do osvjedočenja, da je po njega koristno i spasonosno, ako se i misao i osjećaji te razum i volja ograniče.

zkvh.org.rs

Veliko pako izkustvo ljudstva nas uči, da štogod su te granice veće, to se manje mogu prekoračiti, i štogod su čvršće, to se slabije mogu izvaliti. Po čovjeka je to sigurnije, da neće svrnuti u močvare glavnih griehah, već će obustati na stazi vrlinah i kriepostih. Granice, kakve god zamisliš, uviek su ljudske, pak se ljudi daju namoliti il prisiliti, da popuste na njih. Nu zavjeti su u nebesih zasadjeni. O njih veli sv. pismo: da se je bolje nezavjetovati, nego učinjene zavjete nevršiti. Dakle je vidno, da neima čvršćih granicah od zavietah. Čovjek, ako je zavjetî ogradjen, najsjegurnije gazi stazu života, koja vodi u vedrinu nebesah.

Odtud se vidi, da je riešenje zavjetah po Martinoviča tim opasnije bilo, što nije u svietu nikakve ljubavne sveze našao, koja bi ga ograničavala. Ta potriebština se neosjeća jako u mladih godinah donle, dok se misli i osjećaji neuzburkaju mà ikakvimi strastmi. Al ako se toga dubokoga morja vâli suzbiju, pak još k tomu i starije godine pritisnu, onda je život ljudski sličan galiji bez sidra, plivajućoj na burnome moru.

Ta galija navadno il potone, il izlomljena prispije u luku.

Tko bodrim okom prati mladji naraštaj, žalobnim srcem se osvjedoči ob istini ove tvrdnje. Vidi po godinah mlade, al po zdravlju ostarele ljude, u kojih je sve ranjavo i bolestno. Bolestno je tielo, a bolestnom tielu pomršena je pamet, uzburlano srce; misli su izgubile svoj pravac, čuvstva svoje ravnopravje, volja svoje ravnotežje. Da li se je onda čuditi, ako ti se navadjaju strahoviti protunaravni prizori, nad kojimi se sgroziš, kad vidiš, da u oba spola sljepimice idu u smrt, od koje se sve, što je zdravo i pravo sgraža. Čovječe! neiztraži-

vaj okolnosti samoubojice. Samoubojstvo nepobjeno dokaziva, da je ovakav čovjek prekoračio granice, dje u čovjeku vlada pamet i srce, dje se volja upravlja po razumu. Već je sve u njem poremećeno, pomućeno, pomršeno, uzburkano. Bog jedini je kadar suditi takovomu čovjeku, jer samo pred Njim stoje razvijeni svi odnošaji, koji su sudjelovali razsulu Božjega stvora. Mi ga nesudimo, već neka ga Bog sudi. On se izkinuo iz družine ljudske, duševne i svjetovne.

Tako mi se vidi, da poviest zato uče ljudi, da se iz nje ništa nauče. A da se prizori žalostni zato izmjenjivaju na ljudskom pozorištu, da neubavieščivaju nijednoga čovjeka. Naše i velike i male novine ravnodušno bilježe samoubijstva, te kako se vidi: sakupljaju ih po svih krajinah, kotarih i selih, ne za drugo već da zanimaju ljubopitnost svojih čitalacah. Ja se barem nespominjem, da si dje naišao i na razmatranje tih žalostnih pojavah. Ima neki moral (ćudorednost), što ga sav sviet nosi na jeziku, al koga pravila nitko nerazvija. To je pako po Machiavellu veoma vješto, jer dok ovako stoji može svaki ma kakvo svoje djelo opravdati. Al žalibože, baš to je prvi uzrok, što nam proizvadja ove mlade i zelene samoubojice. Odgojeni su oni u zadrugah, dje se divani o moralu, koga se pravila pred djecom ne razvijaju zato, da se djeci rano neogade čini nesretnih roditeljah. Ama, ljudi, nemojte bulazniti. Kako neima tvarna svieta tako umno uredjena, da se svakim korakom divite mudrosti sastavitelja, bez svemožna i sveznajuća Stvoritelja, tako neima duševna svieta, dakle ćudoredna, razborito u družtvene odnošaje smještena, bez Isusa Spasitelja! Na drugome mjestu tražite izvor tih groznih prizorah, što već i djeca skaču u Tisu i Du-

zkvh.org.rs

nav, a ne odgoju beznačelnom. Odgoj i život moraju biti ustrojeni po načelu, ako želimo da se postigne koliko toliko ljudsko blaženstvo. Tako je to uvjek bilo u kršćanskih državah sve donle, dok se jedinstvo vjersko nije poremietilo. Odanle se počima razlika, koja je nastala u odgoju i našem životu.

Al poklem se u životu svašta polagamo razvija, kako se naravno izmjenjivaju odnošaji i načini života ljudskoga u zadruzi i družtvenom položaju, zato ta razlika nije sve do našega doba mogla u oči razmatrajućega čovjeka pasti. Dok je feudalno (lensko) stanje trajalo, dotle je svaki čovjek bio pod nekojim tutorstvom sve do smrti. Dakle trebalo je, da su se djeca po takvih načelih odgojavala. Mecenas i Mentor nije mogo ni dje izostati. Al poklem je usljed današnjih družtvenih i političkih odnošajah umro Mecenas, nije slobodno da živi Mentor, jer njih dvojica su tako jedan s drugim sdruženi kao Kastor i Polluks (Lelj i Polelj), zajedno dakle treba da živu i umiru.

Ako je čovjek sebi ostavljen po današnjem redu, kada stupi pred sviet, mà u kom stališu, to nesmije da se u drugoga uzda van poslje Bogu u se jedina.

Valja da u odgoju i nastavi odstranite od njega Mentora, na koga se u svom dječjem i mladjanskom poslu imao naslanjati, već da ga silujete, da počima misliti, osjećati i svojom voljom odlučivati umah, kako je počeo govoriti. Zar ne dajete djetetu štaku u ruke, da može hodati? I niste li usiljeni, da mu još malenomu povjerite i nož i vatru, da njimi po volji razpolaže? Um, srce i volja treba da se izobražavaju u samostalnosti. A poklem to nije tako, već se djeca baš ko na uzici vode i na jedanput u sviet puste, bez da su nau-

čili kako da gazduju blagom duševnim i tvarnim, tako se sgodi, da na vrat na nos potroše i jedno i drugo, pak se u ponor strmoglave. Za Boga ljudi, učite od židova, koji su vješti već od maloće svoju djecu vježbati u svakovrstnih stvarih, da tako neposrnu na životnom polju, ko naši sinovi i kćeri!

24.

Austrija nije umna bila u izboru sredstvah na političkom polju, to osjećamo danas. Kaunic i Meternić, ta dva možna kneza, ili nisu htjela ili nisu znala pogledati bolje u budućnost.

Al je Austrija vješta bila izabrati sredstva, koja su upravljala put niemštini, da stupa u slojeve podčinjenih drugih narodah.

Poviest nije zabilježila, da je barun Ivan Šmalcgruber, ravnatelj Galicije, bio osobit prijatelj Poljakah. Al austrijski kronologi (ljetoslovci) zapisali su, da je vješto znao okolnosti uporabiti kako bi se sve, što nije čvrsto, previlo u naručje niemštine.

Kad se šta razsudjiva, trebalo bi uviek razlučit ono, što tko zna i što tko umie izvesti, jerbo su to veoma različita svojstva, sbog čega se mnogo ljudih vara, kada se ravna jedino pisanimi dokaznicami. N. p. ponudjava nam se jedan izobražen čovjek za učitelja, mà na koju stolicu. Zagledaš mu u dokaznice, sjaju se ko ukalajisane tepsije. Izabrali su ga za učitelja, a poslje pol godine su uvidili, da djaci od njegova nauka ništa nisu prisvojili, buduć vještinom predavanja nije razpolagao.

zkvh.org.rs

Poznavao sam liečnika, koj je um no znao govorit o svakoj bolesti i umio je mudro razlagati o naravi liekovah, a nije umio izliečiti ni jednoga bolestnika.

Dakle nije posljednja hvala Šmalcgruberova, da je niemštini prijatelja stekao. Pa kako je već od duljega vremena Niemac davao kraljeve Poljskoj, to su se po gradovih njenih tamo i ovamo Niemci nastanjivali. Svaki predmet ima svoju sjenu, svaki čovjek ima svoje dobre i zle odnošaje, koji ga donašaju u bližnje ili daljnje doticaje s ovom il s onom obitelju. Takove obitelji prate čovjeka ko pri suncu sjena predmet, i po njem se klanjaju i previjaju. A što god je veći krug djelovanja jednoga čovjeka, to se više obiteljih usniva u niti odnošajah njegovih, odkud vidimo, da kraljevi nesamo u svojih priestolnicah, već i u drugih gradovih imadu ljude, koji se pišu carsko-kraljevski zlatar, krojač, cipelar itd.

Ti su sjena ljudskoga predmeta, koja se oko kraljevskih osobah na daleko pruža i sve pučke slojeve probija. Već se otle može viditi, da se Niemacah dosta nalazilo u svih ovećih poljskih gradovih.

A moć je takve naravi, da joj se svaka nemoć mora prignuti. Kada se je poslje bečkoga kongresa (sastanka) Prus uvuko u rimske pokrajine, nije ga ni jedan katolik kao protestanta rado gledao. Al poklem je oblast svake vrsti u ruci držao, malo je vremena trebalo i tako se ukućio, da je putem braka postao baštinikom najotmenijih familijah.

Tko se nesjeća, da je poslje god. 1849, Bachovca, t. j. Bachove uprave činovnika, svaki Ugrin, Hrvat i Slavonac prezirom gledao pa ipak jedva je koja godina prošla, da se nije ovaj il onaj činovnik uvukao putem ženitbe u njedra uglednijih obiteljih. Barun Šmalc-

gruber je dakle našao temelj, al će uviek njegova biti vrlina, što je na njem umio zidati niemštinu. Sad nesamo govore već i pišu učeni mnogo o tom, kako je sadanji sviet materijalan. Ipak, ako tješnje zagledjemo u današnje ljude, koji se navadno ajmeču: što neteče voda onim pravcem, kojim bi oni voljeli, vidit ćemo, da se to ajmekanje neiztiče uviek po nagonu ljubavi obćega dobra i javnoga boljka, već po najviše su to odjeci sebičnosti. Žao bo jim je, što onim pravcem nije udarila, na kom je napravljena njihova vodenica.

Tužba i žaoba je, što se svi ljudi okreću oko vretena, kojim se prede novac. A kad čovjek razgleda privatne (sukromne) odnošaje, malo ljudih nalazi, koji nepopljuju krajcaru kad je dobivenu stavljaju u kesu. Bogataši ti sklapaju ruke i tako se groze: šta će bit od ljudstva, ako tako ostalo bude, da rakiju piju nesamo muževi, već i žene, pak još i djeca? No nemojte misliti, da jim se koža naježila. Tà isti bogataši nisu bili zadovoljni s rakidjinicami, dje se rakija od vinskoga koma pekla, već su sgradili velike tvornice, dje se varila od krumpira, raži i kukuruza, al ne zato, da se u ljekarnice sprema, odakle ju nebi ni za 100 godinah razneli, već u mejane, odkle ju tako razvlače, da zakupnici Židi, videć da nemogu pijancem dostačiti, miešaju u nju vodu, da dulje dotraja.

Sad neznamo, da li je veći grieh onih bogatašah, koji su za nju tvornice osnovali il onih Židah vrlina, koji ju omiešaju vodom, prvo, da svakomu dostače, drugo da im manje opali djigericu i opeče želudac.

Sve je to znao barun Šmalzgruber, kao što i ono, da ima ljudih, i to učenih, koji grde, kude svaku gurmandiu (mastnicu). Al ako jim se ponudi trpeza ukus-

zkvh.org.rs

nim jišćem i pićem natovarena, to joj sigurno neće ledja okrenuti ni onda, kad bi im rekao, da ih je spravila ruka njim najneprijateljnija.

Tà Izraelci su znali, da su jim Egipćani najnemiliji dušmani, pa ipak su žalobno izgledali egipatske mesne lonce.

Nešto je već i svieta prošao barun Šmalcgruber, a i glava mu se već bielila; dakle je izkusio, da se nesamo iztočnjaci, već i zapadnjaci rado okreću k izlazećemu suncu. Znao je on, da će ga Poljaci mrkim okom gledati; no on će to nadoknaditi sjajem dukatah, što ih je od svietla dvora primao na trošak. Izkustvo ga naučilo, da u šumi ima svakojake vrsti drva. Nitko mudar neće svoga zemljišta jednom vrsti zasaditi, tà svako drvo ima svojstvo, da ono što je koristno za stubove, nije valjda dobro za vatru.

U jednom narodu ima čeličnih, al ima i ljudih mehka značaja. Barun Šmalcgruber imao je toliko razuma, da u one netreba dirati, koje će vrieme i tako ljuštriti, već je, ko uman glasbenik na glasoviru glase, na ljudih značaje pokušavao. Pametan čovjek i to je znao, kako stihovi latinski govore: da ima ljudih, koje će za novac prodat i izdat i samoga Boga, kako nam je živi primjer ostavio Juda Iškariot. A i Horacij je učio, koj izreče „auri sacra fames“, pokudu (gladajućim zlato).

Dakle je takve ljude na onakva mjesta pozvo, dje se pokazivala rudna žilica srebra il zlata. Za sredstva izkapanja nije se on brinio; jerbo je znao, da su ovakvi ljudi vješti, pak će sve sile pokušati, još i sebe vragu predati, samo da zlato mogu izkopati, koje jim u očima trepti. A takvi kako da nenauče njemački? što se od njih želilo. Da su jim rekli: morate Poljsku i materiji

jezik zaboraviti i zatajiti, spremni bi bili i to učiniti, jer to je sve manje, nego Boga prodati i izdati.

Istina Bog, da barun Šmalcgruber nije svoje glave razbijao svetim pismom, tà on nimalo nije razlikovao Isusa od Muhameda. Zato ni toga nije znao, da li je što rečeno u alkoranu il u evangjelju? Njemu je bio dražji alkoran, po kojem je mogao sve ono osvojiti, što je tudje baš do bližnjega žene, nego evangjelje, dje se nalaže: da nečini iskrnjemu, što neće da njemu drugi čini. Dosta što je znao, da ima ljudih, kojim je Bog vlastiti trbuh; ovi su spremni sve izjesti i popiti, pače, koji nebi žalili svoju djecu i ženu prodati, samo da trbuhu mogu goditi. Za ovakve je dakle svoje sjajne trpeze namješćivao, i za večernje ih zabave redovno u ravnateljskoj palači priredjivane zazivao. Oni se sve kršili okolo knjižara Firtelšneidera, koj se iz rodo- i domoljubja postarao, da jim nabavi slovnice i rječnike njemačke. Rodu je ugodio kao Niemac, jerbo mu za knjige mamio novac iz poljskoga žepa, a domoljubstvo je vršio prama Galiciji, jer je gladnim Poljakom olakotio posao, da dospiju do njemačkoga jezika i bogata stola.

Pa kažite da nije mudar Niemac! Tà to je do konca posvjedočio 1849 godine po Bačkoj i Banatu, kada je držo gotova tri barjaka: slavenski, carski i magjarski. Kakva se četa približavala, takvim ga je pozdravljao, pa dočim su magjarska slavenska sela bila oplienjena i opaljena, švabska su ostala čitava.

Dobro se kaže, da učen čovjek svietom gospoduje, a lùdi dade u ruke sikiru, da ciepa drva, dočim dobraku objesi na vrat torbu, da prosi.

No tako je bivalo onda, kada je ljudstvo bilo poveljami izpregradjivano, da nije moglo viditi, šta biva

zkvh.org.rs

u ovoj što u onoj avliji, pa je mislilo, da ondje, dje se šta sja neima mraka, a dje šta miriši, da neima gada. Sad je otvorena zemlja ko i nebo, svakomu je dozvoljeno posvuda zagledati. Crkve i škole stoje za svaku živu dušu otvorene, tà nije riedko čuti, da ih polaze i ljudi, koji su već iz muževske dobe izstupili. No mi bismo Slaveni zadovoljni bili, ako bi samo naši maleni u školah se pomnjivo nalazili.

Al za Slavene je mala briga vodjena od vajkada. I Marija Terezija, koja nije novca štedila, a cielim uplivom nastojala, da se po Ugarskoj snuju pučke škole rumunjske, srbske i hrvatske, al samo se na koncu svojega života postarala, te naredila, da se čitanke i katekizmi sastave u tih jezicih. Ipak, ako se tadašnjih Slavenah stanje uzporedi s ovim, u koje smo sada doprli, onda moramo slavu Marije Terezije i viencem slavenskim oviti. Onda smo dobili barem knjige sastavljene u vlastitom jeziku, dočim su nam škole sad više godinah bez ikakvih knjigah čamile. Na nas je zaboravila i ugarska crkva, a država nimalo nebi svojom glavom zakimala, da su naši učitelji u svih slavenskih školah učenikom predstavili ugarske knjige, kako su to niekoji učitelji i učinili.

Premda je barun Šmalcgruber sve mreže svoje lukave vještine razvio, ipak nije mogao okolo sebe da sakupi druge Poljake, već samo takve, koji su svoje imanje u Parizu potrošili i one, što su plemstvo poljačko od njemačke krvi kraljevah na tielo njemačko navukli. Kasnija poviest ovoga nesretnoga naroda svjedoči, što su većma mrzili jedan drugoga velikaši, mjesto da su ljubili svoj narod, tako su se u tom svi slagali,

da Litvanci Rusije, Poznanjci Pruske, a Galičani Austrije nikad nisu obljubili

Da su oni uvidjali, da narod nesačinjava plemstvo, već ga ono samo riesi; pak da su se svojski zauzeli, da podignu puk, koj su do zemlje ponizili užitkom svojih vlastelinskih pravah, onda jim nebi bilo trebalo preko jednoga stoletja čučati pred kraljevskim i carskim dvorom Francezke i prositi milosrdje, da oživotvore Poljsku kraljevinu. Bog tvori čuda, pak ulieva život u mrtvi narod, kako nam svjedoči poviest Izraela, koji je, sužanjstva asirskoga oslobodjen, opet sagradio Judino kraljevstvo. Al nisam štio, da jedan narod uzkrisuje drugi. Kad bi tko pokupio osjećaje po svoj Europi razvriežene prama Poljakom, osvjedočio bi se, da ih osobito ljube po Ugarskoj, Njemačkoj, Francezkoj i Englezkoj, nedvojeć, da je tako i u Ruskoj. Al kao narod ostaje svejednako raztrošen, razdrobljen i to zato, što je plemstvo ostavilo poljodjelca Židu, da ga po volji guli. A uz to nije žrtve nikakve dopriniclo, da posredstvom znanosti uzdigne sebi poljodielstvo i tako svoje misli, svoje osjećaje prama domovini ukalami u poljodielstvo, taj narodni trub, koj, ako je zdrav i krepak, u sve slojeve narodne razlije silu i snagu. Dočim je poljska seljaka svakojakim svojim zakupstvom materijalno oplienio Žid, a duševno posriedovanjem vodke u najgušće tmine rinuo. Kad je dakle plemstvo svoje ustanke snovalo, nije moglo da narodnim duhom zadahne surodno poljodjelstvo. Tim načinom ustanci nepostadoše narodni i u svaki mah ostadoše po narod neplodni, a po plemstvo ubitačni.

A poklem barun Šmalzgruber nije drugo nosio u glavi već samo da više privržcnikah steče niemštini i

zkvh.org.rs

nije drugo gojio u svom srcu, već kako će više zlata i srebra nakvačiti, da mu trudba neostane nenagradjena, — to mu nije ni na kraj pameti dolazilo, da se o prosvjeti puka pobrine. On je mislio, što god bude manje svjetlila u glavi poljodielca, to će on u svom srcu manje ljubavi uzkrisiti prama svojoj domovini.

To nimalo nije diralo čuvstvah onih Poljakah, koji su se na suncu baruna Śmalzgrubera razgrijavali. Martinović je već treće godine učiteljevao u Lavovu i budući osvjedočen, da svaki narod najvoli obćiti u vlastitom jeziku, takim sa naklopio na slovnicu poljsku, i posredovanjam rječnika naučio jazik poljski, u kom se kasnije svaki dan vježbao, na koliko je sa svojim službenikom Poljakom obćiti kadar bio.

Dje se god Martinović pokazao, svagdje je odao, da umije iznaći i uporabiti sredstva, što mu ugled i cienu drugovanja uzvišivalo. On nije mislio poput Niemacah i Talijanah, koji dodju u Hrvatsku pa tamo prežive mnoge godine, dapače i udomaće, kao: vojaci, trgovci, poduzetnici il zanatlije, ako se kakva djevojka u nje zaljubi, misleći poput Horacijeva poljodielca, da komšinska krava ima vaće vime, te ni te žrtve na stol svoje nove domovine nedoprinašaju, da se ubavieste u hrvatskom jeziku. Oni bo misle: Zašto bi tim svoju pamet trli, kad ima dosta Hrvatah i Hrvaticah, koje sciene, da će ih većma ogranuti sunce prosvjete, ako radi i neradi jednoga Niemca njemačkim jezikom druguju. Martinović je znao, da veću čest nikomu nemožemo posvjedočiti, već ako mu jezik naučimo i njim obćimo, a veće pogrde nećemo mu nanieti, već ako i na iztoku više godinah potvrdimo, da nijednu riečcu njegova jazika nismo osvojili. Al Martinović je osjećao,

da kraj svega toga, što je prijatno bio primljen u dvorani baruna Šmalcgrubera, tim svomu širokomu srcu neće zadovoljiti. Njega je morila i ta želja, da može stupiti i u krugove odličnijih Poljakah. A to je vidio, kad je Austrija silu pokušala, da u družtven život urine niemstvo, da je plemstvo taki prionulo uz svoj jezik, koj je prije samo iz kuhinje morao gledati, kako se počašćiva francezki u najsvjetlijih sastancih hrabrih plemićah i krasnih Poljakinjah. Nješto je osobito bilo u Martinoviću, da je ljubio znanost i umjetnost, al obe takodjer da je tamo upravljao, kako bi se na njih, kao na polugah, sviet više dizao u časti traženoj kod uglednijih ljudih. Tim smierom se on vježbao u glasbi i slikanju, koje umjetnosti da usvoji, imao je prigodu već kao djak u budinskom manastiru, medju fratrovi, koji su glasovir vješto udarali, i maljati umjetno znali, a u tom su se veoma radovali, što su mladoga Martinovića u svetionu tih umjetnostih mogli uvesti. Tà vrli ljudi se snevesele, ako svoje plemenite osobnosti nemogu uciepiti u mladja srca.

Umjetnosti te utrle su put Martinoviću do srca supruge Šmalcgruberove, koja ih i osobno njegovala i svaku prigodu uporabljivala, da se u slikanju uvježba njezin sin i kćerka. Martinović je dakle za kratko takvu čast kod barunice stekao, da se u vienac kućarskih prijateljah uvrstio.

Na imendan caričin otvorio je barun Šmalcgruber svoju ravnateljsku palaču, dje se na večer veliki broj gospode i gospojah sakupio. Oko 10 satih dospije i Martinović u palaču, dje se jedan svjetao krug onih obiteljih poljskih sakupio oko barunice, koje, premda nisu pristale uz sustav upraviteljski, ipak za pristojno su smatrale da posvjedoče svoje štovanje napram carici, a poklem su mnoga lica Martinoviću već

zkvh.org.rs

poznata bila, to, pozdravivši barunicu, i on namjesti u tom krugu svoju stolicu.

Na što dodà barunica: Baš dobro, gospodine, što ste nam se pridružili. Evo se mi ovdje razgovaramo o stvari, koja je Vam osobito poznata. Ja sam njekoliko godinah provela na raznih mjestih ugarske Vaše domovine, dje je onda pukovnija stanovala, kojoj na čelu stojaše mili moj otac kao pukovnik, pokojni grof Rithaler, pa sam tada imala priliku upoznati stanje podanika ugarskih, koje, kad prispodobim s ovim poljačkih podanikah, moram očitovati, da su oni barem tri stupnja višji u tvarnom i duševnom stanju, čega ova plemenita gospoda nikako nemogu da vjeruju.

Preuzvišena gospojo! odgovori Martinović, Vi znate, da ja nerado prispodabljam pojedine osobe, a kamo li narode. Jer premda znamo, da je zatajenost sama sebe najčvršćiji temelj svih kriepostih, ipak nije nam drago, ako trojanska Jelena nije nam jabuku pružila. Zato će mi Vaša milostivost dozvoliti, da ovom prilikom neprosborim kao Ugrin, već kao učenjak. Od kako sam u Poljskoj, svake godine sam iztrkivao o praznicih na imanja njekojih plemenitih obiteljih i našao sam svagdje onakvu gostoljubivost, kakva se nalazi u plemenih slavenskih i nadilazi magjarsku. Al nemožem, da neočitujem, da mi je stanje podanika poljskoga svagda tru u oku bilo. U crkvi mu riedko prodikuju, škole mu neotvaraju, dakle niti mu je pamet k umovanju pokrenuta, niti u srce ukalamljen plemenitiji osjećaj. Žid mu sjedi u svakoj vrsti života na vratu kao pijavica, koja se čovjeku na zatiljku uhvatila. Skupi se kao jež u svojoj kućici, dje nisu odaje i štale razdieljene, već sve, što je u poljodjelca poljskoga živo, to je u jednu odaju

sabijeno, da se ovako on nemože razabrati ni u duši ni u tielu. To je svakomu čovjeku vidno.

Na što preuzè rieč jedan plemić poljački: Gospodine, vidim da ste svećenik, dakle mi nećete zamjeriti, ako se u svom odgovoru iz Vašega stališa krenem. Kao takav Vi znate, da u nami leži vrelo željah, koje se razvijaju iz uzbudjena srca kano žestok plamen iz usijane peći. A kao učenu mužu i to Vam je poznato, da se u svakom stališu samo malo naših željah može izpuniti. Radi čega baš svećenici uče, da želje valja suzbijati; jerbo je, kako rekoste, ovo nastojanje najčvršći temelj svih naših kriepostih. Sbog toga mislim, da mi Poljaci baš po duhu evangjelja tvorimo, kada pazimo, da se neuzdrma srce podanikah, jer Vaše izkustvo mora pripoznati, da nema veće po čovjeka nesgode do one, kada su mu uzbudili požude, koje niti su voljni, niti sposobni da mu izpune. No što jim odaje nisu uz potrebe razdieljene, scienim: ovo nije naša krivnja. Ipak iz obzira našega podnebja i ovo se može opravdati. Kod nas je ciča zima, a nije toliko drvah, da bi se više odajah grijati moglo. Dakle već i sbog toga je koristno, ako se kućna živina udruži čovjeku, i zajmi mu svoju vrućinu. Zajedničtvo već i s toga netreba da je čovjeku škodljivo, što su čovjek i živine već po Bogu na to napućene, da jedno s drugim obći. A to neprieči, da se čistoća uzdrži. Ta poznato je, da Holandezi umiju i štale i pridvorja tako očistiti, da se prama njim mogu zastidit i naše sgrade. A pogledom na gospodarstvo valja da i pohvalim naše podanike sbog takve zajednice. Ta šogod su više razdieljene staje, to treba viša zida i više krova, — dakle više troška.

zkvh.org.rs

Na to odvrati Martinović: Radujem se, presvietli gospodine, što mi je ovaj predmet tako ugodnu priliku otvorio, da sam dospio do poznansta s Vašom visokom učenošću. Nesmiem tajiti pred ovim svietlim krugom, da ste veoma umno branili svoje stanovište. Ipak uz svu duboku čast, koju gojim u mojih grudih prama Vašoj znanosti, treba mi očitovati, da niste stupio na temelj pravde.

Da nije želje na svietu, nebi bilo na učenom polju znanosti i umjetnosti, na ćudorednom krieposti, na materijalnom bogatstva. Izvor svih ovih sastoji u željah, koje se izvijaju iz našega srdca. Dakle nemože biti krivnja u njih, već u prećeranosti, koja se mora zauzdati strpljivošću, koja opet služi ravnotežjem: da ono što je liepo ne stupi u grdo, što dobro, nepredje u zlo, a što je pravo, da neprekorači u nepravo.

Znanost valja da krene pametju na umovanje, kojim se dižemo iz stanja živinskog, a vjera da budi srce na čuvstva, kojimi se nasladjivaju odnošaji družtveni, da se neprelije gorčina, koja bi tako narušila mir i pokoj gradjanskoga života kao žuč, ako se suviše izlije u krv. Svakomu čovjeku dakle treba nauka, što ju podjeljuje crkva i škola, koje, ako nedobiva, ima čovjek pravo, da se tuži proti onim, koji drže u ruci vlast ove i one.

Ako se pokrene um i uzbudi srce, onda će čovjek uviditi a i osjetiti, da mu nije dostojno ni koristno u jednoj odaji sa živinom prebivati, a i umieti će svoj stan tako sagraditi, da uz svaku potrebnu razdielbu neće mu više krova trebati; dočim ga zid ni tako mnogo troška ni truda neće stajati, buduć će ga od zemlje sagraditi. A da živina, premda domaća, nije Bogom za to opredieljena, da zajedno s čovjekom živi, kad

i nebismo znali iz razdielbe Noemove arhe, dje su sve živine odieljene bile, lako bi mogli pogoditi već i odtud što je svaka živina na raznu hranu napućena. Dakle izparivanje i disanje ima takvo, što nije po čovjeka probitačno, ako je u ovčari, il u štali kravjoj; al to ne sbog ovacah i kravah, već sbog njihova mlieka. Dakle samo je onda koristno, kada su krave mljekulje. A u takvoj zajednici, ako bi Holandezi živili, ni oni nebi umjeli uzdržati čistoće, a da je ta jedan uvjet života, to može svaki motrilac opaziti na istih živinah, koje svaku najmanju prigodu uporabe, da se čiste. Konj poslje znoja gleda dje će leći pak da se valja, zato da se znoja očisti; krava o svaki predmet se tare, ptica u pjesku, a guska i patka u vodi se umiva. Da nije tako, Bog nebi silnu vodu stvorio. Voda i vatra uzdržaje i tielu čovjeka nesamo nutarnji, već pranjem i grijanjem i spoljašnji život.

Ni to nije po čovjeka probitačno, ako se mnogi ljudi u jednoj sobi sakupe, a kamo li da bi mu koristila zajednica sa živinom. Ono što je njemu za vrućinu zimsku nuždno, ako smo ga obrazili, naučiti će sebi stvoriti u ruhu; a što mu ono nebi dalo, to će tražiti pri peći, za koju će saditi drva okolo svojih zemljištah poput Prusah, da naknadi ono, što mu nemože da dade šuma.

25.

U taj čas službenik javi preuzvišenoj gospoji, da su stolovi u dvorani pripremljeni. Ona se digne i podje, a gosti za njom.

Poklem se škole u ono doba poslu živale latinskim jezikom, akoprem su se Poljaci u družtvenom životu

zkvh.org.rs

razlučivali od Niemacah, ipak s profesorom su obćili za ljubav svoje djece, koju su u iste škole slati prinukovani bili, usljed česa je Martinović i ovdje nalazio ulazak u plemske sastanke, dje su ga voljno primali i sbog njegovih osobnih, za družtvene ugodnosti veoma podobnih darovah. U njih je stekao prigodu poznavati njihova nutarnja. A ta nimalo nisu bila bolja od magjarskih, dapače još i gorja sbog njihova tjesnijeg obćenja s plemstvom francezkim, koje je od jednoga stoljeća duboko palo u duševnom i ćudorednom obziru.

Kad je Isus onako oštro korio židovske Farizeje, prispodobio ih je sjajnim grobnicam, kakve imućni uzdižu nad tjelesi svojih mrtvih. One su s polja svjetle i kitnjaste, jerbo ih ukalajišu i cviećem nariese, a kad unutar pogledaš, tu razsulo trulosti.

Al toga u austrijskoj monarkiji prije 1780 godine nitko nije vidio, jer su mu se oči spoljašnjom svjetlosću zasjavale.

1780 godine je Marija Terezija, na dan sv. Cecilije, u krevet legla. Prije dva dana posjetila je obiteljsku grobnicu kod častnih otacah Kapucinah, i na grobu nezaboravljena si muža Bogu se svesrdno pomolila, te kad je iz grobnice izašla, rekla je otcu gvardianu, da je neće više viditi. Tako se je u istinu i sbilo, jerbo je 22. studenoga u devet satih u večer umrla, a svu kraljevsku vladu milomu svojemu sinu Jozipu II. ostavila.

Carica ta, puna visoka duha, nasljednica otca svoga Karle, bijaše odgojena, što može jednu vladateljicu u sried svojih podanika proslaviti. Znala je i osjećala šta je dužna svojoj djeci mužkoj i ženskoj, zato je sva sredstva iztražila i uporabila, da ju tako odgoji, da budu na slavu dinastiji (vladajućoj porodici), na diku prie-

stolja, što ga zauzela budu i na korist duševnu i tvarnu narodu, koga upravljala budu.

Izkustvo nas uči, da ima u svakom stališu otacah, koji ni truda ni troška neštede, da svojih rodjenih duh i srce razsvietle, al, žali bože, u mnogih obiteljih sve roditeljske žrtve ostaju neplodne. Olovo i bakar može se usvjetlati i mramor se daje ugladiti, al sjajnošću, što zasjeni oči, samo odsjevaju srebro, zlato i dragi kamen.

Marija Terezija bila je u tom obziru osobito blagoslovljena, jerbo je darovite sinove i kćeri rodila. Ona se u Jozipu, Lavoslavu i u kćeri Antoniji, nesretnoj francezkoj kraljici, koja je i na stratištu svoju dostojanstvenost sačuvala, vriedno proslavljala.

Jozip nije samo baštinskim pravom već i duševnom silom svu rodbinu nadkrilio tako, da se na svih priestolih, što ih je pravom nasljedstva zauzeo, u redu svojih predjah kao toranj sv. Stjepana nad gradom Bečom uzdigao. Kad ga razmatraš u sried silnih poduzećah, zasnovanih u svih njegovoj vladavini podredjenih pokrajinah; kad ga gledaš u trudnom radu na ratnom i gradjanskom polju od jutra do večera, neumorno djelujuća; kad ga smatraš u njegovoj neograničenoj pozornosti, kojom umij i najkrupniju stvar u vojnoj, u civilnoj i crkvenoj upravi razgledati, vlastitom silom naupravljati i uredjivat, premda svih njegovih djelah neodobravaš, moraš da mu se iz dna srca pokloniš i priznaš, da mu nijedan kralj ni car, koj je u Nizozemskoj, Českoj Austriji, Ugarskoj i u samoj Niemačkoj gospodovao, nije dorasao.

Štogod starija bude poviest narodah, kojim je vladao, to će njegova uspomena biti sve svjetlija i milija.

zkvh.org.rs

On je u poviesti tih narodah sunce, pred kojim su stale sto- al mal ako ne i dviestogodišnje magle predsudah, snovanih od nitih plemskih, narodnih i vjerskih poveljah. Dojti će vrieme, kada će se ta magla podpuno raztresti sa životna obzorja onih narodah, pak će ime Jozip prvi u njihovoj poviesti zasjati svietlo kano sunce.

Al poklem je i on čovjek bio, koj je imao nesamo svoje krieposti, već i mane, to će i nje opaziti motrioci na njegovoj osobi, kao što zvjezdoznanci muzge posried žarka sunca. Al onda barem neće ti narodi svoje predsude kano Josipove mane na njegovu plemenitu osobu vješati.

On nije samo sve znanosti, što su ono doba ljudstvo dičile, učio od najslavnijih učenjakah, već je proputovao svu Europu, te je sve, što je u družtvenom životu liepa i koristna opazio, pokupio i svoje izkustvo za svakorrstnu vladarsku upravu bogatio.

Tol obražena i ljubljena sina uzdigla je majka poslje smrti svoga muža na priestol. Tu je Jozip pozornim okom pratio sve prizore, što su se na pozorištu vladarske uprave izmjenjivali, al sbog časti, što ju prama svojoj materi gojio, u poslove nije se miešao, plemeniti uzor, u koj se koristno mogu ugledat svakoga stališa sinovi! Kako mrzko odkreće glavu svaki čovjek od Absalona, kad vidi, kako izlazi pred ljude, s njimi se rukuje, ljubi, pak ih razpitiva i žaobu izjavlja, što tobože neima vladara, koj da im pravo sudi za života otca si Davida, kog je slava i dika i do našega koljena doprla, te će odjecati i u ušiuh ljudih najposljednjega koljena. Tako oči svakog umnoga čovjeka

radostno opočivaju na krasnom liku Jozipa koj 15 godinah sjedi na priestolju uz mater, a nijednim činom nebaca sjenu na svjetlost njena slavna imena.

Jozip je gorostasna duha bio, pak se ovim vrhu duhovah svih narodah sebi podvrženih, barem jednim stoljećem, kano njekoč Saul u Israelu jednom glavom, uzdigao.

Buduć je Jozip duhom težio za naukom, ko žedan za vodom, to je ipak štio i sve u Francezkoj i Njemačkoj pisane knjige, u kojih se s polja vjerskog i gradjanskog iznašalo na vidjelo sve ono što se na njem pokazivalo kao trulo, pa za život duševni i tvarni nevaljano. Ili je barem bilo, i to jezikom, koj je zanimao i mlado i staro, učeno i neučeno. Naprotiv stvarana je u tih knjigah i vjera i država, bez da je ona Boga, a ova čovjeka pred sobom imala. U njih se sve na stranu bacalo, što je u ljudskih odnošajih duševnih, družtvenih, gradjanskih i političkih dosad obstojalo, pak je iznova kovano i krojeno, al bez mjere svojstvah Božjih i čovječjih.

Na putovanju svom Jozip se mnogimi tih spisateljah upoznao, te s njimi obćio; a najposlje kano veliki pruski Fridrik i njihova načela još većma upio.

Nije dakle čudo, čim je na priestolje stupio, da je umah započeo ono, što je na vjerskom i gradjanskom polju našao, rušit i nanovo zidati. I Samson je mislio, da će kadar biti sve Filisteje sam nadvladati, al ga je Dalila uspavala i u ruke Filistejah predala. A ti su ga donle morili, dok nije silom stupove kazališta krenuo, i mnoge sa sobom usmrtio.

Jozip je Dalilu našo u silnih predsudah, koje su mu se o svakom koraku predstavljale, pa ga tolikom

zkvh.org.rs

gorčinom u duhu i srcu napajale, da je najposlje zdravljem malaksao, i prije vremena umro.

Toj promjeni nitko se nije većma radovao do Martinovića. On je veseljem pratio sve njegove naredbe, i mnoge je sbog toga imao razmirice s drugimi profesori na školi lavovskoj namješćenimi. Osobito s Fesslerom kapucinom, koj nije Martinovića trpio.

Uzrok navadja sam u pismu, što ga je odaslao 1795 mjeseca ožujka jednomu prijatelju u prusku Šlezku, koj je Martinovića pohvalio, te komu ovako odgovara: Ti poštivaš mojega bivšega kolegu. Neka! Al onda poštivaj i Sylla i Katilinu; jerbo istovjetni biše nagoni i njegovih činah. Ja nikad nisam drugo u njem cienio, no dar veseljaka družtvenoga i njegove prirodoslovne nauke. Naprotiv razboritosti, svieta i čovjeka poznanje, pa temeljne političke znanosti, nikad nenadjoh u njem. Premda se naprezao, da medju nami igra ulogu političkog charlatana. Ni jedan korak mu nije uspjeo, jer nikad nije poznavao zemljište, na kojem je stupao. On je spadao u red učenjakah teoretičnih, kojih mi nemožemo uporabiti, i u red političkih deklamatorah, koje mi preziremo.

Iz ovih Fesslerovih rieči lasno se vidi, da u njem nije samo djelovala načelna razlika, već i zloba. Jer to je u Niemcu navadno, da nemiluje, ako se Slaven odlikuje. Gotov je mah koga vrhu sebe trpit; al ako mu je ruke, Slavena će sbacit. Martinović se zalud obukao u niemštinu. Toga nikad nisu znali zaboraviti, da se u njem prelievala slavenska krv. Tako su prolazili i svi drugi, koji su se dosad svojoj krvi odrodili.

Al nisu drugo ni zavriedili, već da ih preziru kao odpadnike!

Tko bi smio vjerovati, da bi takov mogao biti vieran prijatelj, koj se pokazao neprijateljem matere, t. j. narodnosti svoje!

Ugri su sedamgodišnjim ratom tako prošli ko jednoč Rimljani aziatskim.

Iz Pruske su donieli sobom kući nevierstvo. Od to doba sve, što je htjelo da čimgod puk digne više, počelo je ruglo pravit s njegove nabožnosti. Takvi ljudi su slični razmaženoj djeci. U svačem promozgavaju; sad im se ovo sad ono nedopada u vieri; dok najposlje neostane ništa, što bi jim godilo.

Navadno je, da kad začmemo popuštati dvojbami i strastmi, nećemo se više zaustaviti, neg svaki istinu treba da jim podvrgnemo. I kad smo dovle dospjeli, onda se porodi podpuno nevierstvo, koje se svršuje zlobom i mržnjom vrhu svega, što se tiče duše i Boga. Ovakve stvari su donieli Ugri iz Pruske, te su ih uz sve nabožno nastojanje revne Marije Terezije njêgovali i razprostranjivali.

Kako je dakle Jozip odkučio lakat, što je dosele stojao na knjigotisku, poput pečuraka silnimi knjigami, pronikla je Ugarska. U te knjige su poslagali spisatelji sve gnjilo, što se dosad u njihovu srcu začelo. Jedni se vježbali u duhu Volterovom, kako bi umjeli smiehu izvrći sve, čemu se ljudstvo dosad klanjalo, a drugi se nadmetali u vještini, kako bi ovoj il onoj vierskoj istini grdniju obrazinu dvojbe nabacili, da se vjerni od nje odkrenu. Jozip, kad je uz milu svoju mater sjedio na kraljevskom priestolju, oko je njegovo motrilo sve ono, što biva na duševnom i gradjanskom polju, i poklem

zkvh.org.rs

je opazio silne zle užive, ti su ga tako ogorčali, da više ni onoga, što je dobro bilo, nije opazio, a kad je kraljevsko žezlo u vlastite ruke primio, onda je mislio, da je on moguć sve, što je na obadva polja već gotovo za 1000 godinah bilo ustanovljeno, krenuti, prekrojiti, a nješto baš i uništiti, drugo pak iznova stvoriti.

Dakle i njega je prevarila perivojna zmija, koja i danas neprestaje varati ljude. Zar danas drugčije misle ljudi, kojim podje za rukom što sazidati? Oni misle, da mogu babilonsku kulu sazidati. Da ako tko pogodi à la Kolumb: da jaje smjesti na vršku; a on prezire onoga, koj bi smio zanijekati, da on znade šta je sunce, šta je mjesec, itd. Čudnovati su ljudi. Misle, da se zapoviedi dadu obić, ako neimamo volje da im se podvrgnemo.

Jozip nije htio da se kruni, jerbo bi morao po zakonu prisegu položiti, da će povelje i prava Ugarske vjerno obdržavati. On je mislio, da će se te dužnosti riešiti, ako se nekruni, zato je krunu odvezo u Beč, kanda bi se mogo zakonito na priestolje uzpeti, ako se nebi krunio. On je mnoge francezke knjige štio, on je sa spisatelji obćio; dakle mu je srce dubkom napunjeno bilo onim, što je u kući Božjoj, a čega tamo nebi trebalo.

U svojoj iskrenosti nije poznavao lukavosti vukove i previjanost lisičje, himbenosti zmije perivojske, koja se zanima za čast Božju. Zato da može, htjela bi sve odstraniti, čime se iskrenost riesi.

Redovnici i duvne neznaboštvu su trn u oku. Te je Jozip kanio utamaniti, jerbo je štio, da snuju koprenu, koja zastire praznovjerjem pamet ljudsku, da u nju nedopre znanost.

A poklem neviernost znade, da je vrielo viernosti u Rimu, to je sve od počela svoj jied izlievala na Rim, te vladarom ulivala u glavu, ako žele u svojoj državi prokrčiti put svjetlosti i odkriti polja blaženstva, da valja zatvoriti sve kanale, koji iz Rima ističu, te svojimi pomišljaji i osjećaji natapaju sve ljudske slojeve.

Jozip je dakle scienio, da će silne blagodati otvoriti svojoj monarkiji, ako zabrani biskupom, redovnikom i duvnam obćiti s Rimom.

Čudnovat je čovjek kad nastupi stazu svojevoljnosti. Onda scieni, da mu se vriedja dostojanstvo i najmanjom stvarju, ako se nevrši naredbom po njegovoj volji izdanom. Jozip je mislio, ako je naslov apoštolstva nasliedio, da je on zaista apoštolom postao na kraljevskom priestolju, dakle da on može svojevoljno sve stvari vjerske uredjivati.

Ta misao nije poslje nidje nalazila granicah, već ga je gonila, dok nije do crkvenjakah dospio, pa kad je zabranio svakojake bratovštine, koje su dušu i srce spremale na nabožnost, onda je stao skidati nakite s oltarah i kipovah Blažene Djevice, što su ih od zlata, srebra i draga kamena povješale zahvalne duše. One bo su osjećale, da su jim prošnje uslišane bile. K tomu zapovjedio, da u buduće, ako bi tko osjećao u sebi dužnost zahvalnosti, neka napravi crnu tablicu, na nju kredom napiše svoju harnost i objesi ju spolja na crkveni zid. Još ni mrtvaci nisu izbjegli njegovoj brižljivosti, te je naredio, da se sbog prištede drvah lješina ušije u žačinu i tako ukopa u zemlju.

Nedolazi li nam tu na pamet bogataš, koj živi od najskupljih jedjekah, a svoju čeljad brašnom umješanim

zkvh.org.rs

mekinjami hrani? Nemilujemo cara u ulogi grobara, ko ministra, kad svojim dekretom i sudske oficiale imenuje.

Kada to štije čovjek, nezna čemu da se čudi: Onoj malenkosti, u kojoj se taj veliki duh pokaziva, il onoj kratkovidnosti, koju na javno iznaša, il onoj lakoumnosti, koja misli, kad je sve na svietu tielom zaodjeveno, da vjera može u životu obastati, samo je li je duševna? Il da se čudi onoj nerazmišljenosti, koja scieni, da će ju ljudi za nabožnu smatrati, ako poruši ono, na što se nabožna duša oslanja? Pa mà na sva usta tvrdila želja, da se sav sviet u njedra katoličke crkve obrati i povrati!

Vidivši to sveti otac u Rimu, da zlo, ako je moguće, odvrati od Jozipa i njegovih državah, odluči se Pio 6., siedi starac, u zimno doba na dalek put i posjeti cara u Beču, koj ga sjajno dočekao, al ništa nemienjao u svojih nakanah, već poslje odlazka papina sve naredbe izvadjao bez ikakva obzira.

Njemu netrebaju redovnici i duvne, zato je sve manastire, koji su što posjedovali, uništio i naredio, da se redovnici i duvne u najkraće vrieme izsele. To je on još potanko opisao dje? i kako? mogu da žive izvan manastira, al jim je zabranio i jednu poturu odonud iznieti.

Smiešna je i ona naredba, kojom obvezuje redovnike i duvne na zakletvu, da niti će šta iz manastira iznieti, niti zatajiti, već da će sve, što je njihovo bilo u crkvi i manastiru, malo i veliko, skupo i jeftino do konca izdati. Da li liepe opet naredbe, koja se pobojala, da će siromašni redovnici i duvne štogod vlastita steći? dočim su bila vrata širom otvorena za gladne, zlobne, neznabožne činovnike u to ime, da si žepove pune novcem,

i skupocienjem, što su ga štedljivi redovnici nakupili i pobožne duše na oltar Božji naslagale! Šest stotinah dvadeset i četiri manastira su tako uništena u Austro-Ugarskoj državi, djeno je živilo 20.000 redovnikah i duvnah.

Zatim se bacio Jozip na svjetovno polje, pa je prekrojio cielu upravu na školskom, sudstvenom i ravnateljskom prostoru. Zemljišta je pomjerio, kuće izbrojio, porez na svu nepokretninu razpisao, a u cielu upravu njemački jezik uveo.

Pa jer je on tim načinom pokrenuo sitniji kamečak u svih družtvenih odnošajih, nije čudo, što se um i srce uzrujalo u svakom sloju pučanstva njegovih državah. Kudgod si se okrenuo, mà si u koje družtvo zavirio, svagdi se razgovarali o novinah, kojimi je Jozip svoje podanike iznenadjivao.

On je smierao na to, da ono što je krivo izpravi, i što je neumjetno opravi. Svakomu stališu je kanio popraviti stanje. Al prvo nisu ga razumjeli; drugo, kojim je sredstvo nepravedno uporabljeno uzeto iz rukuh, ti su neuke još većma zavadjali; a na koje se oslanjao, nisu težili za njegovim ciljem već za punimi džepovi.

Da je Jozip barem 100 učenih ljudih imao u svakoj svojoj kraljevini, koji bi i mogli i htjeli shvatiti njegove namjere u čistoći i iskrenosti njegove uzvišene volje, pa da je mogao ono i učvrstiti, što je prekrojio, bila bi austrijska monarkija svojom obraženošću sve druge države nadkrilila. Al poklem je on sam bio, koj je mislio, naredjivao, a nevierne izvoditelje nalazio, zato mu je sve zapinjalo i ruševinu pokazivalo. Tužbu i žaobu su još i oni izticali, kojim je mekan jastuk podmitao, da ugodno izležkavaju.

zkvh.org.rs

26.

Na dan nastupstva svoga na priestol naredio je Šmalcgruber u Lavovu sjajan večernji doček, na koj su pozvani mnogi odlični Poljaci.

Pri večeri uzme domaćin ravnatelj čašu i nazdravi svietlomu vladaru za dug život, da mu dotekne vremena za preporodjaj njegovih državah i da užije sladka ploda, koj će mu donieti blagodati, što će iz njegovih mudrih naredabah nići za sve slojeve sretna podatničtva.

No „slava mu“ nije baš živahno odjecala, al je zdravica primljena poniznom čašću kako se tiče uzvišena vladara. Poslje časti razišli se gosti po razsvjetljenih prostorijah ravnateljskih i posastavljali se u družine, kako je komu godilo. Martinović je udesio, da se uniže onoj, dje je barunica gospoja domaćica vienac zaplela.

Čim ga je barunica opazila, reče mu: Mislim, gospodine Martinoviću, da Vam je godilo srcu, kad ste štio kako je sjajna kneginja Lichtenštajnovica, prva ta ljepota ciele Austrije, svim odličnjakom svieta obraz osvjetljala.

Ta viest me je, preuzvišena gospojo, odvrati Martinović, promašila, zato bi Vas skromno molio, ako Vam nebi nemilo bilo, da biste mi ju izvolila pripovjedati; buduć nedvojim da bi ovo svu plemenitu družinu ugodno zanimalo.

Na što ju svi prisutni zamole, a ona nastavi: Znate kakav je sviet u Beču. U višjih krugovih pukne glas, da caru nebi bilo drago, ako bi se Svetomu Otcu noge ljubile, kada se caru cjeliva samo ruka. Ovakav glas je tim više našo povjerenja, te se sbilo, da je knez

Kaunic, valjda zato, jer je zdravljem malaksao, rimskoga papu, toga, kako pripoviedaju koji su mu lice ugledali, pravoga Svetca, dočekao u jutrašnjoj odori, te ruku, što ju častni otac pružio, potresao mjesto da ju je poljubio.

Rimski otac je na veliki ponedjeljak služio misu kod siromašnih Kapucinah, dje se velika povorka najodličnijih gospojah, gospodarah, svećenikah i redovnikah sakupila. Nje je rimski otac pred svoje lice puštao u blagovalištu siromašnih otacah. Na čelu je stajala presvietla mlada kneginja Lichtenštajn, koja je svojom ljepotom zasjala velik dio svieta.

Rimski papa, u kom, kako ono pripoviedaju, neznaš da li je svetost nadjačala poniznost, pružaše joj ruku svoju, al ona se spusti na koljena i izljubi mu noge. Za njom se svi drugi izredjaše, i to isto učiniše.

Na to reče knez Kršćinsky: Nikad nisam spadao u red onih bogomoljacah, koji izkreću oči i na ogledalu namiešć aju tielo, kada se hoće da svemožnomu poklone da bi se nabožnimi očitovali, te scienim, da mi se zato mnienje neće moći obilježiti pristranošću. Premda je, preuzvišena gospojo, kako opaziti izvoljeste, knez Kaunic zdravljem malaksao, te zato valjda u jutrašnjoj odori nj. svetost dočekao, to ipak nemože da pokrije njegove neumjestnosti. Nj. svetost prvo stoji u velikoj starosti; drugo sjedi na vladarskom priestolu; treće stoji na čelu svega kršćanstva; četvrto dolazi iz velike daljine u studeno razdobje. Dakle toliko posjeduje naslova za najveću čast, koja se ima izručiti prama njegovoj osobi. A knez Kaunic vlada na kornilu jedne ciele monarkije; zastupa silnoga cara, koj je na toliko nastojao svoje poštovanje odkriti prama nj. svetosti, da mu je na susret izišao tja do Nove crkve, van bečke Nove

zkvh.org.rs

Varoši. Dakle knez Kaunic, premda je imao vlast pred Mariju Tereziju stupiti do vrh glave u bundu zamotan, ipak nikako mu nebi slobodno bilo dočekati takvom prostotom glavu katoličke crkve. Buduć se tim načinom vriedja čast previšjega dostojanstva crkvenog i svjetovnoga. Ta se sjena baca na vlastita vladara i nevaljan primjer iztaknjiva za sve podaničtvo. Al kad se usudjujem moje mnienje ovako odkrit prema ponašanju kneza Kaunica, nemogu odoljeti, da ga ne iztaknem u pogledu čina sjajne kneginje Lichtenstajnove.

Svaka čast mora da ima svoje granice, koje, ako prestupi, predje na polje laskavosti, licumierstva, il pazljivosti. A ovo sve vriedja dostojanstvo ljudsko, koje valja da se jednako smatra u onom, koga štujemo, kako i u onom, koj se poklanja.

Dostojanstvo ljudsko nije svojina pojedina čovjeka, već vlastitost svega ljudstva. Dakle u ime ovoga brani se svakomu, da bi ga smio povriediti. Dje čovjek nije u spone sužanjstva upleten, već mu je osoba položena u podpunu slobodu, kako je svakoga kršćanina, tako vlada običaj, duboko se poklonit, i ljubit ruku; a dje je osoba zasužnjena kano u državah iztočnih, tamo padaju ničice i ljube noge. Prem ako se dakle duboko klanjam sjajnosti liepe kneginje Lichtenstajnove, ipak usudjujem se neprošutiti, da je povriedila dostojanstvo ljudsko, kad je pred nj. svetošću pala na koljena i noge mu cjelivala.

Na tu izjavu nepovoljno se osjećao Martinović, kao da je medju vodu i vatru postavljen bio. Knez Kršćinsky dobro je poznavao njegova ovostrana načela, jerbo ih je više putah u njegovoj prisutnosti odkrio.

Knez Kršćansky takodjer duhom francezkih uče-

njakah okužen, sakupljao je oko sebe sve književnike, što su u Lavovo dolazili. U njegovom dvoru se vodile znamenite učene prepirke, u kojih je svaki put učestvovao Martinović, goreći plamenom svih slobodoumnih idejah, što su ih razvili pisci francezki, a s druge strane ga stezala prisutnost poljskih crkvenih dostojanstvenikah, i drugih poljskih velikašah, medju kojimi se još mnogo nalazilo, što nisu htjeli da zlato svoje vjere, kao vjekovito dobro, promiene za bogazluk slobodoumnosti, koja kao obsjena zamami čovjeka za njekoje vrieme pomamnimi riečmi bratinstva, ranopravnosti i slobode.

Al ovaj put ga je neočekivana sreća poslužila.

Grof Tirdinsky, kanonik lavovski, jedva je čekao da knez Krščinsky zaključi svoj govor, te umah nastavi: Vaša prejasnost neće mi zamjeriti, ako se usudim svoje protumnienje glede toga predmeta na ovome sjajnome mjestu razviti.

Mi kršćani se ponašamo po onom, što izusti sv. Ivan apoštol: ako tko kaže da neima grieha, posto je sužnjem grieha. Mi odveć osjećamo našu slabost. Ali to znamo, da nitko drugi neima vlasti nas riešiti grieha do jedinoga Boga. Al poklem s Bogom negovori čovjek da neumre, kako znamo od Mojzije, to se Bog obukao u čovjeka, da s čovjekom govori. I kad je u nebo otišao ostavio je čovjeku vlast svoju, da se njom rieši grieha i prima blagoslove. Per eminentiam iz medju svih apoštola tu vlast primio je sveti Petar, komu je i predana: da rieši i veže na zemlji, pak će biti riešeno i vezano i na nebu.

Mi, znajući to, nepazimo na drugo, već prvo na naše griešno, drugo na naše nuždno stanje, te odovud

zkvh.org.rs

dižemo oči na nebo k vječnomu Bogu, pak od Njega upućeni, padamo pred rimskoga papu, pravoga i jedinoga nasljednika svetoga Petra, komu je podpuna vlast predana.

Pak isto tako kao što je sv. Mandalena u znanju svoje griešnosti pala pred Isusa Bogo-čovjeka, pa mu noge ljubila, ljubimo mi krst na noguh nj. svetosti, dakle krst Isusa Bogo-čovjeka, umrla na križu, koga na svietu on zastupa. On je Njegov zastupnik, posjednik svih vlastih, što rieše, vežu i diele blagoslove. Mi nemamo dakle ni mislih, ni osjećaja za čovjeka, već samo za Isusa, koga rimski papa zastupa. I tako ga svesrdno pouzdano, srdačno ljubimo, kao što je ljubila Mandalena Isusa, spremni u ostalom sve skupocienje na Njega prosuti, kao što je Mandalena drago ulje na Njegove noge i zalila molitvom: da nas rieši grieha i da nam podieli milosti, od Isusa njemu povjerene.

Ipak ovo je samo nabožan običaj, komu znamo dati pametna razloga.

Al nije član vjere. — Dakle neoskvrnjena je sloboda za svakoga kršćanina, da svoju čast na ovaj način vrši prama uzvišenoj glavi svega kršćanstva, ili da nju izruči načinom, koj se njemu boljma dopada.

Jedno je što valja da smatramo. Da naime nijedan konac časti neizpustimo, koja se dostoji najsvećemu dostojanstvu na svietu.

Na to zaključi barunica: Vi imate pravo, grofe Tirdinsky! I ode u drugi krug svojih gostih, da koju rieč s njimi promieni, a gospoda su dalje izmienjivala svoje misli, o porezih, žalostno oglašanih financierih francuzkih: Škota Lawra, i Genevezca Neckera, koji su si jednoč trli glave: kako da pokriju razsap kraljevska dvora,

da puk dankom ne obore, budući se već krupnim glasom tužio, da mu dosadanje terete nije već moguće snositi.

Vrilo je u francezkoj svakoj glavi, koja se pokrenula na misli, a uzrujalo se svako srce, koje je osjećalo. Zasijane su bile glave krivimi nauci, što su ih slavljeni učenjaci sipali, a kraljevi i ministri njegovali. Svaki Francez, koj je onda knjigu štio, mislio je, da je jednom glavom višji od Bossueta. Što je mudro i učeno bilo u prijašnjih vjekovih, to se za ništicu smatralo. Učenjak je bio svaki, koj je naučio ono, što je sveto pogaziti, što je čisto zakaljati i što je liepo nagrditi. Francezka je dakle puno predmetah svakomu družtvu za razgovor davala.

Nije dugo potrajalo, te je knez Krščinsky sazvao k sebi na večernu zabavu sve, što se imenom učenjakah nazivalo; a tu je Martinović veoma poznan i čašćen bio, osobito zato, što je jedinici kneževoj, mladoj kneginji Adeli predavao nauke u njemačkom jeziku.

Ona je rado s Martinovićem razgovarala, jer je imala priliku njegove svietle darove upoznati. Njekomu bi možda moglo oči ubosti, što Martinovića uviek nalazimo u krugu, dje ženski spol miris svojega drugovanja razastire. Al to je baš ono, rad čega treba da Martinovića pohvalimo.

Što god je obraženije družtvo, u koje stupamo, to je milije drugovanje u viencu ljepoticah, koje se u takovo ugodnom sastanku nahode. Čednost je prva, koja treba da dići čelo svećenika, skromnost treba da se očituje svakim kretom njegova ponašanja, a ljubezljivost da odsieva svakom njegovom rieči.

zkvh.org.rs

A ta svojstva da su svietli darovi nježnoga spola, to ga neće nitko živ tajiti. To da se u svećeniku začme, da se obilnije razvija, treba da se udružuje viencu, u kome miriši takvo cvieće.

Bogatstvo, što svećenik teče, nije njegovo, već svega ljudstva. On ga kupi, da ga mudro i umjetno razdjeljuje; a neima skupocienjega bogatstva, no što je ono, koje dušu čisti od praha na nju padša radom tjelesnim. Nema od onoga, čim se srce oplemenjuje, da se lieči od silnih ranah, koje mu zadaju odnošaji doticajah družtvenih, koji pobudjuju sedam glavnih griehah.

Kneginja Krščinsky začme: Gospodo, moram Vam se potužiti, da mi je danas jedna stvar srce veoma nemilo dirnula. Služavka mi je javila, da jedna starica pomoć pita. Žao mi je svagda, kad vidim koga, da kruh i odielo prosi, jerbo nesmiem misliti, da bi tko to činio, ako ga ljuta nevolja negoni. Al najvećma me srce boli, ako je ta sudbina starost napala, koja je, kako-no vele, već u sebi bolest, kako da ide i da prosi po zimi i žestini.

Izadjoh dakle u predsobu, da ju vidim i stanje joj razpitam, te po tom da odredim pomoć. Al kako se iznenadih, kada čuh, da je ta starica, bivša duvna kći mogućih roditeljah, svoj dio u manastir uniela i u njem ostarila. A sad iz njeg izagnana i na malenu mirovinu usilovana, koja joj niti dâ živiti, nit umrieti. Pod svoju nemoćnu i bolježljivu starost, mora stidom oblivena da se naslanja na prosjački štap. Gospodo ja mislim, da to nemože biti Bogu drago, al ni čovjeku pravo.

Tu je Martinoviću gorilo lice, jer štogod je činio Jozip, to je pohvalom odjecalo u njegovom srcu, nadojenom slašću: što su mu naciedili iz tako zvanih uzvišenih

mislih francezki i njemački učenjaci. Al odveć je štovao i kneginju, koja je radostno otvarala svoje srce ljubavju čovječanstva. Ipak je vrhu svega u njem vladalo slavohlepje, koje se nestidi djekoj put uzpet i na krila laskavosti, samo da si put tare zadovoljstvu.

Zato reče: Presjajna kneginjo! Tko se nebi poklonio Vašemu plemenitomu čuvstvu, taj nebi zaslužio, da se kršćaninom imenuje. Al dozvolite mi milostivo da ga odkrenem na jedan čas od neugodnoga pogleda. Nitko neće tajiti, da je vrućina dobrotvorna po svaki stvor na svietu; košto ni to, da se žestinom mnogo bilja oprži, uvene i osuši. Ipak, tko nebi htio priznati, da e žestina svakoga bilja voće i zrno do zrelosti dovela? I tako u njem slast razlila, a u ovom klicu za budućnost uvila. Tko dakle gleda na uvenuto bilje, taj kudi žestinu, al ko čorbu voća i groždja srče i sjeme u zemljište polaže, taj se blagodarnim srcem spominje. A stvoritelj je blagodaran, pa kad je minula žestina, na mjestu što ga je uvenulo bilje nagnojilo, naraste još ljepše, te jeseni zeleni i cvate. Poslje bitke mučno je gledati ratište ranjenimi i mrtvimi zasuto te ruševinami i lominom naruženo. Al kad se minule godine povratite na njega, to ga je dobrotvorac vječni zastro zelenim i cvatućim biljem, pa svu rugotu pokrio. Tko bi smio kazati žitelju, da srpom nepožanje onih liepih vlatih, koje se poput zlata iz daljine svietle: Tà kud popadaju, strnika negodi ni oko poljodjelca, izvan ako ju dugu ostavio i sjetio se, da će mu zaorana natoriti zemljište. Al kad je žetilac udarao srpom u stabalca, koja bjehu vlatom okrunjena, nije mogo zapriečiti, da djekoje zrno neizpane, te ostane jedno za hranu ptici zračnoj i živini ze-

zkvh.org.rs

maljskoj, a drugo da se ugazi, pronikne zeljem, zakrivajuć naglo strnike i zemlju milim zelenilom?

Na što doda blaga kneginjica: Gospodine, Vi krasno govorite; ipak neosjećam, da bi mi se srce upokojilo; u njem i sad vlada ono bolno osjećanje, što ga je uzbudio prizor po ljubljenoj majci razvijen.

Martinović joj odvrati: Nečudim se, kneginjico, jer je naravno, da u Vas prevlada čuvstvo ljubavi, koja nerazsudjiva, već obadvjema rukama golotu pokriva i gladno zasitjava. Oči, ako se nisu svjetlu navikle, vriedjaju se kad ono zasja; al kad su se nanj navikle, onda jim tmina škodi.

Možebit, gospodine, udari u govor kneginja, da nam ženskinjam neki slavni čini tako zasjaju u očiuh, pa jim sastavinah i nevidimo? Al toga nećete zaniekati, da su nam osjećaji oštriji neg što su u mužkaraca. I kako odmah razaberemo, koj cviet razvija ugodan vonj, ako nam čuvstvo pokaže dje je krivo il pravo, dje ružno il liepo.

Tu istinu potvrdjuje staro izkustvo, reče siedi grof Križevansky. Tà da nije plemenita čuvstva u nježna spola, davno bi propala iz njedarah čovječanstva vjera, nada i ljubav. Ja neću plemenitoj družini dosadjivati svojim razlaganjem. Nu toga mi nitko neće poricati, da naš vladar ima više uma, no što su mu imali svi prèdji. Al na svakom činu ostaje mu znak suhog udovstva, baš ko na svjetlom posobstvu prašak dvora, u kom nevlada jedna plemenita gospoja.

Srdačno Vam hvala, visokorodjeni grofe, u ime našega spola! Pa baš zato idem tamo u drugu sobu, da im kažem kako ste nam čast uzdigao visoko.

27.

Na to je čekao Fessler, učen kapucin, rodom iz Ugarske, takodjer profesor na Lavovskom sveučilištu, te reče: Da se u manastire uvuklo dosta trnja i zelja, neću da tajim, jer svatko valja da znade, da ako je tko navuko habit, to nije naravi ljudske izuo. Pak ako bi se sve porušilo, na čem se što grdna pokaže, to nebi ostalo nijedne sgrade veličanstvene, tà neumni, il pakostni, koje i kakovi nisu jur nagrdili? Al vješta i brižljiva ruka odstrani ono što ju grdilo, pak umah zasja ono što je liepo. I ja sam štio knjige slobodoumnih učenjakah, pak, ako je istina, da vojuju za slobodu osobnu, onda i to mora biti, da se bore za slobodan način osobnoga žitka. Dokle neudara u granice slobode druge osobe, dje je taj učenjak, koj bi stao na stanovište načela slobode, pak bi smio braniti čine, kada se siluju osobe, da ukidaju način žića, komu su privikli, a valjda i ostarili? u kom jedino mogu da čovjeku i Bogu žive pogodno! Tko meni staje na put, pa mi rekne: više ti nije slobodno ovim ići, već onim ćeš tamo putem poći? Može bit da ima dobru svrhu sa mnom, kad mi je pamet sazriela, da mi je slobodno odabirat stazu. Jer ako ju drugi označiva, onda me veže u lance roblja. Da dužnost prama domovini vršim, na to me mogu silovati, ako neće da me jê liše, mà bi se i protivila načinu mojega života. Al da ja tako živim, kako se državi dopada, to može biti Špartanska, al nikad neće biti kršćanska sloboda.

Iz srca mi govorite, častni otče, reče visoko obrazovan Zirzevsky, koj je pedagogiju predavao na sveučilištu. Bog zove čovjeka kako na ovaj sviet, tako po na-

zkvh.org.rs

gonih i na način žića, koje je po službah i stališih razlučeno. Ako tko tomu prieči put, satare sud blaženstva u takvoj osobi, baš ko onaj, koj bi djevicu ugonio u brak, komu joj srce nije nagnuto. Al čovjek je tako već stvoren, da baš u onom stališu umie razviti svojstva, na koj je pozvan. Odbio si li ga od toga, to si u tom kolenu zapriečio razvitak napredka ljudskoga. Evo zašto je, što žalostno gledamo, da mladi ljudi, koji su izišli iz reda, neumiju se namjestit u svietu pogodno, ni po se, ni po bližnjega. Dà ostarili, u redu onemoćili, neumiju, da urede mirovinu, pak da se njom osiguraju, za njihovo ponašanje, za njihovu hranu i odielo drugi se brinio. Oni su samo imali da točno vrše što jim je naloženo, pak evo dje jedni idu odrpani i gladni, drugi prestupljuju granice čednosti, a treći posrću na polju ćudorednosti, mà koji su bili, da budu uzor vrlinah ljudskih, postali su sablazan svojih bližnjih.

Tomu presieče rieč profesor pravah, rodjen Poljak, Birbinsky, veleć: Ako ja nisam siguran, da će moja stečevina, nerazsuta, svojinom mi ostati do smrti, onda neću da radim. Tà evo je najčvršći nagon umne i tvarne radnje, ako me veseli misao, da ću ju uživat, i njen plod svojim nasljednikom oporučiti. Tko ju dakle meni uzima iz rukuh, taj ukida razvitak narodnoga gospodarstva.

Dà, reče profesor vjeronauke, oprostite mi, gospodine, da Vam utičem u rieč, buduć ste napomenuo oporuku. Nitko nemože mirno umrieti, ako mu zakon neupokoji duše, da će se naime sve ono činiti vjerno, što naredi u svojoj oporuci, i to, ako neudara u postojeće zakone i nevriedja prava bližnjega, ja naredjivam, da se svete godišnjice za mene i moje stare vrše u

manastirskoj crkvi sv. Pavla i obilježim, kako da se vrše.

Al eto se sbije, da se ono, što je preko mnogo stoljećah naredjeno i za ratovah zaštedjeno, pobaca u gomilu, baš ko ono sveto sudje i natakne se na vrat sirotam fratrom, da zato jer im neće biti slobodno više prositi, sad vrše godišnjice, uračunjajuć im u 10 novčićah, na što su bile zlatne i srebrne marke oporučene.

Nije htio ni župnik da ostane dužan. Grof Hartinsky, mnogo cienjen muž, radi svoje vjerske revnosti i učenosti, podiže se i reče: Nevjerujem, da bi komu godio prizor, koj se toliko putih ponavljao, da su naime skupe i umjetnom rukom djelane, tesane, rezane, slievane stvari, što su jih vjerni, kao znak svoje ljubavi prama Bogu i Blaženoj Djevici ovoj il onoj crkvi žrtvovali, sakupljene, nahrnjagane, ko stvari u ratu zaplienjene, te ih nevjerni nadzornici neodpremljene na bubanj prodaju. Tako Židovi nose krst, koj su tolike blage duše cjelovale; nose monštrancije i kaleže, u kojih se prikazivalo, slavno pronašlo i svečano pokazivalo tielo i krv Isusova. To su raztrgali Židovi, kao jednoč haljinu na križ pribijena Isusa. Ono nam nepomaže, da smo imali vlast odkupiti! Tà ovo pokolenje nemože, da i hoće, sabrati toliko novca, da bi moglo odkupiti, što su silna pokolenja od mnogo stoljećah sakupila i darovala manastirom i crkvam. Da će ovo pokoljenje umjeti potrošiti novac, koj će se tim žalostnim putem sakupiti, da mu ni traga ni glasa neće naći, to je istina, al ostat će ruševina i vjerska golotinja, koja će vikati u sviet, da nam je siromašna vjera, dok mi tvrdili budemo, da je čvrsta, mal ne ko olovo, koje se rado savija, i na maloj vrućini raztapa.

zkvh.org.rs

Gospodo! prosbori Martinović, zdrava uma čovjek nesmije tvrditi, da istina onomu okreće milokrvno lice, koj se postavi na Vaše stanovište. Al vi, koji umom sjajite i naukom u sredini ovoga naroda svietlite poput sunca, nećete mi zamjeriti, ako se usudim reći, kad bi se sviet kretao oko Vaše osovine, ni onda ni u duševnom ni u tvarnom pogledu nebi napredovao. Sviet je dulje od 4000 godinah učio, da sunce ide, a zemlja stoji, Galileji je dokazao, da se zemlja okreće, a sunce da stoji. Nije li dakle istina, kakogod su znanstvene osnove, prije Galileja nićene, zaboravnosti predane, tako je cio sjaj imenah njihovih stvoriteljah pogrubio!

Nije li istina, da su u patriarkalnom vremenu lakše ljudi živili, kada su sav gazdaluk u živine polagali? No nevjerujem, da bi koj Židov poželio patriarka Jakova, kada ga je glad u Egipat odtjerao, dje su ljudi težje radili, jerbo su zemljišta orali i sijali. U evangjelju kara Gospod onoga sina, koj tim hoće da tiši glad svojih roditeljah, što je svoj dar crkvi Jeruzolimskoj prikazao.

Čovječji život tako je na svietu osnovan, da jedni plaču, kada se drugi raduju; jedni zebu, kada se drugi znoje; jedni gladuju kada drugi pri obilju želudac tereše; jedni idu goli, kada drugi pri svakoj dobi izmjenjuju odielo.

Zadaća državnika nevalja da bude druga, već da učini, da se što više gradjanah raduje, zaodije, zasiti i ogrije. Bog je svemoguć, te neograničenom mudrošću sviet upravlja. Ipak, koj sije, kišovito, a koj vrše, il peče ciglu, suho hvali vrieme. Dakle što onomu škodi, ovomu koristi prividno. Al Bog sveznajući uredjiva kako će se pokriti ne časne, već svakdanje ciele zemlje potrebe. Nedvojim, da su se

mnogi ucvilili, kada se ukinuo konac njihova života, što su ga preprêdàli po manastirskih pravih. Al državnik ima pred sobom svrhu gradjanah, a ne pojedinih. Milijuni su sakupljeni u gotovu novcu, a drugi sabrani u nepokretnoj imovini, da služe vrelom iz koga će crpiti sva došašća pokolenja sile, kojimi će graditi crkve i uzdržavati svećenike, na sve i one strane, dje je i jedno i drugo preko stoljeća manjkalo, kao što je opet drugo vrelo otvoreno za škole onimi milijunî, koji su po uništenih Jezuitih nagomilani, pak će od sele svaka kraljevina imati svoje vjerske i školske fondove (zaklade), koje dosad nije imala, te tako će se mnoga sirotna duša razveselit slovom sv. evangjelja i naukom njegovom.

Na tom sastanku je bila prisutna i jedna mlada grofica, udova naime Ladislava Zirzinskoga. Njen otac, rodjeni Niemac, bio je austrijski poslanik u Parizu, dje mu je kći posvema u duhu francezkih velikašah odgojena, a kod ovih u posljednje doba gospodovanja Bourbonacah nije se crkva ni malko odlikovala od kazališta. Duhom, kojim su ovo, istim su pohadjali i onu u naznačeno vrieme. Al svagdje su tražili samo sebe i zadovoljstvo svojih nagonah. U svećeniku dakle nisu drugo smatrali, već što su u jednom predstavljaču pred okom imali. Otac je mislio, da će kćer svoju uzvisiti vrhu svih djevojakah svoje domovine, ako joj bude um i srce zadahnuto duhom francezkih velikašah.

Mi se čudimo što djeca tako lakomo pružaju ručice za svim, što joj oči zasja. A nismo li mi ljudi u većem broju velika al ipak djeca, koja se zamamljivaju sjajnošću? Što god nam izvija svoju svjetlu spoljašnju

zkvh.org.rs

stranu, to omili našoj duši, bez da se postaramo i pokušamo, kako izgleda i strana nutarnja?

Već kad žudjenu svrhu dostignemo i otvorimo vrata dosad priključana, te zagledamo u nutarnja, onda se više putah ogadimo. Ali zalud; u životu se nemienja stanje po volji, već što je izabrano, u tom valja da živimo i umiremo. Dosta je plača i žalosti, al svemu nema druga lieka, već da se Bogu moliš, neka ti se miri i upokoji duša milošću, koju On zna i može svaki čas dati i uliti ti u pamet i u srce.

Ta mlada grofica više je umila zasjati neg ublažit; zato mladi Zirzinsky, koj se u Parizu u nju zaljubio, nije našao ono blaženstvo, za kojim je njegova mladjana duša žednila. I poklem je bio veledušan, da je volio sve svoje strasti suzbijati, nego jim oduška tražit u tužbah, u ravnoj dobi, poslje dvie godine, zaključio je svoj mučan život; a za sobom ostavio u velikom bogatstvu liepu udovu, koja je posjedovala sva svojstva, da ublaži jednu plemenitu obitelj.

Al poklem joj umom i srcem nije vladala divna vjera, nada i ljubav, to nije u njoj ni gorila ljubav, na koje plamenu bi se mogla ogrijat jedna familija. U njoj se uzbudio duh znanstvene oholosti, koja je najbližja paklu, jerbo ništa vrhu sebe netrpi. Pače i Boga kani, da s priestolja odagna.

Grofica ta, kako je od kneginje razumjela, da se u porednoj sobi zametnuo znanstveni razgovor, taki je tamo unišla, da mu prisustvuje. Sve je dakle primjetbe od jedne i druge strane saslušala, i kada je Martinović završio, ona je ovako nastavila: Ja se, gospodine, posvema slažem s Vašimi razvijenimi načeli. Ništa mi nije milije slušati, nego obranu drage slobode,

koja je od silnih stoljećah u težke lance bila okovana. Moja duša iz dna srca pozdravlja velikoga vladara, koji je došao na tu divnu misao, da odključa vrata tamnicah, dje je ljudstvo oba spola po nutarnjih stranah u razkriljenoj neznanosti i nečistoći čamilo i ubijalo dušu i pamet. Tko bi mudar kadgod povjerovao, da je moguće čovjeku u mladoj dobi znati, šta će njegovo srce požuditi kasnije? Tko bi se usudio takvu kriepost pripisati jednomu čovjeku, da sve svoje strasti sabije u jedan snop, ko žetalac klasje, pa ga postavi na žrtvenik, kao žrtvu svoje usteznosti! Koliko se muče ljudi, da tekuće potoke sabiju u jedno ùže korito? Al kad se nebeski žliebi otvore, onda je i staro korito premaleno, pak se prije razdieljene vode sakupe u jednu snagu, te probiju nanešene nasipe i silne prouzrokuju ruševine.

Draga naša sloboda netreba da se veže u spone. Tko to čini, nije prijatelj ljudstva. U perivoju se sit najio čovjek, pa je ipak njegovo srce zaželilo stupiti na velik prostor zemlje, akoprem ga je čekao trud i znoj. Ako je koj fratar i duvna zaplakala, kad se od cele dielila; ako je komu i mučno bilo iznova naviknuti zraku i slobodi, ko što se ptici iz kaveza oslobodjenoj, krila poletu odvikla; pokušajte, postavite na slobodan prostor kavez, napunite ga naviknutim jestivom, ter će ga ona oblietat i oblietati dok joj krila neojačaju, pak će se onda, pjevajuć u visinu zraka uzdignuti.

Liepo je i krasno, plemenita gospojo! udari joj u rieč stari grof Križevansky. Da nam netreba jesti i piti, da nema žestine i zime, da nema oholosti, lakomosti, zlobe i mržnje, riečju: da se nije rodilo sedam glavnih griehah, nebi nam trebalo sedam glavnih kriepostih.

zkvh.org.rs

Neznam, mlada grofice, komu se Bogu klanjate? Onomu, što su ga Grci i Rimljani Zeusom imenovali, pa ga tako sebi svaki stvarao, kako je komu godilo, il po nagonu triebovalo? Il onomu Bogu, što se u svetom evangjelju navješćiva, kao sveznajući i svemožan, pravedan i milosrdan? Koj niti vara, niti se dâ varati, niti se promjenjiva kao misli i čuvstva u čovjeku, već je Jehova, t. j. uviek bio, sada jeste i biti će na vieke. Koji je prvoga čovjeka stvorio i sudbinu mu odredio, i koj će i posledńjega sahraniti, a svakomu velikomu i malomu i svim milijunom od prvoga do poslednjega pokoljenja ovdje, mjesto naći i poslje smrti na svoje vječno odpraviti, kako je kod Izaije (45. 23) o sebi reko: prije Mene nije slikovan Bog, niti će biti poslje Mene; jerbo će se Meni klanjati svako koljeno i izpoviedat Me svaki jezik.

Ako se, liepa grofice, onomu klanjate, onda ja nemam šta da Vam reknem. Tà kad umiete sebi u glavi stvoriti i u srcu poželiti Boga, kakav Vam sad u ovaj čas treba, a u drugi opet onakva, kakav će Vam onda trebati, onda se nečudim, ako Vi znate i čovjeka na kalup Vaših mislih i Vaših osjećajah stvoriti? Al nemojte mi zamjeriti, što sam prinudjen zabilježiti, da je ovaj Bog i ovaj čovjek samo u Vašoj glavi i u Vašem srcu, te na svietu nema ovoga, kao što na nebu nema onoga.

Svaki je čovjek stvoren za slobodu, al zato vidimo, da se samo oni izobražavaju dušom i tielom, koji se prilagode gradjanskomu životu, dje se njihova sloboda ogradjiva granicami zakona. Zapovied što ju dao Bog Adamu i Evi, da se spore i umnožavaju, vrši čovjek i žena. Al da se čovjek i žena neobvežu brakom, niti

bi se sporilo, nit umnožavalo ljudstvo. Pojedini ljudi vrše onu zapovied, koja je izdana Bogom Adamu i Evi, da trudom i znojem obradjivaju zemlju. Al da se pojedine osobe ne unite u obitelji, nikad se nebi kruha najele i ruhom zaodjele. Pojedni ljudi brane svoju osobu i imovinu; al da se te osobe neusnuju u vojne čete, nikad se nebi ukupna osoba i imovina t. j. domovina obranila. I poklem jezgra slobode u tom sastoji: da je svakomu sigurna osoba i imetak, to je očevidno, da se sloboda nebi ni po jedno ni po drugo osigurala, ako se jedan dio imovine i osobne slobode nebi na oltar otačbine žrtvovao.

Al kako je spasitelj reko: neživimo samo kruhom, t. j. tielom, već i dušom. Život naš nije samo tvaran već i duševan, a to pokazuju crkve i škole. Duševan život ima svoju svrhu Boga, a sredstva molitvu i milost Božju. Moli i prima sakramente pojedini čovjek; al o tom neće nitko dvojiti, da dvojica trojica već više mole i više milosti izprose nego jedan. Zato je već Isus očitovao: da je ondje, dje se dvojica trojica u Njegovo ime skùpe i On s njimi. A kako je istina, da dvojica trojica više mole i milosti izprose nego jedan, tako je i to istina, da se više blagoslova dobije za pojedine i ljudstvo, da se umnoži u njih dobro a odstraui zlo. Ovo je uzrok, zašto je išao i Isus u crkvu jeruzolimsku, i zašto i mi za Njim idemo svaki u svoju mjestnu crkvu, da ujedinjeni žrtvujemo Isusa, da ujedinjeni izprosimo milosti i blagoslove.

A poklem se i milost i blagoslov spušta samo na prostor ćudorednosti, to je nedvojbeno, da prostor taj u osobi, obitelji i općini valja širiti, temeljiti i čvrstiti. A ko što je istina, da se tvarno blago samo ujedinjenimi

zkvh.org.rs

silami sabire, tako je istina, da se i duševno nemože drugčije steći. Dakle treba da je jasno svakomu čovjeku, da štogod se više ćudoredni ljudi sakupe, to će ćudorednost širja i jačja biti. Al poklem ćudorednost prima svoju hranu od mislih i osjećanjah, koje žestoko napadaju strasti, to da te strasti nenadvladaju i nepomrse naših mislih i osjećajah, treba, da se naše misli i osjećaji zakopčaju o Bogu, a kopča ta nije drugo već zavjeti.

No štogod više takvih kopčah nas sklapalo bude s Bogom, to će naše misli i osjećaji naši čvršće ostati s Bogom ujedinjeni, te tako naša ćudorednost biti će osigurana.

Istina, mi nemožemo unapried znati, kako ćemo poslje dvie ili četiri godine misliti i osjećati, baš kao što ni toga neznamo, kako ćemo sutra misliti i osjećati? Ali toliko znamo, da želimo i poslje dvie i četiri godine u onom stališu Bogu služiti, koji smo izabrali. Pak i to znamo, da, kako-no sv. Pavao apoštol izreče, po sebi i u sebi ništa nismo kadri, već po onom koj nas okriepljiva, t. j. Isusu, odakle danas se Njemu obvežujemo odlukom, da i onda njemu vjerni ostajemo, ako bi se naše misli i naši osjećaji uzbunili.

Eto uzroka, zašto se u mladjanoj dobi zavjetujemo, da ćemo preko ciela života djevičanstvo čuvati, da si duše nećemo privezati ni jednoj imovini, da nećemo da po volji svojoj odlučujemo svojom osobom. Bog, naš stvoritelj, toliko može zahtievati od nas, da mu se klanjamo! Tà dje je otac i mati, koji nebi iztraživali od svoje djece, da ih poštivaju? A svaka čast i poštenje nije drugo, već žrtva, što ju darujemo poštenju iskrnjega. Takva žrtva ima svoju cienu, i mislim da se

nevaram, ako reknem, da je ona najmanje ciene, što sastoji u rieči. Veće ciene je ona, koja sastoji u tvari našega posjeda, bilo to zlato, srebro il drugo što, a najveće je ciene ona žrtva, koju sačinjava sama osoba, svojom dušom i tielom.

Od nje nema plemenitije i Bogu dražje žrtve. I baš zato govori Isus: tko hoće da njega sliedi, treba da zataji otca, mater, ženu, brata, sestru, i svoju djecu. Uzvišenu tu žrtvu prikažujemo Bogu, da mu se klanjamo, kada polažemo evangjelske zavjete. Koja žrtva da je najsjajnija i Bogu najmilija, plemenito nam dokazuju svi ljudski narodi, kod kojih, ako su samo i jednu iskru prave vjere, nade i ljubavi sačuvali, uviek nalazimo u obiteljskoj i državnoj časti takve zavjete.

No da one tiesne cele (il tamnice), kako ste ih, plemenita grofice, milostivo obilježila, nisu u nutarnjosti tako tamne, kako se Vam pričinilo, možemo se lako osvjedočiti, ako proštijemo poviest svake znanosti i umjetnosti. Ona će nam odkriti slavna imena muževah i djevicah, koje su jednoč il više putah svoje ime baš u tih celijah proslavile.

A da te tiesne tamnice nisu tako žalostne, kako se u Vašoj liepoj glavi vidjaju, dokazuju nam svakdanji prizori, iz kojih vidimo, da u nje ulaze svojevoljno ćudoredni mladići i neoskvrnute djevice; sinovi i kćeri, više putah imućnih roditeljah, koji ostavljaju braći svoje dielove, il ako tih nemaju, a oni ih podiele siromakom.

Nije jedan predao kraljevsko i kneževsko priestolje mladjemu, pa se mjesto purpure (grimiza) kamžom zakrio. Drugi su sišli s priestolja i u skromnu celu unišli.

Dakle mislim, krasna grofice, da te tiesne tamnice

zkvh.org.rs

onda, kada su u njihovih celah stanovali fratri i duvne, nimalo više trulosti i gnjilosti nisu zadržavale, no sada, kada su se u jedne manastire uselili vojnici, a u druge predstavljači i predstavljačice.

Nije se tamo više širila glupost, neznanstvo i žalost, kada se u tih manastirih Bog slavio molitvom i pjesmom, neg sada, kad u njih kao u tvornicah lupaju i zuče strojevi, dje se u neprekidnom dimu pare i u neugodnu zraku čame ljudi, žene, mladići, djevojke, dječarci i cure, neradujuć se izlazećemu suncu, jer onda ulaze u tu gnjiloću, već se raduju zalazećemu, kada se te tamnice izbavljaju.

Nisam rad da prispodabljam manastire sa fratrovi i duvnami, a bogme ni s vojnici i predstavljači, pogledom na narodno gospodarstvo, al toliko će svaki nepristran morati priznati, da su nas onda manastiri manje troška državna stojali, kada su u njih Boga slavili, no sad, kada se u njih vježbaju vojnici i predstavljači.

Napokon zato smo stupili u državnu družinu, da nam ostane sloboda osobe i imovine osjegurana, koju slobodu nismo morali žrtvovati da ustanovimo državne družine, a ta sloboda želi, da meni bude dozvoljeno, ako mi je volja, da živim u manastiru, baš kao drugi u bračnoj obitelji. Ako nije tako, onda sam izgubio po moju osobu i imovinu cielu slobodu. A što je jednomu krivo, to nemože biti drugomu pravo.

Svaki je čovjek dužan Boga slaviti, neka ga dakle slavi svojim jezikom i vlastitom imovinom. Zidjimo crkve, snujmo škole prihodnim il porezovnim troškom, pak ćemo učiniti djelo drago Bogu, komu nemože biti milo ono, čim je povriedjeno tudje pravo.

Nije dugo bilo pa se svršili školski izpiti, iz kojih

se tako malo saznaje napredak djački u znanosti, kao iz riečih, što se jezikom izriču, iskrenost il lukavost srca. Jedno je istina, da se izpita boje i djaci i profesori, pa ako su obavljeni, onda se raduju i ovi i oni.

28.

Poslje tih izpitah nalazimo Martinovića u selu M. kao gosta pri imućnom plemiću gospodaru Stanislavu Přmiceslavu. Nalazimo ga na dvorcu, sagradjenom o prolomu, koj otvara put preko Karpatah u gornju Ugarsku. Tu je već i zato godilo Martinoviću, jer je udisavao i onaj zrak, koj se prelievao iz Ugarske u Galiciju. Premda možemo ugasit u svojih grudih ljubav prama svojoj rodbini i prama svojemu narodu, ipak ljubav, koja nas veže grudi vlastite domovine, nadvlada životom sve druge interese, koje je oholost, lakomost il nečistoća u nami uzbudila.

Dîvan je tu vidik na podnožju Karpatah!

Gledaš li na vrhunce, koji se iz silne i duge gomile planinah podižu kao egipatske kule i dižu glave visini neba, dje se u oblake' zavijaju, to ti se neprekidan nîz milih prizorah razvija pred očima.

Rado gledaš cio dugi dan na njih kao na sjajne nebeske zviezde, i da te tko zapita: šta ti tako vrlo godi u tom vidu, težko da bi mu znao razložiti, jer tako su ti se pripele za nje oči, da si je mukom znadeš okrenuti.

Uz podnožje su razastrta sela, u kojih si je zavila gnjezdo zadovoljština, jer su jim njedra razkrilila plodna zemljišta, koja obilno radjaju sve, što treba čovjeku i živini. Nad otimi seli gospoduje vla-

zkvh.org.rs

stelin Přmiceslav Stanko, koj je u tom sličan nepokvarenomu vlastelinstvu poljskomu, da vjeru svojih otacah izpovieda nesamo riečju već i činom; pak u njegovoj obitelji imadu podanici uzor katoličke pobožnosti. A tim se vrhu mnogih plemićah poljskih uzdiže, što nije predao potrošarine u ruke zakupnikah Izraelićanah, da poskidaju kajmak i kiselo mlieko, izciede čorbu iz limuna, a koru ostave podaniku, zato nije židov navalio na ta sela, te je sitnija i krupnija trgovina bila u kršćanah.

Pekla se i tu rakija, al se nije kvarila kojekakvom mješarijom, te davala i nudila za svake stvari, kao u drugih predjelih, dje su vlastelini predali sva vrela života u ruke Izraelićanah. Trieznost dakle nije narušena, pamet nije zatupljena nit je srce javnom nećudorednošću bilo okuženo.

Tu stanuje puk, koj ljubi Boga, poštiva gospodara, umno i marljivo radi, štedljivo troši, te mu odsieva s lica zadovoljnost, čistoća osobe i stana odlikovana.

Martinović je osobito volio prirodu, koje prorode tajne odkrivao je na sveučilištu svojim učenikom. Nije on promašio ni jedne prigode, koja mu se ponudila, da se s njenim raznim oblikom nasladjiva u svojih šetnjah, koje mu je iz ljubavi domaćin svaki dan priredjivao. T'ko se samo mà i u jedan Karpatski prolom zadubio, taj će se neumorno penjati na stiene i grebene, da se naužije divna zraka i napije frižke vode, koja se valjda nidje nenalazi bistra i laka, kao što u Karpatskih klisurinah.

Na visini od 2000 stopah raste jelovina i miris razastire po čistom zraku. Užio bi ga ne samo na sva usta, već i očima i ušima. Tu, ako ti je volja, sjedneš

na konja, da te nosi po uzkoj stazi uz ždrelo neizmjerene dubljine, u koje, kad pogledaš, srce ti se sgrozi; da te nosi nuz klisure, s kojih se smiju na te Karpatske ružice izmedju umiljata raznovrstna cvjeća, kakva u tvom domu nikad nisi vidio, kanda bi u kitu umjetnom rukom pletenu uložene bile; tu ti se kadkad još pokaže kakva ptica, tu žubore potoci i kad dospiju do kakva proloma, velikom silom se preko strašna kamenja prevaljivaju, dočim jim se pjene u tracih sunčanih u biserna zrna pristvaraju.

Al eto ti se na jedanput otvori velik prostor ravnine, koju jedva znaš da pregledaš, zastrte velikim kamenjem, kao jedna crkva, il bečka kuća, svaljanim sa strašnih klisurah, koje ti svoje grozne obraze s obie strane pokazuje. Tu ti je već samoća, tu je tihoća, rastu tu jelovi grmi, izmiešani s karpatskim grožđjem, da ti zagase žedju, ako se nisi postarao i donio sa sobom pića i jestiva; jerbo ćeš tu naći takvih klisurinah, koje ti pružaju krov, da se pod njim odmoriš i jestbinom se okriepiš.

Visina ta već stoji nad oblaci, pod nogama si gledaš kako il kišom padaju il sniegom oni zavijaju okolo sebe. Neosjećaš žive duše. Istom te drugda iznenadi glas zviždećeg urlika, i ako dugo motriš stiene sniegom zakrivene, kadkad te obraduje skok divjih kozah, skačućih s jedne stiene na drugu preko vratolomnih dubljinah.

U kom da se nepobudi želja, viditi šta je tamo na tih klisurinah? Al tu ti se valja već nasloniti na svoje noge; jer se konj nepenje na nje; no zato se nimalo neplaši, jer si je odmorio, okriepio i kad s podnožja

zkvh.org.rs

gledaš na njih, činiti se, da ćeš se lako na nje uzpeti, kanda su se slegle preda te, da te zamame.

Al kad koračiš na njihovo zemljište, onda misliš da su se izupravnile. I zaista, nikad se nebi na nje uzpeo, jer kad im izbliza pogledaš u lice, misliš, kad Bog vidi silne zločine, što se vrhu zemlje poljske i ugarske svaki dan počinjavaju i kad bi pravdom svojom prinudjen bio, da grmi i sjeva gromom na ljudska sela i gradove, pa popali i ubije sve što je živo, onda mu neograničeno milosrdje odvrati lice i okrene ga klisuram Karpatskim, da svoju srdjbu izlije vrhu njih, koje su zato kano Božjom rukom razkidane, razlupane, razbačene tako, da nije kamen vrhu kamena ostao, kano jednoč u gradu i u crkvi jeruzolimskoj. Al eto ti ovdje, koj ti obilježi trag, da ga mučnim i pazljivim korakom sliediš. Nestalo ti je tuj i grma; al se Bog postarao i za čovjeka, koga bi nužda ovamo dotjerala, il zabava namamila, da od žedje nesmanjka. Tamo i vamo zelenê se busevi kiseljaka, što ste ga u bašću usadili, da njim posmočite govedinu. Kad si se umorio, njim se razgališ, žedju trneš, mučno pogledajuć kadikad na vrhunac i jedva čekaš da ga ugledaš. Težkom mukom kad si se uzpeo, odahneš i zahvališ Bogu, što ti je udielio milost, da si se ovako bliže nebu podigao.

Dà bliže nebu! Tà ovdje već neima ništa, šta bi te na život ljudski opominjalo. Tu nitko drugi nije već Bog u nebu, a pred tobom jedan dùg i širok prostor, ravan, od kamena stvoren, na pol hvata dubljine mahovinom pokriven.

Evo ti spremljena kreveta najmekšega, da se po volji izležavaš; jer tu se nebojiš ni zmije, ni miša, ni crva ni mrava. Tu nema više živa stvora do tebe čo-

vjeka. Al ti ljubopitomnost neda, da se dulje izpokojavaš; ona te goni, da vidiš šta je još na tom divnom prostoru, obkoljenom novimi planinami, od gola granita u visinu 2000 stopah podignutimi? To su Karpatski vrhunci, što im je pučki jezik razna nadio imena, i što jih odonud s podnožjah Karpatskih tako začareno gledaš preko ciela dana.

Na nje se penju junaci, najviše puzajuć i grleć stienu, ako ih je Bog nadario zdravimi plućami i glavom, koja nepati s nesvjestice, da se ogledaju u ogledalu Ugarske i Galicije i zapišu svoje ime u imenik, koj se nalazi tamo u budjacih izrezan. A koji nisu junaci, oni se šeću po tom mekanom prostoru, i dive se jezerom širokim i dubokim, što ih je svemogući Bog tuj postavio.

Baciš li u nje po koj kamečak i gledaš ga na dnu jezera, čuješ, jedni kažu, da su ovo kotli potokah, što se kroz njedra ove planine probijajuć, niže izvaljivaljivaju i preko kamenja u dubljinu prevaljivaju; drugi tvrde, da su oči podzemnih morjah, kojih dubljinu sačijavaju karpatske planine. Ja pako mislim, da su najumniji, koji očituju, da neznadu toga baš kao ni onoga, kako su te granitske planine nastale! Jer mà odkle razgledao ta jezera, nema traga, da bi mà odkud u njih voda uticala.

Nije dvojbe, da je to mjesto Martinoviću omililo. Tà svaki dan je drugim pravcem udarao i one divne prizore iz bliza gledao na onom vrhuncu, što glavu svoju kao kraljić nada drugimi uzdiže i ime svoje ljebio.

Al nije tu samo priroda Martinovića nasladjivala,

zkvh.org.rs

već mu je i obitelj Přmiceslavova dragosti svoje razvijala.

Vlastelin taj često je išao u Lavov, dje mu je sin učio, pak buduć je i sam nauke njegovao, našao je prigodu u palači kneza Krštjenskoga upoznati se s Martinovićem. Duša te obitelji bila je gospoja Přimiceslavica, u koju je svaki gledao kao u kakvu sveticu. Lica je bila umiljata, očiuh veselih, srca čistom ljubavju kipeća. Kudgod se okrenula, tud je dobro činila. Rado je rieč izmienila s malim i velikim, siromakom i bogatim, mladim i starim. Ni jednom riečju, ni jednim migom ni jednim činom nije nikad odala, da bi se čim većom smatrala od drugoga il šta takova posjedovala, što se drugomu dopada. Čast i poštenje, što je uživala, to je zato primala, da odvraća dvostrukom kamatom. Uljudno i veselo susretala je svakog u kući i izvan kuće, u koju su radostno i pouzdano dolazili svakoga stališa ljudi, dje su dragovoljno bili dočekivani. Tà Božjega blagoslova su uživali obilno, dakle su mogli bez vlastitog uštrba razvijati gostoljubje.

Dično svojstvo, jer je ona i sredstvo, po kom se razprostranjiva i učvršćiva ljubav, koja sve ljudske odnošaje zameljava! Ipak razboritost ište, da prije svega ljubimo sebe i svoju obitelj i razsudimo, je li su naši tvarni odnošaji takvi, da mi gosteć rod i prijatelje, nenavlačimo oskudicu na se i na svoju čeljad.

Nerazborito dakle čine takvi ljudi, koji sastavljaju svietle objede, kada svojim uzkraćivaju i ono, što se razumije u prošnji: daj nam kruh naš svakdanji! U nas kršćanah je najplemenitija gostoljubivost, koja se iztaknjiva prema oskudnim, bolestnim i nevoljnim, jer

znamo, da se naziva djelom milosrdja tjelesnog, od kog će sam Isus polagati svjedočbu na sudnjem danu.

Pri svietlu objedu na godišnji dan posvetbe crkve pripravljenu sakupio se liep vienac gosti oba spola i raznih stališah, da izraze svoje štovanje toj odličnoj obitelji plemićkoj.

Povodom te svetkovine čast je imao Martinović ukazat izvrstne svoje družtvene darove, koji su mu već prije objeda stekli u mnogih grudih prijaznost, osobito kad su razumjeli, da ga je Ugarska životom nadarila. U tom okolišu veoma je bio čašćen i Strnka, podjašprišt, komu je dala milokrvna gospoja desnu, a Martinoviću, kao kućnomu gostu, lievu ruku.

Uljudan podjašprišt začeo je odmah razgovor: Čast nam je, veledušna gospojo! toplu odkriti hvalu što ste nam milostivo ponudili prigodu, da vriedna sina Ugarske, naše poštovane susjednice, upoznamo, s kojom smo u takvom prijateljstvu bili, da smo kraljeve jedna drugoj davali, a sad nam se baš jednaka o vrat objesila sudbina.

Ako se nevaram i u Ugarskoj je Blažena Djevica u velikoj časti, pa se kaziva odvjetnicom kraljevine. Nedvojim dakle, da je čin, po kom se ukida pohod crkvah časti ove Djevice posvećenih, dje se njena milost u neizbrojenih slučajevih čudotvornom pokazivala, žalostno kosnuo nabožna srca. A onaj, po kom su nakiti pokidani, što su ih harna srca od zlata, srebra i dragocienjena kamena naslagala, a naknada novih strogo zabranjena, baš i sve vierne ucvilila. To je svakomu nedužnomu čovjeku njeka nepovoljna novost, kad čuje, da se proštenja i družine, u kojih se članovi obvezuju Isusa, Blažene Djevice srce itd. slavit i kriepostan

zkvh.org.rs

život provodit, žigošu kano sastanci, po kojih se razastire glupost i nećudorednost. Mi se učimo, da valja zakone obdržavati, al komu bi palo na pamet, da bi država sredstva, koja ljudstvo spasuju, obilježila kao takva, po kojih bi se ljudstvo vodilo u prokletstvo?

Kako je podjašprišt začeo govor, taki se uzbudio bojaz i nemir u duši Martinovićevoj. Znao je, da su tu Poljaci, koji nose u srcu žalac boli i koji, premda su izgubili narodnu samostalnost i u sjeni naziru napadaj na svoja ustavna prava, a s druge strane ga je bolo, što je u tom družtvu objedovao i srezki ravnatelj, koj kao Niemac poznavao je samo dužnosti, dočim je u svakom, ako je prava spominjao, buntovnika nazirao. Ipak je slavohlepje nadvladalo i volio je štovanje svih Poljakah izgubiti, nego da mu se baci na ime sjena nelojalnosti prama vladaru. Istom što je htio usta otvorit, uzme rieč srezki ravnatelj Bleiveis, i reče: Gospodine podjašprište! Da neimam sreće poznavati Vašu obilnu učenost, onda Vam se nebi danas divio, da Vi neodobravate čina, koj bi trebalo da proslavite. Naša vjera uči, da su prilike otvorene knjige za neuke, iz kojih pogledom crpe nauku za krieposti. No uza svu Vašu učenost nevjerujem, da bi smio tvrditi, da bi vieran puk, mà i jednu iskru nauke nagodio u onih moćih, što se oko ikone Bogorodičine navješaju. Ni toga nećete tajiti, da je naša majka crkva jedna družina, u kojoj svaka osoba, svaki stališ, svaka doba, svaka osobitost duševna i tvarna prvo nalazi svoje mjesto, drugo sva ona sredstva, po kojih valja da se spasi. Družine dakle uže, poznate pod raznimi imeni, ako nebi bile štetne, a ono su sigurno suvišne. One pojedinim glupim vodjam daju pogibeljnu vlast vrhu članovah, pa dočim s jedne

strane ih izmuzaju, s druge jim koprene navlače na um, da ono mogu povoljnije činiti. A budući Vi, gospodne, uz Vašu podjašpritsku službu vršite i plemenitu zadaću duhovna pastira, neće Vam nepoznato biti, da se na dane crkvene zlogrdni čini sbijaju. Mnoge hvale je dakle vriedna naredba, koja je crkvenu svečanost na jedan dan smjestila, i tim zlorabu zapriečila.

G. Ilinsky, mlad vlastelin iz susjedstva, često je polazio taj dvorac, jerbo su mu oči rado počivale na kćeri Přmiceslava, krasnoj Jelisavi, koja se jedino u tom od uzora plemenite si matere razlikovala, što je istom u 16 godinu svoje dobe stupila. Ona je bila dika obitelji Přmiceslavove i slava svoje matere. Ako je tko s njom drugovao, srdačno se klanjao materi, što je takvu kćer odhranila, koja je Bogu draga bila, pa i ljudem svakim korakom omilila. Gospoja Přmiceslavka nije bila navadnoga mnienja, da je mati samo zato, da djecu radja, već da ju i odgojava.

Bilo je u Galiciji dosta Francezkinjah, koje su velikim glasom iztakale vrline, što kane uliti u djevice, koje ih na koštu prime za skupe novce. Bilo je i duvnah, koje su primale kćerke, da nebudu na smetnju materam, što su tražile zadovoljštinu u svietu, a ne u krugu svoje obitelji.

No ona je mislila, da njezinu kćerku nitko neće tako poznavati ko vlastita mati, da umie iznaći sredstva koja će najpodobnija biti u nju uliti sve dobro, da nju nitko neće toliko ljubiti kao vlastita mati; dakle toliko si truda žrtvovati, da joj sve vrline obraženoga ljudstva nabavi, da s njom nitko neće imati toliko strpljivosti, da iz njezina srca triebi mane i usadjiva krieposti kao rodjena mati. Dakle ona nije htila da svoju kćer izda

zkvh.org.rs

na koštu Francezkinji, ili da ju metne u oklop jednoga manastira, već ju zadržala uza se, pak dan i noć nastojala, da svoju dušu u nju prelije.

No da li je dobro činila ta mati, neka sude gospoje, koje su svoje kćeri jednomu ili drugomu zavodu povjeravale na odgoj.

Mlad Ilinsky je neprekidno gospojicu Ilinskovu napastovao, da nije danas Boga molila pobožno, jer se mnogo djevojakah iz okoliša na crkvenu svečanost sakupilo, pak čim je sigurno lica izpitkivala. Nu umna gospojica mu je kamatom odvratila, bilježeć svoju uvierenost, da je gospodin Ilinsky težko i jedan otče naš revno izmolio, baš sbog onih mnogih krasnih licah iz okoliša, koja izpitkuju gospodičići dragovoljnije no gospojice. Kraj toga je ipak jednim uhom pozorno pratio govor podjašprišta i srezkoga ravnatelja.

Mlad Ilinsky prve godine svoga školovanja proveo je u konviktu Jakovacah i osobito se zanimao vjerskimi pitanji. Zato šapne prekrasnoj gospojici, zašto mora svoje prigovore nešto odgodit i reče: Gospodine podjašprište! Nemojte mi zamjeriti, što Vam utičem u rieč. Uvjeren sam, da ste htio gospodina Bleiveisa počastiti svojim odgovorom, i nedvojim, da bi ste mu sve razloge iz obzira vjerskoga pobili. Al dozvolite meni da mu ja nekoja primetnem iz obzira družtvenoga. Gospodine Bleiveisu! Vi nećete valjda u zlo primiti i ako se usudjujem u Vašoj prisutnosti kazati Vašoj velecienjenoj gospoji, da je liepa? Jer neću da u Vami smatram takva egoistu (sebičnjaka), koj bi htio sebi samomu kao vlastito pravo zadržati, da joj u oči kaže, da je liepa. Ipak nećete tajiti, da Vam se je još ljep-

šom pričinjavala, kada ste joj vlastiti prsten na njezinu krasnu ruku natakli i kada ste joj o bieli vrat Vašu prilićicu objesili. Prostite mi, gospodine podjašprište, što tako svjetovno kanim govorit o svetoj stvari. Al to neide drugčije prama gospodinu Bleiveisu, koj nam mora dopustit, da nam je dozvoljeno i sebe ljubiti, što mi onda činimo, kada na ikonu il okol ikone Blažene Djevice, milostive Bogorodice, vješamo skupociene moći.

Bogorodica je liepa vrhu svih kćerih čovječanstva, buduć je odlučena, da bude kraljicom nebesah i majkom milostivom ljudstva, al mi mislimo, da je onda ljepša, ako ju s našimi moćmi nakitimo i držimo, da smo svoju zahvalnost samo onda valjano izručili, kad smo ovakve moći na njezin oltar postavili.

Dakle ništa više neželimo, neg da nam bude slobodno činiti prama Blaženoj Djevici, što je dozvoljeno činiti svakomu čovjeku prama osobi, koju ljubi. Pak ako se iz prilikah i kipovah čitaju vrline i krieposti što su ih svetci i svetice iztaknjivale na svietu, onda nam moći predstavljaju milosrdje Božje, utočišće Blažene Djevice, zahvalnost i revnu bogoljubnost naših suviernikah. A nije li to dovoljna nauka, koju nam pružaju moći? Vojska svega carstva poznaje jednoga vodju i zapovjednika u svom cesaru. Ipak svaka pukovnija ima svoju uniformu i zastavu. Al to još nije dosta, već se i te razlikuju po tom, kako su vojnici u njih iz raznih kraljevinah uvršteni, a to sve zato, prvo da se narodne junačke iztaknu vrline; drugo, da se te vrline i u one vojnike uliju, koji ih drugčije nikad nebi stekli.

Sveta majka crkva je velika družina, koja nas sve ogrljava pod jednim imenom i krstom Isusovim. Al kako je u nebu više postajah za spasene, tako je na

zkvh.org.rs

zemlji više vrstih krieposti. Nikomu dakle nekratimo prava, al se medjusobno čvrstimo umom i srcem, kad se na jednu ili drugu kriepost udružimo, da višje postaje stečemo sebi u nebu.

Nemožem silom al moram da napomenem, da su veliki ljudi, koji se slavé na svietu, prije nego što su začeli kakav čin, uviek išli na jedno njim osobito sveto mjesto, gdje su duševne sile crpili ili ponavljali. Židovi su išli u Siloe. A znamo da su se i grčki kraljevi Jerozolimu preporučivali. Od kako je pako kršćanstvo, uviek je bila vjera, da ovdje ili ondje Bog dieli obilnije milosti i to na sve četiri strane svieta. No ni toga nam neće nitko tajiti, da smo na jednom mjestu žalostniji, a na drugom veseliji, no drugčije i pobožniji.

Ako je to dakle navadno kod velikih ljudih, a izkustvo nam svjedoči, da je običajno i u krugovih obrazovanih, onda mora da je ljudstvu prirodjeno. A što je prirodno, ako se rabi u granicah umjerenosti, nemora da bude ljudstvu štetonosno. Ljudske pako potrebe nesamo tvarne, neg i duševne jednako osjećamo plemići s onimi, koji su podanici.

No ako gospodin Bleiveis dulje vremena provede u puku, opazit će, da ovakvi pohodi silnu radost razkriljuju puku. Oni se ovakvom hodočašću raduju mjesec danah unapried, a drugi opet na povratku, pak obnovljeni dušom i tielom kući se povraćaju. A buduć i podanikom dieli Bog dneve kao i plemićem da jednog dana radost izmjenjiva sa žalošću triuh, zašto da mu kratimo prigodu, dje smetne svoje brige i veselje zahvaća u sastanku sa svojimi rodovi.

Baš dobro! zabilježi plemenita gospoja domaćica. Kad to napomenuste, gospodine Ilinsky, pružiste mi pri-

godu, da stupim na obranu gospodina Bleiveisa. Od kako je zauzeo stolicu srezka ravnateljstva, nije ni jednom prilikom očitovao, da neizbjegava veselomu družtvu. Čvrsta je moja nada, da nas neće oglobiti sbog naše crkvene svečanosti i neće nam pomutiti radosti, koja nam obiluje u grudih sbog častnoga ovoga kruga naših plemenitih gostih.

Na ovu finu udvornost ugladjenim jezikom milokrvne domaćice izručenu primieti Bleiveis, da bi nevieran tumač bio previšje volje, ako bi se usudio smetati veselje mà dje, koje Njeg. Veličanstvo želi da se razlieva po svih prostorih njegova velika carstva, a najmanje u ovakvom svietlom domu, koj sjaji lojalnošću i viernošću dinastičnom.

Zaisto veselo je bilo ovo družtvo, jer je plemenita domaćica umjela sa svakim gostom ugodnu rieč izmieniti. A domaćin je jedan od onih poljskih plemićah bio, koji su veliku cienu na to postavljali, da mu se gosti rado napiju onoga dobroga vina, što ga je na tokajskoj ugarskoj planini svake godine kupovao njegov vjerni i umjetni činovnik.

Naravno da su u ovo doba već riedki bili ovakvi plemići u Poljskoj.

Jednoč, dok su kraljevi poljski u Krakovu žezlo držali, sretna je bila Ugarska, jerbo je svoja vina u dobru cienu prodavala Poljskoj, a posriedstvom poljskih trgovacah Rusiji, Švedskoj i Danskoj. Nije onda bilo plemića u Poljskoj — koj nebi bio imao tokajskoga vina u svojoj pivnici. Onda su Bartfa i druge varoši gornje Ugarske cvale, napučene i mogućne bile; al od kako je Poljska poput Isusove haljine bila prokockana, navališe na nju Židi, koji, poklem su u Isusu pravdu zata-

zkvh.org.rs

jali, u ničem netrpe ono, što je pravo i istinito, već kanda po naravi gonjeni, moraju sve kvariti. Tako su izopačili i vina Ugarska i Poljska, a tim i druge sjeverne države od ugarskih vinah odtudjili.

Mladi Ilinsky, iza kako je Bleiveisu odgovorio, okrenuo se opet gospojici Přimiceslavovoj i rekao: Nećete mi za neudvornost uračunati, što sam sladko drugovanje s Vami, krasna gospojice, za čas prekinuo.

No sreća gospodine Ilinsky, što Vas nije slušao puk, kao nekoč Ambrozija u crkvi milanskoj; bio bi vas za cielo izvikao za biskupa.

Vaša liepota, krasna gospojice, veliku je čast meni namienila. Samo jedno fali, što u Lavovu nestanuje milanski puk, što ja nisam Ambrozij, i što u B . . u negospoduje Gracijan. Ipak ako bi sve to onako bilo kako nije, znate li, liepa gospojice, šta bi ja onda želio?

Ah! to sam baš veoma ljubopitna saznati. Na što reče Ilinsky: Da onda postanete opaticom jednoga manastira!

No, odvrati gospojica, Vaša se želja nikako nebi mogla izpuniti, buduć je naš cesar duvnam putni list izdao.

Meni je žao, veli Ilinsky, što su duvne krenute iz svojih zavičajah, al kad imam sreću u Vaše oči zagledati, onda volim da u B . . u ne gospoduje Gracijan, što u Lavovu nije puk milanski i što ja nisam Ambrozij.

Kako ja vidim, odvrati gospojice, Vi ćete se najposlje radovati, što nam gospoduje J . . . p?

U taj čas digne se domaćica i svi gosti, pak ju pratiše na zeleno dvore, dje su se seljaci poslje večernje

na veselje sakupili. Njim se i gosti primiešali i ugodnošću gledali igru momakah i djevojakah. Patrijarkalna sveza, koja je spajala vlastelina sa podanici, još onda nije bila pokidana. Ako je kakvo veselje imao koji podanik, to ga navadno počastio svojim prisustvom i vlastelin sa svojom obitelju. A kad god se veselje prilievalo na dvorcu vlastelinskom, to se razlievalo po svoj općini, jer su onda bili spojeni u veselju i žalosti.

Mladi Ilinsky tim se razstao s gospodjicom, da će došaste nedjelje nastavit svoj govor, što ga nisu mogli sad završiti, jerbo je on u ime svoje matere sazvao svu obitelj na isti dan.

Gospodar Přmicislav bio je u tješnjem prijateljstvu s pokojnim gospodarom Lavoslavom Ilinskym i veoma je poštivao njegovu obitelj. Pokojni Ilinsky bio je izvrstan i učen gazda, buduć je proputovao Inglezku, Francezku, Holandiju i Belgiju. Pomno je kupio poljodjelske nauke i uveo ih u svoj posjed, na koliko mu je tu podnebje bilo podobno.

Posjed njegov nešto odaljen od Karpatah, sačinjavao je ravnu visinu. Usred njega sagradio si je dom, koj mu je razvio sve kućevne povoljnosti.

Visinu mu je odmjerio jednoga samo sprata, i to tako, da površina bude palom u zemlju spuštena, dje je sve spremljeno bilo, što je za život potrebno, a u svoje odaje s površja zemlje je ulazio, pak još i na kola se pod krovom penjao. U posobstvu nije toliko gledao na svjetlost, koliko na umjetnost. Imao je liepu sbirku vrednijih slikah, a drugu knjigah.

Dom je postavio usred vrta, po ukusu francezkom ustrojena. Nadalje uz dvie strane, drvî zakriljene stajale su štale i zdanja vanjske čeljadi. Zemljišta je imao

zkvh.org.rs

na četiri majura razdieljena, dje su bile volarnice, ovčanice i druge staje mudro izvedene, čvrsto zidane i ukusno s polja uredjene, a zemljište u dužinu izmjereno, koje se kao i majuri putevî lipovinom zasadjenimi skapčalo. Milina je bila tim zemljištem se prohadjati, uz koje se nalazila T. varošica, Ilinsky-u podvržena. U njoj je bila crkva u slogu gotičkom, što ju otac Ilinsky-a sagradio.

Al mu nije bilo dozvoljeno duže vremena tako umno gospodariti, jerbo se prije nekoliko godinah u gospodarskom radu razladio i poslje kratka bolovanja umre, ostaviv si suprugu i jedinca sina, kod podanikah pako i prijateljah blaženu uspomenu.

Mladi Ilinsky je veoma sretan bio, jer mu je mati za života svoga upila sav njegov gospodarski duh, pak gospodarstvo sve do danas u istom duhu vodila, tako da je mnogim nesamo ženam, već i gospodarom za uzor služila.

Al poklem joj sin već u punodobnost stupio, zato je odlučila, da ga oženi i da mu preda gospodarstvo, a ona se preseli u Lavov i svoje starije dneve u gradu probavi.

A poklem je obitelj Přmiceslavovu u svakom obziru časti dostojnu poštivala, ugodno je bila iznenadjena, kad je opazila, da njezina sina srce tamo odveć teži. Drago je bilo i sinu, kad mu je mila mati izjavila, da će joj radostno biti, ako si ruku plemenite djevice Přmiceslavove steče.

Zato je mladi Ilinsky rekao gospojici: da će ukinuti razgovor nakalamiti. Dosljedno onomu kako su jedno drugomu odvili, da niti bi Ilinsky volio biti biskupom, niti gospojica Přmiceslavka opaticom, ljubav ih

zovnu da budu supruzi. Nu nismo našli ubilježeno u dnevniku Martinovićevom samo ino, van kako su Přmiceslavovi u njegovoj pratnji iste nedjelje posjetili obitelj Ilinsky-evu i taj dan tamo proveli.

29.

Mladi Ilinsky se postarao, da se na taj dan sve iz okoliša sakupi što je bilo staro i mlado, pa da u veselju sprovede. Nije zaboravio, da pozove Krmanskoga mladoga plovana, i vlastelina Pružinskoga, koji su se osobito znanošću bavili, da tim ugodi i Martinoviću kao inostranomu gostu.

Nije dvojiti, da mu je najveća briga bila, kako će vienac momački i djevojački sastaviti, da na večer odigraju i otresu onu dosadnost, što ih je preko dan tamo amo u neizbježivom družtvu starijih napadala. U ostalom nije iste večeri ni starijim ništa manjkalo; jerbo je gospoja Ilinsky-eva svu svoju umjetnost razvila, da svakomu ugodi, koji nisu htjeli, da u gojenju očiuh na užívu radostih mladjanih, da gutaju prah, uzbijen njihovom igrom, oni se razdielili po prijaznih odajah, u kojih je bilo na stolovih poredano, što je bogata smočnica i stara pivnica umnoga gospodarstva Ilinsky-eva sabrala.

Ovako se dogodilo da su se duhovi jedne porodice u družine unizali.

Navadno biva, da se ljudi, ako i nisu jedne ćudi, rada sastaju s onakvimi, s kojimi umno mogu razpravljat o stvarih učenih. Tako se sbilo, da su u jedan krug dospjeli mladi plovan Krmanski i vlastelin Pružinsky, premda su u načelih tako stajali jedan prama drugomu kao dva polusa Arktikus i Antarktikus. Ona dva mlada

zkvh.org.rs

Poljaka govorili su za obstanak svega, što je ljudstvo razdjeljivalo na podaničtvo i vlastelinstvo, dočim je Martinović plamtio od želje, da se poruši zid, koj je čovječanstvo razstavljao, te po uzoru francezkom da postanu jednakim gradjanom. Ona dva Poljaka prezirala su sve, što je njemačko i žudila su za starom slavom raztrošene Poljske; dočim Martinović ni na kraj pameti nije drugo nosio, već da se sve narodnosti stope u njemačku i ustroje jedno čvrsto carstvo, koje će sjajem svojim nadmašiti sve ine države evropejske.

Kad plovan Krmansky opazi Martinovića, reče mu: Drago nam je, Magjaru, što te vidimo! Ta davno je već kazano, da je dobro, ako imamo drugovah u žalosti! Nedvojim, da će naša sudbina, što je danas i Vašom postala, još veću bratinsku sućut pobudit u Poljaku i Magjaru. Možebiti, da ćemo razgovarati njemačkim jezikom, al ćemo osjećati poljački i magjarski, pak neuvidjam, šta će niemštini koristiti, ako razpolagala bude jezikom, komu se protivi čuvstvo.

Na to odvrati Martinović: Osobito bi mi drago bilo, gospodine, kad bi mogao slast drugovanja užiti u suglasju mnienjah. Al kako mi se čini, time mi nismo nadareni. Za onu naredbu, koja u sve državne i školske odnošaje uvadja njemački jezik, smatram za najveću blagodat u pogledu ljudskom. Prvo je, što mi u oči pada, riešenje slobode uma kršćanskog, koj je bio obvezan lancem izumrla jezika.

A na groblju se nerazvija barjak života, već smrti. Isus već rečè učeniku, koj ga moljaše da može otići umrla otca zakopati, neka se mrtvi druže s mrtvimi. Latinski jezik stojao je pred ljudstvom kano kitajski zid. Riedki su imali toliko vremena, sile i hrabrosti, da se

preko njega premetnu u domovinu znanosti. Zato su se guste tmine razastrle po svem kršćanstvu u srednje doba. U austrijskoj carevini mnoge su narodnosti. Njim se svim otvaraju vrata, da ulaze u cvjetan vrt ljudske znanosti po jeziku njemačkom. On je već daleko napredovao na putu obraženosti, i kao jezik silna pučanstva prinaša nam sve bogatstvo uma i srca, koje se sabire na velikom prostoru njegovom.

Razlikost jezikah jest znak kazne, što nam ju Bog nametnuo, da u nami satare oholost. Ta dakle naredba tare put jedinosti, kojoj treba da ljudstvo tegli. Silna je blagodat jednoga jezika u državi! Nimalo manja od jedne vjere. Tà mislite si na jedan trenut ono blago stanje, kada će se jezik njemački govorit u svakoj obraženoj kući, pak ćete shvatiti, na koliko će se lakše okretati stroj uprave i na koliko će postati jednostavniji i jeftiniji.

Dragi gospopine, zabilježi učeni plemić Pružinsky, kada se tko stavi na njemačko stanovište, onda mora da sve odobrava, što Vi rekoste. Al oprostite mi, što Vas moram upozoriti, da svaki narod stoji na svojem rodjenom stanovištu. Barem mi Poljaci čvrsto se držimo poljačkoga. Nemojte mi zamjeriti, ako se usudjujem Vašu pozornost svratiti na onu istinu, što ju tisućljetno izkustvo potvrdilo: da čovjek neima moći čovjeka stvarati, već samo njegove sile razvijati. A baš sa stanovišta Vašeg umovanja mislim, da se ništa u čovjeku nemože drugim načinom razvijati, već jedino vlastitim jezikom. Ja držim, da Poljaka umie samo Poljak naučit sve ono, što Poljaku treba.

Na toliko ide ljubav i mogućnost vlastita jezika! Brava se otvara ključem, što ga je bravar priredio, kada

zkvh.org.rs

je skovao bravu. Pokušaš li ju drugim ključem otvarati, možeš silu počiniti, ali ćeš sigurno oštetiti bravu. Pak ako je istina, da mrtvi nemaju da sa živimi druguju, onda nebi radi bili, da izmienimo latinštinu sa niemštinom. Tà ovako bi samo lanac promienili i dali bi po svoj prilici zlatan za željezan. Nam se čini, da po Vašem umovanju valja svakomu jeziku otvoriti vrata znanosti, pak će onda veći broj ljudih uživati blagodati nauke.

Jedno je obćilo dao Bog svakomu čovjeku, po kom treba da razvija svoje misli i čuvstva, a to je jezik, zaista čudno obćilo, jerbo nije samo orudje, kojim uzbudjivamo, izručivamo misli i čuvstva, već je ujedno okvir, u kom se stvara misao i ćut. To je dakle u nami od časa stvorenja, od časa života našega, kao sva druga svojstva, što ih donašamo na sviet. Nevelim, da umiemo nešto mislit i osjećat i na inom jeziku. Al ovo će onda samo ići putem razumnim, kada se je naš um i srce razvilo u okviru vlastita jezika. Bogatstvo duše samo se našim jezikom daje izkâpati.

Kao što svaki čovjek ima pravo da živi, takvo isto pravo posjeduje svaki jezik da se razvija. I siledjiju obilježivamo čovjeka, koj nam svoju volju narivava; tako isti biljeg nosi čovjek, koj nam nameće tudji jezik.

Dà, dà, uteče mu u rieč plemenita gospoja Ilinsky-eva, ja bih moga sina proklela, da mu se nikad nerodi sin ni kći, ako bi kad god prestao biti Poljakom, koj nesamo da nosi ime i uživa blagodati svoje otačbine, već i govori i to ponosito jezikom svojih djedovah!

Abraham je izišao iz svojega roda, da nosi polog istine i u one narodnosti, koje su zabrazdile u po-

ganluk. Al je ponio sa sobom rodjeni jezik, pak za sina iz velike daljine potražio nevjestu, kći svojega roda i svojega jezika.

Bog nemože da nadari takvu mater radošću u djeci, koja se je zaniela, pak se za tudjina udala, te svoje matere jezik zatajila. Mati pod svojim srcem mora nosit i odgajati sina i kćer, što joj Bog dade; od nje crpi sin i kći svu ljubav prama Bogu i čovjeku, prama vjeri i domovini. Ako mati nije dala sinu i kćeri ljubav svojega narodnoga jezika, onda ona nije mila mati, već drvena maćuha, koja uviek nosi na sebi znak tudjinstva prama rodu, u kom živi.

Al da vidite kako je liepo ono što je narodno, ako ga obraženi sinovi i kćeri naroda uzmu na svoje ruke; hodite gospodo u dvoranu pa gledajte kako krasno igraju naši mladi naš poljački tanac (ples)!

Pak iduć dalje nastavi: netajim gospodo, da su naše djevice i onda liepe, ako se njemačkim skokom kreću; al Vam na poštenje imena poljskoga tvrdim: da su Poljakinje onda milokrvne, kad se po našem narodnom običaju kreću. Sve njihove krasote onda se prirodno razvijaju na njihovom obliku, kad poljački sbore, pak ih onda naši mladići na njih opažuju i obljubljaju. Toga mi nećete, gospodo, zanijekati, da kako-no svašta na svietu ostavlja trag svojega bivstvovanja, tako ostaje trag našega materinskoga jezika na licu našem. Dakle i onoga tudjega, ako smo ga udomaćili!

Ovako je govorila uzvišena duha domaćica, jerbo je svega vieka ono, što je poljačko, njêgovala. A osobito jezik, koj je morao njezin sin podpuno naučit i samo mu je onda dozvolila da uči i druge jezike. Poštivala je ona i druge narodnosti, al svoju je ljubila, pak se

zkvh.org.rs

ponosila, što se Poljakinjom rodila i što je poljačkim jezikom govorila.

Al bi nam drago bilo, da su slavske ljepotice mogle poznavati gospoju Ilinsky-evu i duhom njezinim se nadahnuti! Tà ako bi naše krasotice tako mislile i osjećale, kao što je činila gospoja Ilinsky-eva, umah bi razcvala naša knjiga i unišla u sve slojeve pučanstva; jerbo je istina, što je ta gospoja rekla, da svaku ljubav razprostranja mati!

Dà, vi krasotice Slavke! obljubite svoj rodjeni jezik, pak ćete viditi, kako će se mladići dan i noć truditi, da Vam napišu ugodne pripoviedke i Vašem ih srcu udese. Ako naša knjiga nemože da procvate, to valja da Vas prokune sve ono, što u narodu želi znanosti; jerbo Vi nećete da razastrete ljubav vlastita jezika u narodu! Ako zagledate u ogledalo, taki vidite, da rumenilo nije ljepota, već samo obrazina ljepote. Ako zavirite u dno srca svoga, uvidit ćete, da tudj jezik nije kadar izrazit iskrenost pravoga čuvstva, već ju može samo zakriti.

Al ova divna Poljakinja nije samo znala njêgovati svoju narodnost, već je umjela i ugoditi svim gostom. Nijedan nije bio, koj nije barem iskru njene ljubavi okusio i tako si svoj tamošnji boravak zasladio.

Posljedice su svjedočile, da je i mladi Ilinsky sretno nastavio svoj govor, što ga je s gospojicom Přmiceslavom u dvoru njezinih roditeljah bio dokinuo, buduć ih je još one jeseni na dan sv. Lavoslava, kao imen-dan drage uspomene njegova otca, veoma štovani gospodin Strnka, u okolišu sbog svoje učenosti i revnosti poštovan podjašprišt, vjenčao.

Riedko je većom revnošću rieči blagoslova taj pobožni starina kad god slovio, no tom prilikom, kada je

ovakve nesamo poveljom već i činom oplemenjene dvie obitelji u brak spojio. Kad je Svevišnjega dar nad njima prosio, srce mu je gorilo željom, da bi ga svemilosrdni poslušao i sve, koji se iz toga braka porodili budu, napunio ljubavju njihova naroda, da postanu stupovi njegovi.

Ovakve srdačne prošnje su učinile, da je poljačtvo uz sve nasilje, što je preko jednoga stoljeća pretrpilo, još u aristokraciji ostalo neprodrmano. Kamo sreće, da bi to mogli reći i o slovačkoj aristokraciji, koja se u tom ponosi, da što većma ono, što je narodno, pogazi! Al budimo uvjereni, da grana neće dugo ostati zelena, koja se odciepila od stabla svojega!

30.

Kad se Martinović izpod Karpatah u Lavov povratio i sastao s profesori u sobi, dje navadno izčekivaju vrieme svojih predavanjah, taki ga zaokupiše pitanji: kako je praznike sproveo? Naravno da se je hvalio i gostoljubivost poljačku uzvisivao.

Al mu na to umah zabilježio Fessler, koj nijednu priliku nije propuštao, da ga nezadirne: Nedvojim da ste našao mnogo uzhićenih Poljaka, koji su obožavali sva ona preustrojstva, što su se za ovo nekoliko godinah izvela i u njihovoj domovini? Naprotiv rečè Martinović: Nidje nisam naišao na otakvu žilavost u obrani starih predsudah i u napadanju koristnih previšnjih naredabah! Dà! primieti Fessler, šteta što netrube s Vami u jedan rog, pak da se dive onoj mudrosti, koja je našla za podobno sve manastire izprazniti, koji su o svom troška živili i mnogim ljudem koristili, a one ostaviti, koji grizu

zkvh.org.rs

koru lemozine! Tko će vršit zadušnice pod državna krila iz sabranih glavnicah? Šteta, ako nisu zapjevali hymnu zahvalnicu, što je sve plemstvo u poreznu knjigu uvršteno, koje je dosad ratne terete podnašalo! Jest, mogli bi se radovat i onoj slobodi, što je podieljena vlastelinskim podanikom! Tà plemeniti odjek daju Hora i Kloška sa svojimi Vlasi u Erdelju! Moje izkustvo nije našlo čovjeka, koj nebi imao svoje navade, a poklem narod sastoji iz osobah, to je vidimo, da i narodi imadu svoje sobstvenosti, pa kako se nebi dopadalo Magjaru da ga obuku u poljačko, a Poljaku da mu navuku magjarsko odielo, tako neide u glavu ni jednomu, da bi to po njega velika sreća bila, ako bi ga preobukli u običaje njemačke. Nizozemstvo već je krupno odgovorilo.

No toga baš nisam izčekivao, povikne Martinović, da će se svako oko, koje je dulje vremena tminam priviklo, onako lako svjetlosti naviknuti. Al netajim, da sam više Ugrinah mislio naći za one uzvišene ideje, što su ih naši uzori, francezki književnici, o ljudskih pravih u sviet prosuli. Tupog uma treba da je onaj, tko nije još uvidio, da smo zato stvoreni od jednoga kova, da nam se lice jednako osvjetla. To ponešto miriši, gospodine, na komunizam, koj će skoro potražiti prava, koja su mu zasijali u glavu, al koja neimaju u životu temelja. Pak što bude zakonito zanijekano, to će se buntovnički otimati. U takvih okolnostih nije probitačno ništa razklimavat u družtvu i državi, da se red neporuši.

Ovako se mnogo putah Fessler prepirao s Martinovićem, kada je i nehotice više putah ošinuo novotarije Jozipom uvedene. Takve znanstvene prepirke

vodjene su u prisutstvu i učestvu mnogih profesorah, a med njimi je Fessler gospodina Liesganiga osumnjičavao, kao da bi on (Fessler) pri carskom dvoru sve ocrnjivao.

Znajuć da je car sbog nizozemskih bunah uznemirena duha, pobojao se, da ga kakva sila neokupi, pa 1788 potajno ostavi profesuru iztočnih jezika i tumač svetoga pisma, svuče habit kapucinski, što ga je Jozip zaštedio, i odputuje u Estlandiju, gdje zataji katoličku crkvu i pristupi luteranstvu, pak tamo se oženi i kao superintendent umre.

Nije slobodno prešutiti, da je Fessler učenošću glavu svoju vrhu mnogih uzdigao. Al valja očitovati, da ga je prama Martinoviću zloba žacala. I kad mu taj poslednji korak razmatraš, nehotice ti pada na um, nije li se Fessler baš zato ljutio na Jozipa, što nije i kapucinski habit bacio u starinaru?

Liepa je njegova poviest, što ju je osnovao o Ugarskoj, al i ta odaje, da nije umio biti nepristran, jerbo na onoj crkvi, koju je ostavio, samo je mane tražio, dočim je Kalvine i Luterane kao nevine janjce opisivao, što bi mnogi valjda i povjerovali, kad nebi njemački 30toi ugarski 150togodišnji rat pratili pozornim okom.

Velik duh Jozipov uza sve sile, što ih je posjedovao, nije dulje iztrajao, već samo devet godinah u onom gorostasnom hrvanju, što ga je izveo na crkvenom i svjetovnom polju svojimi neizbrojnimi reformami. Nije bilo stališa, do koga nebi bile dopirale Jozipove promjene. I poklem su one neizbrojenim ukinule povoljnosti u kojih su ostarili, s mnogom žaobom su se s njimi opraštali. Tri fajte ljudih se opažavaju u oči Jozipovih promjenah. Jedan sačinjavaše onakvi kao Martinović, koji su valjda mnoge znanosti sebi sakupili, al

zkvh.org.rs

su izgubili ljubav prama svojoj vjeri i narodnosti, pa u svakoj naredbi nisu tražili Boga i čovjeka, već svoju slavu i korist. Ovakvi su svakom prigodom uzdizali svoj glas, pa su i riečju i perom veliku viku i buku pravili, samo da jih Jozip opazi.

Njim su protivni bili oni, koji su se svakoj promjeni dušom i srcem opirali, i to sbog svoje koristi il gluposti. Medju ovimi stajali su ljudi naukom i izkustvom odlikovani, vjerom u poštenju učvršćeni, koji bi radi bili druge potaknjivati da se kreću, a druge zauzdavati, da družtvene odnošaje nezamrse. No Jozip na svoju nesreću nije tih slušao, već se poveo za onimi prvimi, pa je toliko voljom zamašio, da bi dosta bilo za 10 kraljevah da izvedu tu zadaću.

Na koncu svoga života je uvidio, da nije našao kod ljudih ni iskrene, ni dobre, ni harne volje. Osvjedočio se, da ako nije um razsvietljen i srce poštenim čuvstvom nadahnuto, da se onda ljudi silom opiru volji moći i vlasti, koja ih hoće da ublaži i usreći. Što je dakle za devet godinah neutrudivom mukom zidao, to je na kraju svojega života porušio, da neostane ni jednomu narodu predmet tužbe i žaobe, već da on sam ide u grob raztužen, u srcu i duši razcviljen.

Veoma mi je žao, što moram očitovati, da se vrhu groba ovoga velikoga kralja i cara ugarsko plemstvo nije pokazalo u plemenitom duhu. On je prije svoje smrti opozvao nasilja, što ih je počinio na ustavu ugarskom, no ugarsko plemstvo nije se tim zadovoljilo, već je njegove naredbe i skupe tečevine gruntovnice na javnome mjestu sažgalo.

Martinović se divio duhu Jozipovomu i njegovo je ime u zviezde kovao, buduć su se njegove naredbe sla-

gale s onimi uzhićenimi ideami što ih je on usisao iz knjigah francezkih, koje su se bile već tako sljubile s njegovim umom i srcem, da je već onim duhom disao, koji je nadahnjivao Mirabova, kada je svojimi uzhićenimi govori tri francezka stališa: svećenički, plemićki i gradjanski gonio i u jednu dvoranu sbijao. Na koliko se razžalostio smrću Jozipovom, na toliko se ljutio na barbarski čin ugarskoga plemstva i u svojoj ljutitosti zlobe i mržnje jed uzkuhavao.

31.

Sreća mu je poslužila, pak je uplivom barunah: Kresela, Kvaltemberga i Svietena dospio do časti, da je u doba Lavoslava cesara imenovan carskim viećnikom, kabineta prirodoslovna nadzornikom i nadaren bio Sasvarskom opatijom.

Steko je dakle dostojanstvo, što mu je nabavilo velik ugled, dobio je dohodak, da je mogao uzajmiti svomu dostojanstvu i spoljašnu svjetlost, a premda je umom darovit, a znanošću bogat bio, to je u Beču za kratko vrieme častno ime sebi pribavio.

Al kao uman čovjek dobro je znao, da Beč nije mjesto, dje se mnienja i čuvstva po volji razvijaju. Zato u bečkih sastancih nije svoga mnienja odkrivao, već ga je vještim jezikom tako pokrivao, da bi kasnije glasovitomu Tajlerandu lekcije predavati mogao, najposlje kad je smrću Lavoslava nasljednik mu Franjo slobodi jezika i štampe censurom žalac odbio.

Poklem je iz proste fratarske cele u sjajne dvorane Sasvarskoga opata stupio, začeo je misao, da je njemu po Bogu namienjeno poslanstvo, da izvede ideje Fran-

zkvh.org.rs

cezke, o kojih se na toliko uvjerio, da su moguće nevolje i tiske ljudske utišiti i vrh glave im nebo blaženstva razastrti. Al pred sobom je vidio crkvu, koja red ćudoredni i gradjanski brani; proti sebi je pako gledao nanizanu četu plemićku, koja oružanom rukom bdije vrhu svojih povlasticah. A u oku mu je sjalo dvore, koje je prijaznom rukom grlilo i crkvu i plemstvo. Dok je dakle u Francezkoj Robespierre na toliko svoju vlast izvio, da je silom razorio sve temelje crkve, plemstva i gradjanstva; da je posvećene glave biskupah, redovnikah i duvnah u vlastitu krv umeljao; da je sve, što je bilo umom, tielom i bogatstvom odlikovano, u prah satro, pa i kralja i kraljicu na žalostno stratište odpratio; dotle je Martinović tjesnije prijateljstvo sklopio s nekom vojničkom bečkom gospodom: Hebenštreitom, Billeckijem i Riedlijem, koji su u savezu bili s parižkimi Jakobini.

Crna nesreća po Martinovića, što se prvom savjetu svoje mile matere iznevjerio i slavskoga svoga poriekla odrekao! Sva neprijatna sudbina, koja ga je pratila, uviek se iz niemštine po njega radjala!

Jakobinska načela se razvriežila i u drugih kraljevinah carstva austrijskoga, al nidje tako bujno nisu pronikla, kao u Austriji, jerbo se u drugih kraljevinah pokazivala u družtvu novotarija protiv gradjanskomu ustavu. Pa nije tako slobodna ulaza nalazila, kao u Austriji, dje je ustavnost već prije Jozipa bila podrezana.

Hebenštreit je razumio, da je Martinović načela zastupao, što ih je francezka skupština kao nepobijena ljudska prava očitovala.

A poklem je Hebenštreit dobro znao, da njegova nastojanja nebi do uspjeha dospjela, ako bi se Au-

strijom ograničila, to je sve umne sile sa svojimi drugovi obmotavao okolo Martinovića, da ga s temelja slobodoumja pokrene i na stanovište djelovanja dovede.

Nije malo truda stajalo Hebenštreita, da Martinovića uzdrma, prem je Martinović s obzira vjerskoga, i s obzira javnoga mira njegove predloge odbijao. Al na svoju veliku nesreću odkrio je Martinović svoju navadnu najslabiju stranu: slavohlepje naime, koje je u njem svakom odlikom bujno raslo. Za to se dakle latio Hebenštreit i razastro mu budućnost, koja će njega kao ljudskoga dobrotvoritelja proslavljati i stazu mu opravljati, da se dotiska do najmožnije i najsjajnije vlasti svjetovne. Hebenštreit mu je tvrdio, da je štampa u doba Jozipovo tako uzorala ljudski um i srce, da njemu ništa nije drugo potrebno, nego u potaji barjak Jakobinah iztaknuti i silne ljude, koji francezkim duhom dišu, u redovne čete uniti, s kojimi u pogodno vrieme jurišem valja nasrnuti na priestolje kraljevsko, na stolice biskupske i na povelje plemske.

Pučanstvo, koje se sad grbi pod bremenom vlastelinskim; gradjanstvo, što sad zlobnim okom gleda na sjaj plemićki, dat će mu toliko drugovah, da će sve postojeće porušiti, te novu družinu mišlju na temelju ljudskih prava da će osnovati.

Tim je zadahnuo Hebenštreit Martinovića duhom prevratničkim. I dočim je Hebenštreit sa svojimi drugovi u Austriji vrbovao vojnu za Jakobinsku pobunu, Martinović je po Ugarskoj tražio prijatelje i našao ih je u jednomišljenicih: u Josipu Hajnoczyu, Ivanu Laczkoviću, Franji Szentmariayu i grofu Jakovu Šigrayu.

Kad je Martinović te ljude nabavio i sasvim se osvjedočio o njihovoj pouzdanosti, vještini i umjetnosti,

zkvh.org.rs

onda ih je na svoju viernost zakleo i tako prvo tajno družtvó sastavio, komu je bilo namienjeno, da ona dva katekizma jakobinska po Ugarskoj razprostranjuju. Prvomu je bilo ime „reformirani“, i njim su kanili podroniti katoličku vjeru, a drugomu „čovjeka i gradjanina“, kojim su smierali podkopati priestol kraljevski i pokidati plemićke povlastice.

Svoje pouzdanike je poglavicami učinio dvostrukoga družtva i s njimi je ustanovio pravila u francezkom jeziku sklopljena, koja su samo onim bila odkrivena, koji su posvjedočili vriednost, da se i u najdublje uvedu tajne. Bio je ustavnovljen i znak, kojim su se Jakobini odlikovali i medju se poznavali.

U katekizmu reformiranom oblievalo se najpoganijim gadom katoličko svećenstvo, da se puk pomrsi u svojoj vjeri, a u drugom se pogrdjivalo plemstvo s kraljevskim dostojanstvom, da naruši državni ustav.

Da je Martinović sgodno izabrao svoje ljude, to su žalostne posljedice lasno posvjedočile; jerbo su prvi članovi njegova družtva takvu revnost razvili, da su katekizme, koje su u prevodu magjarskom izoštrili, u kratko vrieme po svih slojevih pučanstva magjarskoga razširili i drugovah u svih stališih nakupili.

Iztraga 1795 godine povedena razmotala je, da je tješnje buntovničko družtve već 1794 godine mjeseca svibnja bilo uglavljeno.

Žalost obori srce razmatrajućega čovjeka, kad pogleda na Martinovića, na toliko zabludjena, da je ubojitu ruku podigao na svoju vjeru, na svoj stališ, na ustav, u kom je osigurana bila sigurnost osobe i imovine, kralja i podanika. Dakle on nije više osjećao ljubav prama svojoj crkvi, u koje njedrih ga je mile

uspomene majka rodila i odgojila! Da! On je pošao da satare onu crkvu, u kojoj se zavjetovo, da će biti kao Franjevac uzorom čistoće, uboštva i pokornosti! On je kanio srušit onu crkvu, u kojoj je pomazan za svećenika, da navješćiva slovo sv. evangjelja i dieli svetotajstva! u kojoj je nastupio dostojanstvo nadarbenog opata, koje mu je ugled uznosilo i tvarno stanje osvjetlalo! On je uzdigao neharnu ruku, da izvrne kraljevsko priestolje, uz koje je savjetnikom namješćen i sjajom ogradjen stajao!

Dakle onaj darovit Martinović, koji je umnom rječitošću u najuglednijih kruzih začastno mjesto zauzimao, a znanošću na sveučilištu, na profesorskoj katedri sjedio, — uzeo je u ruku sikiru da ruši crkvu, da ruši otačbinu! On neima očiuh da vidi, koliko bi viernosti i pobožnosti pobunjeno, koliko umjetnosti uništeno, koliko života utrnuto bilo! On neima osjećaja, neima pomilovanja, da mu se na pogledu razžali srce kao jednoč Jeremiji proroku na pogledu ruševinah crkve i grada Jeruzolima i da jaukom plače! On nije čuo prasak crkvah, što su ih francezki Jakobini nemilo porušili! On nije vidio, kako su umjetnine, što su ih stoljeća silnim umom i novcem sastavila, iztrli i nagrdili! On nije čuo onaj grozni jauk milijunah Francezah, što su pod nemilosrdnom gilotinom dušu svoju izdali! On nije vidio strahovit prizor, kad su poganskom okrutnošću, starošću i dostojanstvom častne biskupe i redovnike poput biesnih zvierih kasapili! Pred njim je lebdila sloboda, bratinstvo i ravnopravnost, što ju je usijana francezka glava začela! On nije esapio koliko će truda, rada i ploda plamen ognja obratit u prah i pepeo! Nije brojio, koliko će osobah oštar mač pojesti. Nije si predočavao,

zkvh.org.rs

koliko će se mira poremetiti, koliko blaženstva podkopati! Njemu je sve ono nepravedno, što se neslaže s mjerom slobode, bratinstva i ravnopravnosti, u srcu mu razvijene, te nepravedno mora da padne. I kad pada nepravedno, nije slobodno vrhu njega suze prolievati. Ovako postane čovjek biesnom zvieri, kako su postali francezki Jakobini. Tako postane svećenik fratar gorji, no što je bio Irud, Pilat, Juda, kakov je postao ne jedan fratar, svećenik i biskup u Francezkoj. Ako se s njimi sravni Gobel, koji je skidao sa sebe biskupske znake pred neznabožnom skupštinom i pred noge ih svoje bacao, a Isusov križ pogazio, onda recimo, da je Gobel, koj se u oči smrti krušeno udarao u prsa, još nešto barem čovječjega pridržao. Kad pogledamo na nekoje francezke fratre, poput Chabota, koji su upravljali mačem, koj je bezbrojno ljudih smaknjivao, i nagadjali topom, koj je nevine gorkom smrću ubijao! zapoviedao ladjom, krštjanskim najplemenitijim pukom napunjenom i usried rieke utonjenom.

Al jao jao fratru, koj se svojemu zavjetu iznevjerio, pa kalja čistoću, vara i otima imovinu, uzbudjiva i goni čovjeka na nepokornost! Jao svećeniku, koj je postao vukom, da proždire stado, što je bog-čovjekom krvlju odkupljeno i njemu da ga čuva povjereno! Da nije postao vukom da proždire, već se obratio u biesnoga risa, da kida i kasapi mirno stado!

Dà, bune su kovane u glavah prosvietljenih naukom, u srcih znanošću uzvišenih!

Al u takvih bunah najnemilosrdnije su krv prolievali, ubijali i palili tudjine, koji se takvim kao drugovi priliepili. Ovo ćemo naći, ako pogledamo krvne listine Gr-

kah i Rimljanah. Ovo nam odkriva englezka, francezka, talijanska i ugarska žalostna povjestnica!

E, tko toga nebi htio da povjeruje, a ja ga upućivam da ide i premeće listine pariških i španjolskih komunardah! Da tudjina Niemca, Talijana, Engleza i Amerikanca nije bilo, nebi se umjetnički vandomski stup svalio, sjajne tujlerijske i varoške palače u pepeo obratile i španjolske crkve pogorile!

Nije li tudjin došao u perivoj, osnovao pobunu protiv Bogu, pak Adama i Evu naveo, da mu se iznevjere? Prvu sgradu ljudskoga blaženstva tudjin je podkopao, prvi javan mir je tudjin uzbunio!

Poznaš i samo nekoliko odličnih obiteljih, dje je mir i sloga podrovana, naći ćeš, da je krtina iz tudjega vrta u perivoj ote obitelji unišla. Tako isto biva i u onoj velikoj obitelji, što ju kitimo otačbine imenom.

Tudjina neveže krv za nikakvu rodbinu; tudjinu nije posvećeno nijedno mjesto starosiedom uspomenom predakah! On je dakle spreman da kasapi, pali i ruši! Evo vam izrodice, koj se odkinuo od svojega korena, odrekao svojega roda, pa mi kažite, što mu je ostalo da ljubi? Tà u njem je usahnulo vrielo ljubavi, kada je zamienio jezik njegove matere. U njem je utrnula vatra ljubavi i domovine! Tà odlučio se od ognjišta svojega naroda, odkud je plamena zajmio! Nepuštajte dakle izrodicu u vašu družinu, jer će članove razdvojiti.

Ako su se uzrujale njegove strasti, on nenalazi ništa u svojih grudih, čim da ih zauzdaje. Dočim u onomu, koj je naš i nije se izrodio, samo jedan pogled na svoj rod može i najdivlje strasti upitomiti! Da je Kordolan mogao zatajiti svoju mater, on bi nasilio be-

zkvh.org.rs

Čovjek, koji nemoli, jest narod, koj nepripoznaje providnosti Božje, već zapisuje u svoj zakonik pučko suverenstvo, koje su izmislili bundjije, da svoje posebne interese opravdaju. Mislim da ruševine i paljevine neće vrhu njih plakati i krv prolivena neće osvetu na njihovu osobu iskati, ako se zakriju ponjavom pučkoga suverenstva. Dà takvo suverenstvo nikad neće nositi grimiza, već će se pokrivati kabanicom.

Bog hoće, da bude čovjek čovjeku brat i da neima sužanjstva; hoće, da bude slobodno zemljište. Tà drugčije nebi naložio čovjeku, da ga gnoji svojim znojem. Al zato će do zadnjega dana ostati na svietu, bogatstvo i siromaštvo; biti će gluposti i znanosti!

Krasno je bilo nastojanje Henrika IV. kralja francezkoga, da barem u nedjelju imao bude svaki Francez jednu kokoš u svojem loncu. Al zato je ostalo dosta Francezah, koji su i u nedjelju blagovali krumpir. Neki socializam se oglasio po svietu, koj nosi u glavi, da bogatstvo i siromaštvo nije s ljudskom prirodom skopčano, već u družtvene odnošaje ljudskom himbenošću uvedeno. Oni si jednako taru glavu, da stvore jedan družtveni sustav, po kom bi se bogatstvo i siromaštvo izjednačilo u družtvenoj osnovi čovječanstva; al kad im podje za rukom nekoji put za vrieme se dočepati kormila vlade, onda nestane rada i bogatstva, te nastane obće siromaštvo.

Bogu se dopada sviet u razlikosti stanja. Po njoj su uredjeni odnošaji našega života. Ona se prvi put pokaziva u bogatstvu i siromaštvu. Obie jednaku pogibelj i korist zadržaju po ljudsku kriepost. Milost Božja u obće je odlučila jednomu bogatstvo, a drugomu siromaštvo, da može lakše nadvladati napasti i više

steći krieposti. Tko to hoće da izbiegne, taj podkopava temelj, koj, kad se ošteti, mora da nastupi ruševina družtvenoga stanja.

Bog se zato i postarao, da čovjek nenadje temeljita izgovora svojim griehom ni u bogatstvu, ni u siromaštvu, pak je usadio u srce ljudsko ljubav, koja dieli lemozinu (milostinju) i odstranjuje suvišak napasti, kako od bogatstva tako i od siromaštva.

Naša je krivnja, ako usahnu izvori ljubavi, koji imadu svoj živalj u kršćanstvu. Ako mi taj živalj podkopavamo i u raznih slojevih pučanstva podronjavamo, onda sami idemo u pomoć napasti, da nas što prije upropasti. Zemljište ljubavi najplodnije je u kršćanstvu, i to u svakom narodu i u svakom stališu svakojega naroda. Ako dakle riečju il pismom koreniš iz srca bližnjega kršćanstvo, to onda zabušavaš vrelo ljubavi, koja mu tiši žalost, olakšava breme nevoljah, i mèdî gorčinu odnošajah ljudskih.

32.

Sunce je visoko uzdignuto nad zemljom. Ipak ima velikih dielovah zemlje, kuda preko šest, sedam mjesecih nedospieva njegova svjetlost ni vrućina. Tko bi dakle mogo učiniti, da znanošću bude svakomu čovjeku glava prosvjetljena i srce tako zvanim znanstvenim moralom (ćudoredjem) natopljeno? Škole i učitelji s jedne strane toliko troška iziskuju, da ga nijedna država na svietu nije kadra u tom razmjerju snositi, da samo i dvie trećine pučanstva budu sriednjim načinom učene. Odielo i jelo toliko rada i truda potroši, da ni jedna trećina ljudih nije sposobna toliko znanosti sebi prisvojiti, da

zkvh.org.rs

bi mogla uz njezinu svjetlost na polju ćudorednom sebi stazu razasjati.

Kršćanstvo jedino posjeduje onaj čudnovati način, da malim troškom rada, novca i vremena umie na sve strane silu svjetlosti i za srce milosti razširiti; pak to još i u pustare uvesti. Tko dakle nedjelju gazi, — tko ljude ustavlja od ove čudnovate škole, t. j. crkve, taj je mračnjak, koj siluje ljudstvo, da ostane u gluposti. To su siledjije, koji kane utamaniti slobodu duše i tiela, jerbo ništa nije lakše, no glupa čovjeka saviti pod jaram sužanjstva.

Kad ljudi vide, da je sliepa i gluha sila zasjela priestolje uprave ljudske, koja je zasužnjila tielo i dušu, pak prieči razvitak i znanosti i krieposti, onda se stresu, sgroze, pak u sdvojnosti zavape: dje je buna, dje je urota, da sve izvrne, upali, i što neće da se savije, pogazi, a što neće da se pokori, pokosi i posieče? Dà! Baš kao čovjek, kad mu je dodijala bolest il druga nevolja, zavapi: dje je, Bože! smrt, da satare, što je u meni živo, da nadalje nemislim i neosjećam? Al kad se strast utaložila, onda pamet rekne: to je, čovječe! krivo, što si zaželio, a srce se sgrozi samo i na pomisao smrti! Ovo je naravno u čovjeku; a ono, što se sad čini, da se buna proslavlja u svečanih govorih, da se uzakoni, to je nenaravno, to je ono stanje Adama i Eve, kada su otvorili uši, da poslušaju glas napastnika, za kojim stanjem sliedi pad, veći rad i trud oštrije boli, ognjevitije žalosti!

Da oluja očisti zrak, nitko uman neće tajiti, al djegod i mà kad osjeti neugodan zrak da se umah ište od Boga oluja i bura, toga nitko razuman neće odobravati.

Kako je Bog male vjetrove ostavio, da promienjivaju i čiste zrak, tako je po Bogu uman čovjek iznašao neizbrojeno načinah, po kojih se neugodnost zraka odklanja. Istovjetno je ostavio čovjeku na izbor silne načine, kojimi se čuva i brani sloboda duše i tiela, da siledjija neuguši ni jedno ni drugo. Al ti načini su najviše spremljeni u kršćanstvu, koje, ako tko mà ikojim načinom izkorenjuje iz ljudstva, stere stazu siledjiji, da se penje na vrat ljudstva i čvrstî temelj njegovomu duljemu gospodstvu, pak otvara tim škatulju Pandore, iz koje izbjegnu silne tuge i nevolje, da se nàstâne u svih slojevih pučanstva.

Martinović sa svojimi nasljednici zaiskao je bunu. On kad je gledao one silne nevolje, koje su ljudstvo objašile, kad je vidio one crne žalosti, koje se po najvećem dielu ljudstva razkrilile, zacikne u svojem srcu i začè bunu, urotu, da razkida sve družtvene odnošaje prije više stotinah godinah medju ljudstvom zasnovane. I da sve ono, što bi se ovoj nakani protivilo, satare, a ono, što bi se oprlo, uništi; vrhu ruševinah naniti onakve ljudske odnošaje, koji bi se temeljili na symboličnoj jednakosti, bratinstvu i obćoj slobodi, kako su to uzhićene glave izmislile, neizkušana srca zaželila i odriešene strasti u Francezkoj pokušavale, učvrsti vrhu ruševina, paljevina i na tisuće ležećih lješinah ljudskih. On nije ni pomislio, koliko će blaženstva razoriti, koliko će jauka uzrokovati, koliko će suzah istisnuti! On nije drugo pred sobom vidio, već usred obilnosti blagujuće neizbrojene čete ljudih! Baš kako no snivaju socialiste: da nikomu neće manjkat svirka, kad mu se dopadalo bude igrati; da će se svakomu prostirati trpeze najukusnijimi jestivî natovarene, kada ogladni i najugodnija

zkvh.org.rs

vina pronudjavati kada ožedni; da nitko neće trud i znoj u radu osjećati, već će samo iz zabave tražiti rad, a na-nj da će ići za lada, i donle samo ga tvoriti, dok mu godi i sunce nezapeče. Na mjestu će ga čekati nasloni s opočivališti, dje će se u lad zavući i na krevete poliegati, da se odmori; ili preći u dvorane, dje će ga čekati glumci i glumice, da ga pripoviedkami zagojate i prizorî mu oči zasite. Il će svrnuti u dvoranu, dje je najkrasnija svirka, da mu čuvstva razveseli.

Ovako on misli, da neće biti bolesti, zle volje, srdjbe zlobe i nenavidnosti, kradje i otimačine, proždrlosti i nečistoće. Tà svatko će uživati, što zamisli, što mu srce zaželi; dakle znat će se umjerenosti držati!

Evo perivoja, kakva ti stvori zasijana glava i ogrli strast uzrujana! Pak više nesluša um, ni srce, već idje, držeć u lievoj ruci čovu da pali, u desnoj mač da sieče sve ono, što bi se oprlo, da ne unide u taj perivoj, koj mu otvara buna i urota, s kojih je osnovano pučko suverenstvo.

Dosad su tako trubili po svietu pojedini glasovi, u knjigah, a sad se skupljaju u družine tajne i javne; što više, sastaju u skupštine saborske, pak na sve ogrlo išću ključ, da se perivoj puku otvori, kojega su slike razastirali pred njegovima očima, kada su ga mamili, da ih izabere i na ovakve skupštine kao svoje zastupnike pošalje.

E, tko sad smije da izadje pred puk i da mu u uši viče, da su to sanjarije i fantasmogorije usijanih glavah, tà gotovi su, da ga kamenuju, kao jednoč Židovi djakona svetoga Stjepana! Ako jim pokazivaš iz svetoga evangjelja, spremni su i njega razkidati! Ako jim rekneš, da to kara sveta majka crkva kano puku laž i iz-

mišljotinu, kadri su nju psovati, grditi, rugat joj se, pogazit i potrt ju, misleći, da će se preko njezina tiela uzpeti na visinu ljudskoga blaženstva!

Eto ti slike pučkoga suverenstva, kad je čovjek sbacio sladak jaram Isusov i rekao: ajdmo, ubijmo sina domaćina, bacimo ga iz vinograda, pak će njegova baština biti naša svojina!

U očih ovakvih prizorah valjda je opravdana misao onih učenih ljudih u crkvi i svietu, koji govore: Zalud svaki odpor! Pustite puk neka ide stazom budalaštine, kada se dao zavesti! Kad udari glavom o duvar, kad nenašao bude onaj perivoj blaženstva, što su mu najveći zlotvori pod obrazinom prijateljstva naslikovali, već će ga stići kruta nevolja i crna tuga, to će onda otvorit uši, da posluša, evangjelsku pouku!

Al ne braćo! Jeremija, buduć je osjećao poslanstvo, što mu je Bog naložio, nikad nije ušutio. On je govorio, kada je kralj na njega uzavro i, da ga utamani, tražio! On je govorio, kada su ga ocrnjivali svi velikaši; on je govorio, kada je zaorio puk strašnim glasom: ubij ga, jer nam negovori povoljno! Dà! svećeniku, učitelju i svakomu prijatelju puka nikad nije slobodno zaniemiti, njemu treba vazda opetovat ono, što reče Horac: Si fractus illabatur orbis impavidum ferient ruines, t. j. ako uzdrman sviet na me padne, neustrašen ću udarati na njegove ruševine.

Buna i urota snuje družine, da uzruja puk; vi ih snujte takve da utaložite uzbunjene strasti! Buna ustanovljuje novine, spise i knjige, pak ih za novčiće razastire u puku, da mu upali strasti; vi pišite, štampajte i razširivajte novine i knjige za mali novac u puku, da ga naučite ljudski misliti i kršćanski osjećati! Ako toga

zkvh.org.rs

nečinite, onda ste se iznevjerili misiji, što ste ju na svoja ramena primili. Kako kapetanu nije slobodno sići s kormila galije ni u najvećoj buri, već ga mora stalno rukovoditi, tako svećeniku, učitelju i prijatelju puka nije slobodno ni na jedan čas da ostavi puk, koga su napali vuci; jer onda nije pastir, već pogodjenik. Vitez i junak se slavi, koj neizbjegava borbi. Svejedno je u oči smrti, našla te zdravoga il izmorenoga, ranjavoga il napole izmrcvarenoga.

Vi niste, koji bi razpolagali silom, da odstranite od ljudi zlo, već ste jedino sluge Božji, postavljeni na braniku da vapijete! Dje su vas porazili, nije vaša sramota, kao što nije slava, ako ste pobiedili, već slava Boga koj najbolje znade, kada i koje sjeme posijano treba da pronikne.

Martinović je tušta od onoga dostigo, za čim je njegova duša žednila. On nije bio više vezan trima savjetima evangjelskima. Njihov je teret veoma uznemirivao dušu njegovu. On nije milovao da bude siromah, jerbo je mislio, da nije dosta umom svietliti, već da je potriebno i bogatstvom sjati, ako hoćeš da ti se ljudi klanjaju. On nije volio drugomu volju svoju podložiti, budući je osjećao, da ga je Bog višimi darovi nadario i zato je mislio, da on bolje umie sobom upravljati no itko drugi.

Opatom je postao; stan mu nije više jedna uzka cela ograničavala, već se na više sjajnih sobah razdjeljivao Imao je dohodka, da sve nevolje odbije od sebe i službenikom sebe ogradi. Imao je dostojanstvo, koje mu je ulaz ne samo kod carskoga dvora osiguralo. Ipak Martinović nije mira uživao u svojem srcu, jerbo je ljubav iz njeg izkorenio.

On se odrodio od svojega naroda i tako odkinuo od svojega krvnoga roda. Nije imao dakle koga da ljubi, al ni on nije našao tko njega da obljubi, a čovjek bez ljubavi jest sunce bez vrućine, koje svietli i ob zimu i tušta stvarih razsvietli, al nijedan nenaplodi, nerazveseli, neoživiotvori.

Martinović se promenio u licu. Muž visoka stasa, umiljata oblika, pogrbio je glavu, namrskao čelo, namrgodio oči. — Martinović se promenio u srcu. Veseljak, koj je umio cielo družtvo svojimi dosjetkami razveseliti, sad bježi od ljudih, traži samoću i tûži u sebi. — Martinović se promienio u duhu. Muž, koj se rado prepirao u javnih družtvih o učenih stvarih, sad negovori, misli i čuvstva zakriva.

Jedino onda oživi, kada ga obvezani u tajne uvedeni druzi potraže, kada s njimi vieća: kako da se mreže razastiru po svih razredih ljudskih i kada mu oni donose izvještaje o tajnih uspjesih, što su ih po Ugarskoj stekli.

U samoći, ako mu je misao nehotice pala na vladara, koj ga je tako obilno svojimi milostmi ogradio, onda mu se duša stresla, jer mu se predočila grdna njegova neharnost. — Ako je pomislio na plemstvo, to mu je srce uzavrelo, pak su se čuvstva u njem kao valovî uzburkana mora prevaljivala, a misli jednu drugu gonile kano iz težkih oblakah munjevite striele. Da! brzo hodajuć po svojih sobah kan' da bi ga gonio zao duh i mrguda: vi ste kroz mnogo stolećah gulili poljodjelca; njegovim znojem i trudom ste se gojili. Vi ste sva dostojanstva vrhu puka osvojili i kao sudci i ravnatelji njim vladali. Nastalo je vrieme, da pomrči vaše sunce, koje nije vidilo vaših krieposti, već je samo

zkvh.org.rs

krilo svoje sjajno lice pred vašimi grdnimi griesi, što ste ih na osobi i imanju podanikah bez milosrdja činili. Svanut će dan, kada ću vam sve vaše povlastice i povelje poderati, i komade vam njihove baciti pred noge!

Al kad se nutarnja bura utišala, kad se oblaci s neba pameti razvrgli, napane ga misao: šta, — ako moje tajne budu odkrivene? Tà onda će se na me svaliti razljućena vladara možna sila! Oborit će me zloba i mržnja uvriedjena plemstva, pak će nasrnuti na me kano ranjena lavica, koja je iztrčala iz špilje, da obrani svoje laviće!

33.

Al u taj čas stupi u sobu njegov službenik i pruži mu pisma s pošte donešena. Tâ kad proštì, odlanù mu srcu, jerbo mu Hajnóczy govori, da je za oba družtva mnogo članovah nabavio i onaj katekizam, što je za čovjeka i gradjanina sastavljen bio iz francezkoga jezika, da je u njemački preveo.

Laczkovics mu javlja, da je katekizme u magjarskom jeziku na sve strane razturao.

Szentmariay pak izvješćiva ga, da je već sastavio mnogo područnih tajnih družinah; dočim Sigray odkriva, kako je katekizam, za ocrnbu vjere složen, oko Budima razprostranio.

Sva četvorica izručuju želju, da bi radi bili kada bi mogli doći u Beč, da se ustmeno porazgovore. Misli i osjećaji, što su mu sviest uznemirivali, odstupe, on predje u sjajan krug, što mu je slavohlepje stvorilo pa se dopao sebi, što je postao vodjom mnogih ljudih, koji

su spremni njega sliedit u vodu i vatru. Onda nije drugo vidio, već kako će se puci njemu kano oslobodi telju klanjati. Nije drugo čuo već glas hvale i slave, kojom će se njegovo ime okruniti.

21. dan mjeseca siečnja je uročen za ustmeni dogovor, koj je sbog Martinovića vodjen u njemačkom jeziku.

Tom prigodom su pogrde bacane na apoštolsku glavu, na vladaoca kano tobože siledjiju, što je neke granice slobode po Jozipu razširene sûzio. Naruženo je plemstvo sbog svojeg samovoljnog, nasilnog i nepravednog postupka prama siromašnomu podaničtvu, i psovani su svećenici kano tobože nosioci i razširitelji tamnosti i gluposti medju ljudmi. Tù su vieća izmjenjivana, kako bi se moglo kraljevsko priestolje srušiti, povlastica plemska i vjerska uništiti, da se uvede u Ugarsku blagodat ravnopravnosti, slobode i bratinstva, što je sve i nehotice slušao opatov službenik, Rihard Katzenmayer.

Veliki gospodari ugarski već su se davno osvjedočili, da je za osobna službenika najsposobniji Švaba; jerbo ima najmanje osjećaja svoga ljudskoga dostojanstva. Posjeduje najuztrajniju strpljivost i voljan je i sitne poslove tako svršivati kano i krupnije. Umie laskati, jer zna, da je riedko čovjeka naći, koj mu nebi otvorio svoje uho. Vješt se je pretvarati, pak i onda dobru volju pokazati, kad mu srce cvili. Ako ga nadariš, neizcrpliv je u zahvaljivanju; naravno zato, da drugi put više dobije, a dosta je umjetan, da ti izmami tvoje slabosti i po njih se izpravlja, da što više zavriedi nagrade.

Istini za ljubav i to valja očitovati, da njegova har-

zkvh.org.rs

nost neprelazi granice uživa dobrotvornosti. Zato se u pogibelji možeš u njega pouzdati ko u vrbov klin.

Sbog ovakvih svojstvah je i Martinović stupio na opatijsko dostojanstvo, baš i zato izabrao Niemca za osobnu službu, što je po jeziku i sam niemštinu sasvim u se upio.

Richard Katzenmayer nije znao, da će se i kad će se ova gospoda kod njegova gospodara sastati. Isti dan pred onaj čas napane ga ljubopitnost, da bi rad bio vidit se u ogledalu, kako bi on izgledao, ako bi se u opatsko odielo obukao i krstom nakitio? Istom što se ovako opravio i otišao u dvoranu, dje je Martinović običavao tajne pohode primati, da se ogleda u velikom ogledalu, čuje blizi hod i uzvrtivši se, neznade što drugo da čini, buduć mu vremena nije doteklo, da se svuče, već u istoj sobi podvuče se pod krevet i tamo probavi sve ono vrieme, dok su se gori označeni gospodari i bečki drugovi s Martinovićem, koj je s njimi unišao, razgovarali. Nije ga minula ni jedna rieč, koju nebi čuo, a buduć je razgovor njemački vodjen, i razumio.

Izprva se sgražao, kad je izjave čuo, dirajuće u apoštolsku kraljevsku osobu, u svietlo plemstvo i posvećeno svećenstvo. Al kad je razumio o čem se radi i kakve se niti snuju, onda je taki sazriela u njem misao, da to može biti veoma izdajstvena prigoda za nagradu njegove službe.

Kad se gospodari razišli, dobio je mah i oslobodio se opatijske haljine, koje će se spominjati svega svoga vieka!

Dugo mu se mutilo po glavi dok je najposlje svoje misli doveo u nekakav red. Liepa je, rečè, i ova zasluga, kojom mu se laka služba kod opata nagradjiva; al opet

može biti i valja da bude sjajna, ona što ću ju steći od kraljevska dvora, od plemstva i svećenstva, ako odkrijem pogibelji, koje im priete. Odluči se dakle u frižko i otišo u carsko dvore, pripovjedi svojega gospodara tajne, pak imenuje svu gospodu na dogovoru bivšu.

Ako i nebi rekli, svaki bi mogao znati, da oni, koji su uz dvore kraljevskom vlastju razpolagali, nisu bili svi Martinovićevi prijatelji, već se u njihovom svietlom krugu nalazilo dosta i zlotvorah, koji su krivim okom gledali na Martinovića, kada ga je pokojni vladar Lavoslav, koj je učene i slobodoumne ljude volio, tako odlikovao, da ga je svojim viećnikom i kabineta prirodoslovna nadzornikom imenovao; pak još u obilje i Sasvarskom opatjiom nadario. One plaće, što su svakim ovim naslovom priložene bile, volili bi bili oni sebi, il svojemu komu prijatelju nabaviti.

Ništa dakle nije bilo po nje radostnije, no odkriće tajnah Martinovićevih. Martinović je baš onaj mah trô glavu svoju, da raztumači svoj san, što ga je prošaste noći snivao. Onaj dan, kada su Hajnoczy, Laczković, Szentmariay i Šigray s njim viećali o družtvih po njih sklopljenih i razgovarali, kako da se sve dalje razturivaju katekizmi za te družine osnovani i naspore u svakom stališu članovi jakobinskim duhom nadahnjeni, nije se mogo Martinović tih mislih da oprosti preko cieloga dana, već, njimi gonjen, legne večerom na svoju postelju, na kojoj dugo se nemiran prevaljivao, dok sasvim smalaksan nije zaspao, i onda noćju smio: da je sjedio na priestolju, koj je smrtnimi glavami nariešen bio. Okolo toga priestola da su mu služili ljudi grdna obličja, na polak goli, a u blizoj daljini da su stajali

zkvh.org.rs

vojnici s golim mačem, da odbijaju od priestolja i u dva reda savijaju silnu množinu puka, koj je tako čudno izgledao, da mu na licu ni radosti ni žalosti nije opazio, već je i mlado i staro željno gledalo na njegovu osobu.

Možda bi mu se i nadalje razvijao ovaj čudnovati san, da ga nije zveka iz službenikove sobe uzbudila. Richard Katzenmayer kako je izdao svojeg gospodara, nije mogao da leži mirno na svojoj postelji, već kako se u nesnu prevaljivao, svali svićnjak i tim prouzrokuje zvek, što je Martinovićev san prekinuo. Sva se prilika njegova sna živom slikom odlikovala u njegovoj pameti; svu ju je noć pred očima imao i kad je jutrom ustao, nije je od sebe odbiti umio.

Baš kad si je glavu njom trô, da može što razumna iz nje izvesti, u jutro u 7 satih čuje u predsobju zvek sabaljah i u taj čas stupi u njegovu sobu jedan vojnički kapetan, pak izjavi Martinoviću, da je njegov uznik, pa da mu dopušta 10 časovah, da sakupi na brzo što mu treba, jerbo će ga morati sliedit u vojničku kasarnu!

U taj čas se razbistrilo u glavi Martinovićevoj, ko kad munja prostrieli sjajem svojim mrku oblačinu, i stvori mu se pred očima sva ona žalosna sudbina, koja ga čeka.

Al buduć je 10 časovah kratko vrieme i buduć je vidio, da je izjava kapetanova gola istina, zato je sakupio brzo ono, što je hitro znao smisliti, da će mu biti od koristi, i na izmaku 10 časovah odporučio se na vieke od svojih odajah, s kapetanom stupio u zatvorenu kočiju, što ga je na pragu čekala, i u onu kasarnu odvezla, uz koju je stajala uznica, dje su glavni uznici zasužnjeni pod strogom stražom čuvani bili.

Na putu je svejednako trajala u srcu njegovu ona bojazan, koja ga je spopala na izjavu kapetanovu.

A kad je kapetan izstupio iz odaje, u koju ga je uveo i brava se na vratih zatvorila, onda mu se u ozbilju predočilo, šta se s njime sgodilo. Onda je prvo nasilje osjećao tužna čuvstva, da je siromah svoju osobnu slobodu izgubio.

O to je strašno čuvstvo bilo! To je bila strašna bura, uzburkavša sva njegova nutarnja čuvstva u duši i na tielu do dna! Kad mu je u pameti zasvietlila istina, da je on sad rob, tad mu je poput munje, koja se iz jednog u drugi crni oblak premeće, prostreljavala pamet i srce! Sve mu se tielo zatreslo, sve žilice pokrenule, svaka kapčica krvi uzbunila. On je sličan bio moru, vrhu kojega sad zuji strašna oluja, dočim mu nutarnjost prevraća strašna bura, pa se valovi kao gorostasi hrvaju i velikom hukom i bukom sad na dno mora padaju, sad se opet u visinu neba propinju. Misli mu se smućuju umom, brzinom munjah, a čuvstva se po srcu taru poput biesnih talasah. Sad se bacio na pod, kao mrtav, sad uzkočio, kano ranjen ris i skočio sad k vratma, sad k prozoru, da izvali, da provali. To je trajalo pol sata, dok mu tielo nije sasvim iznemoglo. A tad se bacio na postelju ničice, da ga ni duvari nevide, ležo je napole izvan sebe, dok nisu i misli i čuvstva smalaksala i utrnuo se u njem mal ne cio život.

Od mladosti svoje, kako je u celi zavjetom zasužnjen bio, svaki dan je mislio o slobodi, s njom je pozdravljao svanuće sunca, s njom se od zalazećeg sunca odporučavao.

I kad je posredstvom Barkoczijevim bio riešen zavjetah svojih, kada je izstupio iz svoje uzke cele, kada

zkvh.org.rs

je vidio, da mu je povraćena sloboda mislih, osjećajah, govora i čina, da ih nemora više nositi prvo pred svojeg igumana, i samo ako je on udario na njih pečat svoje dozvole, onda je samo ovlašćen bio iznieti ih pred sviet, taki je stupio pod barjak boriocah, koji se hrvaju i biju, da slobodu izpriju osobe i zemlje za svakoga čovjeka. On je osjećao, da je to uvreda za Boga, kada se o kojoj grudi zemlje kaže, da je zasužnjena, da se nemože po volji čovjeka radina obradjivati, vrhu koje zemlje je uzletio dah duha Božjega, kada ju je iz vode izvukao, da bude stanom čovjeka i svakoga stvora njemu podložna. On je držao, da je najveća uvreda spasiteljeva, kada može kazati, da je čovjek moj podanik, dočim je za svakoga čovjeka krv Isusova jednako proljevena bila.

Dakle ja, koj sam od sviestnoga mojega bića nosio, gojio, branio i razprostranjivao pojam slobode za pamet, za srce, za volju svakoga čovjeka, sad sam izgubio svu, al svu moju slobodu! Dà! Ja sam rob!

Ovako se morio i lomio u pameti, u duši, u tielu, dok ga nije kasna i tamna noć zakrila, pak izmučena uspavala.

34.

Al prvi trak sunca, koj je kroz malu jamu dopro do njegove žalostne ložnice, razsvietlio mu je svu tužnu njegovu sudbinu, koja se na pozorištu njegove budućnosti pomolila. Taj cieli dan kanda mu je bila pred očima razvijena, u nju je gledao, i kad je njene i najsitnije potankosti pregledao duševnima očima, onda je pao u sdvojnost, ljutio se na Boga, komu već davno

níje u oči pogledao; srdio se na ljude, što se sbog njega ni jedna ruka nije pokrenula. To mu je stanje do dvie nedjelje trajalo.

Kada su smucale po njem misli o prošlosti, o ljudih, s kojimi je živio i djelovao i na pozorištu njegove uspomene pokazivale se za čas rieči, što je u razpravah o družtvenih odnošajih od drugih čuo, za njimi su sliedile uspomene na časti i dobročinstvih, što ih je uživao. Al sve samo za trenutak, kanda su pokušavale: hoće li ih poznati? Ove se izmienile onimi, kada je kao Franjevac medju pravili svetoga reda vršio, što su mu stariji zapoviedali. Usudile se i one od njegove mladje dobe, što ju je kao djak u budimskom manastiru pred očima Katančića i Čevapovića, dičnih Slavonacah, proveo. Najposlje pokazala mu se u crno zavijena njegova mila i ljubezna majka.

Ej kad je nju vidio i čuo njezine medene rieči, kojimi ga je kano djetića svjetovala, onda je sve u njem malaksalo! Nije više ništa vidio, nije čuo, nije mislio, nije osjećao, već je pao na pod, pak je plakao i plakao! Taj plač mu je odćerao oblake s uma, odkrâvio led sa srca njegova, kojim ga je slavohlepje obkolilo, pak je podigao oči svoje k nebu i zavapio, s onim u evangjelju sinom razsipnikom: Majko mila, majko draga, majko ljubljena! Griešio sam protiv tebi i nebu!

I onda je, kako piše u svojem dnevniku, iz koga crpismo sve ovo i drugo što sliedi, pred Bogom izpovjedio sve svoje griehe. I kada je to učinio, onda veli, da mu je srcu odlanulo! Mirnije je počeo gledat u svoju sudbinu i pisati svoj dnevnik.

A poklem znamo, da su naši čitaoci ljubopitni znati: šta je mogao Martinović u svom tužnom stanju upisat u

zkvh.org.rs

dnevnik? Evo ga prepisanoga od rieči do rieči: „Neprecienjena majko! Ova sudbina je dakle meni trebala, da mi otvori oči i da vidim, pa upoznam, shvatim umom i srcem sve ono blago, što sam u tebi imao i što sam s tobom izgubio. Tvoje misli s menom se zabavljale. Tvoja vruća čuvstva mene su u duši i tielu grlila. Tvoje misli bile su mi kano liepa cvieta ugodni miris. Tvoja čuvstva kano dobrotvorna vrućina sjajnoga sunca! Ti si svašta vidila, što nije dobro u mom umu i u mom srcu! pak si umah popravljala. Ali ljubavju zamedenimi riečmi, koje, ako su kadikad bile ljutite, dakle izgledale kao trnje, al to trnje nije imalo bodljah. Tà tvoja je srdjba poput munje minula, tvoje krasno čelo se umah razvedrilo, pa si mene pritisla na svoje grudi, i ljubeć me, svjetovala, da te više nerazžalim. E kako je meni dobro bilo u tvom krilu, kad sam oči svoje uzdigao k tvojima i vidio, da u njih nestanuje ljutitost, već se prelieva iskrena ljubav! Al jao, jao meni sirotanu, koj sam sjeme tako brzo ostavio! Nisam dosad znao, šta je meni manjkalo u mom životu uz svu sjajnost, što sam ju dostigao, uz svu slavu, koju sam uživao, moje srce nikad nije uživalo prava veselja! Ono se nije znalo da razgrije, već je ostalo ladno kao kamen, dok ga žestoko nepripeče sunce preko cieloga dana. Draga majko! Ti si meni prerano umrla, pak si svu svoju materinsku ljubav u grob odniela! Tà ja sam dospio u dobre ruke; one su bile dobrotvorne, pa su razvijale sve moje duševne i tjelesne sile. Al šta je fajde, kada nije bilo materinoga srca, iz koga mu se sipala ljubav i svaku moju misao i čuvstvo, što se kretalo, tom ljubavju nakvasila, da urodi sladka i ukusna ploda! Da nebi tvoje ljubavi, to sam upoznao dobro, al ploda nisam

obljubio. Moje misli i moja čuvstva nisu bila u ljubav zasadjena i zato su takov plod urodila, od kog su drugim ljudem zubi utrnuli. Jao meni siromaku, koj sam prerano ljubljenu majku izgubio i ljubit je nisam naučio!

Dà, ljubav se nije u mom biću ukorienila i zato sam se tako lako odrodio svojemu narodu, a poslje odkinuo i od Boga!

Draga majko! Da ti nisi tako rano mene ostavila siromaka, razvriežila bi se u meni ljubav mojega roda, vieran bi njemu bio ostao, na njegovu korist bi djelovao i nikad amo nebi dospio. Da si mi dulje živila, tako bi se naša vjera u mojoj duši učvrstila, da je nikakva druga tudja neprijateljska čuvstva sa svoga mjesta krenuti nebi mogla. Tà da sam tvoju vjeru duboko u svoju dušu upio i onda bih ja slobodu ljubio, al nikad se nebi usudio, da ju gradim vrhu ruševinah slobode, što su ju drugi dosad uživali i tako bi svoju slobodu sačuvao. Dà, draga majko! robom nebi postao!

Vi slavni dusi, svetoga Franje sinci! koji ste mene kao sirotu očinskom brižljivošću primili i čovjekom odgojili, nemojte me neharnošću osvaditi pred licem Božjim! O! ja u dnu tužnoga srca osjećam veličinu vaših dobrostivih činah, kojimi ste mene nesamo kruhom hranili, već i u svake svete i svjetovne nauke uveli! Vi ste mi sve dali, što ste posjedovali. Vi ništa meni niste uzkratili. Al oprostite mi, što u ovoj žalostnoj celici izpovjedam, da mi materinske ljubavi niste dali! Niste dali, jer je dati niste mogli! Tà diete valja roditi, valja ga svojom krvju dojiti, da ga poslje Boga vrhu svega ljubimo! Mati, koja diete rodi i krvju svojom ga hrani, od jutra ga do večera nadahnjiva svojim duhom.

zkvh.org.rs

Ona dakle ulije u sve njegove živce svoju materinsku ljubav. A ljubav radja ljubav. I što se u ljubav zasadi i ljubavju nagnoji, to rodi sladkim i stalnim plodom! Blaženo i hiljadu putah sretno diete, koje je u zraku materinske ljubavi odraslo!

Nemojte me odsuditi vi bivši otci, vi bivša braćo, častni sinci svetoga Franje! Tà ja nebih svoje slobode izgubio, da sam čuvao onu slobodu, koja je izrečena ustma svetoga našega začetnika, kad je otcu odvratio: dakle, otče! ako se odričeš mene, ja ću tim većim pravom moliti: Otče naš koji jesi na nebesih. Da sam vjeran ostao svojim zavjetom, koji su me branili i čuvali svake navale neprijateljske u pameti i srcu kano čvrsti bedemi, sad bi slobodan bio! Da sam poštivao svoju celicu, na kojoj nikad nebje brava zaključana, u koju sam po volji ulazio i izlazio, sad nebih bio strogo okovan za ovu žalostnu celu, koja mi neda uživati svjetlila i toplote sunca, neda uživati svježa Božja zraka.

Jao meni, koji sam se iznevjerio mojemu odabranomu otcu svetomu Franji, pa se iztrgo iz reda svoje zavjetovane braće! Medju njom se začele moje prve muževske misli i moji osjećaji. Dakle medju njimi su jedino mogle one nalaziti svoju prirodnu hranu!

Bližnji, koj kadgod uzčitao budeš ove moje bilježke, što ih na papir polažem, sad kad u svietu nikakve već nade nemam, kada sam gvozdenimi bedemi od svieta razstavljen i pravo rekuć lanci na samoću okovan, dakle, kada se samo vlastitimi nutarnjimi čuvstvi žalostno zabavljam, uvjeri se, da ono pišem što osjećam! Silna je mana bila mojega života, što sam mu način živovanja promienio! Pravila onoga života tako su bila sastavljena, da su moju lienost na molitvu odbijala. Sat

je kucnuo, te je trebalo ići na kor, pa u družtvu moliti i pojati slavu Božju!

Ej sad se samo sjećam, kako su umno one molitve razdieljene na vrieme, kako za svako doba potrebuje čovjek milost i pomoć nebesku! Mudro su složene po naravi uma i srca ljudskoga, al i potreboći tiela sve, sve se ište u njih za se i za sve ljudstvo! Otezao se više putah moj duh, srce nije htjelo umah da se prilagodi, al u toku molitve nadahnuto milošću Božjom dobilo je revnost, pa više putah steklo i sladkost! Ovo je bilo neprestano drugovanje s Bogom; dà! drugovanje s Bogom! Dakle u Njem, po Njem i s Njim sam živio!

Al bolan kad sam iz ovoga svetoga reda izstupio, riešio me rimski otac svetih zavjetah, a ja sam se brzo riešio i onih kriepostih, koje su dosad uviek svoju pomoć nalazile u istih zavjetih.

Danas sam jednu, sutra drugu molitvu zanemario, i lagano na to dospio, da mi je duh samo žednio znanost i vrieme za gubitak smatrao, što bi ga u molitvi probavio. Srce se moje okrenulo zemlji, i za sobom povuklo razum, pak sam ja u svećeničkih haljinah veći svjetovnjak bio, no onaj, koj je nije nosio!

Tielo neživi bez duha što ga dobiva iz zraka, dakle vazda treba da ostaje u zraku. Pamet o znanosti svetoj i svjetovnoj, ako joj te znanosti nedaš, ugušit će ju tupost i glupost. Duh tvoj, Bogom u tielo zadahnut, neima druga života, van Boga, s kojim u neprestanom doticaju ostaje po molitvi. Ako si molitvu zanemario, odkinuo si ga od Boga, dakle izvukao si mu korjen iz natapajućega zemljišta. Meni već nekoristi ništa. Al hoću za mladež u nauku nešto da ostavim. Stališ il

zkvh.org.rs

roditelji biraju za nas, il mi sami biramo za se, svejedno je. Svedjer treba da se prije odluke zamoli Bog za naputak. Odluka je učinjena, dakle po Bogu onda neka se stališ nepromjenjiva. U tom valja da božju volju izpunjavaš. Negledaj, da li je i tvoja volja, ta ako si pretrčao jedan dio svojega života, ništa većma nisi uvidio, kao ono, da je po te ono najmanje dobro bilo, gdje se tvoja punila volja! Budalaština je misliti, da ćeš u drugom stališu veći pokoj steći! Tà i ja sam mogao znati, jer sam mnogo putah štio što reče mudri Salamon: d a j e s v e i z p r a z n o s t!

Al i mene je vodila budalaština svieta, pak sam mislio, da će se promjenom moja nutarnjost upokojiti. Prevelika je budalaština, mjesto promjenjivati, kad te bol iz nutra mori! Strašna je bila budalaština, koja me je evo u okove dovela! Čovječe! griešiš ako si veću mudrost prisvajaš, nego što je u knjigi Kempisovoj, iz koje sam jadan mogao crpiti nauku, ako svalim križ, što mi je po mojem stališu natovaren, da idem trostruki da na se primim.

Postao si fratrom, obukao si se u popove, stupio si na polje pravoslovja, il uprave: ostaj to, šta si. Nepromjenjuj, jer promjena ide protivu Božjoj providnosti, koja će preko tebe pregaziti.

Da umieš pregledati svakoga čovjeka i spoljašnje i nutarnje stanje, odmah bi uvidio, da je najmanje ondje blaženstva, dje se stališ izmjenjivao.

Ej slobodo, slobodo! Al si mi i danas drágo! Zato sam vavlio za tobom, al sam se gorko po tebi prevario! Ja sam samo u tvoje lice gledao i nisam razmatro put koji k tebi vodi! Ti si meni liepa, ti si meni dobra, ti

si meni pravedna bila! Dakle ja sam mislio, da preko svih zaprekah treba pregaziti i k tebi doći, al i sve ljudstvo k tebi privesti! Ja nisam razmatrao, da ćemo u tom hodu silne druge ljepote, dobrote i pravednosti pogaziti! Tà čovječe! šta bi bilo ljepšega, boljega i pravijega, od svetoga evangjelja? Pak šta rečè Isus svojim apoštolom: idite i navješćujte; a dje vas neprime, otresite prah, pak idite dalje.

Baš jerbo je sloboda liepa, nije slobodno da ju nagrdimo silom. A kad se ruši ono, što je sazidano, kada se kida ono, što je osnovano, kada se ubija ono, što je živo u družtvenih, u gradjanskih odnošajih, onda se uporablja sila i nagrdjiva sloboda. Sloboda je jedno veliko dobro za ljudstvo, a svako dobro neima drugoga puta da ulazi u ljudstvo, do nauka, kako ga je Isus obilježio. Svaki dakle, koj nagne drugim putem, neka ne sanja da širi, već neka znade, da grdi slobodu. On nije drugo već siledjija, bilo mu na barjaku napisano što mu drago.

Ej, kako je to sad vidno preda mnom! Zašt nisam ja to prije 20 godinah tako vidio? Zašto ja to nisam onda tako jasno gledao? Nisam, jerbo sam svoj stališ promienio i uzšibao slavohlepje, koje se u meni i pod habitom svetoga Franje kretalo. I mislio i osjećao, govorio i činio sam kao naduven siledjija, a ne kao ponizan evangjelski djelotvorac! Nisam li ja mogao pisati knjige i poučavati ljude na ljepotu, dobrotu i pravednost slobode? Pak bi svjetlilo moje i drugoga brata nauke zasjalo umu predsudami zavijenomu. Pa bi se lagano driešile spone, koje vežu slobodu na polju družtvenom, gradjanskom i političkom!

Al da! Sve je prekasno po mene žalostna sina

zkvh.org.rs

jedne plemenite matere! nevjerna sina jednoga naroda, koga se viernost prama vladaru i odanost prama domovini kuje u sjajne zviezde! Ja prašak u očih Božjih mislio sam, da sam njegov poslanik. Sveti su bili proroci, a pa koliko su Boga prosili, da jim označi, da li je to baš njegova prava i odlučna volja, da idu pred vladara, ili pred narod i da očituju ono, što je njim nemilo, nedrago i nepovoljno? Kako sam dakle ja mogao misliti, da sam poslanik Božji, koj sam se svojemu stališu iznevjerio i tako upravo volji Božjoj usuprot išao? Ostavio sam poslaničtvo, za koje me je Bog odabrao. Ostavio sam mjesto, na koje me je postavio, pa sam volji i želji drugo izabrao i usudio se misliti, da je mene Bog izabrao, da nosim slobodu u Ugarsku! Vidim, vidim Bože moj! vidim svoj velik i prevelik grieh! Priznajem evo očito, da sam zaslužio, da se moja sloboda zakuje, jer sam namislio silnih ljudih slobodu porušiti! Istina, da je liepa prilika pred menom lebdila, sloboda milijunah podanikah i njihovih zemljištah! Krasna prilika, baš kao i ona da bi svi ljudi obilovali zdravljem, duševnom i tvarnom imovinom.

Kamo ćeš svjetlije prilike po ljudstvo za blaženstvom gineće? Al sve je zalud! Uz tu priliku stoje milijuni ubogi zdravljem, ubogi umom, ubogi imanjem! Liek je u ljekarnici za bolest tiela; u školi za um; u radu za imovinu; a za sve blagoslov u crkvi! Bila tvoja sila, kao kinezkoga i japanezkoga cara, nikad nećeš ovu sjenu od one krasne prilike odieliti. A dje je bolest, dje je neznanstvo, tamo je sloboda u verige bačena! No sada bile ove od strune, vune, il svile spredene, bile od željeza, srebra il zlata kovane, — svejedno je za slobodu, jer ona osjeća, da je robom po-

stala! Onakve bolesti lieči znanost, što se crpi u školi i u crkvi, a sve spone rieši ljubav kršćanska. Dà, ljubav ona evangjeoska, koja je već dokazala ljudstvu, da smo svi od jedne zemlje stvoreni, i jednim Božjim duhom nadahnuti, i koja će dokazati, da nije slobodno ničiju slobodu i ničij rad pripeti uz jednu grudu.

Velik je moj grieh, sveznajući Bože! Velik je što sam osobno tako radio, da sam prekršio Tvoju volju, i napao volju silnih ljudih! Al je prevelik moj grieh, što sam poveo za sobom ljude, koji bi bez mene u miru i pokoju ostali vierni svojim obiteljim, svojemu vladaru, svojim svećenikom. Zato bih morao sdvojiti, da nisam vidio kako si nas ljubio, kad si na gorke muke križa i smrti jedinoga svojeg sina pregorio. Ovo me tješi, jerbo gledam, da je veća Tvoja ljubav i Tvoje milosrdje, nego moj grieh. Al ako i jest velik moj grieh, buduć je pomeo misli u mnogo glavah i pomutio osjećaje u mnogih grudih, to je velika i Tvoja milost, pak će se smilovat meni, smilovati i po meni zavedenim. Meni ćeš oprostiti grieh, a njim namjestiti i misli i osjećaje. Neznam kako će biti moja kazna, al uvjeren sam, da neće biti mala. Tà pao sam u ruke ljudih, u ruke mojih najogorčenijih zlotvorah. Oni neće u meni smatrat ono, što je bilo u mojem cilju liepo, već će pred očima nosit ono, što je u sriedstvih bilo grdno. Oni će misliti, da bi se njihove povelje izderale, njihova imanja poharala, njihov život u pogibelj stavio. I tako će tražit onaj zakon, koj najoštriju kaznu meće na glavu ovakvu okrivljeniku. Al neka je. Tà ja osjećam, pa neima takve kazne, koje ja nebih zavriedio. Al i to osjećam, da ni najmanju nisam kadar iztrpiti bez Tvojega sudjelovanja, ljubljeni Otče nebeski! Smiluj se svojemu stvoru

zkvh.org.rs

Smiluj se svojemu sinu, smiluj se svojemu nevriednomu službeniku! I ako ti samnom budeš, onda će mi laka biti i najljuća kaštiga. Onda ću slobodno i pouzdano pogledati u oči strašne smrti! Samo te molim i prosim, da uzbudiš smilovanje u grudih sudacah vrhu mojih drugovah, ako ih ovako sastigne sudbina! Tà njihova je griešnost samo jednostavna, a moja je dvostruka. Bože ne sajdi s menom na sudište, već oprosti pokornomu griešniku kako Si oprostio izpovjedajućemu Davidu.

Ovdje je prekinut bečki dnevnik.

35.

Istom što je Martinović utamničen, to se glas njegova tamnovanja poput plamena razastro nesamo po svih krunovinah carstva austrijanskoga, već i po cieloj Ugarskoj, premda još onda nije bilo parobrodovah, željeznicah i brzojavah. Glas taj nije samo donio viest uzapćenosti Martinovićeve, već je ujedno savez jakobinski tako strašnim mastilom narisao, da se svi ljudi zastrašili. Oni, koji nisu bili uvedeni u tajne, zapanjili se od ulivena straha, budući su mislili, da se svi temelji družtvena života podkopali i barutom napunili. Nekomu je trebala samo jedna varnica, da se u ruševine i smrt preobrati. A koji su bili u ova tajna družtva upućeni, njim je glas zagrozio bojazom, da su im imena pobilježena, pak su svaki čas u strahu čekali, da će jim stanove vojska obkoliti i u lance ih okovati. Al poklem ni do kraljevskih fiškalah naredbe iztraživanja nisu prije prispile, nego što je onaj glas do ušiuh pojedinih ljudih dopro, zato su imali dosta vremena, da sve imenike, sva pisma i znakove sakupe pak u garnjaku sažegu.

Tako se dogodilo, da ih je 38 uhvaćeno. Od njih sedmorica su pogubljeni, dvojica se sami umorili, desetorica kao nevini oslobodjeni, a drugi kraljem pomilovani na više il manje godina u tamnice poslani. Kako se Martinović osjećao, kada je čuo, da su mu bečki drugovi početkom godine 1795 usmrćeni, kakve je muke pod iztragom podnio, kada su peštanska četiri poglavara bečkomu sudu pozvana i šta je u budimskoj vojnoj tamnici pretrpio, kada su ga po želji ugarskoga suda prenieli? o tom nije ništa u svom dnevniku zabilježio.

Al da je taj proces pun gorke muke bio, vidi se iz opazke njegova zlotvora povjestničara Fesslera [1]). Tà katekizmi, što su ih razprostranjivali, bili su takve naravi, da se po njih moglo i najveća zla začeti, poroditi i izvesti. A pravila što su članove vezala medjusobno, nosila su na sebi lik urote. No i strah, što su grozote u Francezkoj počinjene svakomu čovjeku već prije dvie godine zadale, morao je poticati sudce na sumnju, da je urota već pripremljena i po svih krajevih zemlje razvriežena bila, pak zato navadjat obtužene, da sve okolnosti i sve osobe očituju. Al osjećaji, kojimi je Martinović svoj bečki dnevnik zaključio, nisu mu dozvolili, da svoje grozne patnje unj uvede.

On je već onda imao u grudih čuvstvo, što je skrušenomu Davidu iztaknulo vapaj: „Moje griehe mi je stavio pred oči“. I prama tomu svaka patnja bila mi je malena, jer je on samo gledao u ogromnost svojega grieha, a patnju neprestano svemožnomu Bogu za po-

---

[1]) Nach Vollendung des halspeinlichen Processes und auf den Grund des eigenen Bekenntnisses . . . (sv. 10 st. 667).

zkvh.org.rs

koru prikazivao. Mučan taj proces trajao je cielu jednu godinu, pa je 1795. 27. travnja na vrhovnom sudu tim bio završen, da su: Martinović, Hajnoczi, Lackovics, Szentmariayi i gr. Šigray već onda, a kasnije: Solarčik i Öz na smrt odsudjeni bili tim dodatkom, da Martinović kao glava i začetnik urote bude najposlje pogubljen i tako usilovan da bude gledati, kako će četvorici njegovih drugovah krvave glave padati.

20. dan mjeseca svibnja bio je odredjen da se odsuda na njimi izvede.

Al poklem je Martinović svećenik bio, to se po svetih kanonih morao prije lišiti svojega svećeničkoga dostojanstva.

Radi čega 18. svibnja izjutra dali su ga obući u vlastitu svilenu reverendu, pak iz kasarne (vojačnice) u franjevački pod gradom ležeći samostan, kroz 30 vojnikah odvesti. U onaj isti samostan, u kom je svoje nevine dneve proveo, da mu mlade uspomene skroz i skroz srce izprestrieljaju. Odtuda ga povedoše u crkvu, u kojoj je jednoč zavjetovan Franjevac bezkrvne žrtve prikazivao Bogu.

Kad je tamo unišao, žalostnima očima je vieran puk pogledao i stao pred velikim žrtvenikom, pred kojim je više godina „Confiteor“ opetovao, al nikad tako tužnim glasom, tako skroz i skroz skrušenim, te strašnimi mukami pokidanim srcem nije sborio, kao u taj trenutak, kada su ga opravili u misne haljine, i to zato, da biskup Konde sve komad po komad s njega skida, izrazujuć, da je svećenikah nevriedan. Najposlje mu s glave krunu popovsku ostriže, a s rukuh znamenito sveto ulje stare, pa ga tako u svjetovnjaka pretvorena

i u kaput obučena preda u ruke sudcu Szabovu, da ga nadzire, dok se u tamnicu natrag povrati.

20. dan mjeseca svibnja osvanuo je sriedom prije Duhovah i odsudjenikom zadnji put svjetlilo sunca pokazo.

Već u šest satih ujutro što god je bilo živa u Budim-Pešti, na noge je skočilo, da vidi tužnu pratnju ljudih, koji su svu Ugarsku strahom zadahnuli. U polak sedam stave se četveroprežna petera kola pred vojnu kasarnu, odkud na prva izvedoše Martinovića; na druga Jozipa Hanoczya; na treća Ivana Laczkovicsa; na četvrta Iranju Szentmariaya, a na peta grofa Jakova Sigraya. Brada im svim narasla velika, da ih je težko bilo poznati. Svakog obkoliše vojnici puškami, i tako ga namjestiše za ledja kočijašu, da je gledao u zakošju sjedećega dotične vjere svećenika.

Uz kola su jašili huzari golimi sabljami oružani. Pred njimi i za njimi četa vojnih konjanikah, a po ulicah bje silna svjetina poredana.

Tako ih pratiše iz grada kroz bečku kapiju na ravninu pod imenom „General-Wiesen“ poznatu uz žalostni glas zvonca, kojim se drugi put viernim daje na znanje smrtna muka kojega bolestnika.

Na tom smrtnom putu odkrio je Jozip Hajnoczy svojemu pratiocu duhovniku čudnovatu svoju sudbinu, rekavši: Gledajte, gospodine! huzara, što jaši uz naša kola; ja sam ga, bivši podžupan, u vojnike uvrstio. Sudbina je htjela, kad su me vukli pred bečki sud, da me je ovaj momak pratio. Pak ista sudbina evo učini, da me i na stratište izprati.

Svi su se pokorni i hrabri pokazili, a najviše

zkvh.org.rs

Lackovics, koj je sam svoju košulju poderao, i rad bio u oštrinu mača gledati, da su mu bili dozvolili.

Nasried ote ravnice nagomilan je brežuljak, uz koj su se kola odsudjenih tako izredala, da jedan drugoga smrtne udarce nije vidio — van Martinović, koj je strahoviti pad njihovih glavah redom gledati morao.

Neumjetan je bio budimski krvnik, pak je tri udarca potrebovao, dok je glavu Hajnoczyevu odsjekao. Videći to Martinović, koj je na svem putu revno Boga molio sa svojim duhovnim otcem, križ Isusa cjelovao i skrušenom srcu pritiskao, sasvim se streso i da ga nisu vojnici uzdržali, bio bi na tle pao. Poslje je oslabljen sjeo na zemlju i tako Boga molio, dok su ostalu trojicu pogubili, kojim je vještiji mladi jegerski dželat glave jednim udarcem posjekao.

Kad je red na Martinovića došao, kleko je na koljena svoja, skrušenu je izpovied opetovao, na nebo pogledao, revno se u kratko pomolio i onda na stratište stupio. Zadnji čas strašno mu bude i tim ogorčan, što je dželat, koj mu glavu držaše, latio ju za maramu, koja mu je oči prikrila, pa u taj mah nehotice rubac uzdigao, kada je krvnik zamahnuo da mu glavu odsieče. Vidio je dakle oštrac zamahnuta mača i još jednoč svjetlilo sunca, koje mu više nikad neće svanuti.

Svezaše mu dakle iznova oči i tako ga pogubiše.

Zatim su sva njegova pisma na stratištu sažgali i tjelesa jim izvan gradjanska groblja u zemlju zakopaše. U četvrt na osam već su sva petorica svoju pokoru svršila i pred lice vječnoga sudca stupila.

A poklem se onaj sudac, komu su povjerili priegled i izbor spisah Martinovićevih, smilovao njegovu

„Dnevniku“ u Beču pisanu, pa ga nije predao krvniku, da ga u pepeo obrati, to mi je sreća poslužila, da sam našao nastavak toga „Dnevnika“, nadovezan u Budimu ovako:

„Dakle na dan 27. travnja, posvećeni svetomu Peregrinu, odlučena je moja tužna sudbina, koja kada mi je do ušiuh dospjela, sav mi je život zagrozila. Tako mi se učinilo, kanda mi je zasjao pred očima oštar mač, koj će mi ovu moju odsjeći glavu! Ej glavo, glavo, kako si mi se uznosila na krilih nauka, što sam ga neumornim trudom sticao! Sreća bi bila, da sam znanost zato sakupljao, da njom prosvietlim tamnost mojega roda, u komu sam po Bogu nadahnut životom i baš zato nadaren obilnijimi svojstvi, da mu budem učiteljem i zvieždom predhodnicom! O kakva je plemenita misija rod poučavati u svem onom, što kiti dušu, što razsvjetljiva um, što uzvisuje srce, što učvršćuje volju! Al zašto nisam upoznao tu misiju, koju mi je moja draga mati tako plemenito označila na smrtnoj postelji?

Pusta taština i izpraznost je mene zamračila i oglušila, pak nit sam vidio, nit sam čuo drugo, van osobnu slavu, koju sam mislio steći u niemštini! Jao meni, koj sam svomu se odrodio ljubljenomu rodu.

Evo me sad na dan sv. Peregrina, što u moje drage majke milom jeziku „inostranac“ znači, na gorku smrt odsudjena! Da! Zaisto sam u svojoj domovini inostranim postao! Neimam naroda i roda, komu bi se umiešao, da me zlobno negleda oko! Niemac, komu sam se silom priliepio, sad me tiska od sebe kao tudjina, a Magjar me neprima, veleći: da sam njegovo srce opoganiti kanio!

Da! Tudjin sam postao u svojoj domovini! Franjevci

zkvh.org.rs

bježe od mene, pa se stide i mojega imena. Tà njihov sam imenik dvostruko nagrdio; prvo onda, kad sam želio, da se moje ime iz njega izbriše, a drugo sada, kad sam se za stratište pripeo, budući će odsuda zabilježiti: dje sam mladost proveo i mužem odgojen bio! Svećenici okreću mi ledja, govoreć: nije naš, nije s nami odhranjen, nije našim duhom zadahnut, već se u red naš utisnuo, rado ga sad iz njega taremo kao tudjina, jerbo je htio, da nam zastidi lice!

Pa da nisam tako rano sirotanom ostao, da mi je rodjeni otac tužnu sudbinu svojega sina doživio, valjda bi me i on zatajio, jer sam mu pošteno ime zakaljao!

Al poslje nepokolebive vjere, koju uzpostavljam u njêdrih milostive svete majke crkve; poslje čvrste nade u milosrdje Božje neograničenom ljubavju zasvjedočeno kroz žrtvu Isusa jedinoga sina tvoga, svemogući Bože! — u Tebe stavljam svoju neuzdrmanu nadu sladku, ljubezna, jedina moja majko! Svi, — svi me odbaciše, od svih sam prezren, potlačen, do tla pogažen kao crv i izbačen iz družtva ljudskoga kao smet.

Gore izgledam nego Job, kada je na smetištu bolan i ranjav sjedio, kad su ga sbog otvorenih ranah pohulili prijatelji, a nitko nije znao šta bi mu krivu predbacio! Al ja nesmiem da na svoj prošasti život pogledam, jer se nad njim i sam sgražam. Srce mi uzdršće kad na njega pomislim; oči pokrijem, da ruševinah nevidim, što sam ih počinio svojim djelovanjem. Meni se samo razvedri, kad pogledam u nebo, i srce upokoji, kad na te pomislim, draga i jedina majko! Dà, čuo sam, da je i najgrdji sin majci svojoj liep i najgorji majci svojoj dobar. Kada se svi na njega kamenjem bacaju, kada na njega pljuju kao na živi gad,

ona ga grli, ona ga ljubi, po divnom primjeru Božje Majke, koja je usried progonitelja izmučenoga krvavoga sina svoga grlila.

Još malo vremena, pa će ovo srce opet počet ljubiti, koje je dosad kao ledeno stajalo. Da, mati, koja me je rodila i na svojih grudih odgojila, spustit će trake svoje duševne ljubavi, pak će ogranuti i odkrâvit koru leda sa mojega srca — te ću ljubit Boga vrhu svega, ljubit uvriedjena izkrnjega kao sebe.

Plemenita majko! Prosti, prosti svomu nevriednomu sinu, što nije sliedio tvoju poslednju nauku te tvoju katoličku vjeru neoskvrnjenu sačuvao i svojemu slavenskomu rodu preko ciela života vjeran ostao!

Klekni pred lice jedinoga pravednoga i bezgranično milosrdnoga Boga i prosi: da nesadje na sud s tvojim jedinim sinom, već pred svietlimi traci Svoje pravde da ga zakloni Svojim prevelikim milosrdjem da nepogine, nego da se spasi zajedno s onimi, s kojimi je griešio!

Izprosi milost utočištem Božje Majke, slavne Bogorodice, da ti se dozvoli izići preda me, da me uvedeš u vječnost!

Moli se, da me milost Božja neostavi na strašnom času, kada morao budem u oči grozne smrti zdrav zdravcat pogledati!

Sbogom sada ljubljena majko do toga jadnoga dana!

zkvh.org.rs

zkvh.org.rs